MAUPASSANT

Bulgăre de seu

30

BIBLIOTECA
PENTRU TOȚI

În colecția
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
vor apărea:

IOAN SLAVICI
Nuvele I Moara cu noroc
II Pădureanca

KOVÁCS GYÖRGY
Cu ghearele și cu dinții

I. GHICA
Din vremea lui Caragea

ESCHYL
Perșii * Cei șapte contra Tebei

B. P. HASDEU
Pagini alese

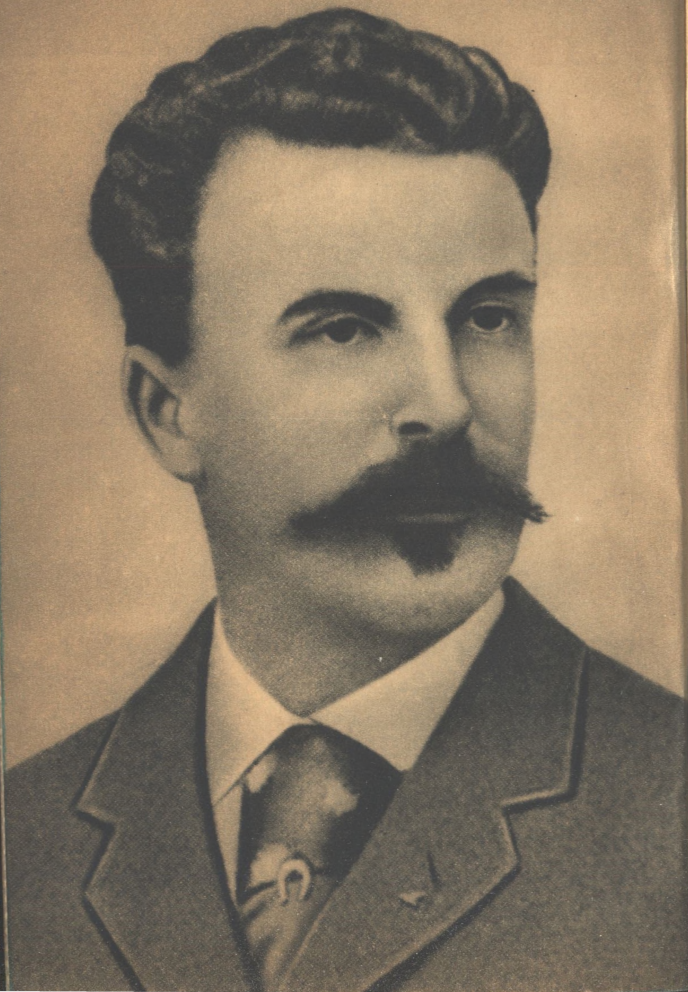
LIVIU REBREANU
Răscoala, partea I

LIVIU REBREANU
Răscoala, partea a II-a

Lei 4

MAUPASSANT

30

GUY DE MAUPASSANT

Bulgăre de Seu

NUVELE ŞI SCHIŢE

1960

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

În romînește de *LUCIA DEMETRIUS*

PREFAȚĂ

Scriitorul Guy de Maupassant, cunoscut astăzi ca un reprezentant de frunte al realismului critic francez, și-a făcut apariția în lumea literelor alături de apărătorii esteticii naturaliste : Émile Zola, Paul Alexis, Léon Hennique, J.-K. Huysmans și Henri Céard, împreună cu care a publicat în 1880 un volum colectiv de nuvele, intitulat *Serile de la Médan.*

Prieten cu aceștia încă din 1876, Maupassant făcea parte din echipa lor – nucleul viitoarei școli naturaliste – poreclită de jurnalele vremii, în glumă, dar cu destulă răutate, „coada lui Zola". Volumul scos în colaborare – cuprinzînd cîte o nuvelă de-a fiecăruia – venea să încununeze o luptă grea, începută cu ani în urmă, și căpăta o valoare simbolică de act de naștere al unui nou curent literar. Nuvelele adunate în volumul al cărui titlu amintea numele micii proprietăți de pe malul Senei, unde Zola își primise ca oaspeți în primul rînd discipolii, au stîrnit prin noutatea și brutalitatea lor elogii entuziaste, dar și atacuri necruțătoare. Curiozitatea publică a fost astfel ațîțată iar succesul *Serilor de la Médan* s-a exprimat limpede în cele opt ediții tipărite și epuizate în răstimp de numai cîteva luni. Și, în ciuda faptului că cei șase porniseră ca aliați în bătălie, fără intenția de a concura, urmărind doar succesul întreprinderii comune, critica literară a desemnat un învingător dintre ei în persoana lui Guy de Maupassant, pe care l-a salutat ca maestru. Aprecierile foarte favorabile obținute de nuvela sa *Bulgăre de Seu* l-au determinat

pe Maupassant, sigur acum de vocaţia lui, să-şi închine definitiv viaţa activităţii literare. Dar această activitate avea să fie cu totul independentă, desprinderea lui din grupul naturaliştilor operîndu-se ca un rezultat firesc al tăriei şi originalităţii geniului său. De fapt, mai tîrziu, echipa, a cărei coeziune se păstrase neştirbită în focul luptei, se destramă şi, cu excepţia credinciosului Alexis, ceilalţi îl părăsesc pe Zola spre a-şi croi în artă o cale mai mult sau mai puţin originală – fără a primejdui însă prin aceasta existenţa naturalismului, care îşi prelungeşte viaţa, sub forme variate şi stranii, pînă în zilele noastre – fiind chiar în mare cinste în Apusul decadent.

Fie din superficialitate, fie din rea-voinţă, critica literară neştiinţifică l-a clasat pe Maupassant, fără drept de apel, în rîndul naturaliştilor, deşi scriitorul este un realist de felul lui Flaubert, Stendhal sau Balzac. Totuşi, contactul cu grupul lui Zola a lăsat oarecare urme şi în creaţia lui Maupassant. Însă pentru a putea aprecia exact cît şi ce anume datorează el esteticii naturaliste, precum şi măsura în care operele lui sînt ale unui realist critic, se cuvine mai întîi să amintim ce este curentul naturalist, arătîndu-i atît începuturile cît şi semnificaţia socială.

Şcoala naturalistă s-a constituit în Franţa celei de-a doua jumătăţi a secolului trecut în legătură cu străduinţele burgheziei de a-şi apăra poziţiile ameninţate de dezvoltarea vijelioasă a mişcării muncitoreşti, încercînd să folosească în acest scop unele cuceriri ale ştiinţei sau teorii estetice şi filozofice mai mult sau mai puţin reacţionare. Este vorba, printre altele, de teoriile literare ale lui Taine, apoi de ideile promovate în cîteva lucrări celebre de medici şi fiziologi savanţi, cum au fost Claude Bernard sau Prosper Lucas, şi, ceva mai departe în timp, însă de o mare importanţă, de filozofia pozitivistă a lui Auguste Comte, elaborată între anii 1830 şi 1842. Această filozofie reacţionară, care negînd valabilitatea oricăror teorii generale, a oricăror legi, favorizează deschis perpetuarea orînduirii burgheze, are ca punct de plecare ideea că omul nu poate cunoaşte cauzele intime, esenţiale ale fenomenelor şi limitează prin aceasta obiectul cercetărilor lui doar la stabilirea succesiunii faptelor şi fenomenelor din natură. Faptul

pur, neinterpretat, este considerat de adepţii pozitivismului drept singurul lucru cert, *pozitiv*, în cunoaştere, şi pentru el vor profesa un adevărat cult.

Promotorii esteticii naturaliste vor prelua ca atare acest cult, devenind adevăraţi vînători de fapte reale, de documente, pe care le vor transpune cît mai exact în lucrările lor.

Naturalismul cere zugrăvirea tuturor laturilor vieţii, neşovăind să încalce domeniile unor ştiinţe speciale ca fiziologia ori economia politică, de pildă, şi consideră că orice subiect e demn de abordat, oricît de respingător sau de urît ar fi el, că în general cu cît materialul e mai grosolan, mai brutal, cu atît opera e mai plină de adevăr. Faptul divers cel mai nesemnificativ, accidentele nervoase, cazurile patologice etc. constituie aşadar un „material artistic preţios" pentru scriitorul naturalist. Tocmai în asta constă esenţa retrogradă a naturalismului : în redarea faptelor neesenţiale. Intenţionînd să abată atenţia maselor de la problemele cele mai arzătoare ale vieţii, creaţiile de acest soi nu vor înregistra lupta dintre clase ci se vor strădui să descopere cauze biologice sau fiziologice pentru toate relele de care este măcinată societatea capitalistă, conducîndu-l pe cititor la concluzia falsă că neajunsurile vieţii sînt generate de imperfecţiunile persoanei umane şi nicidecum de orînduirea social-economică.

Naturalismul transformă creaţia artistică într-o activitate mecanică în care scriitorul se mulţumeşte cu notarea cît mai exactă a faptelor, fără a le comenta, fără a le aprecia în vreun fel, opera rezultată asemănîndu-se pur şi simplu cu un proces-verbal. Adăugăm că scriitorii naturalişti se considerau oameni de ştiinţă şi că pretindeau să egaleze în privinţa obiectivităţii şi temeiniciei orice tratat ştiinţific. Émile Zola, consacrînd expunerii crezului său literar un studiu vast, intitulat *Romanul experimental*, pe care îl publică în 1880, îi numeşte de-a dreptul *savanţi*, încadrîndu-se de altfel şi pe sine în această categorie. Trebuie să recunoaştem însă că Zola s-a ridicat adesea deasupra erorilor sale teoretice, deasupra naturalismului, creînd opere remarcabile ca *Germinal*, *Banii*, *Excelenţa-sa Eugène Rougon* şi altele, în care el, şeful

școlii naturaliste, se dovedește în mod paradoxal un mare realist critic.

În cazul lui Maupassant lucrurile stau altfel. Creația lui urmează un drum care trece prin naturalism, dar se îndreaptă repede și hotărît spre realismul critic. Dacă în prima sa culegere de nuvele, *Casa Tellier*, publicată în 1881, Maupassant insistă – sub influența naturalismului – în reproducerea amănunțită, supărătoare a aspectelor brutale, urîte, murdare chiar ale vieții și arată de preferință comportarea omului sub impulsul instinctelor animalice, el depășește în curînd această etapă, eliberîndu-se treptat de influențele străine. Ne grăbim însă cu precizarea că nu toate nuvelele din acel volum sînt construite astfel și că alături de ele stau și creații realiste izbutite ca *Tatăl lui Simon*. Condamnînd cultul pentru documentul real, practicat de naturaliști, Maupassant a continuat să se inspire din viață, dar nu înregistrînd faptele așa cum le furnizează întîmplarea, ci a procedat în primul rînd la selecționarea lor atentă, eliminînd tot ce era secundar și deci fastidios, și introducînd apoi logica în succesiunea evenimentelor. Iată așadar o deosebire fundamentală între Maupassant și naturaliști : pe cînd aceștia se subordonează „documentului real", el stăpînește materialul luat din realitate. Luarea de poziție față de realitățile înfățișate constituie o a doua deosebire importantă a artei sale față de naturalism, pentru care reflectarea cît mai indiferentă a evenimentelor este un principiu de căpetenie. Este foarte adevărat că și în nuvelele lui Maupassant se pot distinge concomitent o manieră subiectivă și una obiectivă de redare a faptelor, dar aceasta nu ne autorizează, și vom vedea numaidecît de ce, să vorbim despre indiferența lui față de cele înfățișate. De o indiferență absolută nu poate fi vorba nici în cazul naturaliștilor, însăși alegerea temei vădind o intenție personală a scriitorului. Maupassant, neexprimînd aprecieri directe, ascunzîndu-și sentimentele personale, voia să-și convingă cititorii de imparțialitatea sa și mărea prin aceasta eficacitatea loviturilor adresate burgheziei. Criticul sovietic I. I. Danilin susține, pornind de la afirmațiile cuprinse într-o scrisoare a lui Maupassant, că la acesta obiectivitatea tratării nu era decît o formă originală

de demascare a societății burgheze și, totodată, un protest împotriva literaturii laudative care înfrumuseța realitatea și apăra morala filistină [1].

Trebuie să spunem că în nuvelele lui Maupassant, rîsul, tristețea, mila, frămîntările sufletești de tot soiul sînt prezente chiar și acolo unde scriitorul nu vrea să arate direct ce simte și ce gîndește în legătură cu conținutul operei. Dar el a creat și un mare număr de nuvele – cele mai multe îmbracă forma de scrisori, însemnări intime de jurnal etc. – în care povestitorul emite păreri și face aprecieri în mod cu totul liber, și unde simțirile personale formează adesea substanța operei. Sentimentul invadează uneori pînă și descrierile lui Maupassant – care este unul din marii pictori ai naturii – imprimîndu-le un caracter liric. Nuvela *Dragoste* conține tocmai o asemenea descriere în care sînt redate o dată cu tablourile exterioare și senzațiile, sentimentele și gîndurile scriitorului. Evident, o asemenea creație este departe de a izvorî din principiile artei naturaliste, din care, într-un caz asemănător, ar fi rezultat cel mult o reproducere conștiincioasă, dar fotografică, a tuturor amănuntelor peisajului. Maupassant notează și el cu mare precizie detaliile, însă comunică întregului tablou evocat o intensitate și un farmec de-a dreptul îmbătătoare. Dar ultimul și cel mai de seamă argument confirmînd apartenența lui Maupassant la realismul critic este constatarea, la o privire de ansamblu asupra operei sale, că faptele de viață asupra cărora el s-a oprit, precum și modul prezentării acestora sînt subordonate, în cele mai numeroase cazuri, interesului social și nicidecum interesului biologic sau fiziologic, cum se întîmplă cu naturaliștii. Pentru că în procesul intentat burgheziei de către scriitorii realismului critic, el a jucat un rol de prim rang, adunînd în operele lui fapte care constituie tot atîtea acuzații zdrobitoare împotriva orînduirii burgheze.

---

[1] Vezi : I. I. Danilin : *Creația lui Maupassant* — studiu introductiv la *Guy de Maupassant, Opere complete*, în 12 volume, vol. 1, editura Pravda, Moscova, 1958 (în limba rusă).

O legendă creată de biografi improvizați, dornici mai mult să lanseze o informație senzațională, fie ea chiar falsă, decît să cerceteze adevărul, a făcut din Maupassant fiul nelegitim al lui Flaubert. Cercetători conștiincioși au dovedit ulterior că nu există nici o înrudire între cei doi scriitori – în afară de una spirituală – și au dat la iveală totodată împrejurările pe baza cărora s-a putut închega legenda amintită.

Henri-René-Albert-Guy de Maupassant s-a născut la 5 august 1850 la castelul Miromesnil, în comuna Tourville-sur-Arques, din apropiere de Dieppe, ca fiu al lui Gustave-Albert de Maupassant și al Laurei Le Poittevin, sora poetului Alfred Le Poittevin. Or, între cei doi frați Le Poittevin și Gustave Flaubert exista o prietenie veche, stabilită încă din primii ani de școală, iar sentimentele lui Flaubert față de ei aveau să se răsfrîngă, mai tîrziu, după căsătoria Laurei, și asupra fiului acesteia, Guy. Între părinții lui Guy s-au iscat însă grave neînțelegeri, care i-au umbrit de timpuriu copilăria. În cele din urmă părinții se despart și Guy își urmează mama, pe coasta normandă a mării, unde avea să locuiască pînă la treisprezece ani. Doamna de Maupassant se ocupă singură de educația fiului ei, dîndu-i cele dintîi lecții, completate ceva mai tîrziu de îndrumările preotului din localitate, care-l inițiază în tainele gramaticii, ale aritmeticii și îl învață să citească latinește.

Dar în afara orelor de învățătură, nu prea numeroase, el duce o viață liberă ; hoinărind în tovărășia copiilor de marinari se obișnuiește cu navigația, neezitînd să înfrunte chiar marea agitată, și dobîndește în urma acestui fel de viață o sănătate robustă și o forță fizică de care va fi foarte mîndru mai tîrziu.

La seminarul din Yvetot, unde este trimis în cele din urmă să-și facă studiile, Guy, pentru a se consola de viața claustrală care urma fără tranziție unui regim de libertate, scrie versuri nu tocmai ortodoxe, care, căzînd în mîinile unor profesori severi, îi atrag eliminarea chiar din al doilea an de învățătură – spre marea lui bucurie, de altfel. Și la liceul din Rouen, pe care îl va absolvi în 1869, Maupassant continuă să cultive poezia, de data aceasta însă sub îndrumarea poetului Louis Bouilhet, care îi era

un fel de tutore şi trebuia să-i urmărească activitatea şcolară. Bouilhet îşi lua de fiecare dată cu sine ucenicul într-ale poeziei, în timpul vizitelor de duminică, la Flaubert, unde se adunau de obicei o seamă de scriitori, şi, fără îndoială, din contactul cu acest mediu artistic, tînărul Maupassant n-a avut decît de profitat. După moartea lui Bouilhet, care voia să facă din el un poet, Guy de Maupassant învaţă arta prozei între 1873 şi 1880, la şcoala exigentă a lui Flaubert, care nu numai că-l supraveghează şi-l conduce în toate experienţele literare, dar îi prescrie, ca un adevărat profesor, pînă şi ce cărţi anume trebuie să citească. Între timp, Maupassant părăsise Normandia, nu fără părere de rău, acceptînd la Ministerul Marinei din Paris un post de funcţionar, care să-i asigure traiul, întrucît familia sa de marchizi scăpătaţi îi lăsase moştenire doar particula nobiliară a numelui. Pentru cei o mie cinci sute de franci încasaţi lunar, el n-a făcut însă niciodată exces de zel. Dimpotrivă, se pare că în timpul slujbei nu scria altceva, şi încă pe hîrtia ministerială, decît poeme, comedii, ori drame pe care le supunea duminica judecăţii lui Flaubert, fără a se grăbi însă cu publicarea lor. Iar dacă cineva îl sfătuia să le tipărească, el răspundea cu simplitate dar şi cu o anumită siguranţă : „Nu-i nici o grabă, îmi învăţ meseria“, şi îşi continua cu stăruinţă exerciţiile de virtuozitate.

De la Flaubert, Maupassant a învăţat să preţuiască observaţia directă şi documentarea minuţioasă şi să se supună, în numele artei, unei discipline de fier. Adesea, maestrul îl invita să se plimbe, să observe în jurul său şi să-i povestească apoi în scris „într-o sută de rînduri“ cele văzute. Maupassant urma cuvînt cu cuvînt indicaţiile lui Flaubert iar acesta îi corecta cu severitate compoziţiile, cerîndu-i să le ia cu el şi să le refacă pînă la viitoarea lor întîlnire.

La Croisset, unde Flaubert avea un mic domeniu, sau în salonul acestuia din Paris, Maupassant cunoaşte în această perioadă a vieţii lui pe mulţi dintre scriitorii şi artiştii vremii. La Flaubert îl întîlneşte pe Turgheniev, care după 1876 se va interesa de începuturile lui literare, citindu-i manuscrisele şi dîndu-i îndrumări, iar peste cîţiva ani va contribui la răspîndirea în Rusia a operelor sale ; aici îl întîlneşte pe Daudet ; tot aici, pe Zola şi pe ceilalţi colabora-

tori de mai tîrziu la *Serile de la Médan* ; apoi pe Edmond de Goncourt și pe mulți alții.

Este pentru Maupassant o epocă de căutare a drumului, de îndoieli și speranțe, de întrebări puse lui însuși, de activitate febrilă dar neconcretizată în rezultate prea strălucite. Între anii 1877 și 1880, pe cînd se credea încă poet, el scrie o mulțime de versuri și chiar publică unele din ele, sub pseudonimele Guy de Valmont, Joseph Prunier sau Maufrigneuse. Fără a părăși în întregime poezia, el se ocupă un moment și de teatru, dînd în 1879 piesa *Poveste de demult*, după ce compusese, cu cîțiva ani mai înainte, și o farsă în genul lui Aristofan, *Frunza de trandafir, casă turcească* – aceasta însă de uz intim, scrisă special spre a-i amuza pe Flaubert și pe Turgheniev.

Clarificarea definitivă i-o aduce anul 1880, o dată cu succesul deosebit al nuvelei sale *Bulgăre de Seu*, despre care pînă și o publicație de specialitate ca „Monitorul viticol" a găsit cu cale să se ocupe, elogiindu-l pe autor. De acum înainte, Maupassant va da la iveală cu o repeziciune miraculoasă un mare număr de opere, tipărind în zece ani de creație șaisprezece volume de nuvele, șase romane, trei cărți cu impresii de călătorii și, în ultima parte a vieții, două piese de teatru : *Musotte* și *Liniștea casei*, cea dintîi în colaborare cu Jacques Normand. Fără a intenționa să facem o clasificare a operelor lui, cităm printre cele mai cunoscute romanele : *O viață* și *Bel-Ami*, volumele de nuvele *Casa Tellier*, *Domnișoara Fifi*, *Lumina lunii*, *Miss Harriet*, *Toine* și *Mîna stîngă*, iar dintre impresiile de călătorie, cartea *Pe apă*.

Maupassant a mai publicat în 1880 și o culegere de poezii, una dintre ele formînd chiar obiectul unei anchete judiciare, deschisă, cu puțin înaintea apariției volumului, de tribunalul din Étampes, care-l învinuia pe autor de ultragiu adus bunelor moravuri și moralei publice. Ziarele începuseră să facă vîlvă, prezicînd un proces zgomotos, însă Flaubert îi roagă să intervină pe cîțiva din prietenii săi cu influență – printre ei se afla și un ministru – și acțiunea judiciară se stinge.

Incidentul acesta este foarte semnificativ pentru epocă, el neconstituind un caz întîmplător, izolat, ci completînd seria unor

procese celebre, intentate de oficialitățile burgheze, în numele „bunului-gust“ și al „bunelor moravuri“, împotriva a numeroși publiciști și scriitori ai timpului, dintre care amintim pe Flaubert și pe Baudelaire. Apărînd interesele foarte concrete ale clasei lor, slujitorii statului burghez loveau fără cruțare, în numele unei morale abstracte, pe oricine îndrăznea să pună în lumină vreunul din aspectele urîte ale vieții burgheze.

Din fericire, pentru Maupassant întîmplarea aceasta nu a avut urmări neplăcute, ba i-a înlesnit și grăbit chiar celebritatea, deoarece a atras atenția marelui public asupra numelui său atunci cînd urma să apară volumul de poezii de care am vorbit mai sus. Pentru a-și menține și consolida această celebritate, el a trebuit să lucreze metodic și cu hărnicie ani în șir. În fiecare zi, de la șapte dimineața pînă la ora prînzului, Maupassant trudea în folosul literaturii, scriind în acest răstimp cam șase pagini, și a reușit să publice între 1880 și 1890 cel puțin trei – o dată chiar cinci – volume pe an. Timp de zece ani Maupassant a fost preocupat încontinuu, pînă la obsesie, de operele pe care urma să le realizeze și nu și-a întrerupt activitatea nici chiar în cursul călătoriilor de plăcere. Fecunditatea sa scriitoricească a fost explicată de unii istorici și critici literari prin ușurința cu care mînuia condeiul, dar ea ne apare în primul rînd ca rodul unei munci grele, dusă cu o răbdare și o tenacitate admirabile. Admirabilă dar și regretabilă totodată această muncă, întrucît ea a contribuit în mare măsură la ruinarea rapidă și pentru totdeauna a sănătății scriitorului. Fire nestăpînită, dornic de senzații rare și violente, Maupassant nu s-a cruțat de loc : o activitate intelectuală epuizantă, dublată de eforturi fizice peste măsură de mari erau, de fapt, tot ce putea fi mai contraindicat la o ereditate nervoasă încărcată ca a sa. Trupul său puternic adăpostea în realitate un sistem nervos fragil, ros de o boală ascunsă, fără leac. Iar pentru a-și desăvîrși zdruncinul nervilor Maupassant s-a dedat la tot soiul de excese, trăind într-un continuu surmenaj al trupului și al spiritului.

În curînd conștiința propriei sale personalități începe să-i scape. Atunci, într-un ultim moment de luciditate, Maupassant, care declarase în mai multe rînduri că nu vrea „să-și supraviețuiască“, în-

cearcă să se sinucidă. Dar se rănește numai. Internat într-o casă de sănătate, după ce-și pierduse rațiunea, avea să agonizeze optsprezece luni înainte de moartea sa fizică, survenită la 6 iulie 1893.

Așa a pierit, la numai patruzeci și trei de ani, acest geniu nefericit, intrat în legendă încă din timpul vieții, după ce își plătise scump dreptul la nemurire.

Cele peste două sute de nuvele ale lui Maupassant au, prin imaginile pe care le înregistrează, ca orice operă a unui creator cu adevărat mare, valoarea de documente precise ale unei epoci bine determinate. Aceste nuvele îmbrățișează fenomene ce se înscriu în linii largi în răstimpul dintre 1870 și 1890, mergînd prin urmare de la războiul franco-prusac pînă la perioada de început a imperialismului.

Cunoscătorii vremii lui Maupassant au remarcat în repetate rînduri fidelitatea cu care scriitorul și-a zugrăvit epoca, fiecare aspect al vieții fiind nu numai datat în timp, ci și situat în spațiu cu o precizie surprinzătoare. Un alt merit al lui este, în această privință, acela de a fi dat un tablou cuprinzător al perioadei amintite, de a fi adăpostit, adică, în scrierile sale, societatea pe care a cunoscut-o. Spre deosebire de romane, narațiunile scurte ale lui Maupassant cuprind doar fragmente de viață – uneori foarte reduse ca dimensiuni, însă nu mai puțin valoroase.

Luate împreună, aceste imagini fragmentare se încheagă într-un tablou foarte cuprinzător – atît ca întindere în timp cît și ca volum social. Mulțimea aspectelor realității, extraordinara varietate a problemelor de viață cuprinse în schițele și nuvelele sale fac ca gruparea lor să se poată opera după criterii numeroase – deși nu întotdeauna satisfăcătoare. Dar oricîte grupuri înrudite – pe un anumit plan – am distinge, aceasta nu va dăuna unității tabloului general. Măiestria realizării precum și atitudinea scriitorului față de personajele ori problemele social-morale prezentate dau narațiunilor un colorit comun particular, dovedesc un fel aparte de a privi lumea, propriu exclusiv personalității artistice viguroase și originale a lui Maupassant. Viziunea artistică unică este aceea care asigură pe un

plan superior unitatea ansamblului, permițîndu-ne să vorbim și despre *nuvelele* lui Maupassant, nu numai despre fiecare în parte.

La construirea nuvelelor sale, Maupassant a utilizat chiar de la început acel bogat fond de impresii și amintiri adunat în copilărie și în prima tinerețe pe litoralul Normandiei, la Ministerul Marinei ori în timpul campaniei din 1870–71. Căci Guy de Maupassant, care avea douăzeci de ani la izbucnirea războiului, s-a angajat în garda mobilă și a luat parte la luptele împotriva cotropitorilor prusaci. Întîmplări și personaje cunoscute în această perioadă vor forma, în multe cazuri, conținutul unor nuvele, începînd chiar cu *Bulgăre de Seu* și continuînd cu *Moș Milon, Prizonierii, Domnișoara Fifi, Doi prieteni* etc. Povestirile lui, după cum au stabilit de multă vreme cercetătorii, se axează în mare măsură pe anecdote și întîmplări cunoscute personal și în ele apar nenumărate tipuri întîlnite cîndva de Maupassant în lumea funcționarilor, a marinarilor și țăranilor normanzi sau a hoinarilor de pe malurile Senei. Maupassant a surprins și a redat figurile cele mai reprezentative dintre aceste tipuri, cu modul lor specific de a acționa și gîndi, începînd cu locatarii de vază ai etajelor superioare și terminînd cu cei din subsolurile societății. Așa cum observă criticul I. I. Danilin, temele, personajele și peisajele lui Maupassant sînt culese din realitățile franceze și numai puține sînt inspirate de impresiile dobîndite de el în călătoriile îndepărtate.

Societatea burgheză, evocată de Maupassant în majoritatea nuvelelor sale, duce o existență monotonă, mereu egală cu ea însăși, evoluînd într-o atmosferă grea, deprimantă și fără sorți de înseninare. Iar atunci cînd se întîmplă ceva, este vorba nu rareori de un lucru neașteptat, de o explozie, dar care tîrăște în vîrtejul ei un număr restrîns de oameni, și care, deși dă naștere la suferințe vii, păstrează totuși dimensiuni umile, de catastrofă lipsită de grandoare. Omul condamnat să trăiască în aceste condiții este un mare egoist, singur în mijlocul mulțimii ce-l înconjoară dar de care nu-l leagă nici o simțire, căci sufletul său s-a uscat ca o plantă lipsită de hrană și lumină. Total izolat, luptîndu-se singur spre a obține cît mai mult din bunurile vieții, acest ins va constata în cele din urmă că tot ce și-a putut procura se reduce la plăceri personale

trecătoare şi la satisfacerea ambiţiilor sale mărunte – în timp ce adevărata fericire i-a rămas mereu inaccesibilă. De vină e de cele mai multe ori societatea – societatea burgheză, cu prejudecăţile şi morala ei făţarnică – căci însăşi imperfecţiunea omului, care se dovedeşte adesea neînstare să-şi dea seama în ce anume ar consta fericirea lui, lăsînd-o, pasiv, să-i treacă pe alături, apare la o analiză mai adîncă drept o urmare a condiţiilor de viaţă specifice orînduirii burgheze. Acolo unde vorbeşte despre imperfecţiunea biologică şi intelectuală a omului, despre neputinţa şi singurătatea lui precum şi despre inutilitatea eforturilor acestuia de a-şi schimba soarta, Maupassant se face de fapt purtătorul de cuvînt al filozofiei pozitiviste, foarte răspîndită în Franţa după 1870. El promovează în aceste cazuri idei greşite şi primejdioase, care subminează încrederea celui ce şi le însuşeşte, împiedicîndu-l să acţioneze.

Ori de cîte ori nu izbuteşte să descopere adevăratele cauze ale nefericirii omului, care sînt de natură socială, Maupassant este el însuşi victima acestei filozofii deprimante. Dar de cele mai multe ori scriitorul îşi înfrînge limitările pozitiviste şi ne dezvăluie adevărata sursă a răului.

Nefericirea apare în nuvelele lui Maupassant drept starea cea mai frecventă a omului în societatea burgheză. Este adevărat că scriitorul înregistrează şi cazuri – foarte rare – de oameni cărora viaţa le-a oferit satisfacerea deplină şi durabilă a dorinţelor, ca în nuvela *Fericirea*. Dar la fel ca în alte povestiri, de pildă *Tatăl lui Simon*, şi aici, fericirea este cucerită numai prin nesocotirea prejudecăţilor sociale. Mai mult, Suzanne de Sirmont se vede nevoită să părăsească de îndată societatea pe care a înfruntat-o şi să ducă o viaţă aspră, de ţărancă, undeva în munţii sălbatici ai Corsicei – ea, descendenta unei familii nobile. Fuga ei nu este o dovadă de laşitate, ci singura posibilitate de a-şi evita înfrîngerea – la care era condamnată, ca orice protestatar izolat.

Maupassant a văzut şi a demonstrat limpede că în condiţiile societăţii burgheze viaţa omului nu poate fi decît întunecată şi dureroasă, şi nu o dată şi-a exprimat dezaprobarea şi dezgustul adînc faţă de această orînduire. Privind dincolo de faţada frumos împodobită a burgheziei, el a pătruns cu privirea în cele mai

ascunse colțuri ale vieții acesteia și a lovit în păcatele și neajunsurile ei încă de la primele sale creații. Maupassant se dovedește un critic aspru al societății burgheze începînd chiar cu nuvela *Bulgăre de Seu*, cel dintîi succes consistent de care s-a bucurat, unde își surprinde personajele în atitudini ce exprimă limpede poziția claselor sociale cărora le aparțin față de greaua încercare națională prin care trece Franța în 1870. Personajele sus-puse privesc cu indiferență nenorocirile patriei, preocupate exclusiv de interesele lor meschine, gata să pactizeze cu cotropitorii, dacă aceasta le aduce vreun profit, pe cînd oamenii simpli se opun dușmanului cu mult curaj. Și în nuvelele ulterioare care învie întîmplări din timpul războiului, depozitarii patriotismului adevărat, ai spiritului de sacrificiu și ai vitejiei aparțin de obicei claselor de jos : astfel sînt, de exemplu, pădurarul și fiica lui din *Prizonierii* sau bătrînul țăran Moș Milon din povestirea cu același nume.

El a exprimat un număr apreciabil de adevăruri crude referitoare la aspectele cele mai felurite ale vieții sociale din vremea lui, depunînd strădunțe deosebite spre a arăta, în primul rînd, dedesubturile onorabilității burgheze. În opera sa nuvelistică apar la tot pasul burghezi „respectabili" cu principii morale neînduplecate, dar roși de vicii secrete. *Decorat*, *Rosalie Prudent*, care nu sînt singurele de acest fel, subliniază cu destulă ironie și indignare, discrepanța dintre morala severă, profesată în mod ipocrit de burghezie, și depravarea ei reală.

Atitudinea autorului, potrivnică acestor precepte ipocrite, poate fi stabilită cu ușurință oriunde se pun asemenea probleme. În *Rosalie Prudent*, de pildă. Servitoare la o familie de burghezi, Rosalie este sedusă de nepotul stăpînilor și are doi copii gemeni. Temîndu-se că va fi alungată din slujbă, desperată că nu-i va putea crește, îi înăbușe sub pernă. La judecată, jurații o achită. Pentru noi e însă limpede că adevăratul judecător nu este altul decît scriitorul. Verdictul acestuia, neconformîndu-se moralei societății, dovedește ostilitatea lui față de această societate. Și după cum vom vedea, repulsia și ura pe care le nutrește Maupassant, ca și maestrul său Flaubert, față de orînduirea socială a vremii

sale, nu s-au dezmințit niciodată. În acest sens este de remarcat perseverența cu care el notează, în nenumărate nuvele, cum interesele economice regizează în întregime relațiile dintre oameni, le denaturează și le urîțesc.

Căsătoria din interes, specific burgheză, este frecvent înregistrată, cu toate consecințele ei urîte și dureroase. O asemenea familie nefiind întemeiată pe dragoste reciprocă, relațiile dintre soți, nesincere în general, devin repede dușmănoase, cu atît mai mult cu cît de obicei bărbatul își disprețuiește și tiranizează femeia. Iată de ce adulterul este un fenomen curent. Și iată de ce se ivește, ca o problemă derivată, soarta copilului nelegitim, îndepărtat de părinți, părăsit chiar, spre a scăpa de rușine, niciodată ocrotit, dar întotdeauna disprețuit de lume. Merită să fie remarcat faptul că atitudinea lui Maupassant față de iubirea extraconjugală variază de la caz la caz, fiind uneori nefavorabilă, alteori, atunci cînd vede în ea o sfidare a prejudecăților sociale, net aprobativă. În *Testamentul*, de exemplu, o femeie, a cărei viață a fost un chin continuu – victima unei căsătorii-afacere – a avut un copil de la un om pe care îl iubea în afara căsătoriei. La moartea ei se află adevărul din citirea actului ce conținea ultimele-i dorințe. În finalul povestirii autorul intervine direct, aprobînd în întregime comportarea acestei femei.

Într-o serie de alte nuvele, printre care cităm : *În familie*, *Unchiul meu Jules*, *Pe mare* etc., Maupassant ne prezintă, cu multă putere de convingere, cazuri de dezumanizare produsă de avere. Sentimentele frumoase de iubire, prietenie și respect, care ar trebui să existe între rude, dispar cu desăvîrșire, făcînd loc meschinăriei, zgîrceniei și răutății. În *Pe mare* unul din frați preferă să-l lase pe celălalt să-și piardă brațul decît să se lipsească de năvodul său, iar în *Unchiul meu Jules*, toată familia fuge speriată cînd întîlnește în zdrențe ruda pe care o așteptaseră cu nerăbdare ani în șir pentru că o presupuneau bogată. Pretutindeni interesul material secătuiește inimile, alungă orice simțire nobilă, generează și hrănește egoismul cel mai feroce.

Prin critica sa, Maupassant vrea să-l facă pe cititor să înțeleagă bine adevărul vieții, să judece întîmplările nu după aspectul lor

exterior, ci pătrunzînd în sensul lor intim, şi ridică probleme morale ori sociale pentru rezolvarea cărora modul de apreciere tradiţional nu este de loc potrivit. *Rosalie Prudent, Fericirea, Giuvaerul* sau *Testamentul,* de pildă, îndeamnă prin conţinutul lor la reflecţie. În faţa problemelor de viaţă puse în aceste nuvele, cititorul se tulbură, e nevoit să judece mai nuanţat.

Maupassant este cel dintîi care se tulbură şi suferă în faţa răului şi imperfecţiunii constatate şi încet-încet îşi formează un fond puternic de idei pesimiste. La închegarea amarelor lui convingeri au contribuit, începînd din primii ani ai copilăriei sale, factori diverşi, esenţial fiind însă numai unul : imposibilitatea găsirii soluţiilor pentru îndreptarea relelor societăţii, aceasta datorită faptului că el n-a înţeles niciodată legile de dezvoltare a societăţii, necesitatea revoluţiei şi rolul istoric al proletariatului. Ceilalţi factori subiectivi, cum ar fi căsnicia dezbinată a părinţilor săi sau lecturile filozofice din Schopenhauer au favorizat cristalizarea pesimismului dar nu l-au determinat.

Deşi a demascat puternic felul de a trăi al burgheziei, Maupassant nu s-a apropiat niciodată de lupta revoluţionară, rămînînd tot timpul un protestatar singuratic. Convingerea că orice efort e inutil l-a demobilizat, l-a împiedicat să-şi dăruiască toată încrederea poporului. El nu numai că nu a înţeles importanţa Comunei din Paris, de pildă, dar nici măcar nu aminteşte de ea în scrierile sale.

Incontestabil, în opera sa întîlnim exprimate şi unele constatări luminoase, e confirmată existenţa virtuţilor celor mai felurite – a căror gamă bogată urcă de la bunătatea şi înţelegerea umană pînă la vitejia de basm – dar toate acestea sînt parcă înăbuşite de noroiul ce le înconjoară. Maupassant găseşte la oamenii simpli calităţi pe care refuză să le acorde claselor sus-puse.

Cît de înţelegător şi omenos e muncitorul fierar din *Tatăl lui Simon,* cînd redă fericirea unei femei, ridicîndu-se deasupra prejudecăţilor curente ! Aceeaşi simplitate şi acelaşi bun-simţ sînt prezente în *Întoarcerea,* unde o problemă complicată şi neplăcută în egală măsură pentru toţi cei interesaţi se va rezolva fără vorbe mari şi fără scene dramatice. Sentimentele frumoase îl caracterizează pe omul din popor şi în *Martina :* deşi suferă mult cînd

fata iubită se căsătorește cu altul, tînărul țăran nu este în stare de resentimente față de Martina sau de bărbatul ei, ci, încet-încet, dragostea face loc în sufletul lui prieteniei celei mai curate.

Mînuitor deosebit de abil al meșteșugului scriitoricesc, inimitabil maestru al prozei scurte, Maupassant a exprimat, cu o bogăție de mijloace și procedee artistice care ar putea forma materia unui vast studiu special, multe adevăruri despre viața socială din vremea sa și își merită astfel pe deplin, o dată cu admirația cititorilor, un loc de frunte printre clasicii literaturii universale.

AURELIAN TĂNASE

BULGARE DE SEU

Cîteva zile la rînd, frînturi din armata pusă pe fugă străbătuseră oraşul. Nu mai erau trupe, ci hoarde împrăştiate. Oamenii aveau barba lungă şi murdară, uniformele zdrenţuite şi înaintau cu pas istovit, fără drapele, fără regiment. Toţi păreau copleşiţi, frînţi, neînstare de un gînd sau de o hotărîre, mergînd numai din obişnuinţă şi căzînd de oboseală, de cum se opreau. Îi vedeai pe cei mobilizaţi mai ales, oameni paşnici, rentieri liniştiţi, frîngîndu-se sub greutatea puştii, pe cei din garda mobilă [1] sprinteni, uşor de speriat şi gata să se entuziasmeze, tot atît de repezi la atac ca şi la fugă ; apoi, în mijlocul lor, cîţiva pantaloni roşii, urme ale unei divizii măcinate într-o mare bătălie, artilerişti întunecaţi, în rînd cu toţi aceşti infanterişti şi, cîteodată, casca strălucitoare a unui dragon cu talpa grea, care se ţinea anevoie de mersul mai uşor al infanteriştilor.

Legiunile de franctirori [2] botezate cu nume eroice : „Răzbunătorii înfrîngerii“, „Cetăţenii mormîntului“, „Aducătorii de moarte“, treceau şi ele, cu aere de tîlhari.

Căpeteniile lor, foşti negustori de stofe sau de grîne, de seu ori de săpun, războinici de ocazie, numiţi ofiţeri

[1] Garda mobilă făcea parte din garda naţională. În garda mobilă erau chemaţi să servească toţi tinerii valizi, care nu se aflau în cadrele active ale armatei (n. t.).

[2] Soldaţi care nu făceau parte din armata regulată, dar erau mobilizaţi pe durata unui război (n. t.).

de dragul gologanilor sau al lungimii mustăţilor, acoperiţi de arme, de flanele şi de galoane, vorbeau cu o voce răsunătoare, discutau planuri de luptă şi pretindeau că numai ei susţin Franţa muribundă pe umerii lor de fanfaroni, dar cîteodată se temeau de propriii lor soldaţi.

Se spunea că prusacii sînt gata să intre în Rouen.

Garda naţională, care făcea de două luni recunoaşteri foarte prudente în pădurile învecinate, îşi împuşca uneori propriile ei santinele şi se pregătea de luptă cînd mişca vreun iepuraş sub mărăcini, se întorsese acasă. Armele, uniformele, tot echipamentul ei ucigaş, cu care spăimîntase pînă acum şoselele naţionale, pînă la trei poşte de jur împrejur, pieriseră dintr-o dată.

Ultimii soldaţi francezi tocmai trecuseră Sena, ca să ajungă la Pont-Audemer prin Saint-Sever şi Bourg-Achard ; în urma tuturor, generalul desperat, care nu mai putea încerca nimic cu zdrenţele astea desperecheate, pierdut el însuşi în năruirea unui popor obişnuit să învingă şi bătut de data asta îngrozitor cu toată vitejia lui legendară, venea pe jos, între doi ofiţeri de ordonanţă.

Apoi plutise peste oraş o aşteptare înspăimîntătoare şi tăcută. Mulţi burghezi pîntecoşi, care de prea multă negustorie îşi pierduseră virilitatea, îi aşteptau cu nelinişte pe învingători, tremurînd de teamă ca frigarea lor pentru fripturi sau cuţitele mari de bucătărie să nu fie luate drept arme.

Viaţa părea că se oprise în loc. Prăvăliile erau închise, strada mută. Cîteodată un trecător, speriat de atîta tăcere, se strecura repede de-a lungul zidurilor.

Spaima aşteptării făcea ca venirea duşmanului să fie dorită.

A doua zi după plecarea trupelor franceze, după-masă, cîţiva ulani, răsăriţi de nu se ştie unde, străbătură în grabă oraşul. Apoi, ceva mai tîrziu, o masă neagră coborî

de pe coasta Sainte-Catherine, pe cînd alte două şuvoaie năvalnice se iviră de pe drumul dinspre Darnetal şi dinspre Boisguillaume. În piaţa primăriei se întîlniră în aceeaşi clipă avangărzile a trei corpuri. Armata germană venea, prin toate drumurile vecine, desfăşurîndu-şi batalioanele care făceau să răsune caldarîmul sub paşii lor tari şi ritmaţi.

De-a lungul caselor care păreau moarte şi pustii, urcau porunci strigate într-o limbă necunoscută şi guturală, iar din dosul obloanelor închise, ochii îi pîndeau pe aceşti biruitori, stăpîni pe oraş, pe averi şi pe vieţi, prin „dreptul învingătorului". Locuitorii, în odăile lor întunecate acum, erau înnebuniţi ca de un cataclism, ca de marile răsturnări ucigătoare ale pămîntului, în faţa cărora toată înţelepciunea şi toată puterea sînt zadarnice. Pentru că de cîte ori ordinea stabilită a lucrurilor e răsturnată, cînd nu mai există nici o siguranţă, cînd tot ceea ce ocrotea legile oamenilor sau ale naturii se află la cheremul brutalităţii inconştiente şi crîncene, apar aceleaşi simţăminte. Un cutremur de pămînt care zdrobeşte sub casele năruite mii de oameni, un fluviu revărsat care rostogoleşte în apele lui de-a valma ţărani înecaţi, stîrvuri de boi şi grinzi smulse din acoperişuri sau o armată glorioasă care-i măcelăreşte pe cei ce se apără, îi ia pe ceilalţi prizonieri cu ea, jefuieşte în numele săbiei, şi-i mulţumeşte unui dumnezeu în larma bubuitului de tun sînt deopotrivă prăpăduri care zguduie orice credinţă în dreptatea veşnică, orice încredere, învăţată pe de rost, în ocrotirea cerului şi în raţiunea omului.

Dar la fiecare poartă bătea cîte un mic detaşament şi pe urmă pierea în casă. După năvălire, venea ocupaţia. Acuma începea pentru învinşi datoria de a se arăta binevoitori cu învingătorii.

După cîtva timp, după ce trecuse prima spaimă, se făcuse din nou linişte. În multe familii, ofiţerul prusac mînca la masă cu ai casei. Cîteodată era binecrescut şi, din politeţe, plîngea Franţa şi-şi mărturisea dezgustul de

a lua parte la acest război. Lumea îi era recunoscătoare pentru sentimentul ăsta ; s-ar fi putut ca mîine, poimîine să fie nevoie de ocrotirea lui. Dacă se aveau bine cu el, poate că scăpau de încă vreo cîţiva oameni care ar fi trebuit hrăniţi. Şi de ce să jigneşti un om de care atîrni în întregime ? Dacă ai face-o, n-ar mai fi vorba de curaj, ci de cutezanţă. Şi cutezanţa nu mai e un cusur al burghezilor din Rouen, ca pe vremea apărării eroice prin care cetatea lor s-a făcut vestită [1]. Îşi mai spuneau, ca o justificare ultimă, născută din politeţea franceză, că era îngăduit să fii politicos acasă cu soldatul străin, dar nu să te arăţi familiar cu el în public. Pe stradă nu-l mai cunoşteau, dar acasă vorbeau bucuros cu el şi neamţul rămînea în fiecare seară mai multă vreme la gura vetrei, să se încălzească împreună cu ceilalţi.

Însuşi oraşul îşi căpăta treptat înfăţişarea lui obişnuită. Francezii nu ieşeau încă din casă, dar soldaţii prusaci mişunau pe străzi. De-altfel, ofiţerii de husari în uniforme albastre, care îşi tîrau cu obrăznicie pe caldarîm marile lor unelte de moarte, nu păreau a avea pentru simplii cetăţeni mult mai mult dispreţ decît ofiţerii de vînători, care băuseră în aceleaşi cafenele cu un an înainte.

Totuşi, în aer era ceva, ceva subtil şi necunoscut, o atmosferă străină, de neîndurat, ca o miasmă răspîndită pretutindeni, miasma invaziei. Umplea locuinţele şi pieţele publice, schimba gustul alimentelor, îţi dădea impresia că te afli într-o călătorie, foarte departe, la nişte triburi sălbatice şi primejdioase.

Învingătorii cereau bani, bani mulţi. Locuitorii plăteau totdeauna ; de altfel erau bogaţi. Dar cu cît un negustor normand ajunge mai bogat, cu atît suferă mai mult pentru orice jertfă, pentru orice fărîmă din averea lui, pe care o vede trecînd în mîinile altuia.

---

[1] Aluzie la vestita apărare a cetăţii Rouen, în 1418, în timpul războiului de o sută de ani, cînd oraşul asediat de englezi a rezistat cu dîrzenie (n. r.).

Totuşi, luntraşii şi pescarii din josul rîului, de la doi-trei kilometri de oraş, dinspre Croisset şi Dieppedalle sau Biessart, scoteau adesea din fundul apei cîte un cadavru de neamţ, umflat în uniforma lui, ucis de o lovitură de cuţit sau de gheată, cu capul sfărîmat de o piatră sau aruncat în apă cu un brînci de pe un pod, de sus. Mîlul fluviului acoperea aceste răzbunări întunecate, sălbatice şi îndreptăţite, eroisme necunoscute, atacuri mute, mai primejdioase decît bătăliile în plină zi şi lipsite de răsunetul gloriei.

Pentru că ura faţă de cotropitor înarmează totdeauna cîţiva curajoşi gata să moară pentru o idee.

În sfîrşit, cum cuceritorii, cu toate că supuseseră oraşul sub disciplina lor neclintită, nu săvîrşiseră nici una din grozăviile pe care faima le-o pusese în cîrcă în tot timpul marşului lor triumfător, lumea prinse curaj şi nevoia de negoţ începu să zgîndăre iar inima negustorilor din oraş. Unii dintre ei aveau sume mari învestite la Havre, care era încă ocupat de armata franceză, şi voiau să încerce să ajungă în acel port, mergînd pe uscat pînă la Dieppe, unde s-ar fi putut îmbarca.

Întrebuinţară influenţa ofiţerilor germani pe care îi cunoscuseră şi obţinură o autorizaţie de plecare de la generalul-şef.

Pentru călătoria asta se reţinu o diligenţă mare, cu patru cai, şi după ce zece persoane se înscriseră la proprietarul ei, hotărîră să plece într-o marţi, înainte de ivirea zorilor, ca să nu se adune lumea.

De cîteva zile dăduse îngheţul şi luni, pe la ora trei, nori mari şi negri, veniţi de la nord, aduseseră zăpada care căzuse necontenit toată seara şi întreaga noapte.

În zori, la patru şi jumătate, călătorii se adunară în curtea Hotelului Normandie, unde trebuiau să urce în trăsură.

Erau încă somnoroşi şi tremurau de frig sub păturile lor. În întuneric se desluşeau anevoie unii pe alţii, şi mor-

manele de veşminte grele de iarnă făceau ca toate aceste trupuri să semene cu nişte popi obezi, în anterie lungi. Dar doi oameni se recunoscură, al treilea veni către ei şi stătură de vorbă :

– O iau şi pe nevastă-mea, spuse unul.

– Şi eu.

– O iau şi eu.

Primul adăugă :

– Nu ne mai întoarcem la Rouen, şi dacă prusacii se apropie de Havre, plecăm în Anglia.

Toţi aveau aceleaşi planuri, avînd aceeaşi fire.

Dar nimeni nu înhăma caii. Un felinar mic, dus de un rîndaş, ieşea din cînd în cînd pe o uşă întunecată ca să piară numaidecît pe alta. Caii loveau cu picioarele pămîntul care nu răsuna, din pricina bălegarului de pe paiele din culcuşul lor ; şi din fundul grajdului se auzea o voce de bărbat, care vorbea cu animalele şi le înjura. Un zornăit uşor de clopoţei vesti că se aduceau hamurile. Zornăitul ăsta ajunse în curînd un freamăt limpede şi continuu, ritmat de mişcările animalului, care cînd se oprea, cînd se pornea iar, o dată cu smucitura bruscă ce întovărăşeşte zvîcnetul sec al unei copite potcovite, în clipa în care loveşte pămîntul.

Uşa se închise deodată. Orice zgomot încetă. Burghezii îngheţaţi tăcură. Stăteau nemişcaţi şi ţepeni.

O perdea necontenită de fulgi albi sclipea coborînd fără încetare pe pămînt. Ştergea formele, pudra lucrurile cu un praf pufos de gheaţă. În marea tăcere a oraşului liniştit şi îngropat sub iarnă nu se mai auzea decît fîşîitul nelămurit, nesigur, plutitor al zăpezii care cădea, mai mult o senzaţie decît un zgomot, o îmbinare de atomi uşori care păreau a umple spaţiul, a acoperi lumea.

Omul se ivi iar cu felinarul lui, trăgînd de funie un cal trist, care nu venea de bunăvoie. Îl aşeză lîngă oişte, prinse şleaurile, se învîrti îndelung în jurul lui ca să întărească hamurile, pentru că lucra numai cu o mînă şi cu cealaltă

ţinea felinarul. Cînd plecă să aducă celălalt cal, îi văzu pe călătorii nemişcaţi, albiţi de ninsoare, şi le spuse :

– De ce nu vă urcaţi în trăsură? Cel puţin o să staţi la adăpost.

Ei, fără îndoială, nici nu se gîndiseră la asta, şi se şi năpustiră. Cei trei bărbaţi îşi aşezară nevestele în fund şi se urcară şi ei. Apoi celelalte forme nehotărîte şi ceţoase se aşezară pe ultimele locuri, fără să scoată un cuvînt.

Podeaua era acoperită de paie, în care picioarele se înfundau. Doamnele din fund aduseseră cu ele nişte sobiţe mici de aramă care ardeau cu cărbune chimic. Le aprinseră şi o bucată de vreme înşirară în şoaptă toate avantajele acestor aparate, repetînd lucruri pe care le ştiau de mult.

În sfîrşit, după ce la diligenţă fură înhămaţi şase cai, în loc de patru, din pricina greutăţii drumului, o voce întrebă de afară :

– S-a suit toată lumea?

O voce dinăuntru răspunse :

– Da!

Plecară.

Trăsura înainta încet-încet, în pas mărunt. Roţile se înfundau în zăpadă. Întreaga ei cutie gemea cu trosnituri surde. Animalele lunecau, gîfîiau, fumegau. Biciul uriaş al surugiului pocnea necontenit, zbura în toate părţile, se înnoda şi deznoda ca un şarpe subţire şi plesnea dintr-o dată cîte o crupă rotundă, care se încorda atunci într-o sforţare mai puternică.

Dar ziua creştea pe nesimţite. Fulgii uşori pe care un călător, rouenez get-beget, îi asemănase cu o ploaie de vată, nu mai cădeau. O lumină murdară se cernea printre norii groşi, întunecaţi şi grei, şi făcea ca albeaţa cîmpiei să pară şi mai strălucitoare. Pe ea se ivea cînd linia unor mari copaci îmbrăcaţi în promoroacă, cînd o colibă cu o scufie de zăpadă.

Cei din trăsură se priveau plini de curiozitate, în lumina tristă a zorilor.

În fund de tot, pe locurile cele mai bune, dormitau, unul în fața celuilalt, domnul și doamna Loiseau, negustori de vin engros pe strada Grand-Pont.

Loiseau, fost vînzător la un patron care se ruinase în afaceri, cumpărase întreprinderea cu totul și făcuse avere. Vindea foarte ieftin vinuri foarte proaste cîrciumarilor de țară și trecea printre cunoștințele și prietenii lui drept un pungaș viclean, un adevărat normand plin de șiretenie și veselie.

Renumele lui de coțcar era atît de bine stabilit, încît într-o seară, la prefectură, domnul Tournel, autor de fabule și de cîntece, un spirit mușcător și subțire, o glorie locală, văzînd că doamnele erau cam somnoroase, le propuse să joace o partidă de „Loiseau vole“ [1]. Aceste cuvinte zburaseră și ele prin salonul prefectului, apoi prin tot orașul și făcuseră să rîdă o lună de zile toată provincia...

Loiseau mai era vestit și prin șotiile lui de tot felul, prin glumele lui bune sau proaste. Nimeni nu putea vorbi despre el fără să adauge numaidecît : „N-are pereche, Loiseau ăsta !“ Era mic, avea un pîntec ca un balon și o față roșcovană, prinsă între două favorite cărunte.

Nevasta lui, mare, puternică, îndrăzneață, avea o voce tare și era iute la hotărîri. Ea era aritmetica și ordinea casei lor de comerț, pe care el o însuflețea cu activitatea lui veselă.

Lîngă el stătea, cu mai multă demnitate, pentru că făcea parte din casta superioară, domnul Carré-Lamadon, om cu vază, cu greutate în industria bumbacului, proprietar a trei filaturi, ofițer al Legiunii de onoare și membru al

---

[1] Joc de cuvinte în jurul numelui „L'oiseau“ care înseamnă „pasăre“ și „vole“ care înseamnă și „zboară“ și „fură“. E vorba de jocul „zboară, zboară“ (n. t.).

Consiliului general[1]. Rămăsese, cît timp durase imperiul, şef al opoziţiei binevoitoare[2], numai ca să-i fie plătită mai scump trecerea la cauza pe care o combătea cu arme curtenitoare, după propria lui expresie. Doamna Carré-Lamadon, mult mai tînără decît bărbatul ei, era mîngîierea ofiţerilor de familie bună, trimişi în garnizoana de la Rouen.

Stătea în faţa bărbatului ei, mititică, gingaşă, drăgălaşă, înfofolită în blănuri şi privea mîhnită interiorul jalnic al trăsurii.

Vecinii ei, contele şi contesa Hubert de Bréville, purtau unul dintre cele mai vechi şi mai nobile nume din Normandia. Contele, boier bătrîn şi arătos, se silea să accentueze prin tertipuri de îmbrăcăminte asemănarea lui înnăscută cu regele Henric al IV-lea[3], care, după o legendă glorioasă pentru familia lui, lăsase însărcinată o doamnă de Bréville, al cărei bărbat devenise, ca urmare a acestui fapt, conte şi guvernator de provincie.

Contele Hubert era coleg cu domnul Carré-Lamadon în Consiliul general şi reprezenta în departament partidul orleanist[4]. Povestea căsătoriei lui cu fiica unui mic armator din Nantes rămăsese totdeauna înconjurată de mister. Dar cum contesa era plină de distincţie, primea mai bine decît oricine şi se spunea chiar că fusese iubită de unul

---

[1] Consiliul administrativ al unui departament, în Franţa, alcătuit dintr-atîţia membri cîte cantoane sînt în departamentul respectiv (n.r.).

[2] Se referă la Imperiul al II-lea, creat de Napoleon al III-lea în 1852 şi desfiinţat în 1870. Cel de al II-lea Imperiu cuprinde trei perioade : de la 1852 la 1860, Napoleon guvernează dictatorial ; de la 1860 la 1867, acordă unele neînsemnate libertăţi cetăţeneşti ; de la 1867 la 1870, se desfăşoară perioada aşa-numitului imperiu liberal, cînd, prin crearea unor partide burgheze, există un simulacru de parlamentarism, opoziţia binevoitoare fiind, bineînţeles, tot în solda imperiului (n. r.).

[3] Rege al Franţei (1553—1610) (n. r.).

[4] Partidul care, sub Napoleon al III-lea, urmărea restaurarea pe tronul Franţei a familiei de Orléans (n.r.).

dintre fiii lui Ludovic-Filip[1], toată nobilimea o cinstea și salonul ei rămînea cel dintîi din tot ținutul, singurul care păstra galanteria străbună și în care se pătrundea cu greu.

Se spunea că averea Bréville-ilor, toată băgată în imobile, ar fi adus un venit de cinci sute de mii de livre.

Aceste șase persoane, care stăteau în fundul trăsurii, alcătuiau latura bogată, senină și puternică a societății, erau oamenii cinstiți, care se bucurau de considerație, oamenii înzestrați cu Religie și Principii.

Printr-o întîmplare ciudată, toate femeile stăteau pe aceeași bancă. Lîngă contesă se mai aflau și două călugărițe care numărau mătănii lungi, mormăind Tatăl Nostru și Ave Maria. Una dintre ele era bătrînă, avea fața ciuruită adînc de vărsat, ca și cum ar fi primit în plin, de aproape, o salvă de mitralieră. Cealaltă, pirpirie de tot, avea un chip frumos și bolnăvicios, un piept de tuberculoasă măcinată de acea credință mistuitoare care dă naștere martirilor și iluminaților.

În fața celor două călugărițe, un bărbat și o femeie atrăgeau atenția tuturor.

Bărbatul, bine cunoscut, era Cornudet, democratul, spaima burghezilor. Își muia de douăzeci de ani barba în halbele tuturor cafenelelor democrate. Mîncase împreună cu frații și cu prietenii lui o avere destul de frumușică, moștenită de la taică-său, fost cofetar, și aștepta cu nerăbdare Republica, ca să obțină în sfîrșit locul pe care îl merita după atîtea consumații revoluționare. La patru septembrie[2] se crezuse numit prefect, în urma unei păcăleli pesemne, dar cînd vru să intre în funcție, oamenii de serviciu care rămăseseră singurii stăpîni ai localului nu vrură să-l recunoască, și fu silit să se retragă.

---

[1] Rege al Franței (1773—1850), din ramura de Orléans, înlăturat de pe tronul Franței în urma revoluției burgheze de la 1848 (n. r.).

[2] La 4 septembrie 1870, în urma dezastrului de la Sédan, a fost desființat în Franța Imperiul al II-lea și s-a instaurat cea de a III-a Republică (n. r.).

Băiat de treabă, de altfel, cumsecade şi serviabil, se apucase să organizeze apărarea cu o sîrguinţă fără pereche. Pusese să se sape şanţuri pe cîmpie, să se reteze toţi copacii din pădurile învecinate, semănase capcane pe toate drumurile şi cînd duşmanul se apropiase, el se retrăsese spre oraş, mulţumit de pregătirile făcute. Acum se gîndea să devină folositor la Havre, unde avea să fie nevoie de alte poziţii de apărare.

Femeia, una dintre cele numite uşoare, era vestită prin corpolenţa ei timpurie, din pricina căreia fusese poreclită „Bulgăre de Seu". Era mică, rotundă toată, învelită în grăsime, avea degetele umflate, sugrumate la încheieturi ca nişte şiraguri de cîrnăciori mici, pielea lucioasă şi întinsă, sînii foarte mari şi umflaţi sub rochie ; şi totuşi rămînea atrăgătoare şi avea căutare, pentru că prospeţimea ei era plăcută la vedere. Chipul ei era un măr roşu, un boboc de bujor gata să înflorească. Avea doi ochi negri minunaţi, umbriţi de gene dese care-i întunecau, şi o gură încîntătoare, mică, umedă, făcută pentru sărutări, împodobită cu dinţişori strălucitori şi microscopici. Şi se mai spunea că avea şi o mulţime de alte calităţi nepreţuite.

De cum fu recunoscută, femeile cinstite începură să şoptească între ele, şi cuvintele „prostituată" şi „ruşine publică" fură şuierate atît de tare, încît ea ridică fruntea. Plimbă peste vecinii ei o privire atît de provocatoare şi de îndrăzneaţă, încît numaidecît se făcu o tăcere adîncă şi toată lumea plecă ochii, afară de Loiseau, care o pîndea aţîţat.

În curînd, însă, cele trei doamne pe care prezenţa femeii ăsteia le făcuse pe loc prietene, aproape intime, începură din nou să vorbească între ele. Li se părea că trebuie să facă un mănunchi din demnităţile lor de soţii în faţa acestei neruşinate femei de vînzare, pentru că dragostea legală se poartă totdeauna de sus cu sora ei liberă.

Cei trei bărbaţi, apropiaţi şi ei între ei de un instinct de conservare la vederea lui Cornudet, vorbeau despre bani cu un anumit ton dispreţuitor faţă de cei săraci. Contele Hubert istorisea pagubele pe care i le făcuseră prusacii, pierderile pe care le avea de pe urma vitelor furate şi a recoltelor pierdute, cu siguranţa unui mare boier, arhimilionar, pe care stricăciunile astea l-ar fi stingherit cel mult un an. Domnul Carré-Lamadon, greu încercat şi el în industria bumbacului, avusese prevederea să trimită şase sute de mii de franci în Anglia, bani albi pentru zile negre, cum făcea întotdeauna. Loiseau se învîrtise şi el să vîndă intendenţei franceze toate vinurile proaste care îi mai rămăseseră în pivniţă, aşa că statul îi datora o sumă uriaşă, pe care socotea că o va încasa la Havre.

Toţi trei îşi aruncau priviri scurte şi prieteneşti. Cu toate că erau deosebiţi ca treaptă socială, se simţeau fraţi prin bani, aparţinînd marii francmasonerii a celor care au, care bagă mîna în buzunarul pantalonilor şi fac aurul să zornăie.

Trăsura mergea atît de încet, încît la ora zece abia făcuseră patru leghe. Bărbaţii coborîră de trei ori, ca să urce coastele pe jos. Începură să se neliniştească, pentru că trebuiau să ia masa la Tôtes şi acum se temeau că nu vor ajunge acolo înainte de căderea nopţii. Fiecare pîndea cu privirea vreo cîrciumă pe şosea, cînd diligenţa se înfundă într-un troian de zăpadă şi fu nevoie de două ceasuri ca să o scoată de acolo.

Pofta de mîncare creştea, tulbura spiritele şi nu se zărea nici un birtuleţ, nici o cîrciumă, pentru că apropierea prusacilor şi trecerea trupelor franceze înfometate speriaseră toate negustoriile.

Domnii alergară după de-ale mîncării în fermele de pe marginea drumului, dar nu găsiră acolo nici măcar pîine, pentru că ţăranul neîncrezător îşi ascundea rezer-

vele, de teamă să nu fie jefuit de soldații, care, lipsiți de orice merinde, luau cu forța tot ce găseau.

Către ora unu, Loiseau îi vesti că, hotărît, simțea un gol grozav în stomac. Toată lumea suferea ca el, de mult. Nevoia aprigă de a mînca creștea necontenit, ucise orice conversație.

Din cînd în cînd, cîte cineva căsca. Altul îl imita numaidecît. Și fiecare, pe rînd, căsca gura cu zgomot sau pe tăcute, după caracterul, creșterea și situația lui socială, și-și ducea repede mîna în dreptul gurii căscate din care ieșeau aburi.

Bulgăre de Seu se aplecă de cîteva ori, ca și cum ar fi căutat ceva sub poalele ei lungi. Șovăia o clipă, își privea vecinii și pe urmă se ridica la loc, liniștită. Chipurile erau palide și încruntate. Loiseau spuse că ar plăti o șunculiță cu o mie de franci. Nevastă-sa făcu o mișcare, ca și cum s-ar fi împotrivit, apoi se liniști. Suferea ori de cîte ori auzea pomenindu-se despre bani risipiți și nu înțelegea nici măcar să se glumească în privința asta.

– Adevărul e că nu mă simt bine, spuse contele. Cum de nu m-am gîndit să iau merinde ?

Toți își făceau aceeași mustrare.

Totuși, Cornudet avea o ploscă plină de rom. Le oferi și celorlalți, dar ei refuzară cu răceală. Numai Loiseau primi o picătură și cînd dete plosca înapoi, mulțumi :

– E totuși bun, te încălzește și păcălește foamea.

Alcoolul îl înveseli și le propuse celorlalți să facă la fel ca pe corabia din cîntec : să-l mănînce pe cel mai gras dintre călători. Aluzia asta directă la Bulgăre de Seu îi izbi pe oamenii bine crescuți. Nimeni nu-i răspunse. Numai Cornudet zîmbi. Cele două călugărițe nu mai îngînau rugăciuni și, cu mîinile înfundate în mînecile lor largi, își plecau încăpățînat ochii, închinînd fără îndoială cerului suferința pe care le-o trimisese.

În sfîrșit, la ora trei, pe cînd se aflau în mijlocul unei cîmpii nesfîrșite, pe întinsul căreia nu se zărea nici un

sat, Bulgăre de Seu se aplecă repede și trase de sub bancă un coș mare, acoperit cu un șervet alb.

Scoase din el întîi o farfurie de faianță, un pahar delicat de argint, apoi o strachină uriașă în care se aflau doi pui întregi, tăiați bucăți, acoperiți de gelatină. În coș se mai vedeau și alte lucruri împachetate, pateuri, fructe, bunătăți, merinde pregătite pentru o călătorie de trei zile, ca să nu se atingă de mîncarea din hanuri. Patru gîturi de sticlă străbăteau printre pachetele cu hrană. Ea luă o aripă de pui și începu s-o mănînce delicat, cu una dintre acele pîinițe botezate în Normandia „regenți".

Toate privirile erau îndreptate spre ea. Apoi mirosul mîncării se răspîndi și el, lărgind nările, aducînd în guri o salivă îmbelșugată, o dată cu o contractare dureroasă a fălcilor sub urechi.

Disprețul doamnelor pentru femeia asta ușoară devenea crîncen, un fel de dorință de a o ucide sau de a o azvîrli din trăsură în zăpadă, pe ea, paharul, coșul și merindele ei.

Dar Loiseau mînca din ochi strachina cu pui. El spuse :

– Ei, bravo ! Doamna a fost mai prevăzătoare decît noi. Există oameni care știu totdeauna să se gîndească la tot.

Ea își îndreptă fața spre negustor :

– Nu doriți și dumneavoastră, domnule ? E greu să nu mănînci nimic de dimineață pînă acum.

Negustorul se înclină.

– Zău, în adevăr, nu refuz, pentru că nu mai pot. La război ca la război, nu-i așa doamnă ?

Și, uitîndu-se de jur împrejur, el adăugă :

– În clipe ca asta, ești bucuros să găsești pe cineva care te îndatorează.

Își întinse pe genunchi, ca să nu-și păteze pantalonii, jurnalul pe care-l avea la el, și luă cu vîrful briceagului pe care-l ținea totdeauna în buzunar, un picior lăcuit de gelatină. Apoi mușcă din el și mestecă cu o mulțumire

atît de vădită, încît în trăsură se auzi un lung suspin de deznădejde.

Bulgăre de Seu, însă, cu o voce smerită şi dulce, le îndemnă pe călugăriţe să împartă cu ea gustarea. Ele primiră amîndouă pe loc şi, fără să ridice ochii, începură să mănînce foarte repede, după ce îngăimaseră cîteva mulţumiri. Nici Cornudet nu refuză îndemnul vecinei lui şi aşternîndu-şi nişte ziare în poală, alcătui împreună cu călugăriţele un fel de masă.

Gurile se deschideau şi se închideau fără încetare, apucau, mestecau, înghiţeau sălbatic. Loiseau, în ungherul lui, înfuleca de zor şi o îndemna în şoaptă pe nevastă-sa să-l imite. Ea se împotrivi multă vreme, apoi, după ce o crampă îi străbătu măruntaiele, se înduplecă. Atunci bărbatu-său, potrivindu-şi fraza, o întrebă pe „fermecătoarea lor tovarăşă", dacă îi îngăduia să-i ofere o bucăţică şi doamnei Loiseau. Ea răspunse cu un zîmbet fermecător : „Dar fără îndoială, domnule", şi le întinse strachina.

Cînd se deschise prima sticlă de vin roşu, se stîrni o încurcătură : nu era decît un pahar. Şi-l trecură unul altuia, după ce-l şterseră. Numai Cornudet, din galanterie, fără îndoială, îşi lipi buzele de locul umed încă de buzele vecinei lui.

Contele şi contesa de Bréville, ca şi domnul şi doamna Carré-Lamadon, înconjuraţi de toţi oamenii aceştia care mîncau, înăbuşiţi de miresmele mîncării, sufereau chinul acela groaznic, care a păstrat numele lui Tantal[1]. Deodată, tînăra nevastă a fabricantului scoase un suspin care făcu toate capetele să se întoarcă spre ea. Era albă ca zăpada de afară. Ochii i se închiseră, fruntea i se înclină : îşi pierduse cunoştinţa. Bărbatu-său, înnebunit. cerea ajutorul tuturor. Toţi îşi pierdură capul, cînd cea

[1] Personaj mitologic, osîndit să fie veşnic chinuit de sete şi de foame (n. r.).

mai în vîrstă dintre călugărițe, sprijinind fruntea bolnavei, îi strecură între buze paharul Bulgărelui de Seu și o sili să înghită cîteva picături de vin. Frumoasa doamnă făcu o mișcare, deschise ochii, zîmbi și șopti cu un glas stins că acum se simțea foarte bine. Dar, ca să nu se piardă iar, călugărița o îndemnă să bea un pahar de vin întreg și adăugă :

– Îi e foame, n-are nimic altceva.

Atunci Bulgăre de Seu, roșie și încurcată, îngăimă, privind la cei patru călători care rămăseseră nemîncați :

– O, doamne, dacă aș îndrăzni să le ofer domnilor și doamnelor...

Și tăcu, temîndu-se de o jignire.

Loiseau luă cuvîntul :

– Ba nu, zău, în asemenea împrejurări toți oamenii sînt frați și trebuie să se ajute între ei. Hai, doamnelor, ce atîtea mofturi, primiți, ce dracu ! Parcă știm dacă o să găsim măcar o casă în care să înnoptăm ? Așa cum mergem acum, cred că n-o să ajungem la Tôtes decît mîine la prînz.

Lumea șovăia, nimeni nu îndrăznea să-și ia răspunderea unui... „da".

Contele însă rezolvă încurcătura. Se întoarse către fata cea grasă, acum plină de sfială, și luîndu-și un aer grozav de nobil, îi spuse :

– Primim cu recunoștință, doamnă.

Numai începutul fusese greu. O dată ce Rubiconul [1] fu trecut, oamenii se dezlănțuiră. Coșul fu golit. Se mai aflau în el un pateu de ficat, un pateu de ciocîrlie, o bucată de limbă afumată, niște pere de Crassane, o bucată de brînză Pont d'Évêque, niște prăjiturele și o ceașcă plină de

---

[1] Denumire a unui mic rîu ce despărțea Italia de Galia Cisalpină și pe care Caesar l-a trecut, în ciuda opreliștilor senatului roman. A devenit apoi o formulă prin care se arată luarea unei hotărîri îndrăznețe (n. r.).

castraveciori și de cepe în oțet, pentru că Bulgăre de Seu, ca orice femeie, se prăpădea după crudități.

Nu puteai să mănînci merindele fetei, fără să-i și vorbești. Îi vorbiră, deci, întîi cu fereală, apoi, pentru că ea se purta foarte bine, mai puțin înghețat ; doamna de Bréville și doamna Carré-Lamadon, care știau să se poarte în lume, fură drăguțe cu ea în chip delicat. Contesa mai ales arăta acea condescendență prietenească a doamnelor nobile care socotesc că nici o apropiere nu le-ar putea mînji, și fu fermecătoare. Dar voinica doamnă Loiseau, care avea un suflet de jandarm, rămase ursuză. Mîncă mult și vorbi puțin.

Se vorbea, firește, despre război. Se povestiră faptele îngrozitoare ale prusacilor și trăsăturile vitejești ale francezilor. Toți oamenii aceștia care fugeau lăudară curajul altora. În curînd începură și întîmplările personale și Bulgăre de Seu povesti, cu adevărată emoție, cu acea căldură în cuvinte pe care o au cîteodată femeile ușoare cînd își exprimă pornirile firești, cum plecase de la Rouen :

– La început am crezut că am să pot rămîne, spunea ea. Casa mi-era plină de provizii și aș fi fost mai bucuroasă să hrănesc vreun soldat, decît să mă expatriez cine știe unde. Dar cînd i-am văzut pe prusaci, n-am mai putut. Am simțit că-mi clocotește sîngele de furie și am plîns de rușine toată ziua. Ah ! dacă aș fi fost eu bărbat ! Mă uitam prin fereastră la porcii ăștia cît toate zilele, cu căștile lor țuguiate, și servitoarea mă ținea de mîini, ca să nu le arunc cu mobilele în cap. Pe urmă au venit să tragă în gazdă la mine. Dar cum a intrat unu, i-am sărit în beregată. Nu sînt mai greu de sugrumat decît alții. Și i-aș fi venit de hac, dacă nu m-ar fi tras nu mai știu cine de păr. După asta a trebuit să mă ascund. În sfîrșit, cînd am găsit un prilej, am plecat, și iată-mă.

Fu felicitată îndelung. Creștea în ochii celorlalți, care nu se arătaseră atît de cutezători. Ascultînd-o, Cornudet

avea un zîmbet aprobator şi binevoitor, de apostol. Vorbi şi el la rîndul lui pe un ton doctrinar, cu emfaza învăţată din proclamaţiile care se lipeau în fiecare zi pe ziduri, şi încheie cu o tiradă în care îl scărmănă magistral pe „puşlamaua de Badinguet" [1].

Dar Bulgăre de Seu se supără, pentru că era bonapartistă. Se făcu mai roşie decît o cireaşă şi începu să bîlbîie cu furie :

– Aş fi vrut să vă văd pe voi în locul lui. Grozavă ispravă aţi fi făcut ! Voi l-aţi trădat ! Dacă Franţa ar fi fost condusă de asemenea secături, nu ne-ar mai fi rămas decît să fugim peste graniţă.

Cornudet, nepăsător, păstră un zîmbet de dispreţ şi de superioritate, dar se simţea că aveau să ajungă şi la ocări, în clipa în care se amestecă şi contele, şi o linişti cu destulă greutate pe fata scoasă din fire, proclamînd autoritar că toate părerile sincere meritau să fie respectate. Totuşi contesa şi nevasta fabricantului, care păstrau în inimi ura nechibzuită a tuturor oamenilor „bine" faţă de republică, şi acea instinctivă duioşie pe care o au toate femeile pentru guvernele fanfaroane şi despotice, se simţeau atrase, fără să vrea, către această prostituată plină de demnitate, ale cărei sentimente semănau atît de bine cu sentimentele lor.

Coşul era gol. Toţi cei zece îl secaseră lesne, regretînd că nu fusese mai mare. Conversaţia mai ţinu cîtva timp, ceva mai rece totuşi, de cînd sfîrşiseră masa.

Noaptea cădea. Treptat întunericul deveni de nepătruns şi frigul, mai tare simţit în timpul digestiei, o făcea să tremure pe Bulgăre de Seu, cu toate că era atît de grasă. Atunci doamna de Bréville o îndemnă să ia sobiţa ei, căreia îi pusese cărbuni de cîteva ori peste zi şi ea primi numaidecît, pentru că simţea că-i îngheţaseră picioarele.

[1] Poreclă dată lui Napoleon al III-lea (n. r.).

Doamna Carré-Lamadon şi Loiseau şi le dădură pe ale lor călugăriţelor.

Surugiul aprinsese felinarele. Ele luminau cu o strălucire vie un nor de aburi ce se ridica deasupra crupelor asudate ale cailor rotaşi şi zăpada de pe marginile drumului, care părea că se desfăşoară sub reflexul mişcător al luminilor.

În trăsură nu se mai desluşi nimic. Dar, deodată, între Bulgăre de Seu şi Cornudet se iscă o mişcare. Lui Loiseau, care răscolea întunericul cu ochii, i se păru că-l vede pe omul cu barbă mare dîndu-se repede într-o parte, ca şi cum ar fi primit o lovitură zdravănă, trasă fără zgomot.

Înaintea lor, pe drum, se iviră cîteva puncte mici de foc. Era Tôtes. Merseseră unsprezece ceasuri şi cu cele trei în care caii se odihniseră de patru ori şi mîncaseră ovăz, făceau paisprezece. Intrară în oraş şi se opriră în faţa Hotelului Comerţului.

Uşa trăsurii se deschise. Un zgomot bine cunoscut îi făcu să tresară pe toţi călătorii : se auzeau loviturile unui toc de sabie pe pămînt. Numaidecît vocea unui neamţ strigă ceva.

Cu toate că diligenţa stătea pe loc, nimeni nu cobori, ca şi cum s-ar fi aşteptat să fie măcelăriţi la ieşire. Atunci se ivi şi surugiul ţinînd un felinar în mînă şi lumină pe neaşteptate, pînă în fundul trăsurii, cele două şiruri de capete spăimîntate, cu gurile căscate şi ochii holbaţi de surpriză şi de groază.

Lîngă surugiu stătea, în plină lumină, un ofiţer neamţ, tînăr, înalt, foarte subţire şi blond, strîns în uniformă ca o fată în corset, cu cascheta plată şi lucioasă pusă pe o ureche, ceea ce-l făcea să semene cu un comisionar dintr-un hotel englezesc. Mustaţa lui foarte mare, cu fire lungi şi ţepene, care se subţia de fiecare parte şi se isprăvea într-un singur fir blond, atît de fin încît nu-i mai vedeai sfîrşitul, părea că-i apasă colţurile gurii şi, trăgîndu-i obrajii, imprima buzelor lui o cută în jos.

Îi invită pe călători să coboare, spunînd într-o franțuzească de alsacian, pe un ton aspru :

– Freți să coporîți, tomnilor și toamnelor ?

Cele două călugărițe se supuseră cele dintîi, cu o smerenie de fete cuvioase, obișnuite cu orice supunere. Apoi se iviră contele și contesa, urmați de fabricant și de nevastă-sa, apoi Loiseau împingîndu-și jumătatea voinică înainte. Cînd puse piciorul pe pămînt, îi spuse ofițerului „bună ziua domnule", dintr-un sentiment de prudență mai mult decît din politețe. Ofițerul, obraznic ca orice om atotputernic, îi privi fără să răspundă.

Bulgăre de Seu și Cornudet, cu toate că erau așezați lîngă ușă, coborîră cei din urmă, gravi și trufași în fața dușmanului. Fata cea grasă încercă să se stăpînească și să fie liniștită, democratul își răscolea barba lungă și roșcovană cu o mînă tragică și puțin tremurătoare. Încercau să-și păstreze demnitatea, pricepînd că în asemenea întîlniri fiecare își reprezintă într-o oarecare măsură țara. Revoltați deopotrivă de supunerea tovarășilor lor de drum, ea încercă să se arate mai mîndră decît vecinele ei, femeile cinstite, pe cînd el, simțind că trebuia să dea o pildă, își continua prin ținuta de acum, misiunea de rezistență pe care o începuse desfundînd drumurile.

Intrară în marea bucătărie a hanului și neamțul le ceru autorizația de plecare semnată de generalul-șef, pe care erau menționate numele, semnalmentele și profesiunea fiecărui călător. Îi cercetă îndelung pe fiecare, comparînd persoanele cu informațiile scrise.

Pe urmă zise deodată :

– Pine ! și pieri.

Toți răsuflară. Le era iar foame. Comandară cina. Trebuia un răgaz de jumătate de ceas ca să fie pregătită. Pe cînd cele două femei de serviciu se îngrijeau de treaba asta, călătorii se duseră să vadă odăile. Se înșirau toate pe un culoar lung, închis cu o ușă cu geamuri pe care era zugrăvit un număr grăitor.

Erau, în sfîrşit, gata să se aşeze la masă, cînd se arătă însuşi stăpînul hanului. Era un fost negustor de cai, un om voinic şi astmatic, în al cărui gîtlej răsunau totdeauna şuierături, răguşeli şi clocot de flegmă. Taică-său îi lăsase moştenire numele Follenvie [1].

El întrebă :

– Cine e domnişoara Elisabeth Rousset ?

Bulgăre de Seu tresări, se întoarse :

– Eu.

– Domnişoară, ofiţerul prusac vrea să-ţi vorbească numaidecît.

– Mie ?

– Da, dacă dumneata eşti domnişoara Elisabeth Rousset.

Ea se tulbură, se gîndi o clipă, apoi răspunse fără ocol :

– Poate, dar nu mă duc.

În jurul ei se iscă un freamăt. Toţi discutau, căutau pricina acestui ordin. Contele se apropie de ea :

– Nu faci bine, doamnă, pentru că refuzul acesta poate aduce greutăţi mari, nu numai dumitale, dar şi tuturor tovarăşilor dumitale de drum. Niciodată nu trebuie să te împotriveşti celor mai puternici. Sigur că demersul ăsta nu cuprinde nici o primejdie, e vorba, fără îndoială, de vreo formalitate uitată.

Toată lumea i se alătură. O rugară, stăruiră, o mustrară şi pînă la sfîrşit o convinseră, pentru că toţi se temeau de complicaţiile care s-ar fi putut isca dintr-o trăsnaie. În sfîrşit, ea spuse :

– O fac numai pentru dumneavoastră, să ştiţi !

Contesa îi luă mîna :

– Şi noi îţi mulţumim !

Fata ieşi. O aşteptară cu masa.

---

[1] Ceea ce înseamnă „dorinţă nebunească" (n. t.).

Fiecare dintre ei regreta că nu fusese chemat el în locul femeii violente și țîfnoase, și pregătea în capul lui răspunsuri josnice, pentru cazul în care ar fi și el chemat la rîndul lui.

Dar, peste zece minute, ea se întoarse răsuflînd greu, roșie ca un rac, scoasă din fire. Îngăimă :

– Ah ! ticălosul ! ticălosul !

Toți se grăbeau să afle, dar ea nu spuse nimic. Și pentru că contele stăruia, ea răspunse cu multă demnitate :

– Nu, asta nu vă privește, nu pot să spun nimic.

Atunci toată lumea se așeză în jurul unui castron înalt din care ieșea o mireasmă de varză. Cu toată spaima prin care trecuseră, cina fu veselă. Cidrul, pe care îl băură soții Loiseau și călugărițele ca să facă economie, fu bun. Ceilalți cerură vin, Cornudet comandă bere. Avea un fel al lui de a destupa sticla, de a turna lichidul așa ca să facă spumă, de a-l privi aplecînd paharul pe care îl ridica apoi în fața ochilor, în dreptul luminii lămpii, ca să-i prețuiască culoarea. Cînd bea, barba lui mare, care păstrase culoarea băuturii iubite, părea că tresare de duioșie. Ochii i se uitau cruciș ca să nu piardă halba o clipă și părea că-și îndeplinește singura funcție pentru care se născuse. Ai fi zis că stabilea în cugetul lui o apropiere și un fel de afinitate între cele două mari patimi care-i umpleau întreaga viață : berea blondă și republica. Și fără îndoială că nu putea să se bucure de una, fără să se gîndească la cealaltă.

Domnul și doamna Follenvie cinau la capătul mesei. Bărbatul, horcăind ca o locomotivă stricată, avea respirația prea scurtă ca să poată vorbi mîncînd. Femeia însă, nu tăcea o clipă. Își povestea toate impresiile trăite la venirea prusacilor, ce făceau ei, ce spuneau, și îi ura de moarte, mai întîi pentru că o costau bani și pe urmă pentru că avea doi feciori în armată. Se adresa mai ales contesei, măgulită că stă de vorbă cu o doamnă sus-pusă.

Pe urmă cobora glasul ca să spună lucruri mai primejdioase şi bărbatu-său o întrerupea din cînd în cînd :

– Mai bine ai tăcea, doamnă Follenvie.

Dar ea nu ţinea socoteală de asta şi urma :

– Da, doamnă, oamenii ăştia nu fac altceva decît să mănînce cartofi şi carne de porc şi pe urmă carne de porc şi cartofi, şi să nu vă închipuiţi că sînt curaţi. A, nu ! Se pun unde apucă, vă rog să mă iertaţi. Dacă i-aţi vedea cum fac exerciţii cît e ziua de lungă ! Stau acolo toţi pe cîmp şi marş înainte ! şi marş înapoi ! şi la stînga ! şi la dreapta ! Cel puţin dacă în ţara lor ar munci pămîntul sau ar lucra la drumuri ! Dar nu, doamnă, militarii ăştia nu sînt de folos nimănui ! Şi bietul popor trebuie să-i îndoape ca să nu înveţe altceva decît să căsăpească ! Eu sînt numai o femeie bătrînă fără învăţătură, e adevărat, dar cînd îi văd cum îşi dau duhul tropăind de dimineaţă pînă seară, îmi spun : „Cînd există oameni care fac atîtea descoperiri ca să fie folositori, trebuie să se ostenească alţii atît ca să fie păgubitori ?“ Zău, nu e o grozăvie să omori oamenii, fie ei prusaci sau englezi, sau polonezi sau francezi ? Dacă te răzbuni pe cineva care ţi-a făcut un rău, nu e bine, fiindcă lumea te osîndeşte. Dar cînd ne răpun flăcăii, ca pe un vînat, cu puşca, atunci va să zică e bine, de vreme ce se dă decoraţii ăluia care răpune cît mai mulţi ? Nu, vedeţi dumneavoastră, eu n-am să înţeleg asta niciodată !

Cornudet ridică glasul :

– Războiul e o sălbăticie cînd ataci un vecin paşnic, e o datorie sfîntă cînd îţi aperi patria.

Bătrîna plecă fruntea :

– Da, cînd te aperi, atunci e altceva. Dar n-ar fi mai bine să fie omorîţi toţi regii care îl fac, pentru că aşa le place lor ?

Ochii lui Cornudet se aprinseră :

– Bravo, cetăţeano ! spuse el.

Domnul Carré-Lamadon cugeta adînc. Cu toate că era

un fanatic al căpitanilor celebri, bunul-simț al acestei țărance îl făcea să se gîndească la belșugul pe care l-ar aduce țării atîtea brațe neocupate și deci secătuitoare, atîtea forțe întrebuințate fără să producă nimic, dacă ar fi fost folosite în marile munci industriale, pentru a căror desăvîrșire era nevoie de veacuri întregi.

Loiseau însă se ridică de la locul lui și se duse să vorbească în șoaptă cu hangiul. Grăsunul rîdea, tușea, scuipa, pîntecul lui uriaș sălta de bucurie la glumele vecinului lui și îi cumpără șase butoaie de vin roșu pentru la primăvară, cînd prusacii aveau să fie plecați.

Cum se isprăvi cina, se duseră toți la culcare, pentru că erau frînți de oboseală.

Totuși, Loiseau, care urmărise desfășurarea lucrurilor, își băgă nevasta în pat și apoi își lipi cînd urechea, cînd ochiul de gaura cheii, ca să încerce să descopere ceea ce numea el : „misterele culoarului".

Cam peste un ceas se auzi un foșnet. Se uită repede și o zări pe Bulgăre de Seu, care părea și mai grasă într-un capot de cașmir albastru, garnisit cu dantele albe. Ea ținea în mînă o lumînare și se îndrepta spre numărul mare din fundul culoarului. Dar pe culoar se întredeschise o ușă și cînd ea se întoarse peste cîteva minute, Cornudet, în cămașă cu bretele, o urmă. Vorbeau în șoaptă, apoi se opriră. Bulgăre de Seu părea că apără cu energie ușa odăii ei. Din nefericire, Loiseau nu le auzea cuvintele, dar cum ei începură să ridice glasul, tot mai prinse ceva. Cornudet stăruia aprins, spunea :

– Haide, nu fi proastă, ce pierzi ?

Ea părea furioasă și răspunse :

– Nu, dragă, sînt clipe în care nu se fac treburile astea. Și pe urmă, aici, ar fi chiar o rușine.

Fără îndoială că el nu pricepea și întrebă de ce. Atunci ea își ieși din fire și ridică și mai tare glasul :

– De ce ? Nu pricepi de ce ? Cînd în casa asta, poate chiar în odaia de alături, se află prusaci ?

El tăcu. Pudoarea asta patriotică a tîrfei, care nu se lăsa dezmierdată aproape de duşman, trezise pesemne în inima lui demnitatea care slăbea, pentru că după ce o sărută, se duse în vîrful picioarelor spre odaia lui.

Loiseau, aţîţat, părăsi gaura cheii, făcu o mişcare de dans în odaie, îşi puse o scufă şi ridică pătura sub care zăceau ciolanele noduroase ale neveste-si, pe care o trezi cu o sărutare, şoptindu-i :

– Mă iubeşti, dragă ?

Atunci se făcu tăcere în toată casa. Dar în curînd se ridică undeva, dintr-o direcţie nehotărîtă, care putea fi pivniţa tot atît de bine ca podul, un sforăit puternic, monoton, regulat, un zgomot surd şi prelung, cu clocote de cazan care fierbe. Domnul Follenvie dormea.

Plecarea se hotărîse pentru a doua zi, la ora opt, aşa că toată lumea se afla în bucătărie. Dar trăsura, al cărei poclit era acoperit de un strat de zăpadă, stătea singuratică în mijlocul curţii, fără cai şi fără surugiu. Acesta fu căutat zadarnic în grajduri, în fîn, în şoproane. Atunci toţi bărbaţii se hotărîră să colinde împrejurimile şi ieşiră. Ajunseră în piaţă, care se mărginea în fund cu biserica şi pe amîndouă laturile cu case scunde, unde se vedeau soldaţi prusaci. Primul pe care îl văzură descoja nişte cartofi. Al doilea, mai departe, curăţa frizeria. Altul, cu barba crescută pînă sub ochi, săruta un ţînc care plîngea, şi-l legăna pe genunchi, ca să-l potolească. Ţărance voinice, ai căror bărbaţi erau în „armata de război“, le arătau prin semne învingătorilor lor ascultători de ce muncă trebuiau să se mai apuce : să spargă lemne, să pregătească supa, să rîşnească şi cafeaua. Unul dintre ei chiar spăla rufele gazdei lui, o bunicuţă neputincioasă.

Contele, uimit, îl descusu pe paracliserul care ieşea din capelă. Bătrînul şoarece de biserică îi răspunse :

– A, ăştia nu sînt răi. Se zice că nici nu sînt prusaci. Sînt de mai departe, nu ştiu bine de unde. Şi fiecare a lăsat la el acasă o nevastă şi copii. Ei, nu le prea place lor

războiul ! Sînt sigur că și acolo, la ei, cei rămași plîng după bărbați. Și că și ai lor, ca și ai noștri, o să tragă de pe urma lui destulă sărăcie. Și încă aici nu sîntem deocamdată atît de nenorociți, pentru că nu fac rău și muncesc de parc-ar fi acasă la ei. Vedeți, domnule, oamenii săraci trebuie să se ajute între ei... Ăi mari, ăia fac războiul.

Cornudet, înfuriat de înțelegerea caldă dintre învingători și învinși, plecă, mai bucuros să se închidă în han.

Loiseau rosti un cuvînt de haz : „Repopulează". Domnul Carré-Lamadon rosti un cuvînt serios : „Repară". Dar tot nu găseau surugiul.

În sfîrșit, dădură de el în cafeneaua tîrgușorului, stînd frățește la masă cu ordonanța ofițerului. Contele îl întrebă :

– Nu ți s-a dat poruncă să înhami la opt dimineața ?

– A, ba da, dar pe urmă mi s-a mai dat o poruncă.

– Care ?

– Să nu mai înham de loc.

– Cine ți-a dat porunca asta ?

– Ei, comandantul prusac.

– De ce ?

– Habar n-am. Duceți-vă și întrebați-l. Dacă mi se spune să nu înham, nu înham. Gata.

– Chiar el ți-a spus-o ?

– Nu, domnule, hangiul mi-a poruncit din partea lui.

– Cînd ?

– Aseară, cînd mă duceam la culcare.

Cei trei bărbați se întoarseră acasă, foarte neliniștiți.

Îl chemară pe domnul Follenvie, dar slujnica le răspunse că domnul nu se scula niciodată înainte de ora zece, din pricina astmei. Dăduse chiar poruncă să nu fie trezit mai devreme, decît în caz de incendiu.

Vrură să-l vadă pe ofițer, dar era cu desăvîrșire imposibil, cu toate că locuia la han. Numai domnul Follenvie avea voie să-i vorbească pentru toate treburile civile. Așa că așteptară. Femeile se urcară din nou în odăi și-și pierdură vremea cu nimicuri.

Cornudet se așeză lîngă vatra mare din bucătărie, în care ardea un foc cu pălălaie. Ceru să i se aducă o măsuță din cafenea, o halbă de bere și începu să tragă din pipa care se bucura printre democrați de o considerație aproape egală cu aceea care i se arăta lui, ca și cum pipa ar fi fost în slujba patriei, pentru că era în slujba lui Cornudet. Era o pipă minunată, de spumă de mare, bine afumată. Tot atît de neagră ca și dinții stăpînului său, dar miresmată, încovoiată, lucioasă, cu care mîna lui era obișnuită și care îi întregea fizionomia. Cornudet rămase nemișcat, cu ochii ațintiți cînd asupra flăcării din vatră, cînd asupra spumei care îi încorona halba. Și de cîte ori bea o înghițitură, își petrecea cu un aer mulțumit degetele lungi și slabe prin părul lung și unsuros și își sugea mustățile cu ciucuri de spumă.

Loiseau, sub pretext că trebuie să-și dezmorțească picioarele, se duse să plaseze vin la negustorii din tîrg. Contele și fabricantul începură să discute politică. Prevedeau viitorul Franței. Unul credea în familia de Orléans, celălalt într-un salvator necunoscut, un erou care se va da pe față, după ce totul va fi pierdut : un Du Guesclin [1], o Ioană d'Arc [2] poate ? sau un alt Napoleon I ? Ah, dacă prințul imperial [3] n-ar fi atît de tînăr ! Cornudet îi asculta și zîmbea ca un om care cunoaște tainele sorții. Pipa lui umplea de mireasmă toată bucătăria.

La ora zece se ivi și domnul Follenvie. Îl luară repede la întrebări dar el nu putu decît să repete de două sau de trei ori, fără nici o variantă, aceste cuvinte :

---

[1] Unul dintre cei mai vestiți conducători de oști din evul mediu (aprox. 1320--1380) (n. r.).

[2] Eroină franceză (1412—1431), întruchipînd patriotismul popular al francezilor. Prin curajul ei, i-a însuflețit, în timpul războiului de o sută de ani, pe ostașii francezi, care au eliberat astfel pămîntul Franței de sub stăpînirea englezilor (n. r.).

[3] Fiul lui Napoleon al III-lea (1856—1879). Deci la acea dată avea paisprezece ani (n. r.).

– Ofițerul mi-a spus așa : „Domnule Follenvie, n-ai să dai voie să se înhame mîine caii la trăsură acestor călători. Nu vreau să plece fără ordinul meu. Ai auzit ? Atît ajunge."

Atunci vrură să-l vadă pe ofițer. Contele îi trimise cartea lui de vizită și domnul Carré-Lamadon adăugă pe ea și numele lui, cu toate titlurile. Prusacul le trimise răspuns că îngăduia ca acești oameni să-i vorbească, după ce va fi stat la masă, pe la ora unu.

Doamnele se iviră și ele și, cu toată neliniștea, mîncară cîte puțin. Bulgăre de Seu părea bolnavă și grozav de tulburată.

Tocmai isprăveau cafeaua, cînd ordonanța veni să-i cheme pe domni.

Loiseau se duse și el cu cei doi. Încercară să-l ia cu ei și pe Cornudet, pentru ca demersul lor să aibă mai multă solemnitate, dar el declară cu mîndrie că nu voia să aibă nimic de-a face cu nemții. Se așeză iar lîngă vatră și ceru altă halbă.

Cei trei bărbați se suiră la etaj și fură introduși în cea mai frumoasă odaie a hanului, în care ofițerul îi primi trîntit într-un fotoliu, cu picioarele pe sobă, trăgînd dintr-o pipă lungă de porțelan, îmbrăcat într-un halat de o culoare țipătoare, furat, fără îndoială, din locuința părăsită a vreunui burghez fără gust. Nu se ridică, nu-i salută, nu-i privi. Era o mostră minunată a bădărăniei firești a militarului învingător.

În sfîrșit, peste cîteva minute, rosti :

– Ce freți ?

Contele luă cuvîntul :

– Domnule, dorim să plecăm.

– Nu.

– Să îndrăznesc să vă întreb care e pricina acestui refuz ?

– Pentru că nu freau eu.

– Domnule, vă fac cunoscut, cu tot respectul, că generalul-șef al dumneavoastră ne-a dat un permis de plecare la Dieppe. Și nu cred că am săvîrșit ceva ca să merite această asprime.

– Nu freau eu... asta e... puteți să coporîți.

Toți trei se înclinară și plecară.

După-amiaza fu jalnică. Nu pricepeau de fel ce i se năzărise neamțului și cele mai ciudate idei le tulburau mintea. Toată lumea stătea în bucătărie și discuta la nesfîrșit, închipuindu-și lucrurile cele mai năstrușnice. Poate că voia să-i țină aici drept zălog? Dar în ce scop? – Sau să-i ia prizonieri? Sau, mai curînd, voia să le ceară o sumă grozavă pentru a se răscumpăra? La gîndul ăsta, fură cuprinși de panică. Cei bogați erau cei mai înspăimîntați, se și vedeau constrînși să verse saci de aur în mîinile militarului ăstuia obraznic, ca să-și răscumpere viața. Își scormoneau mintea ca să descopere minciuni vrednice de crezut, să-și ascundă bogăția, să treacă drept săraci, drept foarte săraci. Loiseau își scoase lanțul de la ceas și-l ascunse în buzunar. Apropierea nopții creștea temerile. Lampa fu aprinsă și, cum mai erau două ceasuri pînă la cină, doamna Loiseau propuse o partidă de treizeci și unu ; așa, ca să se mai distreze. Primiră. Chiar Cornudet luă parte la ea, după ce își stinse, din politețe, pipa.

Contele făcu cărțile, le împărți, și Bulgăre de Seu avu treizeci și unu dintru început. În curînd interesul jocului liniști teama care bîntuia spiritele. Dar Cornudet băgă de seamă că soții Loiseau se înțelegeau între ei ca să-i înșele pe ceilalți.

Cînd se pregăteau să se așeze la masă, domnul Follenvie se ivi iar și rosti cu glasul lui horcăitor :

– Ofițerul prusac o întreabă pe domnișoara Elisabeth Rousset dacă nu și-a schimbat încă părerea.

Bulgăre de Seu rămase în picioare, palidă. Apoi, înroșindu-se deodată ca un rac, se înecă atît de tare de furie, încît nu putu scoate nici un cuvînt. În sfîrșit izbucni :

– Să-i spui lichelei ăleia, jigodiei, putorii ăleia de prusac, că n-am să vreau niciodată, mă auzi, niciodată, niciodată, niciodată !

Namila de hangiu ieși. Atunci Bulgăre de Seu fu înconjurată, întrebată, rugată de toată lumea să dea pe față taina vizitei pe care o făcuse. Ea se împotrivi la început, dar peste cîtva timp își ieși din fire.

– Ce vrea ? Ce vrea ? Vrea să se culce cu mine ! strigă ea.

Nimeni nu fu izbit de tăria cuvîntului, atît de puternică fu revolta. Cornudet își trînti halba pe masă și ea se sparse. Se stîrnise un clocot zgomotos împotriva acestui soldățoi mîrșav, un suflu de furie, o coaliție de împotrivire, ca și cum fiecăruia i-ar fi cerut o parte din sacrificiul care i se pretindea ei. Contele declară cu dezgust că acești oameni se purtau ca vechii barbari. Femeile mai ales îi arătară lui Bulgăre de Seu o compătimire energică și mîngîietoare. Călugărițele, care nu se arătau decît la mese, își plecară capetele și nu spuneau nimic.

Totuși cinară, după ce le trecu prima furie, dar vorbiră puțin : se gîndeau.

Doamnele se duseră devreme în odăile lor și bărbații, fumînd, organizară o partidă de *écarté*, la care îl invitară și pe domnul Follenvie. Aveau de gînd să-l tragă de limbă, ca să afle mijloacele prin care ar fi putut învinge cerbicia ofițerului. El însă se gîndea numai la cărțile lui, fără să asculte nimic, fără să răspundă nimic, și repeta necontenit : „Jucați, domnilor, jucați !“ Atenția lui era atît de încordată, încît uita să scuipe și din pricina asta în pieptul lui se auzeau uneori sunete de orgă. Plămînii lui șuierători scoteau toată gama astmatică, de la notele grave și adînci, pînă la răgușeala ascuțită a cocoșeilor care încearcă să cînte.

Nu vru nici să se ducă la culcare cînd nevastă-sa, care pica de somn, veni să-l ia. Atunci ea plecă singură, pentru că era „de serviciu dimineața“. Se trezea totdeauna

de cum se iveau zorile, pe cînd bărbatul ei era „de serviciu seara", gata totdeauna să-şi petreacă noaptea cu prietenii. Hangiul strigă în urma ei :

– Să-mi pui şodoul la căldură ! şi se apucă iar de joc.

Cînd văzură că nu se putea scoate nimic de la el, fură de părere că era vremea să se ridice, şi fiecare se duse la culcare.

A doua zi se treziră destul de devreme cu o nădejde nehotărîtă, cu o dorinţă şi mai mare de a pleca, cu groaza zilei pe care trebuiau s-o petreacă în hanul acela îngrozitor.

Dar vai, caii erau tot în grajd, vizitiul tot nu se zărea nicăieri. Pentru că nu aveau ce face, se duseră să dea tîrcoale trăsurii.

Masa de dimineaţă fu tristă. Erau parcă mai reci faţă de Bulgăre de Seu, pentru că noaptea, care aduce sfaturi bune, le cam schimbase gîndurile. Erau aproape supăraţi acum pe fata asta că nu se dusese peste noapte, în taină, la prusac, ca să pregătească celorlalţi călători o surpriză plăcută la deşteptare. Ce-ar fi fost mai simplu ? De altfel cine ar fi ştiut-o ? Ar fi putut să scape cu obrazul curat, făcîndu-l pe ofiţer să spună că-i fusese milă de desperarea lor. Pentru ea, treaba asta n-avea cine ştie ce însemnătate.

Dar nimeni nu mărturisea încă aceste gînduri.

După-amiază, pentru că se plictiseau de moarte, contele le propuse să facă o plimbare prin împrejurimile satului. Fiecare se înfofoli cu grijă şi micul grup plecă, în afară de Cornudet, care era mai bucuros să stea lîngă vatră, şi de călugăriţe, care-şi petreceau ziua în biserică sau la preot.

Frigul, din zi în zi mai vîrtos, înţepa amarnic nasul şi urechile. Picioarele începeau să fie atît de dureroase, încît fiecare pas era o suferinţă. Cînd, în faţa lor, se ivi o cîmpie, le păru înfiorător de tristă sub acel alb nesfîrşit,

şi toată lumea se întoarse, cu sufletul îngheţat şi cu inima strînsă.

Cele patru femei mergeau înainte, cei trei bărbaţi le urmau, la o mică distanţă.

Loiseau, care înţelegea situaţia, întrebă deodată dacă „tîrfa" avea să-i mai ţină mult pe meleagurile astea. Contele, totdeauna curtenitor, spuse că nu se putea cere unei femei un sacrificiu atît de neplăcut, că el trebuia să vină de la sine. Domnul Carré-Lamadon observă că dacă francezii se întorceau în ofensivă prin Dieppe, aşa cum era vorba, ciocnirea nu se putea petrece decît la Tôtes. Observaţia asta îi puse pe gînduri pe ceilalţi doi.

– Dacă am pleca pe jos, în ascuns? spuse Loiseau.

Contele ridică din umeri.

– Cum îţi închipui aşa ceva, prin zăpadă, cu nevestele? Şi pe urmă am fi urmăriţi numaidecît, prinşi peste zece minute, aduşi prizonieri la cheremul soldaţilor.

Aşa era. Tăcură.

Doamnele vorbeau despre toalete, dar păreau înstrăinate una de alta de un fel de stînjeneală.

Deodată, în capul străzii, se ivi ofiţerul. Statura lui mare de viespe în uniformă se desena pe zăpada care închidea zarea; mergea cu genunchii puţin îndepărtaţi, cu acea mişcare specifică militarilor care se trudesc să nu-şi murdărească cizmele lustruite cu grijă.

Se înclină cînd trecu pe lîngă doamne şi privi cu dispreţ la bărbaţi, care, de altfel, avură mîndria să nu-l salute, cu toate că Loiseau schiţă gestul de a-şi scoate pălăria.

Bulgăre de Seu se înroşise pînă în vîrful urechilor; cele trei femei măritate se simţiră foarte umilite că fuseseră întîlnite de militarul ăsta în tovărăşia fetei cu care el se purtase atît de necuviincios.

Vorbiră atunci de el, de ţinuta lui, de chipul lui. Doamna Carré-Lamadon, care cunoscuse mulţi ofiţeri şi-i cîntărea ca o cunoscătoare, era de părere că ăsta nu

arăta rău de loc. Regreta chiar că nu e francez, ar fi fost un husar foarte frumos, după care sigur că toate femeile s-ar da în vînt.

După ce ajunseră acasă, nu mai știură ce să facă. Își aruncară chiar cuvinte înțepătoare în legătură cu lucruri fără nici o însemnătate. Cina, tăcută, fu scurtă și toți se duseră la culcare sperînd să doarmă, ca să omoare timpul.

A doua zi coborîră cu chipurile obosite și cu inimile desperate. Femeile abia vorbeau cu Bulgăre de Seu.

Se auzi un dangăt de clopot. Vestea un botez. Grăsuna avea un copil pe care i-l creșteau niște țărani din Yvetot. Nu-l vedea decît o dată pe an și nu se gîndea niciodată la el. Dar gîndul la cel care avea să fie botezat acum îi trezi în inimă o dragoste subită și puternică pentru copilul ei, și vru cu orice preț să se ducă la slujbă.

De cum plecă ea, toți se uitară unii la alții, apoi își apropiară scaunele, pentru că simțeau că trebuie, în sfîrșit, să hotărască ceva. Loiseau avu o inspirație : era de părere să i se ceară ofițerului s-o oprească aici numai pe Bulgăre de Seu și să-i lase pe ceilalți să plece.

Domnul Follenvie își luă însărcinarea să ducă propunerea asta în numele lor, dar coborî peste o clipă. Neamțul, care cunoștea natura omenească, îl dăduse afară. Avea de gînd să țină toată lumea pe loc, pînă cînd avea să i se facă cheful.

Atunci firea de mahalagioaică a doamnei Loiseau rupse zăgazul :

– Doar n-o să murim aici de bătrînețe ! Dacă meseria fleoarței ășteia e să facă isprava asta cu toți bărbații, mi se pare că n-are dreptul să zică unuia da și altuia ba. Ia te uită la ea, s-a tăvălit cu toți cei din Rouen pe care a putut pune mîna, chiar cu vizitiii, da, doamnă, cu vizitiul de la prefectură ! Lasă că știu eu, că doar de la noi cumpără el vin. Și acum, cînd e vorba să ne scoată pe

toţi din încurcătură, se izmeneşte, mucoasa! Mie mi se pare că ofiţerul se poartă foarte frumos. Poate că e şi el lipsit de multă vreme. Sîntem aici trei, pe care sigur că le-ar fi preferat, şi uite că se mulţumeşte cu aia care e a tuturor. Respectă femeile măritate. Păi gîndiţi-vă, el e acum stăpîn. Putea să spună „vreau" şi să ne ia cu forţa, cu soldaţii lui.

Celelalte două femei se înfiorară. Ochii frumoasei doamne Carré-Lamadon străluceau. Era niţel palidă, ca şi cum s-ar fi simţit luată cu forţa de ofiţer.

Bărbaţii, care stăteau de vorbă la o parte, se apropiară. Loiseau, ieşit din fire, voia s-o predea pe „ticăloasă" duşmanului, cu mîinile şi picioarele legate. Dar contele, care cobora din trei generaţii de ambasadori şi avea şi o înfăţişare de diplomat, era părtaşul dibăciei.

– Trebuie s-o facem să se hotărască, spuse el.

Şi toţi conspirară.

Femeile se lipiră una de alta, toţi vorbiră în şoaptă şi discuţia deveni generală. Fiecare îşi dădu părerea. Totul se petrecu foarte cuviincios. Femeile mai ales găseau întorsături de frază delicate, subtilităţi de expresie fermecătoare, ca să spună lucrurile cele mai neruşinate. Un străin n-ar fi priceput nimic, cu atîta precauţie erau alese cuvintele. Dar cum pojghiţa de pudoare cu care e îmbrăcată orice femeie din societatea bună nu acoperea totuşi decît suprafaţa, doamnele se simţeau în largul lor în aventura asta deocheată, se distrau nebuneşte de fapt, se simţeau în elementul lor, pipăind dragostea, cu senzualitatea cu care un bucătar lacom pregăteşte masa altuia.

Începuseră să fie veseli fără să-şi dea seama, atît de caraghioasă li se părea pînă la urmă toată povestea asta. Contele rosti cîteva glume mai îndrăzneţe, dar atît de izbutite, încît lumea zîmbi. La rîndul lui, Loiseau scăpă cîteva măscări mai piperate, de care nimeni nu se simţi jignit. Gîndul exprimat verde de nevastă-sa stăpînea toate spiritele :

– De vreme ce e vorba de meseria tîrfei ăsteia, de ce ar spune unuia da şi altuia ba ?

Drăguţa doamnă Carré-Lamadon părea chiar a gîndi că, dacă ar fi în locul ei, l-ar respinge pe ăsta mai puţin decît pe altul.

Asediul fu pregătit îndelung, ca pentru o fortăreaţă întărită. Fiecare se înţelese asupra rolului pe care avea să-l joace, a argumentelor de care avea să se folosească, a manevrelor pe care avea să le facă. Rînduiră planul atacului, vicleniile pe care aveau să le întrebuinţeze şi surprizele asaltului, cu care aveau să silească această cetăţuie vie să primească inamicul înăuntrul ei.

Numai Cornudet rămînea deoparte, cu totul străin de isprava lor. Spiritele erau atît de încordat atente, încît nici n-o auziră întorcîndu-se pe Bulgăre de Seu. Contele însă şuieră uşor un : „–Ssst !" – care făcu să se ridice toate privirile. Apăruse. Tăcură brusc şi un fel de stingherealǎ îi opri la început să-i vorbească. Contesa, mai obişnuită decît ceilalţi cu făţărnicia saloanelor, o întrebă :

– A fost drăguţ botezul ?

Grăsuna, încă foarte emoţionată, le povesti tot : şi chipurile, şi înfăţişarea oamenilor, şi cum arăta biserica chiar. Şi adăugă :

– E aşa de bine cîteodată să te rogi !

Totuşi, pînă la masă, doamnele se mărginiră să fie drăguţe cu ea, ca să-i inteţească încrederea şi supunerea faţă de sfaturile lor.

De cum se aşezară la masă, începură să aducă vorba de asta. Întîi deschiseră o conversaţie vagă asupra devotamentului. Se citară exemple străvechi : Iudita şi Holofern[1], apoi, fără nici o legătură, Lucreţia şi Sextus[2]. Cleo-

---

[1] Personaje biblice. Se spune că Iudita, o văduvă evreică, i-a tăiat capul lui Holofern, general al lui Nabucodonosor, care asedia cetatea. Astfel asirienii au fost înfrînţi şi cetatea eliberată (n. r.).

[2] Personaje din istoria Romei. Se spune că Lucreţia, soţia lui Tarquinius Collatinus s-a omorît cu un stilete, după ce a fost vio-

patra[1] care-i trecuse prin patul ei pe toţi generalii duşmani şi-i adusese la o slugărnicie de sclavi. Începu să se desfăşoare o istorie închipuită, născută în imaginaţia acestor milionari inculţi, în care cetăţenele romane se duceau la Capua să-l adoarmă pe Anibal[2] în braţele lor, şi o dată cu el pe locotenenţii şi falangele lui de mercenari. Fură citate toate femeile care au oprit pe loc cuceritorii, au făcut din trupul lor un cîmp de bătaie, un mijloc de dominaţie, o armă, care au învins prin mîngîieri eroice făpturi hidoase sau privite cu ură, şi care şi-au sacrificat castitatea pentru a se răzbuna sau din devotament. Se vorbi chiar, mai pe ocolite, de englezoaica aceea de viţă nobilă, care se molipsise anume de o boală îngrozitoare şi contagioasă, ca să i-o dea lui Bonaparte, dar el scăpase de ea ca prin minune, pentru că i se făcuse deodată rău, în ceasul întîlnirii fatale.

Toate astea erau povestite într-un chip firesc şi potolit, numai din cînd în cînd izbucnea un entuziasm voit, anume ca să trezească dorinţa de imitaţie.

S-ar fi putut crede la urma urmelor că singurul rost al femeii pe lumea asta era sacrificiul necontenit al făpturii ei, supunerea veşnică în faţa toanelor soldăţimii.

Cele două maici păreau că nici nu aud, pierdute în gînduri adînci. Bulgăre de Seu nu spunea nimic.

O lăsară să cugete toată după-masa. Dar în loc să-i spună ca pînă atunci „doamnă", i se spuse numai „domnişoară", nimeni nu ştia bine de ce, ca şi cum ar fi vrut s-o coboare cu o treaptă în stima pe care o furase, s-o facă să simtă situaţia ei ruşinoasă.

În clipa în care se servea supa, domnul Follenvie se ivi din nou şi repetă aceeaşi frază din ajun :

Iată de Sextus, fiul regelui Romei. Acest fapt a dezlănţuit războiul civil în urma căruia s-a instaurat republica la Roma (510 î.e.n.) (n. r.).

[1] Regină a Egiptului (sec. I e. n.) (n. r.).

[2] General cartaginez (247—183 î.e n.) (n. r.).

– Ofiţerul prusac o întreabă pe domnişoara Elisabeth Rousset dacă nu şi-a schimbat părerea.

Bulgăre de Seu răspunse scurt :

– Nu, domnule !

La cină, însă, coaliţia slăbi. Loiseau rosti trei fraze nepotrivite. Fiecare îşi storcea creierii să descopere exemple noi şi nu mai găsea nimic, cînd contesa, fără să se gîndească pesemne, simţind o nevoie nelămurită să cinstească religia, o întrebă pe cea mai în vîrstă dintre călugăriţe care fuseseră faptele mari ale sfinţilor. Mulţi făptuiseră acte care ar trece drept crime în faţa ochilor noştri, dar biserica iartă cu uşurinţă aceste fărădelegi, cînd sînt făcute întru slava domnului sau pentru binele aproapelui. Era un argument puternic, de care contesa se folosi. Atunci, fie din pricina unei înţelegeri mute, a unei bunăvoinţe ascunse, în care sînt neîntrecuţi toţi cei ce poartă sutana ecleziastică, fie numai datorită unei înţelegeri fericite, unei prostii îndatoritoare, bătrîna călugăriţă aduse un sprijin uriaş conspiraţiei. O socoteau sfioasă, dar ea se dovedi îndrăzneaţă, limbută, violentă. Nu era de fel tulburată de şovăielile cazuisticii[1]. Doctrina ei semăna cu un drug de fier, credinţa ei nu se îndoia niciodată, conştiinţa ei n-avea scrupule. Sacrificiul lui Abraham [2] i se părea foarte simplu, pentru că şi ea l-ar fi ucis pe loc pe taică-său şi pe maică-sa, dacă i-ar fi venit o poruncă din cer. După părerea ei, nimic nu putea să-i displacă mîntuitorului, dacă intenţia era lăudabilă. Contesa, folosindu-se de sfînta autoritate a complicei acesteia neaşteptate, o îndemnă să facă un fel de parafrază plină de învăţăminte a vechii axiome morale : „Scopul scuză mijloacele".

O întrebă :

[1] În doctrina catolică, parte a moralei şi a teologiei care se ocupă de cazurile de conştiinţă (n. r.).

[2] Personaj biblic. Legenda spune că Iehova (dumnezeul evreilor), pentru a-i încerca credinţa, i-a cerut să-şi jertfească fiul. Cînd se pregătea să aducă jertfa, un înger l-a oprit (n. r.).

– Atunci, maică, socoteşti că dumnezeu îngăduie orice cale şi iartă faptele cînd ţinta e curată?

– Dar cine s-ar mai putea îndoi de asta, doamnă? O faptă care în sine ar fi de osîndit devine adesea plină de virtute prin gîndul care a inspirat-o.

Şi urmară tot aşa mai departe, lămurind intenţiile lui dumnezeu, prevăzîndu-i hotărîrile, făcîndu-l să se intereseze de lucruri care, în adevăr, nu-l priveau de fel.

Toate astea erau învăluite dibaci, discret. Dar fiecare cuvînt al cuvioasei fecioare cu camilafcă fărîma ceva din împotrivirea furioasă a curtezanei. Pe urmă conversaţia se mai îndepărtă puţin de subiect, femeia cu mătănii la gît vorbi despre mănăstirile ordinului din care făcea parte, despre stareţa ei, despre ea însăşi, despre drăgălaşa ei vecină, draga ei soră Saint-Nicéphore. Fuseseră chemate la Havre ca să îngrijească sutele de soldaţi care zăceau în spitale, bolnavi de vărsat. Îi descrise pe aceşti nenorociţi, vorbi în amănunt de boala lor. Şi iată că pe cînd ele erau oprite pe drum de toanele acestui prusac, un mare număr de francezi, pe care poate că i-ar fi salvat, mureau! Specialitatea ei era tocmai să îngrijească ostaşii. Fusese în Crimeea, în Italia, în Austria şi, pe cînd îşi povestea campaniile, se vădi dintr-o dată a fi una dintre acele călugăriţe cu surle şi trîmbiţe, care par a fi făcute anume ca să meargă pe cîmpul de luptă, să ridice soldaţii în larma bătăliei şi să-i potolească cu un singur cuvînt, mai bine decît comandanţii, pe soldăţoii care o iau razna. Era o adevărată soră Ran-tan-plan[1], al cărei chip răvăşit, brăzdat de nenumărate cute părea icoana pustiirilor războiului.

După ce isprăvi ea, nimeni nu mai spuse nimic, atît de grozav părea efectul.

---

[1] Cuvîntul redă onomatopeic sunetul tobelor. Deci surori care urmează armatele (n. r.).

De cum se sfîrşi masa, toţi se duseră repede în odăile lor, sus, şi nu mai coborîră din ele decît a doua zi, destul de tîrziu.

Gustarea de dimineaţă fu tăcută. I se lăsa timp sămînţei aruncate în ajun să încolţească şi să rodească.

Contesa le propuse să facă o plimbare după-masă. Atunci contele, aşa cum se înţeleseseră în ajun, o luă de braţ pe Bulgăre de Seu şi rămase cu ea în urma celorlalţi.

Îi vorbi cu tonul familiar, părintesc, puţin dispreţuitor, pe care îl întrebuinţează oamenii aşezaţi cu fetele de teapa ei, numind-o „draga mea fată", privind-o din vîrful poziţiei lui sociale şi al netăgăduitei lui onorabilităţi. Pătrunse de la început în miezul problemei :

– Va să zică vrei mai bine să ne laşi aici, expuşi, ca şi dumneata însăţi, la toate violenţele care ar urma dacă trupele prusace ar suferi o înfrîngere, decît să consimţi la una dintre acele concesii pe care le-ai făcut destul de des în viaţa dumitale ?

Bulgăre de Seu nu răspunse nimic.

Îi vorbi rînd pe rînd cu blîndeţe, cu înţelepciune, cu duioşie. Ştia să rămînă „domnul conte", arătîndu-se în acelaşi timp curtenitor cînd era nevoie, măgulitor, drăguţ. Preamări serviciul pe care avea să li-l facă, îi vorbi despre recunoştinţa lor ; apoi, deodată o tutui vesel :

– Şi ştii tu, drăguţo, că are să se poată lăuda că a avut parte de o fată frumoasă, cum nu prea au ei multe în ţara lor.

Bulgăre de Seu nu răspunse nimic şi se întoarse la ceilalţi.

Cum ajunseră acasă, se urcă în odaia ei şi nu se mai arătă de loc. Toţi erau grozav de neliniştiţi. Ce avea să facă ? Dacă se împotrivea mereu, ce încurcătură pe capul lor !

Sună şi ora cinei. O aşteptară zadarnic. Domnul Follenvie veni şi-i vesti că domnişoara Rousset nu se sim-

ţea bine şi că se puteau aşeza la masă. Toată lumea ciuli urechea. Contele se apropie de hangiu şi-i şopti :

– S-a făcut ?

– Da.

Nu le spuse nimic celorlalţi – din bună cuviinţă – dar le făcu un semn uşor cu capul. Un suspin adînc de uşurare ieşi din toate piepturile, toate chipurile se înveseliră. Loiseau strigă :

– Ura ! fac cinste cu şampanie, dacă se găseşte în local !

Doamna Loiseau simţi că i se strînge inima cînd hangiul se întoarse cu patru sticle. Fiecare devenise subit comunicativ şi gălăgios. O veselie ştrengărească umplea inimile. Contele păru a observa că doamna Carré-Lamadon e încîntătoare şi fabricantul îi făcu complimente contesei. Conversaţia fu vioaie, glumeaţă, sclipitoare.

Deodată însă Loiseau, cu chipul îngrijorat, ridică braţele şi strigă :

– Linişte !

Toată lumea tăcu, surprinsă, aproape speriată. El îşi ciuli urechile, le făcu semn cu amîndouă mîinile să tacă, ridică ochii spre tavan, ascultă din nou şi vorbi iar, cu vocea lui de toate zilele :

– Fiţi pe pace, merge bine !

Şovăiau asupra înţelesului cuvintelor lui, apoi un zîmbet trecu peste chipuri.

Peste un sfert de ceas, le făcu aceeaşi farsă şi o repetă des în timpul serii. Se prefăcea că vorbeşte cu cineva de la catul de sus, îi dădea sfaturi cu dublu înţeles, izvorîte din spiritul lui de comis-voiajor. Cîteodată făcea o mutră tristă şi suspina : „Biata fată !", sau şoptea printre dinţi, furios : „Ei, golan de prusac !" Cîteodată, cînd nimeni nu se mai gîndea la asta, rostea cu o voce absentă, de cîteva ori : „Destul ! Destul !" şi adăuga, ca pentru el însuşi : „Dacă ne-ar fi dat s-o mai vedem, dacă n-ar ucide-o, ticălosul !"

Cu toate că glumele astea erau grozav de lipsite de gust, amuzau şi nu jigneau pe nimeni, pentru că şi indignarea, ca şi celelalte, depind de mediu, şi atmosfera care se crea încet-încet în jurul lor era încărcată de gînduri deşănţate.

La desert, pînă şi femeile făcură aluzii spirituale şi discrete. Privirile sclipeau, se băuse mult. Contele, care păstra chiar cînd o lua puţin razna o înfăţişare gravă, găsi o comparaţie foarte preţuită, care vorbea despre sfîrşitul iernărilor la poli şi bucuria naufragiaţilor care văd că li se deschide un drum spre sud.

Loiseau, dezlănţuit, se ridică cu un pahar de şampanie în mînă :

– Beau pentru dezrobirea noastră !

Toată lumea se ridică în picioare, îl aclamă. Chiar cele două maici, îndemnate de doamne, se înduplecară să-şi moaie buzele în vinul spumos, pe care nu-l gustaseră niciodată. Fură de părere că semăna cu limonada gazoasă, dar că era mai delicat.

Loiseau rezumă situaţia :

– Păcat că n-avem un pian, am putea trage un cadril.

Cornudet nu spusese un cuvînt, nu făcuse un gest. Părea cufundat în gînduri foarte grave şi din cînd în cînd se trăgea de lunga lui barbă cu o mişcare furioasă, de parc-ar fi vrut s-o mai lungească încă. În sfîrşit, către miezul nopţii, cînd îşi luară rămas bun unii de la alţii, Loiseau, care se clătina pe picioare, îl lovi peste pîntece şi îi spuse gîngăvind :

– Nu prea ai haz în seara asta. Nu spui nimic, cetăţene ?

Cornudet ridică repede fruntea şi-şi petrecu privirea strălucitoare şi furioasă peste întreaga adunare :

–Vă spun tuturor că aţi făcut o mîrşăvie !

Se ridică, se îndreptă spre uşă şi mai rosti o dată :

– O mîrşăvie ! şi plecă.

O clipă toţi îngheţară. Loiseau, luat pe neaşteptate, stătea ca un prost. Dar îşi căpătă iar îndrăzneala şi începu să rîdă cu hohote, repetînd :

– Sînt prea acri, nene, sînt prea acri.[1]

Pentru că ceilalţi nu pricepeau, le povesti : „misterele culoarului". Atunci izbucni o veselie nemaipomenită. Doamnele făceau un haz nebun. Contele şi domnul Carré-Lamadon rîdeau cu lacrimi. Nu le venea să creadă.

– Cum ? Eşti sigur ? Va să...

– Vă spun că l-am văzut cu ochii mei.

– Şi ea l-a refuzat...

– Pentru că prusacul era în odaia de alături.

– Nu se poate !

– Vă jur !

Contele se înăbuşea. Fabricantul se ţinea cu mîinile de burtă. Loiseau urmă :

– Şi vă închipuiţi că în seara asta nu-i vine de loc să facă haz.

Toţi trei pufneau iar în rîs, prăpădindu-se, înecîndu-se.

Aşa se despărţiră. Dar doamna Loiseau, care era un fel de urzică, îi spuse bărbatului ei cînd se băgau în pat, că „viespea" aia de doamnă Carré-Lamadon rîsese albastru toată seară.

– Ştii că femeilor, cînd e vorba de uniformă le e totuna dacă e prusac sau francez. Mai mare ruşinea, zău aşa !

Toată noaptea, în întunericul culoarului alergară un fel de freamăte, de zgomote uşoare, abia auzite, ca nişte adieri, paşi în picioarele goale, trosnituri încete. Pesemne că lumea nu adormi decît foarte tîrziu, pentru că pe sub uşi se strecurară multă vreme raze de lumină. Şampania are şi efecte de astea, se spune că tulbură somnul.

A doua zi, un soare limpede de iarnă făcea zăpada să strălucească. Diligenţa, în sfîrşit cu caii înhămaţi, aş-

[1] Aluzie la fabula lui La Fontaine *Vulpea şi Strugurii* (n t.).

tepta în fața ușii, pe cînd o armată de porumbei albi, înfoiați în penele lor dese, cu ochii roz pătați în mijloc cu un punct negru, se plimbau cu gravitate printre picioarele celor șase cai și-și căutau hrana în bălegarul fumegînd pe care îl scurmau.

Surugiul, în blana lui de oaie, trăgea din pipă suit pe capră și toți călătorii, încîntați, își împachetau repede merindele pentru restul călătoriei.

N-o mai așteptau decît pe Bulgăre de Seu. Veni și ea. Părea puțin tulburată, puțin rușinată. Înaintă cu sfială spre tovarășii ei de drum care, toți, dintr-o singură mișcare, se întoarseră ca și cum n-ar fi văzut-o. Contele o luă de braț, cu demnitate, pe nevasta lui, și o îndepărtă de această atingere spurcată.

Fata cea dolofană se opri, uluită. Își adună tot curajul și-i adresă nevestei fabricantului un : „Bună ziua, doamnă", șoptit cu umilință. Aceasta schiță din cap numai un fel de salut obraznic, pe care îl întovărăși cu o privire plină de virtute jignită. Toată lumea părea preocupată și toți stăteau departe de ea, ca și cum ar fi adus o molimă în fustele ei. Apoi năvăliră spre trăsură. Ea veni ultima, singură, și se așeză iar pe locul pe care îl ocupase în timpul primei părți a călătoriei.

Păreau că n-o văd, că n-o cunosc. Numai doamna Loiseau o privi de departe cu revoltă și-i spuse cu jumătate de glas bărbatului ei :

– Noroc că nu stau lîngă ea !

Trăsura grea se urni și porni la drum.

La început tăcură. Bulgăre de Seu nu îndrăznea să ridice ochii. În același timp se simțea înfuriată împotriva tuturor vecinilor ei, umilită că se înduplecase, mînjită de sărutările prusacului în brațele căruia o aruncaseră cu ipocrizie.

Contesa se întoarse către doamna Carré-Lamadon și rupse tăcerea aceasta stînjenitoare :

– Cred că o cunoașteți pe doamna d'Êtrelles ?

– Da, sîntem prietene.
– Ce femeie încîntătoare!
– Fermecătoare! O fire într-adevăr de elită. De altfel şi foarte cultivată şi artistă pînă în vîrful unghiilor. Cîntă minunat şi desenează perfect.
Fabricantul stătea de vorbă cu contele şi cîte un cuvînt al lor răzbea prin larma geamurilor hîţînate: „Cupon... scadenţă... primă... termen."
Loiseau, care şterpelise de la han nişte cărţi de joc vechi, slinoase de cît fuseseră frecate cinci ani de-a rîndul de mesele prost şterse, începu o bezigă cu nevastă-sa.
Călugăriţele îşi luară mătăniile atîrnate la brîu, se închinară în acelaşi timp şi începură să-şi mişte repede buzele, din ce în ce mai repede, grăbindu-şi murmurul nelimpede ca pentru o cursă de *oremus*[1]. Din cînd în cînd sărutau o iconiţă, se închinau iar şi o luau de la capăt cu mormăitul iute şi neîntrerupt.
Cornudet cugeta, nemişcat.
După trei ceasuri de drum, Loiseau adună cărţile şi spuse:
– A venit foamea!
Atunci nevastă-sa desfăcu un pachet bine legat, din care scoase o bucată de friptură de viţel. O tăie frumos în felii subţiri şi egale şi începură amîndoi să mănînce.
– Dacă am face şi noi acelaşi lucru? întrebă contesa.
Toţi o încuviinţară şi ea desfăcu merindele pregătite pentru amîndouă familiile. Într-un vas lung, pe al cărui capac se vedea un iepure de faianţă, pentru că sub el se afla o mîncare de iepure, se ivi un pateu ademenitor, în care vine albe de slănină străbăteau carnea neagră a vînatului, amestecată cu alte cărnuri tocate mărunt. O bucată mare de şvaiţer, învelit într-un jurnal, mai avea încă imprimat în pasta lui grasă cuvintele „Fapte diverse";

[1] O rugăciune catolică (n. r.).

Cele două călugăriţe desfăcură un colac de cîrnat care mirosea a usturoi. Cornudet îşi cufundă amîndouă mîinile în acelaşi timp în buzunarele uriaşe ale paltonului lui larg şi scoase dintr-unul patru ouă tari şi din celălalt un colţuc de pîine. Le descoji, aruncă cojile în paiele de sub picioarele lui şi începu să muşte din ele. Fărîmituri galbene îi cădeau în barba mare şi păreau, în ea, nişte steluţe.

Bulgăre de Seu, în graba şi spaima plecării, nu se mai putuse gîndi la nimic. Se uita ieşită din fire, înecată de furie, la toţi oamenii aceştia care mîncau liniştit. Întîi se încordă toată, plină de o mînie clocotitoare şi deschise gura ca să le strige tot adevărul într-un val de ocări, care îi venea pe limbă. Dar nu putu scoate nici un cuvînt, atît era de sufocată de turbare.

Nimeni n-o privea, nu se uita la ea. Se simţea înecată în dispreţul acestor ticăloşi cinstiţi, care întîi o sacrificaseră şi apoi o azvîrliseră, ca pe un lucru murdar şi nefolositor. Se gîndi atunci la coşul ei plin de bunătăţi pe care i-l înghiţiseră cu lăcomie, la cei doi pui lucitori de gelatină, la pateurile, la perele, la cele patru sticle de vin roşu ale ei. Îndîrjirea i se muie deodată ca o funie prea întinsă care se rupe şi simţi că e gata să plîngă. Se sili din răsputeri, se încordă, îşi înghiţi suspinele ca un copil, dar lacrimile veneau, străluceau pe marginea pleoapelor şi două picături mari i se desprinseră din ochi şi îi lunecară încet pe obraji. Altele le urmară repede, izvorînd ca picăturile de apă dintr-o stîncă, şi începură să cadă una după alta pe rotunjimea plină a sînului ei. Stătea dreaptă, cu privirea aţintită înainte, cu chipul palid şi nemişcat, în nădejdea că n-avea s-o vadă nimeni.

Dar contesa băgă de seamă şi făcu un semn bărbatului ei. El ridică din umeri, ca şi cum voia să spună : „Ce vrei să-i fac eu ? Nu-i vina mea." Doamna Loiseau rîse triumfător, pe tăcute şi şopti :

– Plînge de ruşine !

Cele două maici începuseră iar să se roage, după ce înveliseră într-o hîrtie bucata de cîrnat rămasă.

Atunci Cornudet, care își mistuia ouăle, își întinse picioarele lungi sub banca din fața lui, se răsturnă pe spate, își încrucișă brațele, zîmbi ca un om care a născocit o șotie bună și începu să fluiere *Marsilieza*.

Toate chipurile se întunecară. Fără îndoială că acest cîntec popular nu era pe placul vecinilor lui. Începură să se enerveze, să nu-și mai găsească locul și păreau gata să urle ca niște cîini care aud o flașnetă. El își dădu seama și nu se opri. Cîteodată chiar îngîna și cuvintele :

O, sfîntă dragoste de țară,
Îndrumă, sprijină brațele noastre răzbunătoare.
Libertate, libertate scumpă,
Luptă alături de apărătorii tăi !

Trăsura alerga mai repede, zăpada se întărise. Și pînă la Dieppe, timp de ceasuri lungi și mohorîte, peste gropile drumului, prin noaptea care se lăsa, apoi în întunericul adînc al trăsurii, el continuă, cu o încăpățînare sălbatică să fluiere răzbunător și monoton, silind oamenii obosiți și scoși din fire să asculte cîntecul de la un capăt la altul, să-și aducă aminte de fiecare cuvînt pe care li-l evoca fiecare măsură.

Bulgăre de Seu plîngea necontenit. Cîteodată, un suspin pe care nu-l putuse înghiți, răzbătea între două versuri, în întuneric.

TATĂL LUI SIMON

Sunase de amiază. Poarta școlii se deschise și copiii năvăliră afară îmbrîncindu-se să iasă mai repede. Dar în loc să se risipească iute și să se ducă acasă, la masă, cum făceau în fiecare zi, se opriră după cîțiva pași, se adunară în grupuri și începură să șoptească între ei.

În dimineața aceea Simon, fiul Blanchottei, venise la școală pentru prima oară.

Toți auziseră acasă la ei vorbindu-se despre Blanchotte. Cu toate că era bine primită în lume, mamele vorbeau despre ea cu un fel de compătimire puțin cam disprețuitoare, care îi pătrunsese și pe copii, fără să știe de ce.

Pe Simon nu-l cunoșteau, pentru că nu ieșea niciodată în drum și nu făcea ștrengării cu ei pe ulițele satului sau pe malul rîului. Așa că nu le plăcea. Îl primiseră cu oarecare bucurie amestecată cu o mare mirare și-și repetaseră unul altuia cuvintele rostite de un băiat de paisprezece-cincisprezece ani, care părea că știe multe, după cum clipea șmecherește :

– Știți... Simon... n-are tată !

Băiatul Blanchottei se ivi și el în pragul școlii.

Avea șapte sau opt ani. Era cam palid, foarte curat, părea sfios, aproape stîngaci.

Se întorcea acasă, la maică-sa, cînd grupurile de colegi, care șopteau mereu și-l priveau cu ochi răutăcioși și cruzi, de copii care pun la cale ceva, îl înconjurară încet-încet și îl închiseră ca într-un cerc. Stătea acolo încremenit în mijlocul lor, surprins și încurcat, neînțelegînd ce aveau să-i facă. Dar băiatul care adusese vestea, mîndru de primul lui succes, îl întrebă :

– Cum te cheamă pe tine ?

El răspunse :

– Simon.

– Simon și mai cum ?

Copilul repetă încurcat :

– Simon.

Băiatul strigă :

– Trebuie să te cheme Simon și încă într-un fel... Așa... Simon... ăsta nu e un nume.

Gata să plîngă, el repetă pentru a treia oară :

– Mă cheamă Simon.

Ștrengarii începură să rîdă. Băiatul victorios ridică glasul :

– Vedeți și voi că n-are tată.

Se făcu tăcere. Copiii erau uluiți de lucrul acesta extraordinar, cu neputință, monstruos : un băiețel care n-are tată. Îl priveau ca pe-o minune, ca pe o ființă nefirească și simțeau că disprețul mamelor lor pentru Blanchotte, pe care nu și-l explicaseră pînă atunci, creștea în ei.

Simon se rezemase de un copac ca să nu cadă. Stătea ca trăsnit de o nenorocire fără leac. Căuta să se explice. Nu găsea însă ce să le spună, nu putea dezminți faptul îngrozitor că nu avea tată. În sfîrșit, palid, le strigă la întîmplare :

– Ba da, am și eu unul.

– Și unde e ? întrebă băietanul.

Simon tăcu ; nu știa. Copiii rîdeau, ațîțați. Acești copii de țară erau îmboldiți de nevoia crudă care împinge găi-

nile dintr-o ogradă să năvălească asupra uneia care a fost rănită.

Simon zări deodată un vecin, copilul unei văduve, pe care îl văzuse totdeauna numai cu maică-sa, cum umbla și el.

– Nici tu, spuse el, n-ai tată.

– Ba da, răspunse băiețelul, eu am.

– Unde e? întrebă Simon.

– A murit, spuse copilul cu o mîndrie nemăsurată. Tată-meu e la cimitir.

Un murmur de aprobare trecu printre ștrengari, ca și cum faptul de a avea un tată mort, la cimitir, l-ar fi înălțat pe colegul lor, l-ar fi făcut să-l strivească pe cel care n-avea de loc. Și drăcușorii ăștia, ai căror tați erau mai toți răi, bețivi, hoți și aspri cu nevestele lor, se îngrămădeau și-l strîngeau din ce în ce mai tare pe Simon, ca și cum ei, copiii legitimi, ar fi vrut să-l înăbușe pe cel care era în afara legii.

Deodată, unul, care era lîngă Simon, scoase limba batjocoritor la el și strigă:

– N-are tată! N-are tată!

Simon îl apucă cu amîndouă mîinile de păr și începu să-l lovească cu picioarele, în vreme ce îl mușca aprig de obraz. Se iscă o îmbrînceală generală. Cei doi bătăuși fură despărțiți. Simon rămase lovit, zgîriat, zdrobit, tăvălit în țărînă, în mijlocul cercului de ștrengari care aplaudau. Cînd se ridică scuturîndu-și mașinal cu mîna bluza plină de praf, cineva îi strigă:

– Du-te și spune-i lui taică-tu.

Atunci simți că în inimă i se prăbușește ceva. Erau mai puternici decît el, îl bătuseră și nici nu le putea răspunde pentru că simțea bine că era adevărat, că el n-avea tată. Încercă, plin de mîndrie, să lupte cîteva clipe cu lacrimile care-l sugrumau. Se înăbuși, apoi începu să plîngă zguduit de suspine, fără glas.

O bucurie sălbatică îi cuprinse pe duşmani şi, fireşte, tot ca nişte sălbatici care încearcă o bucurie grozavă, se luară de mînă şi începură să joace o horă în jurul lui, repetînd ca un refren :

– N-are tată ! N-are tată !

Dar Simon încetă deodată să plîngă. Se înfurie cumplit. Sub picioarele lui erau destule pietre ; le culese şi le aruncă din toate puterile în călăii lui. Doi sau trei fură atinşi şi o luară la fugă ţipînd. Băieţelul părea atît de înspăimîntător, încît ceilalţi fură cuprinşi de panică. Se risipiră şi fugiră, laşi, cum e întotdeauna mulţimea în faţa unui om ieşit din fire.

Cînd rămase singur, copilaşul fără tată o luă la fugă spre cîmpie, pentru că îşi adusese aminte de ceva care îl făcuse să ia o hotărîre mare. Voia să se înece în rîu.

Îşi adusese aminte în adevăr că, cu vreo săptămînă înainte, un biet nenorocit, un cerşetor se aruncase în apă pentru că nu mai avea bani. Simon fusese acolo cînd îl scoseseră din rîu şi bietul om, care îi părea de obicei jalnic, murdar şi urît, îl izbise prin înfăţişarea lui liniştită, obrajii lui palizi, barba lungă, udă şi ochii deschişi, foarte senini. În jurul lui se spunea : „A murit" – cineva adăugase: „Acum e fericit". Simon voia şi el să se înece, pentru că nu avea tată, ca nenorocitul acela care n-avea bani.

Ajunse lîngă apă şi o privi cum curge. Cîţiva peşti zburdau repezi în unda limpede şi, din cînd în cînd, făceau un salt şi prindeau musculiţele care zburau pe deasupra apei. Conteni din plîns pentru că manevra lor îl interesa foarte mult. Dar cum, după clipele de linişte ale unei mari furtuni, se pornesc dintr-o dată vînturi care îndoaie copacii şi aleargă pînă la marginea zării, tot aşa îl bîntuia şi pe el din cînd în cînd, cu o durere ascuţită, gîndul : „Am să mă înec pentru că n-am tată".

Era foarte cald, foarte bine. Soarele blajin încălzea iarba. Apa strălucea ca o oglindă. Simon trecea prin clipe de fericire, era cuprins de acea moleşeală care vine după

lacrimi, clipe în care ar fi vrut grozav să doarmă acolo, în iarbă, la căldură.

O broscuţă verde sări la picioarele lui. Încercă s-o prindă. Îi scăpă. O urmări şi fu gata s-o prindă de trei ori pe rînd. În sfîrşit o apucă de capătul lăbuţelor de dinapoi şi începu să rîdă văzînd cum se trudea vietatea să scape. Îşi aduna picioarele lungi şi pe urmă le deschidea brusc, le lungea dintr-o dată ţepene ca două bare. În vremea asta, ţinîndu-şi ochii aţintiţi – ochii rotunzi încercuiţi cu aur – bătea aerul cu lăbuţele dinainte care se zbuciumau ca nişte mîini. Îşi aduse aminte de o jucărie făcută din scîndurele înguste, prinse în cuie, în zig-zag, unele deasupra altora, care, printr-o mişcare asemănătoare, manevrau exerciţiul soldăţeilor fixaţi deasupra lor. Atunci se gîndi la casa lui, şi pe urmă la maică-sa, şi cuprins de o tristeţe adîncă, începu iar să plîngă. Tot trupul îi era scuturat de fiori. Îngenunche şi-şi spuse rugăciunea ca înainte de culcare. Dar nu putu s-o isprăvească, pentru că fu năpădit de suspine grăbite, furtunoase. Nu se mai gîndea la nimic, nu mai vedea nimic în jurul lui, nu mai era ocupat decît cu plînsul.

Deodată o mînă grea i se aşeză pe umăr şi o voce groasă îl întrebă :

– Ce te necăjeşte aşa, băieţele ?

Simon se întoarse. Un muncitor voinic, cu barba şi părul negre şi creţe, îl privea cu bunătate. Copilul răspunse cu lacrimi în ochi şi-n gîtlej :

– M-au bătut... pentru că... eu... eu... n-am... tată... n-am tată.

– Cum, spuse omul zîmbind, păi toată lumea are unu !

Copilul mai spuse încă o dată cu greutate, printre sughiţuri de deznădejde :

– Eu... eu... eu n-am.

Atunci muncitorul deveni serios ; îl recunoscuse pe fiul Blanchottei şi cu toate că era nou-venit prin partea locului, îi cunoştea vag povestea.

– Haide, spuse el, liniştește-te băiete și vino cu mine la maică-ta. O să ţi se dea... un tată.

O luară la drum, voinicul de mînă cu copilul, şi omul zîmbea iar, pentru că nu-i părea rău s-o vadă pe Blanchotte, despre care se spunea că e cea mai frumoasă fată din ţinut. Poate că-şi mai spunea în mintea lui că o fată care a greșit o dată putea să mai greşească şi a doua oară.

Ajunseră în faţa unei căsuţe albe, foarte curate.

– Aici, spuse copilul, şi strigă : Mamă !

O femeie se ivi, şi muncitorul încetă deodată să mai zîmbească, pentru că înţelese pe loc că nu era de glumit cu fata asta voinică, palidă, care stătea serioasă în prag, ca şi cum ar fi vrut să apere de un bărbat pragul casei în care mai fusese trădată o dată de un altul. Omul, sfios, cu şapca în mînă, îngînă :

– Uite, doamnă, îţi aduc băiețelul care s-a rătăcit pe malul rîului.

Dar Simon sări de gîtul maică-si şi spuse plîngînd iar :

– Nu, mamă, am vrut să mă înec pentru că ceilalţi m-au bătut... m-au bătut... pentru că n-am tată.

O roşeaţă arzătoare acoperi obrazul tinerei femei ; cu inima zdrobită, ea îşi îmbrăţişă violent copilul. Lacrimi repezi i se rostogoleau pe faţă. Bărbatul, mişcat, rămăsese locului, nemaiştiind cum să plece. Dar Simon se repezi deodată la el şi-i spuse :

– Nu vrei dumneata să fii tatăl meu ?

Se făcu tăcere adîncă. Blanchotte, mută şi chinuită de ruşine, se rezemase de perete, cu mîinile pe inimă. Copilul, văzînd că nu i se răspundea, rosti iar :

– Dacă nu vrei, am să mă întorc înapoi să mă înec.

Muncitorul o luă în glumă şi răspunse rîzînd :

– Bine, vreau.

– Cum te cheamă, întrebă atunci copilul, ca să ştiu ce să le răspund băieţilor cînd or să vrea să-ţi afle numele.

– Philippe, răspunse bărbatul.

Simon tăcu o clipă, ca să-şi bage bine în cap numele ăsta, apoi întinse braţele împăcat şi spuse :

– Atunci, Philippe, tu eşti tatăl meu.

Muncitorul îl ridică în braţe, îl sărută repede pe amîndoi obrajii şi fugi în grabă, cu paşi mari.

A doua zi, cînd copilul intră în clasă, fu primit cu un rîset răutăcios ; la ieşire, cînd băietanul vru să înceapă iar, Simon îi aruncă în cap, ca pe o piatră, cuvintele acestea :

– Pe tata îl cheamă Philippe.

Din toate părţile ţîşniră urlete de bucurie :

– Care Philippe ?... Philippe şi mai cum ?... Ce e aia Philippe ?... de unde l-ai mai scos şi pe Philippe ăsta ?...

Simon nu răspunse nimic ; de neclintit în credinţa lui, îi înfruntă cu privirea, gata mai curînd să se lase martirizat decît să fugă de ei. Învăţătorul îl scăpă de copii şi Simon se întoarse la maică-sa.

Timp de trei luni, Philippe, muncitorul cel voinic, trecu des prin faţa casei Blanchottei şi cîteodată se încumeta chiar să-i arunce cîte o vorbă, cînd o vedea cosînd la fereastră. Ea îi răspundea totdeauna politicos, era totdeauna serioasă, nu rîdea niciodată cu el şi nu-l lăsa să intre în casă. Cu toate astea, Philippe îşi închipuia, pentru că era puţin înfumurat, ca toţi bărbaţii, că adesea, cînd vorbea cu el, Blanchotte era mai îmbujorată ca de obicei.

Dar cînd ţi-ai pierdut numele bun, e atît de greu să ţi-l redobîndeşti, el rămîne pentru totdeauna atît de şubred încît, cu toată reţinerea bănuitoare a Blanchottei, în sat oamenii începură să bîrfească.

Simon însă îl iubea foarte mult pe noul lui tată şi aproape în fiecare seară, cînd amurgea, se plimba cu el. Se ducea sîrguitor la şcoală şi trecea foarte demn printre colegii lui, fără să le mai răspundă.

Totuşi, într-o zi, băietanul care îl atacase prima dată îi spuse :

– Ai mințit, n-ai un tată pe care îl cheamă Philippe.

– De ce? întrebă Simon foarte emoționat.

Băiatul își freca mîinile:

– Pentru că dacă ai avea unul, ar fi bărbatul mamei tale.

Simon se tulbură în fața justeței acestui raționament, însă răspunse:

– Totuși e tatăl meu.

– Poate, zise băietanul rînjind, da nu e chiar de-adevărat tatăl tău.

Țîncul Blanchottei plecă fruntea și porni visător spre fierăria lui moș Loizon, unde lucra Philippe.

Fierăria asta era parcă îngropată sub copaci. Înăuntru domnea întunericul; numai dogoarea roșie a unei vetre uriașe lumina cu reflexe mari cinci fierari cu brațele goale, care loveau în nicovale cu un zgomot asurzitor. Stăteau în picioare, roșii ca niște diavoli, cu ochii ațintiți asupra fierului arzător pe care îl chinuiau.

Simon intră nevăzut și se duse binișor să-și tragă prietenul de mînecă. Deodată lucrul se opri și toți oamenii se uitară foarte atenți la ei. Atunci, în mijlocul tăcerii neobișnuite, se auzi vocea subțirică a lui Simion:

– Auzi, Philippe, băiatul Michaudei mi-a spus adineauri că nu ești tatăl meu de-a adevărat.

– De ce? întrebă muncitorul.

Copilul răspunse cu toată nevinovăția:

– Pentru că nu ești bărbatul mamei.

Nimeni nu rîse. Philippe rămase în picioare, cu fruntea sprijinită de mîinile lui mari, încleștate pe coada ciocanului proptit de nicovală. Se gîndea. Cei patru tovarăși îl priveau, și Simon, mărunțel între uriașii ăștia, aștepta neliniștit. Deodată, unul dintre fierari îi spuse lui Philippe, răspunzînd parcă gîndurilor tuturor:

– Totuși Blanchotte e o fată bună, cumsecade, harnică și așezată, cu toată nenorocirea care i s-a întîmplat, și ar fi o nevastă cum se cuvine pentru un om de treabă.

– Da, e adevărat, spuseră ceilalţi trei.

Muncitorul continuă :

– E vina ei dacă a greşit ? I-a făgăduit că o ia de nevastă. Cunosc şi eu destui care se bucură de cinste azi şi care au făcut la fel.

– Da, e adevărat, răspunseră în cor ceilalţi trei.

El urmă :

– Numai bunul dumnezeu ştie cît s-a trudit, sărmana, ca să-şi crească singură băieţelul, şi cît a plîns de cînd nu mai iese din casă decît pînă la biserică !

– Şi asta-i adevărat, ziseră ceilalţi.

Nu se mai auzeau decît foalele care aţîţau focul din vatră.

Philippe se aplecă deodată spre Simon.

– Du-te şi spune-i mamei tale că am să viu să vorbesc cu ea astă-seară.

Apoi luă copilul de umeri şi-l împinse afară.

Se întoarse la munca lui şi cele cinci ciocane căzură împreună pe nicovale, ca o singură lovitură. Bătură fierul aşa pînă noaptea, puternici, voinici, veseli, ca nişte oameni mulţumiţi. Dar aşa cum clopotul cel mare al unei catedrale răsună în zilele de sărbătoare pe deasupra dangătului celorlalte clopote, ciocanul lui Philippe domina zgomotul celorlalte şi se repezea în fiecare clipă cu un vuiet asurzitor. Iar el, cu ochii aprinşi, muncea pătimaş, drept, în mijlocul scînteilor.

Cerul era acoperit de stele cînd Philippe bătu la uşa Blanchottei. Îşi pusese bluza de duminică, o cămaşă curată, şi-şi pieptănase barba. Femeia se ivi în prag şi-i spuse mîhnită :

– Faci rău că vii după căderea nopţii, domnule Philippe.

El vru să răspundă, îngînă ceva, apoi tăcu, emoţionat în faţa ei. Ea urmă :

– Pricepi şi dumneata că nu trebuie să se mai vorbească despre mine.

Atunci Philippe izbucni :

– Ce-nsemnătate mai are, dacă vrei să te măriți cu mine !

Nici un răspuns, dar i se păru că aude în întunericul odăii răbufnirea căderii unui trup. Intră repede ; Simon, culcat în patul lui, prinse cu urechea zgomotul unei sărutări și cîteva cuvinte șoptite încet de maică-sa. Apoi, deodată, fu ridicat de mîinile prietenului său și cel care îl ținea ridicat cu brațele lui de Hercule îi spuse :

– Să le spui colegilor tăi că tatăl tău e Philippe Remy, fierarul, și că are să le rupă urechile tuturor celor care au să se atingă de tine.

A doua zi, cînd clasa era plină și lecția trebuia să înceapă, Simon se ridică în picioare, palid și cu buzele tremurînd, și spuse cu o voce limpede :

– Tatăl meu e Philippe Remy, fierarul, și-a făgăduit c-o să le rupă urechile tuturor celor care au să se mai atingă de mine.

De data asta nimeni nu mai rîse, pentru că îl cunoșteau bine pe Philippe Remy, fierarul, și era un tată de care oricine ar fi fost mîndru.

POVESTEA UNEI SLUJNICE DE FERMĂ

I

Vremea era foarte frumoasă, aşa că oamenii de la fermă mîncaseră mai repede decît de obicei şi plecaseră la cîmp.

Rose, servitoarea, rămase singură în mijlocul bucătăriei mari în care ultimii tăciuni se stingeau în vatră, sub un ceaun plin cu apă caldă. Ea lua din cînd în cînd din apa asta şi spăla încet vasele, oprindu-se mereu ca să se uite la cele două pătrate luminoase pe care soarele, străbătînd prin fereastră, le aşternea pe masă şi în care se vedeau toate cusururile geamurilor.

Trei găini foarte îndrăzneţe căutau fărîmituri pe sub scaune. Prin uşa întredeschisă venea duhoarea curţii de păsări, căldura dospită a grajdului ; în tăcerea amiezii arzătoare se auzea cîntecul cocoşului.

Fata, după ce îşi isprăvi treaba, după ce şterse masa, curăţă vatra şi aşeză farfuriile pe poliţa înaltă din fund, de lîngă pendula de lemn cu tic-tac sonor, respiră niţel năucită, copleşită nici ea nu ştia de ce. Se uită la pereţii de lut înnegriţi, la bîrnele afumate ale tavanului de care atîrnau pînze de păianjen, scrumbii sărate şi funii de ceapă, apoi se aşeză supărată niţel de mirosurile vechi scoase de căldura zilei din lutul bătătorit de pe jos, pe care se uscaseră atîtea lucruri răspîndite acolo de mult.

În duhorile astea se mai amesteca şi mirosul acru al

laptelui pus la prins în cămara de alături. Fata ar fi vrut să înceapă să coasă, ca de obicei, dar nu avu putere şi ieşi în prag să respire.

Atunci, mîngîiată de lumina arzătoare, simţi că-i pătrunde ceva foarte blajin în inimă, că în toate mădularele îi lunecă un fel de tihnă.

Bălegarul aşezat în faţa uşii scotea necontenit un soi de abur jucăuş. Găinile se culcau pe el, trîntite pe o parte, şi rîcîiau cîte puţin, cu o singură gheară, ca să găsească rîme. Cocoşul, în mijlocul lor, se înălţa mîndru. Îşi alegea în fiecare clipă cîte una şi se rotea în jurul ei, cîrîind încet a chemare. Găina se ridica alene şi-l primea liniştită, îndoindu-şi puţin labele şi susţinîndu-l cu aripile ; apoi îşi scutura penele din care ieşea praf şi se întindea din nou pe bălegar, pe cînd el cînta, numărîndu-şi succesele. Toţi cocoşii din toate curţile îi răspundeau, ca şi cum şi-ar fi trimis provocări de dragoste de la o gospodărie la alta.

Slujnica îi privea fără să se gîndească ; apoi ridică ochii şi rămase uluită de strălucirea merilor în floare, albi ca nişte capete pudrate.

Deodată un mînz, nebun de veselie, trecu în fugă pe lîngă ea. Dădu de două ori ocol şanţurilor plantate cu pomi, apoi se opri brusc şi întoarse capul, parcă mirat că e singur.

Şi ea avea poftă să alerge, avea nevoie de mişcare şi în acelaşi timp simţea o dorinţă să se culce, să-şi întindă mădularele, să se odihnească în aerul încremenit şi cald. Nehotărîtă, făcu cîţiva paşi cu ochii închişi, cuprinsă de o mulţumire animalică. Apoi se duse încet să caute ouăle din cuibar. Erau treisprezece ; le luă şi le aduse. După ce le închise în dulap, îi fu iar scîrbă de mirosurile bucătăriei şi ieşi să se aşeze puţin în iarbă.

Curtea gospodăriei, încercuită de copaci, părea că doarme. Iarba înaltă, în care păpădiile galbene ţîşneau ca nişte lumini, era de un verde puternic, de un verde proaspăt de primăvară. Umbra merilor se aduna rotundă

la picioarele lor. Acoperişurile de paie ale clădirilor, în creştetul cărora creşteau stînjenei cu frunzele ca nişte săbii, fumegau puţin, ca şi cum umezeala grajdurilor şi a staulelor ar fi străbătut prin paie.

Slujnica se opri sub şopronul în care se adăposteau căruţele şi droştile. Acolo, în fundul unui şanţ, era o groapă mare, verde, plină de micşunele care-şi răspîndeau mirosul, şi pe deasupra colinei se zărea cîmpia, cîmpul larg pe care creşteau holdele, semănat ici şi colo cu mănunchiuri de pomi şi din loc în loc cu cete de muncitori, mici ca nişte păpuşi în depărtare, cu cai albi ca nişte jucării, care trăgeau cîte un plug pentru copii, împins de un omuleţ cît un deget.

Fata se duse să ia o legătură de fîn din pod şi o aruncă în groapă ca să se aşeze pe ea, apoi, pentru că tot nu se simţea la largul ei, o desfăcu, împrăştie fînul şi se întoarse pe spate, cu amîndouă braţele sub cap şi cu picioarele întinse.

Închidea ochii încet, aţipită de o moleşeală plăcută. Era gata să adoarmă de tot, cînd simţi două mîini care îi cuprindeau sînii şi sări în picioare. Era argatul Jacques, un picard voinic, care îi dădea tîrcoale de cîtva timp.

Muncise în ziua aceea la stînă şi cînd o văzuse că vine să se culce la umbră, se apropiase pe furiş, ţinîndu-şi răsuflarea, cu ochi sclipitori, cu fire de paie în păr.

Începu s-o sărute, dar ea, care era tot atît de puternică ca şi el, îl pălmui. Argatul îi ceru viclean iertare. Se aşezară unul lîngă altul şi stătură de vorbă prieteneşte. Vorbiră despre timpul care era prielnic semănăturilor, despre anul care se vestea bun, despre stăpînul lor, un om cumsecade, apoi despre vecini, despre tot ţinutul, de ei înşişi, de satul lor, de tinereţea lor, de amintirile lor, de rudele pe care le părăsiseră pentru multă vreme, chiar pentru totdeauna. La gîndul ăsta fata se înduioşă şi el, urmărit de ideea lui fixă, începu să se apropie, să se lipească de ea tremurînd, cuprins de dorinţă. Fata spunea :

– Ce mult e de cînd n-am mai văzut-o pe mama, zău că e greu să fii departe atîta timp !

Ochii ei visători priveau în zare, străbăteau văzduhul, pînă la satul părăsit, de-acolo, de la nord.

Argatul o luă deodată de gît şi o sărută iar, dar ea îl izbi cu pumnul în obraz atît de tare, încît sîngele începu să-i curgă din nas. Flăcăul se ridică şi-şi rezemă capul de trunchiul unui pom. Fata, înduioşată, se apropie de el şi-l întrebă :

– Te doare ?

Dar flăcăul începu să rîdă. Nu, nu era nimic, numai că îl lovise chiar peste mijlocul nasului. Şoptea „a naibii şi afurisită" şi o privea cu admiraţie, cuprins de respect, de un alt soi de afecţiune, de un fel de dragoste adevărată pentru zdrahoanca asta atît de puternică.

După ce sîngele conteni, o pofti să se plimbe împreună, pentru că se temea de pumnul ei tare, dacă ar mai fi stat locului alături unul de altul. Dar chiar ea îl luă de braţ, aşa cum fac logodnicii seara, pe drum, şi-i spuse :

– Jacques, nu-i bine să mă dispreţuieşti aşa.

El se împotrivi. Nu, n-o dispreţuia de loc, dar era îndrăgostit de ea, asta era.

– Atunci vrei să mă iei de nevastă ? întrebă ea.

El şovăi, începu să privească pieziş, în lături, pe cînd fata îşi îndrepta privirile departe, înaintea ei. Avea obrajii rumeni şi plini, pieptul mare, ridicat sub pînza bluzei, buze groase şi proaspete, pe gîtul ei gol se iveau picături mici de sudoare. Se simţi iar cuprins de dorinţă şi-i şopti, cu gura lipită de urechea ei :

– Da, vreau !

Atunci fata îi cuprinse gîtul cu braţele şi-l sărută atît de lung, încît amîndoi îşi pierdură răsuflarea.

Din clipa aceea, începu între ei veşnica poveste de dragoste. Se hîrjoneau prin colţuri, îşi dădeau întîlniri noaptea, pe lună, lîngă un stog de fîn, îşi făceau vînătăi pe picioare, pe sub masă, cu pantofii lor greoi, cu ţinte.

Apoi, încet-încet, Jacques începu să se sature de ea ; o ocolea, nu-i mai vorbea de loc, nu mai căuta s-o găsească singură. Ea fu cuprinsă de îndoieli şi de o mare tristeţe. Dar peste cîtva timp îşi dădu seama că era însărcinată.

La început fu uluită, apoi o cuprinse o furie din zi în zi mai puternică, pentru că el o ocolea atît, încît nu mai izbutea să-i vorbească.

În sfîrşit, într-o noapte, cînd la fermă dormea toată lumea, ea ieşi fără zgomot, în fustă, cu picioarele goale, străbătu curtea şi împinse uşa grajdului în care dormea Jacques, într-o ladă mare, plină de paie, aşezată sus, deasupra cailor lui. Cînd o auzi venind, flăcăul se prefăcu că sforăie. Ea însă se căţără lîngă el, se aşeză în genunchi pe paie şi îl zgudui atîta, pînă cînd omul se ridică.

Se aşeză în capul oaselor şi o întrebă :

– Ce vrei ?

Ea tremura de furie, cu dinţii încleştaţi :

– Vreau să mă iei de nevastă, pentru că mi-ai făgăduit.

Jacques începu să rîdă :

– Păi nu se poate să te însori cu toate fetele cu care ai greşit !

Ea însă îl apucă de beregată, îl răsturnă, îl strînse cu toată puterea şi îi strigă în obraz :

– Am rămas grea, mă auzi, am rămas grea !

Nu putea scăpa de strîngerea ei sălbatică. Jacques gîfîia, se înăbuşea. Stăteau acolo amîndoi, nemişcaţi, muţi, în tăcerea neagră, tulburată numai de zgomotul fălcilor calului, care trăgea fînul din iesle şi-l mesteca încet.

Cînd flăcăul pricepu că era mai puternică decît el, îngînă :

– Bine, o să te iau de nevastă, dacă e aşa.

Dar fata nu mai credea în făgăduielile lui.

– Numaidecît, zise ea ; să publici strigările.

El răspunse :

– Numaidecît.

– Jură-mi pe dumnezeu.

Jacques șovăi cîteva clipe, apoi se resemnă.

– Jur pe dumnezeu.

Ea își descleștă degetele și plecă fără să mai adauge nici un cuvînt.

Mai trecură cîteva zile fără să-i poată vorbi. În fiecare noapte grajdul era închis cu cheia și ea nu cuteza să facă zgomot, de teama unui scandal.

Apoi, într-o dimineață, văzu venind la masă alt grăjdar, și întrebă :

– Jacques a plecat ?

– Da, răspunse omul, eu sînt în locul lui.

Fata începu să tremure atît de tare, încît nu-și putea lua cratița din cui, apoi, cînd toată lumea se duse la lucru, urcă în odaia ei și plînse cu fața înfundată în pernă, ca să n-o audă nimeni.

În timpul zilei încercă să afle ceva, fără să deștepte bănuieli, dar era atît de urmărită de gîndul nenorocirii ei, încît i se părea că toți oamenii pe care îi întreba rîdeau răutăcios. De altfel, nu putu să afle nimic, în afară de faptul că plecase de-a binelea din locurile acelea.

II

Atunci începu pentru ea o viață de chin necontenit. Muncea ca o mașină, fără să ia aminte la ceea ce făcea, urmărită de o singură idee fixă : „Dacă ar ști lumea !"

Obsesia asta necurmată o împiedica într-atît să se gîndească, încît nici măcar nu căuta vreun mijloc de a ocoli rușinea pe care o simțea venind, apropiindu-se, fără leac și sigură ca moartea.

În fiecare dimineață se trezea mult mai devreme decît ceilalți și încerca cu o stăruință încăpățînată să-și privească mijlocul într-un ciob de oglindă în fața căruia se pieptăna, neliniștită să știe dacă nu cumva în ziua aceea chiar, lumea avea să-și dea seama.

Peste zi se întrerupea mereu din lucru ca să vadă de sus în jos dacă nu cumva pîntecul începuse să-i umfle prea mult șorțul.

Lunile treceau. Aproape nu mai vorbea și cînd era întrebată ceva, nu pricepea, înspăimîntată, cu ochii năuci, cu mîinile tremurătoare. Din pricina asta stăpînu-său îi spunea :

– Te-ai prostit de cîtva timp, fetițo !

La biserică se ascundea în spatele unui stîlp și nu mai îndrăznea să se ducă la spovedanie ; se temea să-l mai întîlnească pe preot, căruia îi atribuia puterea supraomenească de a citi în conștiințe.

La masă, îi venea să leșine de spaimă cînd tovarășii ei o priveau și își închipuia mereu că are să fie descoperită de văcar, un băietan precoce și viclean, care nu-și mai lua ochii strălucitori de pe ea.

Într-o dimineață, poștașul îi aduse o scrisoare. Nu mai primise în viața ei nici o scrisoare și se tulbură atît de tare, încît trebui să se așeze. „Dacă era de la el ?" Cum însă nu știa să citească, rămase înfricoșată, tremurînd, în fața hîrtiei acoperită cu cerneală. O băgă în buzunar, neîndrăznind să-și încredințeze taina nimănui. Se oprea des din lucru ca să se uite la liniile acelea depărtate, egale, încheiate cu o semnătură. Își închipuia nelămurit că avea să le înțeleagă deodată. În sfîrșit, pentru că înnebunea de nerăbdare și de grijă, se duse la învățător, care îi dădu un scaun și-i citi :

Scumpa mea fiică, îți scriu ca să-ți spun că mă simt foarte prost, vecinul nostru, jupînul Dentu, a luat condeiul ca să-ți scrie să vii, dacă poți.

Pentru mama ta iubitoare,

C é s a i r e   D e n t u, adjunct

Nu scoase un cuvînt și plecă ; dar cum fu singură, căzu pe marginea drumului, frîntă, și rămase acolo pînă cînd se întunecă.

Cînd ajunse acasă, îi povesti fermierului nenorocirea care o lovise. El o lăsă să plece, să lipsească cît timp voia şi-i făgădui să ia în locul ei o fată cu ziua, dar s-o primească cînd se va întoarce.

Maică-sa era în agonie ; muri chiar în ziua venirii ei. A doua zi, Rose născu un copil de şapte luni, un schelet spăimîntător, o stîrpitură care te înfiora şi care părea că suferă necontenit, atît îşi freca de dureros mînuţele descărnate ca nişte picioruşe de crab.

Totuşi trăi.

Fata povesti că era măritată, dar că nu putea purta grija copilului. Îl lăsă la nişte vecini, care-i făgăduiră să vadă de el.

Şi se întoarse.

Atunci însă se trezi în inima ei, zdrobită atîta vreme, o dragoste necunoscută, ca un răsărit de soare, pentru făptura pipernicită pe care o lăsase acolo. Dragostea asta era şi ea o suferinţă nouă, o suferinţă de fiecare ceas, de fiecare minut, de vreme ce era despărţită de copil.

O chinuia mai ales o nevoie grozavă de a-l săruta, de a-l strînge în braţe, de a simţi în carnea ei căldura trupuşorului lui. Nu dormea noaptea, se gîndea la copil toată ziua, şi seara, după ce-şi isprăvea munca, se aşeza în faţa focului şi se uita ţintă, ca oamenii care se gîndesc departe.

Lumea începuse să vorbească despre ea şi o necăjeau chiar întrebînd-o de ibovnicul pe care îl avea pesemne, dacă era frumos, dacă era înalt, dacă era bogat, pe cînd nunta şi pe cînd botezul ? Adesea o lua la fugă din mijlocul lor ca să poată plînge singură, pentru că întrebările astea o înţepau ca nişte ace.

Ca să uite de toate necazurile astea, începu să muncească cu furie şi, cu gîndul mereu la copil, căuta toate mijloacele ca să adune cît mai mulţi bani pentru el.

Se hotărî să muncească atît de mult, încît fermierul să fie nevoit să-i mărească leafa.

Încet-încet, puse stăpînire şi pe munca din jurul ei, făcu să se dea drumul unei slujnice de care nu mai era nevoie pentru că ea muncea cît două, făcu economie la pîine, la ulei şi la lumînări, la grăunţele care se aruncau cu prea multă risipă găinilor, la nutreţul vitelor, care nu era destul de cruţat. Se arătă zgîrcită cu banii stăpînului de parcă ar fi fost ai ei şi din pricină că făcu numai tîrguri prielnice, vînzînd scump ceea ce ieşea din casă şi descoperind vicleniile ţăranilor care veneau să-şi desfacă produsele, i se lăsă numai ei grija vînzărilor şi cumpărăturilor, supravegherea muncii pălmaşilor, sarcina aprovizionării gospodăriei. Peste puţin timp nu se mai puteau lipsi de ea. Supraveghea atît de bine tot ce se petrecea în jur, încît sub conducerea ei ferma ajunsese la o propăşire minunată ; se vorbea la două leghe jur împrejur despre slujnica „jupînului Vallin" şi fermierul spunea pretutindeni : „Fata asta e mai scumpă decît aurul".

Totuşi vremea trecea şi leafa ei rămînea aceiaşi. Munca ei necurmată era primită ca un lucru pe care trebuie să-l facă orice slujnică devotată, ca o simplă dovadă de bunăvoinţă, şi ea începuse să se gîndească cu niţică amărăciune că dacă fermierul încasa în fiecare lună cincizeci sau o sută de galbeni în plus datorită ei, ea cîştiga tot două sute patruzeci de franci pe an, nici un ban mai mult, nici un ban mai puţin.

Se hotărî să ceară o mărire de leafă. Îl căută de trei ori pe stăpîn, dar cînd ajungea în faţa lui, vorbea despre altceva. Îi era un fel de ruşine să-i ceară bani, ca şi cum ar fi fost un lucru de ocară. În sfîrşit, într-o zi cînd fermierul mînca singur în bucătărie, ea îi spuse, stînjenită, că vrea să-l roage ceva deosebit. Jupîn Vallin ridică fruntea uimit, cu mîinile pe masă, ţinînd într-una cuţitul cu vîrful în sus, în cealaltă o bucată de pîine şi uitîndu-se ţintă la slujnică. Ea se tulbură sub privirea lui şi-i ceru un concediu

de opt zile pentru că era cam bolnavă și voia să se ducă acasă, în sat.

El îi dădu numaidecît și adăugă, încurcat și el :

– Și eu am să-ți spun ceva, după ce-ai să te întorci.

III

Copilul împlinea opt luni. Nu-l mai recunoscu : era rumen, bucălat, rotunjor, ca un bulgăre de grăsime vie. Degetele lui, depărtate ca niște cîrnăciori, se mișcau ușurel, cu o mulțumire vădită. Femeia se aruncă asupra lui, ca asupra unei prăzi, cu o pornire de animal și începu să-l sărute atît de violent încît pruncul porni să urle de frică. Atunci începu și ea să plîngă, pentru că n-o mai recunoștea și, cum își zărea doica, întindea brațele spre ea. Dar chiar de a doua zi se obișnui cu fața ei și rîdea cînd o vedea. Maică-sa îl lua la cîmp, alerga ca o nebună ținîndu-l în brațe, se așeza cu el la umbra copacilor. Și cu toate că n-o înțelegea, își deschidea inima pentru prima dată în viața ei în fața cuiva, îi povestea amărăciunile, munca, grijile, nădejdile ei, și-l obosea necontenit cu mîngîieri violente și încăpățînate.

Simțea o bucurie nemărginită să-l pipăie, să-l scalde, să-l îmbrace ; era fericită chiar cînd îl curăța de murdărie, ca și cum treburile astea intime ar fi fost o confirmare a maternității. Se uita la el lung, se minuna mereu că e al ei și spunea cu jumătate de glas, săltîndu-l în brațe :

– E puiul meu, e puișorul meu !

Tot drumul înapoi spre fermă plînse cu sughițuri. Abia se întorsese, cînd stăpînu-său o chemă în odaia lui. Se duse, mirată și emoționată fără să știe de ce.

– Stai jos colo, spuse el.

Ea se așeză și stătură așa cîteva clipe, alături unul de altul, încurcați amîndoi, stingheriți de brațele lor grele, fără să se privească în față, așa cum fac țăranii.

Fermierul, un om voinic de patruzeci şi cinci de ani, rămas de două ori văduv, vesel şi încăpăţînat, era vădit încurcat, aşa cum nu era de obicei. În sfîrşit, se hotărî şi începu să vorbească, cu o expresie nesigură, bîlbîindu-se puţin şi privind departe, spre cîmpie :

– Rose, tu nu te-ai gîndit niciodată să-ţi faci un rost ?

Ea se îngălbeni ca un mort. Văzînd că nu-i răspunde, omul continuă :

– Eşti o fată bună, rînduită, harnică şi econoamă. O femeie ca tine ar fi un noroc pentru un bărbat

Ea stătea tot neclintită, cu privirea speriată, fără să încerce să priceapă măcar, atît de tare i se învolburau gîndurile, ca la apropierea unei primejdii. Fermierul aşteptă o clipă, apoi urmă :

– Vezi tu, o fermă nu merge bine fără stăpînă, chiar dacă are o slujnică ca tine.

Apoi tăcu, nemaiştiind ce să spună. Rose îl privea cu spaima cuiva care se găseşte în faţa unui ucigaş şi se pregăteşte să fugă la prima lui mişcare.

În sfîrşit, după cinci minute, fermierul întrebă :

– Ei, ce zici ?

Rose răspunse tristă :

– Ce, stăpîne ?

El se repezi :

– Pe dracu, să te măriţi cu mine !

Femeia se ridică repede, apoi căzu frîntă pe scaun şi rămase împietrită, ca un om lovit de o mare nenorocire. Fermierul îşi pierdu răbdarea :

– Ei, păi atunci ce naiba ai vrea ?

Ea îl privi înnebunită. Apoi îi veniră lacrimile în ochi şi spuse înăbuşit de două ori :

– Nu pot, nu pot !

– De ce ? Nu face pe proasta. Te las să te gîndeşti pînă mîine.

Omul plecă repede, mulţumit că isprăvise cu treaba asta care îl încurca şi sigur că a doua zi slujnica avea să pri-

mească propunerea lui, cu totul nesperată pentru ea ; pentru jupîn Vallin era o afacere minunată, fiindcă femeia asta, care avea să-i aducă mai mult decît cea mai frumoasă zestre din sat, rămînea legată de el pentru totdeauna.

Rose nu se culcă în noaptea aceea. Prăbuşită pe pat, nu putea nici să plîngă, atît era de nimicită. Stătea neclintită, fără să-şi mai simtă trupul, cu mintea rătăcită, ca şi cum cineva i-ar fi destrămat-o cu daracul cu care se piaptănă lîna din saltele.

Din cînd în cînd aduna parcă nişte fărîme de gînduri şi se înspăimînta de ceea ce putea să se întîmple.

Teama îi creştea, şi de cîte ori se auzeau în liniştea nopţii bătăile ceasornicului mare din bucătărie, care suna orele, o treceau iar năduşelile de spaimă. Îşi pierdea capul, i se năzăreau lucruri îngrozitoare, lumînarea se stinse, începu să aiureze, cum aiurează oamenii de la ţară care se cred loviţi de un blestem şi simt nevoia nebunească de a pleca, de a fugi, de a scăpa de nenorocire, cum încearcă să scape corăbiile de furtuna care se apropie.

Un huhurez cîntă ; ea tresări, se ridică, îşi petrecu mîinile peste obraz, prin păr, îşi pipăi trupul ca o nebună, apoi coborî scara ca o somnambulă. Cînd ajunse în curte, se tîrî ca să n-o vadă vreun argat care mai dădea tîrcoale pe acolo, pentru că luna apunînd lumina limpede cîmpiile. În loc să deschidă poarta, urcă dîmbul. Apoi cînd avu cîmpia în faţă, porni. Mergea drept înainte, cu un pas elastic şi grăbit şi, din cînd în cînd, fără să-şi dea seama, scotea un strigăt pătrunzător. Umbra ei nemăsurată, întinsă pe pămînt, alături, alerga o dată cu ea şi din cînd în cînd o pasăre de noapte i se rotea deasupra capului. Cîinii din curţi lătrau cînd o auzeau trecînd. Unul sări peste şanţ şi se luă după ea ca s-o muşte, dar Rose se întoarse către el urlînd în asemenea chip, încît animalul fugi speriat, se cuibări în cuşca lui şi tăcu.

Cîteodată o familie întreagă de iepuri se zbenguia pe cîmp, dar cînd femeia, care alerga turbată, ca o Diană în delir, se apropia de ea, animalele fricoase se risipeau, pui şi mamă piereau ghemuiţi lîngă vreo brazdă, pe cînd tatăl o lua la fugă şi cîteodată îşi petrecea umbra ţîşnitoare, cu urechile mari, ciulite, peste chipul lunii care amurgea, care se cufunda acum în adîncul lumii şi lumina cîmpia cu razele ei piezişe, ca o lanternă uriaşă aşezată pe marginea orizontului. Stelele se ştergeau în adîncurile cerului, cîteva păsări piuiau. Ziua se ivea. Fata gîfîia istovită şi cînd soarele străbătu zarea îmbujorată, se opri.

Picioarele umflate nu mai voiau s-o asculte, dar Rose văzu o baltă, o baltă mare, a cărei apă stătătoare părea de sînge, sub reflexele roşii ale zilei care începea şi se îndreptă într-acolo cu paşi mărunţi, şchiopătînd, cu mîna pe inimă. Se aşeză pe iarbă, îşi scoase pantofii grei, plini de praf, îşi desfăcu ciorapii şi îşi cufundă pulpele vinete în unda neclintită, în care se ridicau şi crăpau din cînd în cînd băşici de aer.

O răcoare încîntătoare i se suia din călcîie pînă în gîtlej. Şi deodată, cum se uita ţintă în mlaştina asta adîncă, fu cuprinsă de o ameţeală, de o dorinţă năprasnică de a se cufunda toată în ea. Acolo, înăuntru, s-ar isprăvi cu suferinţa, s-ar isprăvi pentru totdeauna. Nu se mai gîndea la copil ; voia pace, odihnă desăvîrşită, voia să doarmă fără sfîrşit. Atunci se ridică, întinse braţele şi făcu doi paşi. Se cufundă pînă la pulpe, începu să se grăbească, cînd nişte înţepături arzătoare în glezne o făcură să sară înapoi. Scoase un strigăt desperat, pentru că de la genunchi pînă în vîrful picioarelor era acoperită de lipitori negre care, prinse de carnea ei, îi beau viaţa, se umflau văzînd cu ochii. Nu îndrăznea să le atingă şi urla de groază. Strigătele ei desperate atraseră un ţăran care trecea cu căruţa la oarecare depărtare. El smulse lipitorile una cîte una, îi puse nişte buruieni pe răni şi o aduse cu căruţa lui pînă la ferma stăpînului.

Zăcu cincisprezece zile în pat apoi, chiar în dimineaţa în care coborî şi se aşeză în faţa uşii, fermierul veni deodată şi se opri înaintea ei :

– Va să zică ne-am înţeles, nu-i aşa ? rosti el.

Rose, mai întîi nu-i răspunse nimic, apoi, pentru că el stătea mereu acolo şi o străpungea cu privirea lui încăpăţînată, rosti cu greutate :

– Nu, stăpîne, nu pot.

Dar lui îi sări ţandăra :

– Cum nu poţi, fată, cum nu poţi ? De ce ?

Ea începu iar să plîngă şi repetă :

– Nu pot.

El o privi cercetător şi-i strigă în obraz :

– Va să zică ai un ibovnic.

Ea îngînă, tremurînd de ruşine :

– Poate că o fi aşa.

Bărbatul, roşu ca un mac, gîngăvi de furie :

– Ah ! Va să zică nici nu ascunzi, ticăloaso ! Şi cine e javra aia ? Vreun golan, vreun coate goale, vreun derbedeu, vreun nepricopsit ? Hai, spune, cine e ?

Dar ea tot nu răspundea nimic.

– Aha ! Va să zică nu vrei... atunci o să-ţi spun eu. E Jean Baudu ?

Ea strigă :

– O ! Nu, nu e el.

– Atunci e Pierre Martin.

– Ah ! Nu ! Stăpîne.

El îi numea pe rînd, ieşit din fire, pe toţi flăcăii din sat, pe cînd ea tăgăduia, doborîtă, şi-şi ştergea ochii în fiecare clipă cu colţul şorţului albastru. Omul însă căuta mereu, cu încăpăţînarea lui de animal, scormonea în inima ei ca să-i cunoască taina aşa cum scormoneşte un cîine de vînătoare o zi întreagă într-o vizuină, ca să găsească vietatea pe care o adulmecă în fundul ei. Deodată strigă :

– Ei, drace! e Jacques, argatul de anul trecut; avea dreptate cine spunea că vorbea cu tine și că voia să vă luați.

Rosei i se tăie respirația, un val de sînge îi aprinse obrajii. Lacrimile îi secaseră deodată, i se uscară pe obraji, ca niște picături de apă pe un fier încins.

Strigă:

– Nu, nu e el, nu e el!

– Adevărat? întrebă țăranul viclean, care mirosise ceva.

Ea răspunse grăbit:

– Jur, jur...

Căută pe ce ar fi putut jura, pentru că nu îndrăznea să ia în deșert lucrurile sfinte. El o întrerupse:

– Te urmărea totuși prin toate colțurile și la masă te mînca din ochi. Spune, i-ai jurat să-i fii credincioasă?

De data asta femeia își privi stăpînul în față:

– Nu, niciodată, niciodată, și jur pe bunul dumnezeu că dacă ar veni să mă ceară azi, nu l-aș vrea.

Părea atît de sinceră, încît fermierul șovăi. El urmă, ca și cînd ar fi vorbit cu sine însuși.

– Atunci, ce e? Nu ți s-a întîmplat nici o nenorocire, că s-ar ști. Și dacă n-a avut urmări, nu-și respinge o fată stăpînul din pricina asta. Trebuie totuși să fie ceva la mijloc.

Rose nu mai răspunse, sugrumată de teamă.

Omul o mai întrebă o dată:

– Nu vrei?

Ea suspină:

– Nu pot, stăpîne.

Fermierul îi întoarse spatele.

Fata crezu că scăpase și-și petrecu aproape liniștită tot restul zilei, dar era atît de frîntă și de istovită, de parcă ar fi fost pusă să învîrtească treierătoarea în locul calului celui bătrîn și alb.

Se culcă cît putu de devreme și adormi numaidecît.

Către miezul nopții, o treziră două mîini care îi pipăiau patul. Tresări înfricoșată, dar recunoscu numaidecît vocea fermierului, care-i spunea :

– Nu te teme, Rose, eu sînt, am venit să-ți vorbesc.

La început fu uimită, apoi, cînd el încercă să se strecoare în așternutul ei, pricepu ce urmărea și începu să tremure foarte tare, simțindu-se singură în întuneric, încă îngreuiată de somn, goală în pat, lîngă bărbatul ăsta care o voia. Nu se îndupleca, fără îndoială, dar se împotrivea slab, luptînd ea însăși împotriva instinctului totdeauna mai puternic la naturile simple, prost ocrotită de voința nehotărîtă a firilor inerte și moi. Își întorcea capul cînd spre perete, cînd spre odaie, ca să se ferească de gura fermierului care-i căuta gura și trupul i se zvîrcolea puțin sub pătură, enervat de oboseala luptei. El, îmbătat de dorință, devenea brutal. O dezveli cu o mișcare bruscă. Rose simți că nu se mai putea împotrivi. Își acoperi fața cu mîinile, cuprinsă de o rușine de struț, și nu se mai apără.

Fermierul rămase noaptea aceea lîngă ea. În seara următoare veni iar, apoi în fiecare seară.

Trăiră împreună.

Într-o dimineață, îi spuse :

– Am dat actele să se facă strigările, ne căsătorim luna viitoare.

Ea nu-i răspunse. Ce-i putea spune ? Nici nu se împotrivi. Ce putea face ?

IV

Se mărită cu el. Se simțea cufundată într-o groapă cu pereți abrupți, din care n-avea să mai poată ieși niciodată și tot felul de nenorociri atîrnau deasupra capului ei, ca niște stînci grele care aveau să cadă la cel dintîi

prilej. Bărbatul ei i se părea un om pe care-l furase şi care într-o zi avea să-şi dea seama de asta. Pe urmă se gîndea la copilul ei, de la care purcedea toată nenorocirea, dar de la care venea şi toată fericirea ei pe pămînt.

Se ducea să-l vadă de două ori pe an şi se întorcea de fiecare dată şi mai tristă.

Totuşi, cu vremea, temerile i se liniştiră, inima i se potoli şi trăia mai încrezătoare, cu toate că o grijă nelămurită îi plutea încă în suflet.

Anii treceau ; copilul avea şase ani. Acum era aproape fericită, cînd, deodată, fermierul începu să se mohorască. De doi sau trei ani părea chiar că e mîncat de o nelinişte, că are o grijă, o durere sufletească mereu crescîndă. După cină stătea multă vreme în faţa mesei, cu capul în mîini, trist, trist, ros de o supărare. Vorbea mai aprins, cîteodată chiar grosolan. Părea că are ceva împotriva nevesti-si, pentru că îi răspundea uneori cu asprime, aproape cu furie.

Într-o zi, copilul unei vecine veni să ia nişte ouă. Ea îl repezi puţin pentru că se grăbea la treburi, dar tocmai în clipa aceea bărbatu-său se ivi şi îi spuse cu răutate :

– Dacă ar fi al tău, nu te-ai purta aşa cu el.

Ea încremeni, fără să-i poată răspunde nimic şi intră în casă, cu toate spaimele trezite din nou.

La cină, fermierul nu vorbi cu ea, n-o privi, păru că o urăşte, că o dispreţuieşte, în sfîrşit, că ştie ceva.

Rose îşi pierdu capul şi nu mai cuteză să rămînă singură cu el după-masă. Ieşi afară şi alergă pînă la biserică.

Se însera ; în biserică era întuneric, dar pe lîngă altar se auzea un bocănit uşor de paşi. Era paracliserul care pregătea candela de veghe pentru tabernacol[1]. Punctul acela de foc, tremurător, înecat în întunericul bolţii, îi păru Rosei o ultimă nădejde şi căzu în genunchi, cu ochii aţintiţi asupra lui.

[1] Cutiuţă aşezată pe altar, în care se ţine vasul cu cuminecătură (n. r.).

Candela mică se urcă în aer cu un zgomot de lanțuri. Curînd pe lespezi răsună un bocănit regulat de saboți, urmat de fîșîitul unei funii care se tîra și clopotul mic își aruncă dangătul de seară spre cețurile care se îndeseau. Cînd paracliserul vru să iasă, Rose se apropie de el.

– Părintele e acasă? întrebă ea.

El răspunse:

– Sigur, totdeauna cinează cînd se trag clopotele.

Femeia deschise, tremurînd, portița presbiteriului.

Preotul tocmai se așeza la masă. O pofti numaidecît să șadă.

– Da, da, știu, bărbatul dumitale mi-a vorbit despre ceea ce te aduce la mine.

Biata femeie simți că-i vine rău. Preotul urmă:

– Ce vrei, fiica mea?

Ducea repede la gură linguri de supă din care îi curgeau picături pe sutana umflată și murdară pe pîntece.

Rose nu mai îndrăznea să vorbească, nici să se roage, nici să implore. Se ridică. Preotul îi spuse:

– Curaj...

Și ea ieși.

Se întoarse la fermă fără să știe ce face. Stăpînul o aștepta, pălmașii plecaseră în lipsa ei. Căzu greoi la picioarele lui și se jeli, cu ochii plini de lacrimi:

– Ce ai împotriva mea?

El începu să strige și să ocărască:

– Am că n-am copii, fir-ar a dracului să fie. Cînd iei o femeie, n-ai de gînd să rămîi singur cu ea pînă la sfîrșitul vieții, aia am. Cînd o vacă n-are vițel, nu face două parale. Cînd o femeie n-are copii, nu face nici ea două parale.

Femeia plîngea și îngîna mereu:

– Nu-i vina mea! Nu-i vina mea!

Fermierul se îmblînzi puțin și adăugă:

– Eu nu zic, da ți-e necaz.

V

Din ziua aceea, Rose nu mai avu decît un singur gînd : să aibă un copil, alt copil. Își mărturisi dorința tuturor.

O vecină o învăță un mijloc : să-i dea în fiecare seară lui bărbatu-său să bea un pahar de apă cu puțină cenușă. Fermierul nu se împotrivi, dar leacul nu le izbuti.

Își spuseră : „Poate c-o fi existînd vreo taină..."

Începură să întrebe încoace și încolo. Li se vorbi despre un cioban care locuia la zece leghe depărtare. Jupîn Vallin înhămă într-o zi calul la cabrioletă și plecă să se sfătuiască cu el.

Păstorul îi dădu o pîine pe care făcu niște semne, o pîine frămîntată cu ierburi și din care trebuiau să mănînce cîte o bucată, noaptea, înainte și după îmbrățișări.

Isprăviră toată pîinea și nu ajunseră la nici un rezultat.

Un învățător le descoperi niște mistere, niște procedee de dragoste necunoscute la țară și despre care spunea el că nu dau greș. Dădură.

Preotul îi sfătui să facă un pelerinaj la Sfîntul Sînge de la Fécamp. Rose se duse cu mulțimea să bată mătănii în mănăstire, și, amestecîndu-și ruga cu cererile grosolane ale tuturor țăranilor, îl imploră pe cel implorat de toți s-o facă pentru a doua oară fecundă. Dar fu zadarnic. Atunci femeia își închipui că e pedepsită pentru prima ei greșeală și fu cuprinsă de o durere nesfîrșită.

Se topea de amărăciune ; bărbatul ei îmbătrînea și el, „își mînca ficații", spunea lumea, se măcina în nădejdi zadarnice.

Atunci izbucni între ei războiul. El o ocăra, o bătea. O cicălea toată ziua și seara, în pat, gîfîind, plin de ură, îi arunca în obraz jigniri și chiar cuvinte scîrnave.

În sfrîșit, într-o seara, nemaiștiind ce să născocească ca s-o chinuie mai tare, îi porunci să se scoale și să aștepte afară în ploaie, în fața ușii, să se lumineze de

ziuă. Pentru că femeia nu-l ascultă, o prinse de grumaz și începu s-o lovească cu pumnul în față.

Ea nu spuse nimic, nu se clinti. Scos din fire, el sări cu genunchii pe pîntecele ei și o lovi sălbatic, cu dinții strînși, nebun de furie. Atunci ea avu o clipă de revoltă desperată, îl izbi de perete cu un gest furios, se ridică în capul oaselor și șuieră cu o voce schimbată :

– Da, eu am un copil, auzi, eu am un copil. L-am avut cu Jacques. Îl știi pe Jacques. Trebuia să mă ia. A plecat.

Bărbatul, uluit, stătea locului, tot atît de năuc ca și ea. Bîigui :

– Ce spui ? Ce spui ?

Ea începu să hohotească și șopti printre lacrimi :

– De asta nu voiam să te iau, de asta. Nu puteam să ți-o spun, fiindcă m-ai fi lăsat fără pîine, cu copil cu tot. Tu n-ai copii, tu nu știi, tu nu știi !

Omul repeta într-una, cuprins de o mirare care creștea mereu :

– Ai un copil ? Ai un copil ?

Ea rosti printre sughițuri :

– M-ai luat cu de-a sila, o știi prea bine ! Eu nu voiam să mă mărit cu tine.

Bărbatul se ridică, aprinse lumînarea și începu să umble prin odaie cu mîinile la spate. Rose plîngea mereu, prăbușită pe pat. El se opri deodată în fața ei :

– Atunci e vina mea că n-ai mai făcut ?

Rose nu răspunse. El începu să umble iar ; se opri din nou și întrebă :

– Cîți ani are țîncul tău ?

Femeia șopti :

– O să împlinească șase ani.

El mai întrebă :

– De ce nu mi-ai spus ?

Nevastă-sa gemu :

– Parcă puteam ? !

Omul rămase în picioare, nemişcat.

– Haide, ridică-te, zise el.

Rose se ridică cu greutate ; cînd izbuti să stea drept, rezemată de perete, el începu deodată să rîdă cu rîsul lui puternic din zilele bune. Şi pentru că femeia era tot năucă, omul adăugă :

– Bine, o să ne ducem să aducem copilul ăla, de vreme ce tot n-avem altul împreună.

Rose se sperie atît de tare, încît dacă ar fi avut putere, fără îndoială că ar fi fugit. Dar fermierul îşi freca mîinile şi murmura :

– Tot voiam să iau de suflet unul, uite că l-am găsit, uite că l-am găsit. Îi cerusem preotului un orfan.

Apoi, rîzînd mereu, o sărută pe amîndoi obrajii pe nevastă-sa, care stătea plînsă şi uluită, şi strigă, ca şi cum femeia n-ar fi auzit bine :

– Haide, mamă, hai să vedem dacă nu mai e niţică supă. Eu aş mînca bucuros o strachină.

Femeia îşi puse fusta şi coborîră amîndoi.

Şi pe cînd, aşezată în genunchi, ea aprindea focul sub ceaun, Vallin se plimba fericit, cu paşi mari, prin bucătărie şi repeta :

– Ei, zău, mă bucur, nu că zic numai, dar sînt mulţumit, sînt foarte mulţumit.

ÎN FAMILIE

Tramvaiul care ducea la Neuilly trecuse de Poarta Maillot și alerga acum de-a lungul bulevardului larg, care se isprăvește în fața Senei. Mașinuța care trăgea vagonul își suna clopotul ca să îndepărteze obstacolele, scuipa aburi și gîfîia ca un om gonind cu răsuflarea tăiată. Pistoanele ei făceau un zgomot grăbit de picioare de fier în mișcare. Căldura copleșitoare a unei seri de vară cădea peste drumul de pe care se ridica, fără nici o adiere de vînt, un praf alb, cretos, opac, năbușitor și cald, ce se lipea pe pielea asudată, îți intra în ochi, îți pătrundea în plămîni.

Oamenii ieșeau în praguri să respire puțin aer. Geamurile tramvaiului erau coborîte și toate perdelele zburau fluturate de goana lui repede. Înăuntru stăteau numai cîteva persoane, pentru că în zilele astea calde toată lumea prefera imperiala sau platformele. Erau niște doamne grase, îmbrăcate caraghios, mahalagioaice care înlocuiesc distincția ce le lipsește cu o demnitate nepotrivită ; domni obosiți de slujbă, cu chipurile îngălbenite, îndoiți din șale, cu un umăr mai ridicat din pricină că stăteau aplecați peste masă, deasupra lucrărilor nesfîrșite. Chipurile lor neliniștite și triste mai mărturiseau și griji casnice, o necontenită nevoie de bani, speranțe vechi dezamăgite pentru totdeauna, pentru că toți făceau parte din armata oamenilor sărmani, zdrențăroși, care vegetează cu economie

într-o casă șubredă de paiantă, cu un singur răzor drept grădină, în mijlocul cîmpiei plină de haznale care înconjoară Parisul.

Lîngă ușă, un om scund și gras, cu fața buhăită, cu pîntecele căzut între picioarele rășchirate, îmbrăcat în negru și decorat, stătea de vorbă cu un lungan slab, jerpelit, îmbărcat într-un costum de doc alb, foarte murdar, și cu o panama veche pe cap. Primul vorbea rar, cu șovăieli care îl făceau să pară cîteodată bîlbîit. Era domnul Caravan, impiegat clasa I la Ministerul Marinei. Celălalt, fost agent sanitar pe un vas comercial, se stabilise la Courbevoie, unde își aplica slabele cunoștințe medicale, rămase din viața lui aventuroasă, asupra populației sărace de acolo. Se numea Chenet și cerea să i se spună „domnule doctor". Se zvoniseră multe despre moralitatea lui.

Domnul Caravan trăise totdeauna viața obișnuită a birocraților. Se ducea de treizeci de ani cu regularitate la birou, în fiecare dimineață pe același drum și intîlnea la aceleași ore, în aceleași puncte, aceleași chipuri de oameni care mergeau și ei la treburi. Se întorcea în fiecare seară pe același drum, răgăsea aceleași chipuri pe care le văzuse îmbătrînind.

În fiecare zi, după ce-și cumpăra gazeta de cinci bani la colțul cartierului Saint-Honoré, își lua două chifle, apoi intra în minister, ca un vinovat care se predă prizonier. Se așeza repede la masa lui, cu inima plină de neliniște, așteptînd veșnic o mustrare pentru cine știe ce neglijență pe care ar fi putut-o săvîrși.

Niciodată nu se ivise nimic care să-i schimbe ordinea monotonă a existenței, pentru că nu-l atingea nici un eveniment în afară de treburile biroului, avansări și gratificații. Fie că se afla la minister, fie că era acasă, în familie (pentru că luase în căsătorie fiica fără zestre a unui coleg), nu vorbea decît de slujba lui. Spiritul lui, atrofiat de o muncă îndobitocitoare și zilnică, n-avea niciodată alte gînduri, alte nădejdi, alte visuri, decît cele în legătură

cu ministerul. Dar mulțumirile lui de funcționar erau totdeauna întunecate de o amărăciune : intrarea cambuzierilor [1], a tinichigiilor, cum li se spunea din pricina galoanelor lor de argint, în posturile de subșefi și de șefi. În fiecare seară, cînd stătea la masă, găsea argumente puternice ca să-i dovedească nevesti-si, care-i împărtășea năzuințele, că era nedrept din toate punctele de vedere să li se dea locuri la Paris oamenilor sortiți navigației.

Acum era bătrîn, nu simțise că viața trece, pentru că intrase fără nici o tranziție din liceu în slujbă, și pedagogii în fața cărora tremura altădată erau înlocuiți acum cu șefii, de care se temea îngrozitor. În fața ușii acestor mici despoți se înfiora din creștet pînă în tălpi ; spaima asta necontenită îi dăduse o stîngăcie în felul de a se prezenta, o atitudine umilă și un fel de gîngăveală nervoasă.

Nu cunoștea Parisul mai bine decît îl cunoștea un orb dus de cîinele lui în fiecare zi, lîngă aceeași poartă. Cînd citea în ziarul lui de cinci bani despre întîmplări și scandaluri, le socotea niște povești fantastice, născocite numai așa, ca să-i distreze pe micii funcționari. Pentru că era un om al ordinii, reacționar fără un partid determinat, dar dușman al oricăror „noutăți", sărea peste evenimentele politice, pe care de altfel ziarul lui le falsifica totdeauna pentru nevoile unei cauze care îl plătea ; în fiecare seară, cînd se întorcea pe bulevardul Champs-Elysées, se uita la valul de oameni care se plimbau și la șuvoiul de echipaje, ca un călător rătăcit care străbate un ținut îndepărtat.

În anul acela, după ce împlinise treizeci de ani de serviciu obligatoriu, i se dăduse, la 1 ianuarie, crucea Legiunii de onoare, care compensează în administrațiile militarizate robia lungă și nenorocită (se spune : serviciile loiale) a acestor ocnași triști, încătușați de dosarele

[1] Funcție în marina franceză, deținută de cel care are în grijă magazia cu provizii (n. r.).

verzi. Această demnitate neaşteptată îi dăduse o idee nouă şi înaltă despre capacitatea lui şi îi schimbase total moravurile. De atunci nu mai purta pantaloni coloraţi şi haine croite modern, ci pantaloni negri şi o redingotă lungă pe care panglica, foarte lată, se vedea mai bine. Se rădea în fiecare dimineaţă, îşi curăţa unghiile cu mai multă grijă, îşi schimba albiturile o dată la două zile, dintr-un sentiment de bună-cuviinţă şi respect pentru ordinul naţional din care făcea parte, şi devenise de la o zi la alta un alt Caravan, spălat, maiestuos şi mîndru.

Acasă spunea în fiecare clipă : „Decoraţia mea" ; devenise atît de orgolios, încît nu mai putea suferi să vadă nici un fel de panglică de nici un soi la butonierele celorlalţi. Cînd vedea ordine străine, îşi ieşea din fire numaidecît : „N-ar trebui îngăduit să fie purtate în Franţa". Îi purta pică mai ales doctorului Chenet, pe care-l întîlnea în fiecare seară la tramvai, împodobit cu o decoraţie oarecare, albă, albastră, portocalie sau verde.

Conversaţia celor doi oameni, de la Arcul de Triumf pînă la Neuilly, era de altfel totdeauna aceeaşi ; în ziua aceea, ca în toate celelalte, se ocupară mai întîi de diferite abuzuri locale care îi înfuriau pe amîndoi, pentru că primarul din Neuilly îşi făcea de cap. Apoi, cum se întîmplă neapărat cînd te afli în tovărăşia unui medic, Caravan trecu la capitolul bolilor, sperînd să culeagă în felul ăsta cîteva sfaturi gratuite sau chiar o consultaţie, descosîndu-l cu dibăcie fără să-l lase să vadă şiretlicul. Era îngrijorat de cîtva timp din pricina maică-si. Avea de la o vreme leşinuri dese şi lungi, dar cu toate că împlinise nouăzeci de ani, nu voia să se îngrijească.

Vîrsta ei înaintată îl înduioşa pe Caravan, care îi repeta necontenit doctorului Chenet :

– Ai mai văzut mulţi oameni care ajung la vîrsta asta ?

Şi-şi freca mîinile de fericire, nu pentru că ar fi ţinut poate s-o vadă pe bătrînă trăind o veşnicie, ci pentru că viaţa lungă a maică-si era ca o făgăduială pentru el însuşi.

Urmă :

– O ! În familia mea se trăiește mult. Uite și eu sînt sigur că am să mor foarte bătrîn, dacă n-o să mă lovească nici un accident.

Agentul sanitar îi aruncă o privire plină de milă ; se uită o clipă la chipul stacojiu al vecinului lui, la gîtul lui slinos, la pîntecele căzut între pulpele moi și grase, la toată rotunjimea lui apoplectică de funcționar bătrîn și ramolit, și, ridicîndu-și repede panamaua cenușie care-i acoperea capul, răspunse rînjind :

– Nu-i așa de sigur, drăguțule, mama dumitale este o ascetă iar dumneata ești un găman.

Caravan tăcu, tulburat.

Tramvaiul se opri în stație. Cei doi prieteni coborîră și domnul Chenet îl pofti la un vermut, peste drum, la cafeneaua „Globului", la care se duceau de obicei și unul și celălalt. Patronul, prieten cu ei, întinse două degete pe care ei le strînseră pe deasupra sticlelor de pe tejghea. Se apropiară de cei trei jucători de domino, care stăteau acolo de la prînz. Schimbară cu ei cîteva cuvinte prietenești, printre care nelipsitul „ce mai nou ?". Pe urmă jucătorii se apucară iar de partida lor și ei le spuseră bună seara. Jucătorii întindeau mîinile fără să ridice capul. Fiecare se duse acasă, la cină.

Caravan locuia lîngă piața Courbevoie, într-o casă mică cu două caturi, al cărei parter era ocupat de un frizer. Două odăi, o sufragerie și o bucătărie în care scaunele reparate rătăceau din încăpere în încăpere, după nevoi, alcătuiau tot apartamentul pe care doamna Caravan îl curăța toată ziua, în vreme ce fiica ei, Marie-Louise, în vîrstă de doisprezece ani, și fiul ei, Philippe-Auguste, în vîrstă de nouă ani, alergau prin toate șanțurile, cu toți ștrengarii mahalalei.

Caravan o instalase deasupra apartamentului lui pe maică-sa, a cărei zgîrcenie era cunoscută prin împrejurimi și a cărei slăbiciune îi făcea pe oameni să spună că bunul

dumnezeu aplicase asupra bătrînii propriile ei principii de economie. Era totdeauna prost dispusă, nu putea trăi o zi fără ceartă şi fără pandalii. Ţipa de la fereastră la vecinii care ieşeau în porţi, la măturători, la negustorii ambulanţi şi la copiii care, ca să se răzbune, se ţineau după ea la oarecare distanţă cînd ieşea pe stradă şi-i strigau : „Paparuda ! Paparuda !"

O servitoare normandă, îngrozitor de zăpăcită, le făcea gospodăria şi se culca la etaj, lîngă bătrînă, de teama unui accident.

Cînd Caravan se întoarse acasă, nevastă-sa, atinsă de boala cronică a scuturatului, lustruia cu o bucată de flanelă lemnul de mahon al scaunelor risipite în singurătatea încăperilor.

Purta întotdeauna mănuşi de aţă, îşi împodobea capul cu o bonetă de panglici în toate culorile, care-i aluneca mereu pe o ureche, şi repeta de cîte ori era surprinsă ceruind, periind, lustruind, sau spălînd :

– Nu sînt bogată, tot ce am în casă e simplu, dar am un singur lux : curăţenia, şi nu e mai prejos decît oricare altul.

Îl călăuzea pe bărbatul ei în toate, pentru că era înzestrată cu un simţ practic încăpăţînat. În fiecare seară, la masă, şi pe urmă, în pat, vorbeau îndelung despre treburile de la birou, şi el îi mărturisea orice, ca unui duhovnic, şi îi urma toate sfaturile, cu toate că era cu douăzeci de ani mai tînără decît el.

Nu fusese niciodată frumoasă ; acum era urîtă, scundă şi slăbuţă. Îmbrăcămintea ei fără gust făcuse nevăzute şi slabele atribute femeieşti care ar fi putut fi scoase la iveală cu artă, de o îmbrăcăminte dibace. Fustele păreau că i se răsucesc totdeauna într-o parte. Se scărpina adesea, oriunde, fără să-i pese de lume, prinsă de o manie care-i ajunsese aproape tic. Singura podoabă ce şi-o îngăduia era un belşug de panglicuţe de mătase încîlcite pe bonetele pretenţioase pe care le purta de obicei în casă.

Cum își văzu bărbatul, se ridică și-l sărută pe favorite :
– Te-ai gîndit la Potin, dragă ?
(Îi ceruse să-i facă o cumpărătură.) El căzu încremenit pe un scaun ; uitase iar, pentru a patra oară :
– E o fatalitate ! Mă gîndesc toată ziua, și cînd vine seara, totdeauna uit. Dar cînd îl văzu desperat, ea îl mîngîie :
– Nu-i nimic, ai să-ți aduci aminte mîine. Nimic nou pe la minister ?
– Ba da, o noutate mare : încă un tinichigiu a fost numit subșef.
Ea deveni foarte serioasă :
– La ce serviciu ?
– La serviciul cumpărăturilor externe.
Doamna Caravan se supără :
– Va să zică în locul lui Ramon, tocmai locul pe care îl voiam pentru tine. Și el, Ramon ? La pensie ?
Caravan îngăimă :
– La pensie.
Ea se înfurie, boneta îi alunecă într-o parte :
– S-a isprăvit, în șandramaua aia nu se mai poate face nimic. Și cum îl cheamă pe cambuzierul tău ?
– Bonassot.
Femeia luă *Anuarul Marinei*, pe care-l avea totdeauna la îndemînă : „Bonassot – Toulon – născut în 1851. Elev cambuzier în 1871, subcambuzier în 1875."
– Ăsta a navigat vreodată ?
La întrebarea ei, Caravan se însenină. Îl apucă o veselie care îi zguduia pîntecele :
– Ca Balin, întocmai ca Balin, șeful lui. Și adăugă, rîzînd și mai tare, o glumă veche pe care tot ministerul o găsea grozavă : Nu trebuie să-i trimiți pe apă să inspecteze stația navală de la Point du Jour, pentru că li se face rău în bărcile cu motor.
Ea însă rămase gravă ca și cum n-ar fi auzit, apoi șopti, scărpinîndu-și încet bărbia :

— Dacă am cunoaşte şi noi cel puţin un deputat! Cînd se va afla la Cameră tot ce se petrece aici, ministrul se va curăţa pe loc...

Pe scară răsunară nişte strigăte care îi tăiară vorba. Marie-Louise şi Philippe-Auguste, care se întorceau de pe stradă, îşi trăgeau palme şi picioare la fiecare treaptă. Doamna Caravan se repezi furioasă, îi înşfăcă pe fiecare de cîte un braţ şi îi aruncă în odaie scuturîndu-i cu putere.

Copiii, cum îl văzură pe tatăl lor, se repeziră la el şi Caravan îi sărută îndelung, cu dragoste. Apoi se aşeză, îi luă pe genunchi şi stătu de vorbă cu ei.

Philippe-Auguste era un ţînc urît, nepieptănat, murdar din cap pînă în picioare, cu o mutră de tîmpit.

Marie-Louise semăna de pe acum cu maică-sa, vorbea ca ea, îi repeta cuvintele şi îi imita pînă şi gesturile. Spuse şi ea:

— Nimic nou la minister?

Domnul Caravan îi răspunse vesel:

— Prietenul tău, Ramon, cel care vine la noi la masă o dată pe lună, o să ne părăsească, fetiţo. În locul lui a fost numit alt subşef.

Ea îl privi pe taică-su şi rosti cu o compătimire de copil precoce:

— Va să zică încă unul care ţi-a luat-o înainte?

El nu mai rîse şi nu-i răspunse; apoi, ca să schimbe vorba, o întrebă pe nevastă-sa care spăla acum geamurile:

— Ce mai face mama?

Doamna Caravan se opri din spălat, se întoarse, îşi aşeză boneta care îi lunecase de tot pe spate, şi rosti cu buze tremurătoare:

— A, da, bine că veni vorba de maică-ta, mi-a făcut un pocinog! Închipuieşte-ţi că adineauri a venit doamna Lebaudin, nevasta frizerului, ca să împrumute un pachet de scrobeală şi cum eu nu eram acasă, maică-ta a gonit-o şi a făcut-o „cerşetoare". Da i-am zis-o şi eu bătrînei! Se

făcea că n-aude, cum se face totdeauna cînd i-o spui de la obraz ; să știi însă că e tot atît de surdă ca mine. Se preface, asta e. Dovadă e că s-a suit numaidecît în odaia ei, fără să scoată un cuvînt.

Caravan tăcea încurcat, cînd servitoarea dădu buzna în odaie să-i anunțe că masa e gata. Atunci el luă o coadă de mătură ascunsă întotdeauna într-un colț, și bătu de trei ori în tavan, ca s-o anunțe pe maică-sa.

Trecură în sufragerie și doamna Caravan turnă supa, în așteptarea bătrînei. Ea nu venea, și supa se răcea. Începură să mănînce încetinel, apoi, după ce goliră farfuriile, așteptară iar. Doamna Caravan, furioasă, își vărsa focul pe bărbatul ei :

– Face anume, să știi. Și tu o încurajezi întotdeauna.

Încurcat, prins între ciocan și nicovală, el o trimise pe Marie-Louise s-o aducă pe mama-mare, și rămase nemișcat, cu ochii plecați, pe cînd nevastă-sa ciocănea nervos cu vîrful cuțitului în piciorul paharului.

Deodată, ușa se deschise și fetița se ivi singură, foarte palidă, cu sufletul la gură, și rosti repede :

– Mama-mare a căzut pe jos.

Caravan sări în picioare, își aruncă șervetul pe masă și se repezi pe scări. I se auzea pasul greoi și grăbit. Nevastă-sa, care socotea că bătrîna se prefăcea din viclenie și răutate, venea mai încet în urma lui, ridicînd din umeri cu dispreț.

Bătrîna zăcea cu fața în jos în mijlocul odăii și, cînd fiul ei o întoarse, era neclintită și uscată, cu pielea galbenă, creață și argăsită parcă, cu ochii închiși, cu dinții încleștați, cu tot trupul ei slab înțepenit.

Caravan, în genunchi lîngă ea, gemea :

– Biata mama ! biata mama !

Cealaltă doamnă Caravan însă se uită o clipă la bătrînă și rosti :

– Ei ! a leșinat, asta-i tot. Fii sigur că numai ca să nu ne lase pe noi să mîncăm.

Duseră trupul pe pat, îl dezbrăcară de tot și Caravan, nevastă-sa și servitoarea începură să-l fricționeze. Bătrîna nu-și veni în fire, cu toate silințele lor. Atunci o trimiseră pe Rosalie să-l aducă pe doctorul Chenet. Locuia pe chei, spre Suresnes. Era departe, așteptară mult. În sfîrșit veni și, după ce privi, pipăi și ascultă inima bătrînei, rosti :

– S-a stins.

Caravan se prăbuși peste trupul maică-si, zguduit de suspine grăbite. Săruta convulsiv chipul înțepenit al bătrînei și plîngea atîta, încît lacrimile lui mari cădeau ca niște picături de apă pe fața moartei.

Doamna Caravan cea tînără avu o criză decentă de durere ; stătea în picioare, în spatele bărbatului ei, gemea slab, și-și freca ochii cu încăpățînare.

Caravan se ridică deodată cu fața umflată, cu părul rar răvășit, foarte urît în durerea lui adevărată.

– Dar... doctore... ești sigur... ești sigur ?

Agentul sanitar se apropie repede de pat și începu să mînuiască moarta cu o dexteritate profesională, ca un negustor care își pune în valoare marfa :

– Poftim, dragă, uită-te la ochi !

Ridică pleoapa și ochiul bătrînei se ivi sub degetul lui așa cum fusese totdeauna poate, numai cu pupila puțin mărită. Caravan simți o lovitură în inimă și un fior în toate oasele.

Domnul Chenet apucă brațul zgîrcit, se sili să-i desfacă degetele și strigă furios, ca și cum l-ar fi contrazis cineva :

– Poftim, uită-te la mîna asta, eu nu mă înșel niciodată, fii liniștit.

Caravan se prăbuși iar peste pat, aproape mugind. Nevastă-sa se smiorcăia mereu, dar făcea tot ceea ce trebuia.

Se apropie de măsuța de noapte, puse pe ea un șervet, așeză deasupra patru lumînări pe care le aprinse, luă o rămurică de merișor agățată în spatele oglinzii de pe cămin și o puse între lumînări, într-o farfurie pe care o

umplu cu apă proaspătă, pentru că n-avea agheasmă. Apoi, după un scurt moment de gîndire, aruncă în apă un praf de sare, închipuindu-și, fără îndoială, că săvîrșise un fel de sfințire a apei. După ce isprăvi decorul care trebuie să întovărășească moartea, rămase neclintită, în picioare. Agentul sanitar, care o ajutase să așeze lucrurile, îi șopti :

– Trebuie să-l luăm de aici pe Caravan.

Ea făcu un semn de încuviințare, se apropie de bărbatu-său care, în genunchi, hohotea mereu, și îl ridică de un braț, pe cînd domnul Chenet îl lua de celălalt.

Întîi îl așezară pe un scaun și nevastă-sa îl sărută pe frunte și-l mustră. Agentul sanitar îi venea în ajutor, îl sfătuia pe Caravan să aibă tărie, curaj, resemnare, tot ce nu se poate păstra cînd te lovește o nenorocire fulgerătoare. Apoi amîndoi îl luară iar de braț și-l duseră de acolo.

El plîngea ca un copil mare, cu sughițuri convulsive, era prostit, brațele-i atîrnau, picioarele i se înmuiaseră. Coborî scara fără să știe ce face, mișcînd picioarele mașinal.

Îl așezară în fotoliul în care stătea întotdeauna la masă, în fața farfuriei aproape goale, în care lingura aștepta încă într-un rest de supă. El rămase acolo fără să facă nici o mișcare, cu ochii ațintiți pe un pahar, atît de prostit încît nu se putea gîndi la nimic.

Doamna Caravan vorbea într-un colț cu doctorul, se informa despre formalitățile care trebuiau îndeplinite, îi cerea toate lămuririle practice. În sfîrșit, domnul Chenet, care părea că așteaptă ceva, își luă pălăria spunînd că nu cinase încă și salută dînd să plece. Ea strigă :

– Cum, n-ai mîncat încă ? Dar rămîi, doctore, rămîi ! O să te servim cu ce avem, pentru că noi, înțelegi, n-o să putem mînca mare lucru.

El nu primi ; se scuză, dar ea stărui :

– Cum se poate, rămîi ! În asemenea clipe ești fericit să ai lîngă tine un prieten. Și pe urmă poate că ai să-l ho-

tărăşti pe bărbatul meu să ia şi el ceva ca să se întărească puţin. Are atîta nevoie să capete puteri !

Doctorul se înclină şi-şi puse pălăria pe o mobilă :

– În acest caz primesc, doamnă.

Ea dădu cîteva porunci Rosaliei, care-şi pierduse firea, şi se aşeză şi ea la masă, după cum spunea : „Ca să se prefacă doar că mănîncă şi să-i ţină tovărăşie doctorului".

Mîncară puţină supă rece. Domnul Chenet mai ceru o dată. Apoi se ivi o farfurie cu o mîncare de burtă pe varză, care răspîndea un parfum de ceapă şi din care doamna Caravan se hotărî să guste :

– E minunată, spuse doctorul.

Ea zîmbi :

– Nu-i aşa ? apoi se întoarse către bărbatu-său : Ia şi tu puţin, dragă Alfred, numai ca să bagi ceva în stomac, gîndeşte-te că ai să veghezi la noapte.

El îi întinse supus farfuria, aşa cum s-ar fi culcat în pat dacă i s-ar fi spus, ascultător, fără împotrivire şi fără să se gîndească. Apoi mîncă.

Doctorul luă singur de trei ori din farfuria mare, pe cînd doamna Caravan lua din cînd în cînd, cu vîrful furculiţei, cîte o bucată mare şi o înghiţea, prefăcîndu-se că se gîndeşte aiurea.

Cînd se ivi şi un castron plin cu macaroane, doctorul şopti :

– Drace ! Uite un lucru bun.

De data asta, doamna Caravan servi pe toată lumea. Umplu chiar şi farfurioarele în care se bălăceau copiii. Lăsaţi de capul lor, ei beau vin curat şi începuseră să se lovească cu picioarele pe sub masă.

Domnul Chenet aminti de slăbiciunea lui Rossini[1] pentru mîncarea asta italienească, apoi deodată strigă :

---

[1] Vestit compozitor italian (1792—1868) (n. r.).

– Uite că şi rimează, s-ar putea începe o piesă în versuri aşa :

Maestrului Rossini
Îi plăceau macaroni.

Nu-l asculta nimeni. Doamna Caravan căzuse pe gînduri, chibzuia la toate urmările probabile ale întîmplării, pe cînd bărbatul ei făcea cocoloaşe de pîine pe care le punea pe urmă pe faţa de masă şi le privea ţintă, cu o expresie tîmpă. Gîtlejul îi era pîrjolit de o sete cumplită, şi din pricina asta ducea necontenit la gură paharul plin de vin. Mintea lui tulburată de lovitura şi durerea suferită se împăienjenea, îi părea că joacă în ameţeala subită a digestiei grele care începuse.

Doctorul sugea ca un burete şi se îmbăta văzînd cu ochii. Chiar şi doamna Caravan simţea reacţia care urmează după orice zguduire nervoasă şi cu toate că nu bea decît apă, se zbuciuma şi ea tulburată şi buimacă.

Domnul Chenet începuse să povestească întîmplări cu morţi care i se păreau caraghioase, pentru că în mahalalele Parisului, pline de o populaţie provincială, se întîlneşte indiferenţa faţă de mort, fie că-i e tată sau mamă, lipsa de respect, sălbăticia inconştientă atît de rară la Paris. Doctorul povestea :

– Uite, săptămîna trecută m-au chemat în strada de Puteaux ; am dat fuga acolo, am găsit bolnavul mort şi familia aşezată în jurul patului, isprăvind în linişte o sticlă de rachiu de anison, cumpărată în ajun pentru muribund, care avusese poftă să bea.

Dar doamna Caravan n-asculta, cu gîndul la moştenire, iar Caravan, care avea capul deşertat, nu pricepea nimic.

Se servi cafeaua, o cafea foarte tare, ca să susţină moralul. Fiecare ceaşcă, stropită cu coniac, urcă o roşeaţă subită în obraji şi amestecă ultimele idei ale acestor minţi gata împăienjenite.

Apoi doctorul apucă deodată sticla de rachiu şi le turnă tuturor „ultimul pahar". Ei îşi clăteau încet gura cu rachiul dulceag, care lăsa un fel de sirop gălbui în fundul ceştilor, fără să scoată nici un cuvînt, îngreuiaţi de căldura dulce a digestiei, cuprinşi fără de vrere de mulţumirea animalică pe care ţi-o dă, după masă, alcoolul.

Copiii adormiseră şi Rosalie îi culcă.

Caravan, ascultînd maşinal de nevoia de a se ameţi pe care o simt toţi oamenii nenorociţi, îşi mai turnă rachiu de cîteva ori. Ochii rătăciţi îi străluceau.

În sfîrşit, doctorul se ridică de plecare. Îşi luă prietenul de braţ şi-i spuse :

– Haide, vino cu mine, are să-ţi facă bine puţin aer. Cînd eşti amărît, nu trebuie să stai nemişcat.

Celălalt îl ascultă supus, îşi puse pălăria, îşi luă bastonul şi porni ; coborîră la braţ către Sena, sub stelele limpezi.

Adieri îmbălsămate pluteau în noaptea caldă, pentru că toate grădinile din împrejurimi erau pline de flori în acel anotimp, şi mireasma lor, adormită în timpul zilei, părea că se trezeşte la apropierea serii şi se răspîndeşte o dată cu bătaia uşoară a vîntului care se furişa prin întuneric.

Bulevardul larg, cu cele două şiruri de becuri de gaz ale lui care ajungeau pînă la Arcul de Triumf, era pustiu şi liniştit. Parisul fremăta departe, într-o ceaţă purpurie. Scotea un vuiet continuu, căruia părea că-i răspunde de mai departe, din cîmpie, şuieratul unui tren care alerga repede spre el, sau care fugea de el, peste cîmpuri, către Ocean.

Aerul de afară, care îi lovi pe cei doi bărbaţi în obraz, întîi îl surprinse, clătină echilibrul doctorului şi spori ameţelile ce-l năpădeau pe Caravan de cînd se aşezase la masă. Mergea ca în vis, cu sufletul amorţit, paralizat, fără nici o durere vibrantă, cuprins de un fel de ceaţă morală, care îl împiedica să sufere. Simţea chiar un

fel de linişte pe care miresmele călduţe, risipite în noapte, i-o sporeau.

Cînd ajunseră la pod, o luară la dreapta şi rîul le aruncă o suflare proaspătă în obraz. Curgea, melancolic şi liniştit, prin faţa perdelei de plopi înalţi. Stelele păreau a pluti pe apă, duse de curent. O ceaţă uşoară, albicioasă, se tîra pe malul dimpotrivă şi aducea un miros umed în plămîni. Caravan se opri brusc, izbit de mirosul rîului, care îi trezea în inimă amintiri foarte vechi.

O văzu dintr-o dată pe maică-sa aşa cum stătea odinioară, în copilăria lui, îngenuncheată în faţa porţii, acolo, în Picardia, şi spălînd în firul de apă care străbătea grădina albiturile aşezate teanc, lîngă ea. Auzea zgomotul maiului în liniştea cîmpiei şi vocea ei, care striga : „Alfred, adu-mi săpun".

Simţea aceeaşi mireasmă de apă curgătoare, aceeaşi ceaţă care se ridică de pe pămîntul ud, acel abur de mlaştină al cărui miros rămăsese în el, de neuitat, şi pe care îl întîlnea din nou tocmai în seara asta în care maică-sa murise.

Se opri, înţepenit de un val de desperare clocotitoare. Parcă o izbucnire de lumină îi descoperise deodată toată întinderea nenorocirii lui. Întîlnirea adierii rătăcitoare îl aruncă în prăpastia neagră a durerilor de nevindecat. Îşi simţi inima sfîşiată de despărţirea aceea fără capăt. Viaţa îi era retezată în două. Toată tinereţea îi pierea, înghiţită de această moarte. Întregul „altădată" se isprăvise. Toate amintirile adolescenţei piereau. Nimeni nu-i mai putea vorbi de lucrurile trăite, de oamenii pe care îi cunoscuse pe vremuri în satul lui, despre el însuşi, despre intimitatea vieţii lui trecute. O parte din fiinţa lui încetase să mai existe, acum mai rămînea să moară şi cealaltă parte.

Convoiul amintirilor se porni. O revedea pe „mama" mai tînără, îmbrăcată în rochii care se uzaseră pe ea, care fuseseră purtate atît de mult încît păreau că nu se mai puteau dezlipi de făptura ei. O regăsea în mii de impre-

jurări uitate, cu expresii care se şterseseră, cu gesturile, cu intonaţiile, cu obiceiurile, cu maniile, cu furiile ei, cu zbîrciturile de pe chip, cu mişcările degetelor ei slabe, cu toate atitudinile ei familiare pe care n-avea să le mai aibă niciodată.

Se agăţă de doctor şi începu să geamă. Picioarele moi îi tremurau ; toată făptura lui butucănoasă era zguduită de suspine. Îngînă :

– Mama, săraca mama, săraca mama !

Dar tovarăşul lui, care era încă beat, şi care voia să-şi încheie seara în localurile pe care le frecventa în taină, îşi pierdu răbdarea în faţa crizei acesteia ascuţite de amărăciune. Îl făcu să se aşeze pe malul acoperit de iarbă şi-l părăsi aproape numaidecît, sub pretext că trebuie să se ducă la un bolnav.

Caravan plînse vreme îndelungată. Apoi, după ce îi secară lacrimile, după ce toată suferinţa i se scurse ca să zicem aşa, simţi iar o uşurare, o tihnă, o linişte subită. Luna răsărise şi scălda orizontul în lumina ei paşnică. Plopii cei înalţi se ridicau cu reflexe de argint şi ceaţa părea o zăpadă plutitoare deasupra cîmpiei. Fluviul, pe care nu mai lunecau stelele, dar care părea poleit cu sidef, curgea mereu, încreţit în fiori strălucitori. Aerul era blajin, adierile miresmate, o moliciune trecea peste somnul pămîntului, şi Caravan sorbea dulceaţa nopţii. Respiră adînc, i se părea că simte o răcoare, o linişte, o mîngîiere supraomenească, pătrunzîndu-l pînă în vîrful mădularelor.

Totuşi se împotrivea tihnei care-l cuprindea şi repeta : „Mama, biata mama !", căznindu-se să plîngă dintr-un fel de conştiinciozitate de om cumsecade. Dar nu mai putea şi tristeţea nu-l mai încerca nici măcar la gîndul care îl făcuse chiar adineauri să plîngă cu hohote.

Se ridică vrînd să se întoarcă acasă, şi porni cu paşi mărunţi, înfăşurat în indiferenţa liniştită a naturii senine ; inima i se potolise fără voia lui.

Cînd ajunse la pod, zări felinarul aprins al ultimului tramvai gata de plecare şi, în spatele lui, ferestrele luminate ale cafenelei „Globul".

Îl cuprinse dorinţa să-şi povestească cuiva nenorocirea, să trezească mila, să se facă interesant. Luă o mutră jalnică, împinse uşa cafenelei şi se îndreptă spre tejgheaua în spatele căreia trona patronul. Socotea că avea să facă impresie, că toată lumea se va ridica şi va veni către el cu mîna întinsă : „Vai, ce ţi s-a întîmplat?" Dar nimeni nu văzu desperarea de pe chipul lui. Atunci se rezemă de tejghea, îşi strînse fruntea în mîini, şi şopti :

– Doamne, doamne !

Patronul se uită la el :

– Eşti bolnav, domnule Caravan ?

El răspunse :

– Nu, dragă, dar a murit mama.

Celălalt scoase un : „Ah !" distrat şi pentru că un client din fundul cafenelei striga : „Un ţap, vă rog" el răspunse pe loc, cu o voce tunătoare : „Gata, bun, vine !" şi se repezi să-l servească, lăsîndu-l pe Caravan uluit.

Cei trei jucători de domino jucau şi acum, absorbiţi şi neclintiţi, la aceeaşi masă ca înainte de cină. Caravan se apropie de ei în căutarea unei compătimiri. Cum însă nici unul nu părea să-l vadă, se hotărî să vorbească el :

– De adineauri şi pînă acum mi s-a întîmplat o mare nenorocire.

Toţi trei ridicară puţin capul, în acelaşi timp, dar nu-şi mutară privirea de pe tacul pe care îl ţineau în mînă :

– Ia te uită, ce s-a întîmplat ?

– A murit mama.

Unul dintre ei bolborosi :

– Ei comedie ! cu expresia fals întristată pe care o au nepăsătorii.

Altul, negăsind nimic de spus, dădu puţin din cap, fluierînd trist. Al treilea începu iar să joace, ca şi cum ar fi gîndit „asta e tot ?".

Caravan aştepta unul dintre acele cuvinte despre care se spune că sînt „izvorîte din inimă". Cînd se văzu primit aşa, se îndepărtă, înfuriat de nepăsarea lor faţă de durerea unui prieten, cu toate că această durere în clipa de faţă era atît de amorţită încît n-o mai simţea.

Ieşi în stradă.

Nevastă-sa îl aştepta în cămaşă de noapte, aşezată pe un scaun scund, lîngă fereastra deschisă, şi se gîndea mereu la moştenire.

– Dezbracă-te, îi spuse ea, o să stăm de vorbă în pat.

El ridică fruntea şi arătă tavanul cu privirea :

– Dar... sus... acolo nu-i nimeni.

– Pardon, o veghează Rosalie şi la ora trei, după ce-ai să tragi un somn, ai să te duci s-o înlocuieşti tu.

El rămase totuşi în izmene, ca să fie gata dacă s-ar întîmpla ceva, îşi legă un fular în jurul capului, şi se culcă lîngă nevastă-sa, care se băgase în pat.

Rămaseră aşa cîtva timp, unul lîngă altul. Ea se gîndea. Boneta îi era împodobită chiar şi la ceasul ăsta cu o fundă roz şi lunecase niţel spre ureche, ca şi cum ar fi vrut să imite obiceiul de neînvins al tuturor bonetelor purtate de ea.

Deodată, femeia întoarse capul şi-l întrebă :

– Nu ştii dacă maică-ta şi-a făcut testamentul ?

El şovăi :

– Nu... nu cred... nu, sigur că nu şi l-a făcut.

Doamna Caravan îşi privi bărbatul în ochi şi rosti încet, cu ură :

– Asta e o mîrşăvie. De zece ani ne deşelăm îngrijind-o, găzduind-o, hrănind-o ! Soră-ta n-ar fi făcut atîtea pentru ea şi nici eu, dacă aş fi ştiut cum am să fiu de răsplătită. Da, e o ruşine pentru amintirea ei ! O să-mi spui că îşi plătea pensiunea. E adevărat, dar îngrijirea pe care ţi-o dau copiii tăi n-o plăteşti cu bani, o recunoşti după moarte prin testament. Aşa se poartă oamenii cinstiţi. Aşa îmi trebuie pentru osteneala şi pentru truda mea !

Oh! ce murdărie! ce murdărie.

Caravan repeta, nenorocit:

– Dragă, dragă, te rog, te implor!

Ea se linişti, în sfîrşit, şi rosti, cu tonul obişnuit, de fiecare zi:

– Mîine dimineaţă trebuie s-o anunţi pe soră-ta.

El tresări:

– Adevărat, nu mă gîndisem la asta. Cum s-o lumina de ziuă, am să-i trimit o telegramă.

Dar ea îl opri, ca o femeie prevăzătoare:

– Nu, trimite-o numai între zece şi unsprezece, ca să avem timp să ne aranjăm înainte de sosirea ei. De la Charenton pînă aici nu face decît cel mult două ceasuri. O să-i spunem că ţi-ai pierdut capul. Dacă o să rînduim lucrurile de dimineaţă, n-o să avem încurcături cu moştenirea.

Caravan însă îşi dădu o palmă peste frunte şi rosti cu glasul sfios pe care îl avea totdeauna cînd vorbea despre şeful lui, a cărui amintire numai îl făcea să tremure:

– Trebuie să vorbesc şi la minister.

Nevastă-sa răspunse:

– De ce să-i vesteşti? În asemenea împrejurări, uitarea e întotdeauna iertată. Crede-mă pe mine, nu-i vesti. Şeful n-o să poată să-ţi spună nimic şi n-o să-l pui într-o încurcătură grozavă.

– A, da, adevărat, o să fie furios cînd o să vadă că nu vin. Da, e o idee bună. Şi cînd am să-i spun că a murit mama, va trebui să tacă.

Funcţionarul, încîntat de pozna asta, îşi freca mîinile gîndindu-se la mutra şefului lui, pe cînd la catul de deasupra trupul bătrînei zăcea alături de slujnica adormită.

Doamna Caravan căzu pe gînduri, urmărită de o idee greu de spus.

În sfîrşit, se hotărî:

– Nu-i aşa că maică-ta îţi dăduse ţie pendula, fetiţa cu jucărie?

El căuta să-şi aducă aminte şi răspunse :

– Da, da, mi-a spus odată (dar e mult de atunci, cînd a venit aici), mi-a spus : „Pendula o să fie a ta, dacă o să mă îngrijeşti bine."

Doamna Caravan, liniştită, se însenină :

– Vezi şi tu că trebuie să ne ducem s-o aducem aici, pentru că, dacă soră-ta vine înainte, n-o să ne lase s-o luăm.

El şovăia :

– Crezi ?

Nevastă-sa se supără :

– Păi sigur că cred. Dacă o aducem aici, nu ştiu – n-am văzut, şi ne rămîne nouă. Aşa o să facem şi cu scrinul din odaia ei, ăla care are o placă de marmură. Mi l-a dăruit mie într-o zi în care era în toane bune. O să-l coborîm şi pe el jos.

Caravan părea neîncrezător :

– Bine dragă, dar e o mare răspundere !

Nevastă-sa se întoarse furioasă spre el :

– Zău ? Va să zică n-ai să te schimbi niciodată ? Tu ţi-ai lăsa mai curînd copiii să moară de foame, decît să faci o mişcare. De vreme ce mi-a dat mie scrinul, înseamnă că e al nostru, nu-i aşa ? Şi dacă soră-ta n-are să fie mulţumită, n-are decît să vorbească cu mine. Puţin îmi pasă mie de soră-ta. Haide, scoală-te, şi să aducem aici numaidecît tot ce ne-a dat maică-ta.

El coborî din pat, tremurînd, învins, şi vru să-şi tragă pantalonii, dar ea îl opri :

– De ce să te mai îmbraci, rămîi în izmene, ajunge. Şi eu vin aşa cum sînt.

Şi amîndoi, în veşminte de noapte, urcară scara fără zgomot, deschiseră uşa cu băgare de seamă şi intrară în odaia în care cele patru lumînări aprinse în jurul farfuriei cu merişor sfinţit păreau că veghează singure odihna înţepenită a bătrînei. Rosalie, răsturnată în fotoliu, cu picioarele întinse, cu mîinile încrucişate în poală, cu capul căzut în-

tr-o parte, neclintită și ea și cu gura căscată, dormea sforăind ușor.

Caravan luă pendula. Era un obiect grotesc, așa cum se fabricau din belșug în timpul Imperiului[1]. O fată de bronz aurit, cu capul împodobit de felurite flori, ținea în mînă o jucărie a cărei bilă servea drept pendul.

— Dă-mi-o mie, îi spuse nevastă-sa, și tu ia marmura de pe scrin.

El o ascultă și, gîfîind, ridică marmura pe umăr, opintindu-se din greu.

Perechea ieși. Caravan se aplecă la prag și începu să coboare scara tremurînd, pe cînd nevastă-sa, care mergea de-a-ndaratelea, îi lumina drumul cu o mînă și ținea pendula sub celălalt braț.

Cînd ajunseră la ei, doamna Caravan suspină din adînc :

— Am isprăvit ce era mai greu, hai acum să aducem și restul.

Dar sertarele scrinului erau pline de boarfele bătrînei. Trebuiau ascunse undeva.

Doamna Caravan avu o idee :

— Du-te de adu lada de lemne, aia de brad, care e în vestibul. Nu face nici doi franci, putem s-o punem aici.

După ce lada fu adusă, începu transportul.

Apucau una după alta manșetele, gulerașele, bonetele, toate bietele zdrențe ale femeii întinse acolo, în spatele lor, și le așezau frumos în lada de lemne, ca s-o înșele pe doamna Braux, celălalt copil al defunctei, care avea să vină a doua zi.

După ce isprăviră, cărară întîi sertarele, apoi corpul mobilei, ținînd-o fiecare de cîte un cap. Căutară amîndoi multă vreme unde ar fi mai potrivit s-o așeze și se hotărîră s-o pună în odaia lor, în fața patului, între cele două ferestre.

După ce scrinul fu așezat, doamna Caravan îl umplu

---

[1] Se referă la cel de al doilea Imperiu (1852—1870) (n. r.).

cu albiturile ei. Pendula fu pusă pe căminul din sală şi perechea cîntări efectul pe care îl făcea. Amîndoi fură încîntaţi.

– E foarte bine, spuse ea.

El răspunse :

– Da, e foarte bine.

Se culcară. Doamna Caravan suflă în lumînare şi, în curînd, toată lumea dormea la cele două caturi ale casei.

Cînd Caravan deschise ochii, se făcuse ziuă de-a binelea. Mintea îi era împăienjenită şi abia după cîteva minute îşi aduse aminte ce se întîmplase. Amintirea îl lovi puternic în piept. Sări din pat, din nou foarte emoţionat şi gata să plîngă.

Se urcă repede în camera de la etaj, în care Rosalie dormea încă şi acum, în aceeaşi poziţie ca în ajun, fără să se fi trezit o clipă peste noapte. O trimise la treabă, înlocui lumînările care erau pe sfîrşite, apoi se uită la maică-sa, rostogolind în minte acele imitaţii de cugetări adînci, acele banalităţi filozofice şi religioase care bîntuie inteligenţele mediocre, în faţa morţii.

Dar nevastă-sa îl chema şi el coborî. Femeia întocmise o listă de lucruri care trebuiau făcute în dimineaţa aceea şi îi dădu un pomelnic care îl înspăimîntă.

Citi :

1) Să facă o declaraţie la primărie ;

2) Să cheme medicul legist ;

3) Să comande sicriul ;

4) Să treacă pe la biserică ;

5) Pe la pompele funebre ;

6) Pe la tipografie pentru anunţuri ;

7) Pe la notar ;

8) Pe la telegraf, ca să vestească familia.

Şi încă o grămadă de treburi mai mărunte. El îşi luă pălăria şi plecă.

Vestea se răspîndise şi vecinii începură să vină să vadă moarta.

La parter, la frizer, se petrecuse chiar un conflict din pricina asta între soț și soție, pe cînd el rădea un client. Femeia, împletind la un ciorap, îngînă :

– Una mai puțin, da o zgîrcită cum nu erau multe. Mie zău că nu-mi plăcea de loc, dar tot trebuie să mă duc s-o văd.

Bărbatul bombănea săpunind bărbia clientului :

– Poftim, ce mai mofturi ! Numai femeile sînt în stare de așa ceva. Nu le ajunge că te sîcîie toată viața, dar nici după ce au murit nu te lasă liniștit.

Dar nevastă-sa nu-și pierdu firea și urmă :

– Nu pot să mă stăpînesc, trebuie să mă duc. De azi dimineață mă gîndesc numai la asta. Dacă n-aș vedea-o, mi se pare că m-aș gîndi la ea toată viața. Trebuie s-o privesc bine ca să-i țin minte mutra; și pe urmă am să fiu mulțumită.

Omul cu briciul ridică din umeri și-i mărturisi domnului căruia îi rîcîia obrazul :

– Poftim, ce le trece prin cap afurisitelor ăstora de muieri ! Mie nu-mi face plăcere să văd un mort.

Dar nevastă-sa îl auzi și îi răspunse fără să se tulbure :

– Așa-i ! Așa-i ! Apoi își puse ciorapul pe tejghea și se sui la primul etaj.

Două vecine veniseră înaintea ei și vorbeau despre întîmplare cu doamna Caravan, care le povestea amănuntele.

Se îndreptară spre camera mortuară. Cele patru femei intrară în vîrful picioarelor, stropiră cearșaful, una după alta, cu apă sărată, îngenuncheară, își făcură semnul crucii mormăind o rugăciune, apoi se ridicară, cu ochii holbați, cu gura căscată, și se uitară lung la cadavru, pe cînd nora moartei își acoperise fața cu o batistă și simula un sughiț desperat.

Cînd se întoarse ca să iasă din odaie, îi văzu lîngă ușă pe Marie-Louise și pe Philippe-Auguste, amîndoi în cămașă, privind plini de curiozitate. Doamna Caravan își

uită atunci amărăciunea prefăcută şi se repezi la ei cu mîna ridicată, zbierînd cu furie :

– Ştergeţi-o de aici, draci împieliţaţi !

Cînd se întoarse peste zece minute cu alt transport de vecine, după ce scutură iar ramura de merişor peste soacră-sa, după ce se rugă, lăcrimă, îşi împlini toate datoriile, dădu iar peste copii, care veniseră în urma ei. Îi pălmui şi de data asta, ca să-şi facă datoria. Dar data următoare, nu-i mai luă în seamă. Şi la fiecare vizită a musafirilor, cei doi ţînci se luau după ei, îngenuncheau într-un colţ şi repetau întocmai tot ce vedeau că face mama lor.

La începutul după-amiezii, mulţimea femeilor curioase se mai rări, şi peste puţin timp nu mai veni nimeni. Doamna Caravan, acasă la ea, pregătea tot ce trebuia pentru înmormîntare. Moarta rămase singură.

Fereastra odăii era deschisă. Prin ea pătrundeau zăpuşeala arzătoare de afară şi valuri de praf. Flăcările celor patru lumînări pîlpîiau lîngă trupul încremenit, un roi de musculiţe se aşeza, pleca, venea, se plimba necontenit pe cearşaf, pe ochii închişi, pe mîinile întinse ale bătrînei, pe care o cercetau în aşteptarea ceasului lor, ce avea să vină.

Marie-Louise şi Philippe-Auguste hoinăreau acum pe stradă. Copiii începuseră să se strîngă în jurul lor, mai ales fetiţele, care, mai isteţe, adulmecau mai repede toate misterele vieţii. Întrebau ca oamenii mari :

– Bunica ta a murit ?

– Da, aseară.

– Cum e un mort ?

Marie-Louise explica, povestea despre lumînări, despre merişor, despre chipul moartei. Şi toţi copiii erau prinşi de o mare curiozitate. Cerură şi ei să fie duşi sus, lîngă răposată.

Marie-Louise organiză repede primul pelerinaj, din care făceau parte cinci fetiţe şi doi băieţi, cei mai mari, cei

mai îndrăzneţi. Îi puse să-şi scoată pantofii ca să nu fie auziţi şi grupul se furişă în casă şi urcă uşurel, ca o armată de şoareci.

Cum ajunseră în odaie, fetiţa, maimuţărindu-şi mama, conduse ceremonialul. Îşi îndrumă prietenele cu solemnitate, îngenunche, se închină, mişcă din buze, se ridică, stropi patul şi, cînd copiii, în grup strîns, se apropiară, speriaţi, curioşi şi încîntaţi, ca să se uite la chipul şi mîinile moartei, ea începu deodată a se preface că plînge, ascunzîndu-şi ochii cu batista. Apoi se ridică dintr-o dată cu gîndul la cei care aşteptau la poartă, luă în fugă toţi musafirii şi coborî cu ei în stradă, ca să aducă sus alt grup, apoi al treilea, pentru că toţi ştrengarii din mahala, pînă şi micii cerşetori în zdrenţe, dădeau buzna la plăcerea asta nouă. Şi fetiţa lua de la capăt de fiecare dată maimuţărelile maică-si, cu o desăvîrşire absolută.

În sfîrşit, obosi. Copiii începură alt joc, care-i împinse mai departe de casă. Bunica bătrînă rămase singură, uitată cu totul, de toată lumea.

Odaia se umpluse de întuneric şi flacăra jucăuşă a lumînărilor plimba licăriri pe faţa ei uscată şi zbîrcită.

Caravan veni sus pe la ora opt, închise fereastra şi aprinse alte lumînări. Acum intra liniştit în odaie, deprins să vadă cadavrul, ca şi cum s-ar fi aflat de luni întregi acolo. Îşi dădea seama că nu începuse de loc să se descompună şi i-o spuse şi nevesti-si, cînd se aşezară la masa de seară. Ea răspunse :

– Ia te uită, e de lemn ! S-ar păstra şi un an încheiat.

Mîncară supa fără să scoată un cuvînt. Copiii, care fuseseră de capul lor toată ziua, erau istoviţi de oboseală şi aţipeau pe scaune. Toată lumea era liniştită.

Deodată lumina lămpii scăzu.

Doamna Caravan învîrti rotiţa, dar aparatul scoase un fel de scîrţîit, un sughiţ prelung, şi lumina se stinse. Uitaseră să cumpere ulei ! Dacă s-ar fi dus la băcănie, ar fi trebuit să întîrzie masa. Căutară lumînări dar nu

mai aveau altele, afară de cele aprinse sus, pe măsuţa de noapte.

Doamna Caravan, care se hotăra repede, o trimise pe Marie-Louise să aducă două din ele. O aşteptară în întuneric.

Se auzea limpede pasul fetiţei care urca scara. Apoi o linişte de cîteva clipe, şi iar pasul ei grăbit la coborîre. Fetiţa deschise uşa, înspăimîntată, mai emoţionată decît în ajun cînd vestise nenorocirea, şi rosti, cu răsuflarea tăiată :

– Ah, tată, mama-mare se îmbracă !

Caravan sări în sus atît de repede, încît scaunul de sub el se rostogoli pînă la perete. Îngăimă :

– Ce spui ?... Ce-ai spus ?...

Marie-Louise, sugrumată de emoţie, repetă :

– Mama... mama... mama-mare... se îmbracă... o să coboare acum...

Caravan se repezi ca nebun pe scară, urmat de nevastă-sa, care era năucită. Dar se opri în faţa uşii de la etaj, zguduit de spaimă, neîndrăznind să intre. Ce avea să vadă acolo ?

Doamna Caravan, mai curajoasă decît el, apăsă clanţa şi intră.

În odaie parcă se făcuse mai întuneric. În mijlocul ei, se mişca o umbră înaltă, subţire. Bătrîna era în picioare. Trezindu-se din somnul letargic, înainte chiar de a-şi recăpăta pe deplin cunoştinţa, se întorsese pe o parte, se ridicase într-un cot şi suflase în trei dintre lumînările care ardeau lîngă patul ei de moartă. După cîtva timp, mai prinsese puteri şi se ridicase să-şi caute boarfele. Întîi o încurcase faptul că nu-şi mai găsea scrinul, apoi însă îşi găsise încet-încet toate lucrurile în lădiţa pentru lemne şi se îmbrăcase în linişte. Pe urmă golise farfuria de apă, pusese merişorul în spatele oglinzii, trăsese scaunele la locul lor, şi era gata să coboare, cînd finl şi noră-sa se iviră în faţa ei.

Caravan se repezi, o apucă de mîini, o sărută cu lacrimile în ochi ; nevastă-sa, repeta în spatele lui, cu o mutră prefăcută :

– Ce fericire ! Ah, ce fericire !

Dar bătrîna, fără să se înduioşeze, fără măcar să pară că înţelege, împietrită ca o statuie şi cu privirea îngheţată, îi întrebă numai atît :

– E gata masa ?

El îşi pierdu capul, îngăimă :

– Da, sigur, mamă, te aşteptam.

Şi o prinse de braţ cu o grabă neobişnuită, pe cînd doamna Caravan cea tînără luă lumînarea şi le lumină drumul coborînd scara de-a-ndaratelea, treaptă cu treaptă, înaintea lor, aşa cum făcuse noaptea trecută, înaintea bărbatului ei, care căra marmura.

Cînd ajunse la primul cat, fu cît pe-aci să se izbească de nişte oameni care suiau. Era familia din Charenton, doamna Braux, urmată de bărbatul ei.

Femeia, mare, grasă, cu un pîntece umflat de dropică, fapt care o făcea să se ţină aplecată pe spate, căscă nişte ochi speriaţi, gata-gata s-o ia la fugă. Bărbatul, cizmar, un omuleţ păros pînă la rădăcina nasului, ca o maimuţă, îngînă foarte liniştit :

– Ei, nu-i nimic ! A înviat !

Doamna Caravan, cum îi recunoscu, începu să le facă semne desperate, apoi spuse tare :

– Ia te uită ! Cum aşa ? Aţi venit ? Ce surpriză plăcută !

Dar doamna Braux, uluită, nu pricepea nimic şi-i răspunse în şoaptă :

– Am venit pentru că ne-aţi telegrafiat. Credeam că s-a isprăvit.

Bărbatul ei, rămas în urmă, o ciupea ca să tacă.

Apoi adăugă rîzînd răutăcios în barba-i deasă :

– Ce drăguţ a fost din partea voastră că ne-aţi invitat. Am venit numaidecît.

Făcea aluzie la duşmănia care exista de mult între cele două familii.

Apoi se îndreptă repede spre bătrîna care ajunsese pe ultimele trepte, îşi frecă multul păr de pe obraz de faţa ei, şi îi strigă la ureche, pentru că era surdă :

– Merge bine, mamă, voinică, voinică, hai ?

Doamna Braux era atît de înmărmurită că o vedea trăind pe cea pe care o socotea moartă, încît nu îndrăznea nici măcar s-o sărute. Pîntecele ei uriaş încurca trecerea pe scară şi-i împiedica pe ceilalţi să înainteze.

Bătrîna se uita la cei din jurul ei, fără să scoată un cuvînt, neliniştită şi bănuitoare. Ochii ei mici şi cenuşii, cercetători şi aspri, se aţinteau cînd asupra unuia, cînd asupra celuilalt, plini de gînduri vădite, care îi stinghereau pe copiii ei.

Caravan vru să lămurească lucrurile :

– A fost puţin cam bolnavă, dar acum e bine, bine de tot. Nu-i aşa, mamă ?

Bătrîna se urni din loc iar, răspunzînd cu vocea ei slabă, ca venită de departe :

– A fost o sincopă. Vă auzeam tot timpul.

Ei tăcură, stînjeniţi. Intrară în sufragerie, apoi se aşezară în faţa unei cine improvizate la repezeală.

Numai domnul Braux nu-şi pierduse firea. Rînjea cu toată mutra lui de gorilă rea. Arunca vorbe cu două înţelesuri, care îi stinghereau vădit pe toţi ceilalţi.

Dar în fiecare clipă se auzea sunînd clopoţelul din vestibul, Rosalie venea năucă să-l caute pe Caravan, care îşi arunca şervetul şi se repezea afară. Cumnatul său îl întrebă chiar dacă nu era ziua lui de primire. El îngînă :

– Nu, nişte comisioane, nimica toată.

Apoi i se aduse un pachet şi domnul Caravan îl deschise din zăpăceală. Din el ieşiră la iveală anunţurile mortuare, încadrate în negru. Caravan se înroşi pînă la sprîncene, închise plicul la loc şi-l vîrî în haină, la piept.

Maică-sa nu-l văzuse. Se uita cu încăpăţînare la pendula a cărei jucărie aurie se legăna pe cămin. Încurcătura tuturor creştea în tăcerea îngheţată.

Atunci bătrîna îşi întoarse faţa zbîrcită, de vrăjitoare, spre fie-sa şi rosti, cu o licărire de răutate în ochi :

– Să-mi aduci luni fetiţa, vreau s-o văd.

Doamna Braux strigă, luminîndu-se la faţă :

– Da, mamă !

Doamna Caravan se îngălbeni, gata să leşine de spaimă.

Totuşi, cei doi bărbaţi începură treptat să stea de vorbă. Porniră, aşa, din senin, o discuţie politică. Braux susţinea doctrinele revoluţionare, se zbuciuma, ochii i se aprindeau în obrazul bărbos şi striga :

– Proprietatea, domnule, e un furt săvîrşit asupra muncitorului. Pămîntul aparţine tuturor... Moştenirea e o mîrşăvie şi o ruşine. Dar se opri brusc, încurcat. Apoi adăugă, cu un ton mai dulce : Nu e acum momentul să discutăm asemenea lucruri.

Uşa se deschise şi în cadrul ei se ivi doctorul Chenet. Se sperie o clipă, apoi îşi veni în fire şi se apropie de bătrînă :

– Ei, măicuţă, azi ţi-e mai bine. Bănuiam eu. Chiar adineauri, cînd urcam scara, îmi spuneam singur : „Pun prinsoare că bunica o să fie în picioare !" Şi o bătea uşurel pe spate. – E zdravănă ca Pont-Neuf. O să vedeţi că o să ne îngroape pe toţi !

Se aşeză, primi cafeaua la care fu poftit şi se amestecă repede în conversaţia celor doi bărbaţi, aprobîndu-l pe Braux, pentru că şi el fusese amestecat în Comună[1].

Bătrîna se simţi obosită şi vru să plece. Caravan se repezi la ea. Dar maică-sa îl privi ţintă în ochi şi-i spuse :

– Tu să-mi aduci sus numaidecît scrinul şi pendula.

Şi pe cînd el îngăima : „Da, mamă", îşi luă fata de braţ şi plecă cu ea.

---

[1] Guvern revoluţionar al clasei muncitoare, creat de muncitorii din Paris în urma insurecţiei din 18 martie 1871 (n. r.).

Soţii Caravan rămaseră înspăimîntaţi, muţi, năruiţi ca de o nenorocire cumplită, pe cînd Braux îşi freca mîinile şi sorbea din cafea.

Deodată, doamna Caravan se repezi la el urlînd, înnebunită de furie :

– Eşti un hoţ, un ticălos, o caiafă... Te scuip în obraz, te... te...

Nu mai găsea altceva de spus, se înăbuşea, pe cînd el bea mai departe şi rîdea.

Dar cum nevastă-sa se întorcea tocmai în clipa aceea în odaie, doamna Caravan se repezi la cumnată-sa şi începură amîndouă, cea uriaşă, cu pîntece ameninţător, şi cea slabă şi îndrăcită, să-şi toarne înjurături cu ghiotura. Vocile li se schimbaseră, mîinile le tremurau.

Chenet şi Braux se aşezară între ele ; ultimul îşi apucă nevasta de umeri şi-i făcu vînt afară, zbierînd :

– Cară-te de-aici, măgăriţo, că ragi prea tare.

Apoi se auzi din stradă cum se depărtau, amîndoi, certîndu-se.

Domnul Chenet plecă şi el.

Soţii Caravan rămaseră faţă în faţă.

Şi bărbatul căzu pe un scaun, cu tîmplele scăldate într-o sudoare rece, îngăimînd :

– Ce-am să-i spun acuma şefului ?

DOMNIŞOARA FIFI

Comandantul prusac, maiorul conte de Farlsberg, isprăvea de citit corespondenţa, cufundat într-un fotoliu mare, tapisat ; îşi ţinea picioarele încălţate cu cizme pe marmura elegantă a căminului şi pintenii lui făcuseră acolo, de trei luni de cînd locuia în castelul d'Uville, două găuri adînci, ce se adînceau în fiecare zi şi mai mult.

O ceaşcă de cafea aburea pe măsuţa de lemn încrustat, pătată de lichioruri, arsă de ţigări, zgîriată de briceagul ofiţerului cuceritor, care cîteodată, cînd ascuţea un creion, se oprea şi făcea cifre sau desene pe mobila delicată, după cum îl împingea fantezia visului lui trîndav.

După ce îşi isprăvi scrisorile şi răsfoi ziarele nemţeşti pe care i le adusese vagmistrul lui, se ridică, aruncă în foc trei-patru buturugi verzi, pentru că domnii aceştia pustiau încet-încet parcul ca să se încălzească, şi se apropie de fereastră.

Afară ploua cu găleata ; o ploaie normandă aruncată parcă de o mînă furioasă, o ploaie piezişă, deasă ca o perdea, alcătuind un fel de zid cu dungi oblice, o ploaie biciuitoare care împroşca şi îneca tot, o adevărată ploaie din împrejurimile Rouen-ului, acest vas de noapte al Franţei.

Ofiţerul se uită îndelung la pajiştile inundate şi la Andella cu apele umflate, care se revărsase peste maluri;

Bătu cu degetele în geam valsul Rhinului, dar se întoarse cînd auzi zgomot : era adjutantul, baronul de Kelweingstein, care avea un grad echivalent cu cel de căpitan.

Maiorul era un uriaş, lat în spate, împodobit cu o barbă lungă, deschisă ca un evantai, care i se aşternea pe piept ca un şervet. Toată făptura lui mare, solemnă, te făcea să te gîndeşti la un păun militar, un păun care şi-ar fi purtat coada răsfirată pe piept. Avea ochi albaştri languroşi dar reci şi obrazul însemnat de o lovitură de sabie primită în războiul cu Austria [1]. Se spunea despre el că e un om cumsecade şi un ofiţer viteaz.

Căpitanul, un bondoc roşcat şi pîntecos, strîns încorsetat în tunică, îşi rădea barba roşie ca focul, care, sub unele raze, ar fi putut să-i facă chipul să strălucească, de parcă l-ar fi frecat cu fosfor. Din pricina celor doi dinţi pe care îi pierduse într-o noapte de chef fără să-şi aducă bine aminte cum, scuipa încîlcit cuvintele, de nu le puteai înţelege totdeauna. Era chel numai în moalele capului, tuns ca un călugăr, cu un fel de lînă de perişori creţi, aurii şi strălucitori, în jurul cercului de piele despuiată.

Comandantul îi strînse mîna şi sorbi dintr-o înghiţitură cafeaua din ceaşcă (a şasea din dimineaţa aceea), ascultînd raportul inferiorului său asupra incidentelor petrecute în serviciu. Apoi se apropiară amîndoi de fereastră, recunoscînd că nu mergea atît de bine. Maiorul, om liniştit, însurat în ţara lui, se împăca cu orice. Dar baronul-căpitan, chefliu pătimaş, nelipsit din cîrciumi, crai dezmăţat, turba închis de trei luni în cuminţenia silită a acestui post îndepărtat.

La uşă ciocănea cineva. Comandantul îi strigă să intre şi în prag se ivi un om, unul dintre soldaţii lor automaţi, care vesti numai prin prezenţa lui că masa era gata.

---

[1] Se referă la războiul dintre Prusia şi Austria (1866), încheiat prin victoria prusacilor (n. r.).

În sufragerie se mai aflau trei ofiţeri, de grad inferior. Locotenentul Otto de Grossling, doi sublocotenenţi, Fritz Scheunaubourg şi marchizul Wilhelm d'Eyrik, un ofiţer scund, blond, mîndru şi brutal cu oamenii, aspru cu învinşii şi violent ca o armă de foc.

Camarazii lui nu-i mai spuneau, de cînd intraseră în Franţa, decît domnişoara Fifi. Porecla asta îi venea de la înfăţişarea lui cochetă, de la mijlocul lui subţire pe care l-ai fi crezut strîns în corset, de la chipul palid pe care abia mijea mustaţa şi de la obiceiul pe care-l luase de a-şi exprima mereu dispreţul înalt pentru oameni şi lucruri, cu locuţiunea franţuzească *Fi, fi donc* [1], pe care o rostea cu un şuierat uşor.

Sufrageria castelului d'Uville era o încăpere lungă, măreaţă, ale cărei oglinzi de cristal vechi, găurite de gloanţe, şi tapiţerii mari de Flandra, spintecate de lovituri de sabie şi zdrenţuite pe alocuri, arătau cu ce se ocupă domnişoara Fifi în orele lui de plictiseală.

Pe perete, trei portrete de familie, un războinic înveşmîntat în fier, un cardinal şi un preşedinte, fumau pipe lungi de porţelan, pe cînd o nobilă doamnă, cu pieptul strîns, înfăţişa cu un aer obraznic, în rama ei cu poleială ştearsă de vreme, o pereche de mustăţi uriaşe, desenate cu cărbune.

Masa ofiţerilor se desfăşură aproape în tăcere, în încăperea asta mutilată, întunecată de ploaia de afară, întristătoare prin aerul ei învins, cu parchetul ei vechi, de stejar, murdar acum ca podelele unei cîrciumi.

Cînd veni ora fumatului, după ce sfîrşiră masa şi începură să bea, se porniră, aşa cum făceau zilnic, să vorbească despre plictiseala lor. Sticlele de coniac şi de lichior treceau din mînă în mînă. Stăteau toţi răsturnaţi pe scaune şi sorbeau cu înghiţituri mici şi repetate, păstrînd în colţul gurii ţevile lungi şi curbate, sfîrşite la capăt cu un

[1] Ptiu! Ptiu! (n. r.).

ou de faianță, încondeiat întotdeauna așa de parcă ar fi trebuit să-i încînte pe hotentoți.

Cum li se golea paharul, îl umpleau la loc, cu o mișcare de silă resemnată. Dar domnișoara Fifi își spărgea mereu paharul și numaidecît un soldat îi aducea altul.

Îi îneca o pîclă de fum acru și păreau că se cufundă într-o beție adormită și tristă, în beția morocănoasă a oamenilor care n-au nimic de făcut.

Dar baronul se ridică deodată. Era zguduit de revoltă. Înjură :

– Ei, fir-ar al dracului, nu se mai poate așa, trebuie să născocim ceva.

Locotenentul Otto și sublocotenentul Fritz, doi nemți înzestrați cu fizionomii germane greoaie și grave, îi răspunseră în același timp :

– Ce, domnule căpitan ?

El se gîndi cîteva clipe și spuse :

– Ce ? Trebuie să organizăm o petrecere, dacă ne dă voie comandantul.

Maiorul își lăsă pipa :

– Ce petrecere, căpitane ?

Baronul se apropie :

– Domnule maior, mă însărcinez să fac eu tot. Am să-l trimit pe „Datorie" la Rouen ca să ne aducă femei. Știu eu de unde să le ia. O să pregătim aici un supeu. De altfel, nu ne lipsește nimic și cel puțin o să petrecem o seară frumoasă.

Contele de Farlsberg ridică din umeri zîmbind :

– Ești nebun, dragul meu.

Dar toți ofițerii se sculară în picioare, îl înconjurară pe șef și-l rugară :

– Haideți, domnule maior, e atît de trist aici.

Pînă la sfîrșit maiorul se înduplecă :

– Fie, zise el.

Baronul îl chemă numaidecît pe „Datorie". Era un subofițer bătrîn, pe care nimeni nu-l văzuse vreodată rîzînd,

dar care îndeplinea fanatic orice fel de ordine i-ar fi dat şefii lui.

Primi instrucţiunile baronului stînd drept, cu chipul nepăsător, apoi ieşi. Peste cinci minute o căruţă mare, care aparţinea convoiului militar, acoperită cu un coviltir, trasă de patru cai, alerga sub ploaia îndărătnică.

Numaidecît un fior de înviorare scutură toate spiritele, trupurile leneşe se îndreptară, chipurile se însufleţiră ; ofiţerii începură să stea de vorbă.

Cu toate că ploaia curgea necontenit, cu tot atîta furie, maiorul afirmă că nu mai era atît de întuneric şi locotenentul Otto îi vesti cu convingere să cerul se lumina. Chiar domnişoara Fifi nu-şi mai găsea locul. Se ridica, se aşeza iar. Ochii lui limpezi şi aspri căutau ceva de spart. Deodată, uitîndu-se ţintă la doamna cu mustăţi, tînărul bălan îşi scoase revolverul.

– Tu n-ai să vezi ce are să se întîmple, spuse el.

Şi trase fără să se ridice de pe scaun. Două gloanţe crăpară pe rînd ochii portretului.

Apoi strigă :

– Să facem o mină !

Conversaţiile se întrerupseră brusc, ca şi cum un interes puternic şi nou ar fi pus stăpînire pe toată lumea.

Mina era născocirea lui, felul lui de a distruge, distracţia lui preferată.

Cînd îşi părăsise castelul, proprietarul lui de drept, contele Fernand d'Amoys d'Uville, n-avusese vreme nici să ia cu el, nici să ascundă nimic, în afară de argintăria pe care o îngropase într-o gaură din perete. Cum era foarte bogat şi iubitor de frumos, salonul lui cel mare, ale cărui uşi se deschideau spre sufragerie, părea, înainte de fuga grabnică a stăpînului, o galerie de muzeu.

Pe pereţi atîrnau tablouri, desene şi acuarele de preţ, pe mobile, pe etajere şi în vitrinele elegante se aflau mii de bibelouri, de vase, de statuete, de figurine de Saxa şi de idoli chinezeşti, de fildeşuri vechi şi de cristale de

Veneţia, care populau, preţioase şi ciudate, apartamentul uriaş.

Acum nu mai rămăsese nimic. Nu fuseseră jefuite, maiorul-conte de Farlsberg n-ar fi îngăduit aşa ceva, dar domnişoara Fifi făcea din cînd în cînd cîte o „mină" şi în ziua aceea toţi ofiţerii petreceau cu adevărat timp de cinci minute.

Marchizul se duse în salon să caute ceea ce îi trebuia. Aduse un ceainic mic de tot, chinezesc, din familia Rose [1], îl umplu cu praf de puşcă, îi strecură delicat prin gurgui o bucată lungă de iască, o aprinse, şi duse repede această maşină infernală în apartamentul vecin.

Apoi se întoarse iute şi închise uşa. Toţi nemţii aşteptau în picioare, zîmbind, cu o curiozitate copilărească, şi numaidecît după ce explozia zgudui castelul, dădură cu toţii buzna acolo.

Domnişoara Fifi, care intrase primul, bătea din palme în delir în faţa unei Venus de pămînt ars, căreia, în sfîrşit, îi sărise capul. Fiecare aduna bucăţile de porţelan, minunîndu-se de dantelăria ciudată a cioburilor, cercetînd pagubele noi, contestînd unele ravagii, sub cuvînt că fuseseră pricinuite de explozia trecută. Maiorul se uita cu un ochi părintesc la marele salon răscolit de explozia asta neroniană şi presărat cu cioburi de opere de artă. Ieşi cel dintîi, declarînd cu bunăvoinţă :

– De data asta a izbutit foarte bine.

În sufragerie însă intrase un asemenea vîrtej de fum care se amesteca cu fumul tutunului, încît nu se mai putea respira. Comandantul deschise fereastra şi toţi ofiţerii, care se întorseseră ca să mai bea un ultim pahar de coniac, se apropiară de ea.

Aerul umed năvăli în încăpere, aducînd cu el un fel de pulbere de apă care pudra bărbile şi un miros de inunda-

[1] Porţelan chinezesc din secolul al XVIII-lea, numit aşa deoarece avea un luciu cu ape roze (n. r.).

ţie. Se uitau toţi la marii copaci indoiţi sub ploaie, la valea largă, încețoșată de scurgerea norilor întunecaţi, scunzi, şi la clopotniţa bisericii care se ridica, departe, ca un pisc cenuşiu prin ploaia deasă.

De cînd veniseră nemţii, clopotele nu mai bătuseră. De altfel, asta era singura rezistenţă pe care cotropitorii o întîlniseră în ţinutul acesta : rezistenţa clopotniţei. Preotul nu se codise să găzduiască şi să hrănească soldaţi prusaci ; primise chiar de cîteva ori să bea o sticlă de bere sau de vin cu comandantul inamic, care îl întrebuinţa adesea ca intermediar binevoitor ; dar nu trebuia să-i ceri nici măcar un dangăt de clopot, mai curînd s-ar fi lăsat împuşcat. Acesta era felul lui de a protesta împotriva invaziei, protest pacific, protest al tăcerii, singurul, după cum spunea el, care i se potriveşte unui preot, om al blîndeţii şi nu al singelui. Toată lumea, la zece leghe jur împrejur, lăuda hotărîrea, eroismul preotului Chantavoine, care îndrăznea să afirme şi să proclame doliul public, prin muţenia încăpăţînată a bisericii lui.

Tot satul, entuziasmat de rezistenţa asta, era gata să-şi susţină păstorul pînă la capăt, să înfrunte orice, socotind acest protest tăcut o acţiune de apărare a onoarei naţionale. Ţăranilor li se părea că meritau de la patrie mai mult decît Belfort şi decît Strasbourg [1], că dăduseră un exemplu egal cu al lor, că numele cătunului avea să devină nemuritor ; în afară de asta, nu le refuzau nimic prusacilor învingători.

Comandantul şi ofiţerii rîdeau împreună de curajul acesta nevinovat. Îi îngăduiau bucuros patriotismul mut, pentru că ţinutul întreg era îndatoritor şi plecat în faţa dorinţelor lor. Numai micul marchiz Wilhelm ar fi vrut să silească clopotul să sune. Îngăduinţa politică a superiorului lui faţă de preot îl scotea din fire şi în fiecare zi

---

[1] Oraşele Strasbourg şi Belfort au fost asediate şi au rezistat cu dîrzenie multă vreme în timpul războiului franco-german din 1870—1871 (n. r.).

îl ruga pe comandant să-l lase să facă „bang-bang" o dată, o singură dată, numai de haz.

I-o cerea cu graţii de pisică, cu un răsfăţ de femeie, cu vocea dulce a unei ibovnice înnebunite de o dorinţă, dar comandantul nu se îndupleca şi, ca să se consoleze, domnişoara Fifi făcea cîte o mină în castelul d'Uville.

Cei cinci bărbaţi rămaseră cîteva minute îngrămădiţi acolo, aspirînd umezeala. În sfîrşit, locotenentul Fritz rosti, rîzînd cleios :

– Tomnişoarele sicur că n-o să aipă timp frumos pentru plimbare.

Cu asta se despărţiră şi fiecare se duse la slujba lui. Căpitanul avea foarte multe de făcut pentru pregătirea mesei de seară.

Cînd se întîlniră din nou, seara, se porniră pe rîs văzîndu-se cocheţi şi strălucitori ca în zilele de paradă, pomădaţi, parfumaţi, proaspeţi. Părul comandantului nu mai părea atît de cărunt ca de dimineaţă şi căpitanul se răsese, nu-şi lăsase decît mustaţa care îi punea o flacără sub nas.

Cu toate că ploua mereu, lăsară fereastra deschisă şi din cînd în cînd unul dintre ei se ducea să tragă cu urechea. La şase şi zece, baronul semnală un uruit îndepărtat. Toţi dădură buzna iar peste cîteva minute văzură căruţa mare venind în goană, trasă de cei patru cai în galop, acoperiţi de noroi pînă pe spinare şi gîfîind aburiţi.

Cinci femei coborîră în faţa casei, cinci fete frumoase, alese cu grijă de un camarad al căpitanului, căruia „Datorie" îi dusese o carte de vizită din partea ofiţerului.

Nu se lăsaseră rugate, sigure că au să fie bine plătite, cunoscîndu-i de altfel pe prusaci de trei luni de cînd aveau de-a face cu ei.

Se obişnuiseră cu oamenii aşa cum se obişnuiseră cu împrejurările. „Asta e meseria", îşi spuneau ele pe drum, ca să răspundă fără îndoială unui rest de conştiinţă care încă le mai înţepa tainic. Toată lumea intră numaidecît

în sufragerie. Acum, cînd era luminată, părea şi mai lugubră în devastarea ei jalnică. Masa, acoperită de fripturi, de veselă bogată şi de argintăria găsită în peretele în care o ascunsese proprietarul, dădea încăperii înfăţişarea unei cîrciumi de tîlhari care stau la ospăţ după jaf. Căpitanul, fericit, puse stăpînire pe femei ca pe un lucru familiar, preţăluindu-le, sărutîndu-le, adulmecîndu-le, evaluîndu-le la valoarea lor de femei uşoare, şi cînd cei trei bărbaţi mai tineri vrură fiecare să ia cîte una, el se împotrivi autoritar, rezervîndu-şi dreptul să facă împărţeala după dreptate, după grade, după respectul ierarhiei.

În sfîrşit, ca să împiedice orice discuţii, orice contestaţie şi orice bănuială de părtinire, le alinie după înălţime şi se adresă celei mai înalte cu un ton de comandă :

– Cum te cheamă ?

Ea răspunse, îngroşîndu-şi vocea :

– Paméla.

Atunci el declară :

– Număr unu adjudecat tomnului comandant.

După ce o sărută în semn de proprietate pe a doua, pe Blondine, îi oferi locotenentului Otto pe Amanda cea grasă, sublocotenentului Fritz pe Eva Pătlăgica şi gingaşului marchiz d'Eyrik pe cea mai mică dintre toate, pe Rachel, o fată brună, foarte tînără, cu ochii negri ca două picături de cerneală, o evreică cu nas cîrn.

De altfel toate erau frumoase şi grase, fără mari deosebiri între ele, ajunse aproape să-şi semene la trup şi la piele prin practicarea zilnică a dragostei şi prin viaţa în comun a caselor publice. Cei trei tineri voiau să plece repede din sufragerie cu femeile lor, sub pretext că vor să le dea peria şi săpunul, ca să se cureţe, dar căpitanul se împotrivi înţelepţeşte, spunînd că fetele erau destul de curate ca să se aşeze la masă şi că cei care plecau acum or să vrea la întoarcere să schimbe şi vor tulbura celelalte perechi. Experienţa lui îi convinse. Se mulţumiră atunci să se sărute, să se sărute mult, în aşteptare. Deodată Rachel

se înecă, tuşi pînă la lacrimi şi scoase fum pe nări. Marchizul, sub pretextul unei sărutări, îi suflase în gură un val de fum. Ea nu se supără, nu spuse un cuvînt, dar se uită ţintă la cel ce-o luase în stăpînire, cu ochii ei negri, în care se năştea o sclipire de ură.

Se aşezară la masă. Pînă şi comandantul părea încîntat. O puse pe Paméla la dreapta lui, pe Blondine la stînga, şi spuse, desfăcîndu-şi şervetul :

– Căpitane, ai avut o idee grozavă.

Locotenenţii Otto şi Fritz, politicoşi de parcă s-ar fi aflat lîngă nişte femei din lumea bună, îşi intimidau puţin vecinele. Dar baronul de Kelweingstein, din nou în atmosfera de viciu care îi era familiară, strălucea, arunca cuvinte pipărate, părea că arde, cu cununa lui de păr roşu. Vorbea curtenitor, într-o franţuzească de pe malul Rinului, şi complimentele lui de cîrciumă, zvîrlite prin gaura lăsată de cei doi dinţi sfărîmaţi, ajungeau la fete în mijlocul unei împroşcături de salivă.

Ele, de altfel, nu pricepeau nimic şi inteligenţa lor păru că se deşteaptă abia cînd el începu să scuipe cuvinte porcoase, expresii deocheate, schimonosite de accentul lui nemţesc. Atunci începură să rîdă toate ca nişte nebune, răsturnîndu-se pe pîntecele vecinilor lor, repetînd cuvintele pe care baronul le rostea acum anume, ca să le facă să spună şi ele măscări. Turnau şi ele din belşug, bete de la primele sticle de vin şi, redevenite ele însele, dăduseră frîu liber vechilor obiceiuri, sărutau mustăţi în dreapta şi în stînga lor, ciupeau braţe, scoteau ţipete deşucheate, beau din toate paharele, cîntau cuplete franţuzeşti şi frînturi de cîntece nemţeşti, învăţate în raporturile lor zilnice cu duşmanul.

În curînd şi bărbaţii, îmbătaţi de atîta carne femeiască expusă sub nasul şi sub mîinile lor, îşi pierdură capul, începură să urle şi să spargă vesela, pe cînd soldaţii din spatele lor îi serveau fără să tresară.

Numai comandantul era mai stăpînit.

Domnişoara Fifi o luase pe Rachel pe genunchi şi, întărîtîndu-se la rece, cînd îi săruta zulufii de abanos de pe gît, adulmecînd căldura dulce a trupului şi toată mireasma făpturii ei prin deschizătura mică dintre rochie şi carne, cînd o ciupea aprig, făcînd-o să ţipe, cuprins de o sălbăticie furioasă, muncit de o nevoie de a face rău. Cîteodată o îmbrăţişa, o strîngea de parcă ar fi vrut să se contopească cu ea şi îşi lipea îndelung buzele de gura proaspătă a evreicii, pînă cînd fata îşi pierdea răsuflarea. Dar, deodată, o muşcă atît de adînc, încît un fir de sînge ţîşni din bărbia fetei şi i se prelinse în sîn.

Ea îl privi încă o dată în faţă şi, spălîndu-şi rana, sopti :

– Asta se plăteşte.

Ofiţerul începu să rîdă aspru :

– Am să plătesc.

Ajunseră la desert. Se turna şampanie. Comandantul se ridică şi rosti cu tonul cu care ar fi băut în cinstea împărătesei Augusta [1] :

– Pentru toamne !

Începură o serie de toasturi, toasturi de o eleganţă de beţivi şi de dezmăţaţi, amestecată cu glume obscene, care păreau şi mai fără perdea din pricină că oamenii nu cunoşteau limba.

Se ridicau unul după altul, căutau să aibă haz, căutau să fie nostimi ; femeile, bete moarte, cu ochii tulburi, cu buzele năclăite, aplaudau pe rupte de fiecare dată.

Căpitanul, vrînd fără îndoială să dea un aer elegant orgiei, ridică încă o dată paharul şi rosti :

– Pentru victoriile noastre asupra inimilor !

Atunci locotenentul Otto, un fel de urs din Pădurea Neagră, se ridică înflăcărat, îmbibat de băutură şi, cuprins deodată de un patriotism alcoolic, strigă :

---

[1] Împărăteasă a Germaniei şi regină a Prusiei, soţia lui Wilhelm I (1811–1890) (n. r.).

– Pentru victoriile noastre asupra Franței !

Femeile, oricît de bete, tăcură, și Rachel se întoarse spre el, tremurînd :

– Știi că eu cunosc francezi în fața cărora n-ai spune așa ceva.

Marchizul, însă, care o ținea tot pe genunchi, începu să rîdă, înveselit de vin :

– Ha, ha, ha ! Eu n-am văzut din ăștia. Cum ne arătăm, fug mîncînd pămîntul.

Fata, scoasă din fire, îi strigă în obraz :

– Minți, jigodie !

El o privi țintă o clipă cu ochii lui limpezi, așa cum privea tablourile în care trăgea cu revolverul, apoi începu iar să rîdă.

– Ei ! ce vorbă e asta drăguțo ? Dacă ar fi viteji, am mai fi noi aici ? Și se îndîrjea : Noi sîntem stăpînii lor ! Franța e a noastră !

Fata sări de pe genunchii lui și căzu pe scaunul ei. Marchizul se ridică, își întinse paharul pînă la mijlocul mesei, și repetă :

– A noastră e Franța, și francezii, și pădurile, cîmpiile, casele Franței !

Ceilalți, beți turtă, zguduiți deodată de un entuziasm milităresc, de un entuziasm de brute, apucară paharele, strigînd :

– Trăiască Prusia ! și le goliră dintr-o înghițitură.

Fetele nu protestară, amuțite, cuprinse de frică. Pînă și Rachel tăcea, neavînd puterea să răspundă.

Atunci marchizul cel mic puse pe capul evreicii cupa lui de șampanie, umplută din nou, și strigă :

– Ale noastre sînt și toate femeile din Franța !

Ea se ridică atît de repede, încît paharul își răsturnă vinul galben peste părul ei negru, ca la un botez, și căzu pe pămînt, se sfărîmă. Buzele îi tremurau. Înfruntînd privirea ofițerului care rîdea necurmat, fata strigă, cu o voce sugrumată de furie :

– Asta nu-i adevărat, nu, n-o să aveți femeile Franței.

El se așeză pe scaun ca să rîdă în voie și încercă să imite accentul parizian :

– Asta-i pună, asta-i pună ! Atunci tu ce cauți aici, fetițo ?

Ea tăcu o clipă, uluită, nepricepînd bine din pricina tulburării, apoi, cînd înțelese ce spusese el, strigă cu furie și violență :

– Eu ! Eu ! Eu nu sînt o femeie, sînt o tîrfă. Nici nu merită prusacii altceva !

Nu isprăvise bine de vorbit, cînd ofițerul o pălmui cu toată puterea. Dar pe cînd el ridică încă o dată mîna, fata, înnebunită de furie, apucă de pe masă un cuțitaș de argint cu lama lungă, și fără s-o vadă nimeni, repede ca fulgerul, i-l înfipse drept în gîtlej, în golul de unde începe pieptul.

Cuvîntul pe care tocmai îl rostea îi fu retezat în gît și omul rămase holbat, cu o privire spăimîntătoare.

Toți scoaseră un urlet și se ridicară furtunos. Dar fata își aruncă scaunul în picioarele locotenentului Otto, care se lungi la pămînt, alergă la fereastră, o deschise înainte s-o poată ajunge cineva din urmă, și sări în întuneric sub ploaia care curgea necurmat.

Domnișoara Fifi muri în două minute. Atunci Fritz și Otto scoaseră săbiile din teacă și vrură să măcelărească femeile, care se tîrau la picioarele lor. Maiorul împiedică cu destulă greutate măcelul și închise cele patru femei înspăimîntate într-o odaie, sub paza a doi soldați. Apoi își organiză oamenii ca pentru o luptă și ordonă urmărirea fugarei, sigur că avea să fie prinsă.

Cincizeci de oameni biciuiți cu amenințări fură trimiși în parc. Alți două sute răscoliră pădurea și toate casele din vale.

Masa, curățată într-o clipă, slujea drept catafalc și patru ofițeri țepeni, treziți din beție, cu chip aspru de războinici

în exercițiul funcțiunii, stăteau în picioare lîngă fereastră și răscoleau noaptea cu privirea.

Ploua mereu cu găleata. Întunericul era plin de un clipocit necontenit de apă, de un murmur plutitor de apă care cade și de apă care curge, de apă care picură și de apă care țîșnește.

Deodată răsună o detunătură de armă, apoi alta mai departe, și timp de patru ore se auziră pocnete apropiate sau mai depărtate, strigătele de adunare ale soldaților sau cuvinte ciudate, aruncate ca o chemare de voci răgușite.

Dimineața, toată lumea se întoarse. Doi soldați fuseseră uciși și alți trei răniți de camarazii lor în focul vînătorii și în spaima acestei urmăriri de noapte.

Rachel nu fusese găsită.

Atunci locuitorii fură terorizați, locuințele lor răscolite, toată regiunea fu străbătută, bătătorită, întoarsă cu susul în jos. Evreica părea a nu fi lăsat nici o urmă în trecerea ei.

Generalul, care fusese vestit, ordonă ca afacerea să fie înăbușită, ca să nu se dea o pildă proastă armatei și-i dădu comandantului o pedeapsă disciplinară. Acesta, la rîndul lui, își pedepsi inferiorii. Generalul spusese : „Nu facem război ca să ne distrăm și să mîngîiem prostituatele." Scos din sărite, contele Farlsberg hotărî să se răzbune pe localnici.

Pentru că îi trebuia un pretext ca să-i poată pedepsi fără nici o cruțare, îl chemă pe preot și-i porunci să tragă clopotele la înmormîntarea marchizului d'Eyrik.

Împotriva tuturor așteptărilor, preotul se arătă supus, umil, plin de respect.

Cînd trupul domnișoarei Fifi, purtat de soldați, precedat, înconjurat, urmat de soldați care înaintau cu arma încărcată, părăsi castelul d'Uville mergînd spre cimitir, clopotul bătu pentru prima oară, bătu cîntecul de înmormîntare, într-un ritm vioi de parcă ar fi fost mîngîiat de o mînă prietenoasă.

Bătu și seara, și a doua zi, și în toate zilele următoare. Bătu mereu. Cîteodată începea să bată chiar noaptea, singur, arunca două-trei sunete în întuneric, prins de o veselie ciudată, trezit nu se știe de ce. Toți țăranii din partea locului spuseseră că era vrăjit și nimeni nu se apropia de clopotniță, în afară de preot și de paracliser.

Acolo, sus, trăia în singurătate și spaimă o biată fată, hrănită în taină de cei doi oameni.

Ea rămase în clopotniță pînă la plecarea trupelor nemțești. Apoi, într-o seară, preotul împrumută brecul brutarului și o duse el însuși pe prizonieră pînă la poarta Rouen-ului. Cînd ajunse acolo, preotul o sărută. Ea coborî și se duse repede, pe jos, la casa de prostituție, a cărei patroană o socotea moartă.

Peste cîtva timp fu scoasă de acolo de un patriot lipsit de prejudecăți, care o iubi pentru fapta ei cutezătoare, căruia îi fu dragă mai tîrziu pentru ea însăși. O luă de nevastă și făcu din ea o Doamnă care prețui tot atît cît multe altele.

NEBUNA

Uite, spuse domnul Mathieu d'Endolin, sitarii îmi aduc aminte de o poveste sinistră din război.

Cunoaşteţi proprietatea mea din Cormeil. Acolo locuiam în momentul în care au intrat prusacii.

Aveam pe vremea aceea o vecină, un fel de nebună care se ţicnise din pricina unor nenorociri. Pe vremuri, pe cînd avea douăzeci şi cinci de ani, îşi pierduse într-o singură lună tatăl, bărbatul şi copilul nou-născut.

Cînd moartea a intrat o dată într-o casă, aproape totdeauna se întoarce foarte curînd, ca şi cînd ar cunoaşte uşa.

Biata femeie, tînără atunci, trăsnită de nenorocire, căzuse la pat şi aiurase vreme de şase săptămîni. Apoi, după această criză violentă, fusese cuprinsă de un fel de istovire liniştită şi rămăsese fără să se clintească, aproape fără să mănînce, mişcîndu-şi numai ochii. De cîte ori voiau s-o ridice, ţipa de parcă ar fi ucis-o. Au lăsat-o atunci culcată, fără s-o scoale din pat decît cînd trebuiau s-o spele şi să-i întoarcă salteaua.

Lîngă ea veghea o servitoare bătrînă, care o silea să bea din cînd în cînd sau să mestece puţină carne rece. Ce se petrecea în sufletul acesta desperat ? Nu s-a ştiut niciodată, pentru că niciodată n-a mai vorbit. Se gîndea la cei morţi ? Era poate pierdută în visuri triste, fără amintiri desluşite ?

Sau poate că gîndirea ei năruită rămînea nemişcată, ca o apă stătătoare ?

Rămase aşa vreme de cincisprezece ani, închisă în ea însăşi şi neclintită.

A venit războiul şi, în primele zile ale lui decembrie, prusacii au pătruns în Cormeil.

Mi-aduc aminte de parcă ar fi fost ieri. Era un ger de crăpau pietrele. Eu zăceam întins într-un fotoliu, înţepenit de gută, cînd am auzit bocănitul greu şi cadenţat al paşilor lor. I-am văzut trecînd, de la fereastră.

Defilau la nesfîrşit, unul la fel cu altul, cu mişcarea aceea de paiaţe, care le e proprie. Apoi superiorii lor începură să-şi încartiruiască oamenii în casele locuitorilor. La mine au trimis şaptesprezece. Vecina mea, nebuna, avea în casă doisprezece, între care era şi un comandant, un adevărat soldăţoi violent şi ursuz.

În primele zile totul se petrecu normal. I se spusese ofiţerului de alături că doamna era bolnavă şi el nu se mai interesase de asta. Dar după puţină vreme, femeia asta care nu putea fi văzută niciodată îl enervă şi se interesă de ce boală suferea. I se răspunse că gazda lui stătea în pat de cincisprezece ani, de cînd fusese lovită de o supărare năprasnică. Fără îndoială că nu crezu nimic şi îşi închipui că biata smintită nu se dădea jos din pat din mîndrie, ca să nu-i vadă pe prusaci, să nu vorbească cu ei, să nu-i atingă.

Ceru să fie primit de ea. Fu dus în odaia bolnavei şi-i spuse pe un ton repezit :

– Toamnă, te roc să te scol şi să copori, ca să te vetem.

Ea îşi întoarse către ofiţer ochii tulburi, ochii goi, şi nu răspunse.

Comandantul urmă :

– Nu tau foie să fi oprasnic. Daca nu scoli de pună foie, găsesc eu mijloc să fac la tumneata să plimb singur,

Bolnava nu făcu nici o mişcare, rămase neclintită ca şi cum nu l-ar fi văzut.

El îşi ieşi din fire, socotind că liniştea ei era o dovadă de dispreţ suprem. Adăugă :

– Tacă muine nu coporîţi...

Apoi ieşi.

A doua zi bătrîna servitoare, desperată, vru s-o îmbrace. Dar nebuna începu să se zbată şi să urle. Ofiţerul urcă repede scara. Servitoarea se aruncă la picioarele lui, strigînd :

– Nu vrea, domnule, nu vrea. Iertaţi-o, e atît de nenorocită !

Militarul rămase încurcat, neîndrăznind, cu toată furia, să-şi pună oamenii s-o dea jos din pat. Deodată însă începu să rîdă şi dădu nişte ordine în nemţeşte.

Peste puţin timp am văzut ieşind un detaşament care purta o saltea, aşa cum duci un rănit. În patul acesta care nu fusese desfăcut, nebuna, tăcută, stătea liniştită, indiferentă la tot ce se întîmpla, de vreme ce era lăsată culcată. În urma convoiului, un om ducea un pachet cu veşminte femeieşti.

Ofiţerul rosti, frecîndu-şi mîinile :

– O să vetem noi dacă nu puteţ împraca singur. şi faceţi plimpare mic !

Văzurăm cortegiul înaintînd spre pădurea de la Imauville.

Peste două ceasuri, soldaţii se întoarseră singuri.

N-am mai văzut-o pe nebună. Ce făcuseră cu ea ? Unde o duseseră ? Nu s-a ştiut niciodată.

Ningea ziua şi noaptea, cîmpia şi pădurile erau îngropate sub un giulgiu de spumă îngheţată. Lupii veneau să urle pînă în faţa porţilor noastre.

Mă gîndeam mereu la această femeie dispărută. Am făcut cîteva demersuri pe lîngă autoritatea prusacă crezînd

că voi obține vreo informație. Era cît pe ce să fiu împușcat.

Apoi veni iar primăvara. Armata de ocupație plecă. Casa vecinei mele însă rămase închisă. Pe alei creșteau bălării.

Servitoarea cea bătrînă murise în timpul iernii. Nimeni nu se mai ocupa de întîmplarea asta. Numai eu mă gîndeam la ea, necontenit.

Ce făcuseră cu femeia aceea? Fugise în pădure? O găsiseră pe undeva și o băgaseră într-un spital, fără să poată căpăta nici o lămurire de la ea? Nu se întîmpla nimic care să-mi liniștească îndoielile. Dar, treptat, timpul mi-a domolit îngrijorarea.

În toamna următoare au trecut stoluri de sitari. Guta mi-a dat puțin răgaz și m-am tîrît pînă în pădure. Împușcasem patru sau cinci păsări cu ciocul lung, cînd am mai doborît una care a pierit într-un șanț plin de ramuri. A trebuit să cobor, ca să caut pasărea. Am găsit-o căzută lîngă o țigvă. Dintr-o dată amintirea moartei m-a izbit în piept ca o lovitură de pumn. Poate că mulți alții pieriseră în pădure în anul acela grozav. Nu știu însă de ce eram sigur, sigur, vă spun, că dădusem peste craniul acelei nefericite nebune.

Am înțeles, am ghicit deodată tot. O părăsiseră pe saltea acolo, în pădurea rece și pustie. Stăpînită de aceeași idee fixă, se lăsase să moară sub puful des și ușor al zăpezilor, fără să-și clintească mîna sau piciorul.

Apoi o mîncaseră lupii.

Păsările își făcuseră cuib din lîna saltelei ei destrămate.

Am păstrat bietele oseminte. Și mă rog ca fiii noștri să nu mai vadă niciodată un război.

PE MARE

De curînd, ziarele au publicat următoarea informaţie:

„Boulogne-sur-Mer, 22 ianuarie. Ni se scrie:

O nenorocire îngrozitoare a uluit populaţia noastră de pe coastă, atît de încercată în ultimii doi ani. Un vas de pescuit, comandat de căpitanul Javel, cînd voia să intre în port, a fost aruncat spre vest şi s-a sfărîmat de stîncile digului.

Cu toate silinţele bărcii de salvare şi ale căngilor aruncate cu aparate speciale, au pierit patru oameni şi musul[1].

Furtuna continuă. Ne temem de alte catastrofe."

Cine e căpitanul Javel? E fratele ciungului?

Dacă bietul om furat de valuri şi poate mort sub sfărîmăturile vasului lui zdrobit e cel la care mă gîndesc eu, atunci el a fost martor acum optsprezece ani la o altă dramă, grozavă şi simplă cum sînt totdeauna dramele cumplite ale valurilor.

Javel, cel mai în vîrstă dintre fraţi, era pe atunci stăpînul unui şalutier.

Şalutierul e cea mai bună barcă de pescuit. E solidă, înfruntă orice vreme, are pîntecele rotund, e rostogolit tot timpul de valuri ca un dop, totdeauna la suprafaţă, totdeauna biciuit de vînturile aspre şi sărate ale Mînecii. Străbate marea neobosit, cu pînzele umflate, tîrînd lîngă coasta lui un năvod mare, care rîcîie fundul Oceanului şi desprinde, şi adună toate vietăţile adormite în stînci, peştii plaţi, lipiţi de nisip, crabii grei cu picioarele încovrigate, omarii cu mustăţi ascuţite.

Cînd vîntul e răcoros şi valul mic, barca începe pescuitul. Năvodul e prins de-a lungul unei prăjini de lemn întă-

[1] Ucenic marinar (n. r.).

rite cu fier, coborîtă cu ajutorul a două cabluri care alunecă pe cele două capete ale vasului. Barca, împinsă de vînt şi de curent, trage după ea acest aparat care răscoleşte şi pustieşte fundul mării.

Javel avea pe bord pe fratele lui mai mic, patru oameni şi un mus. Ieşise din Boulogne pe o vreme frumoasă, bună de aruncat năvodul.

Dar în curînd se pornise vîntul şi furtuna sili şalutierul să fugă. Ajunseră lîngă coasta Angliei. Marea, dezlănţuită, lovea ţărmul, se repezea asupra pămîntului, nu îngăduia intrarea în port. Vasul se îndreptă iar spre larg şi se întoarse spre coastele Franţei. Furtuna tot nu te lăsa să te apropii de dig, şi învelea în spumă, în zgomot şi în primejdie toate intrările adăposturilor.

Şalutierul porni din nou, alergînd pe muchiile valurilor, azvîrlit, scuturat, leoarcă de apă, plesnit de talazuri, dar vesel totuşi, pentru că era obişnuit cu vremea rea care îl făcea cîteodată să rătăcească cinci-şase zile între cele două ţări vecine, fără să poată acosta pe ţărmul vreuneia.

În sfîrşit, uraganul se linişti pe cînd se aflau în mijlocul mării şi, cu toate că valurile erau încă puternice, căpitanul porunci să se arunce năvodul.

Marea unealtă de pescuit fu lăsată peste bord şi doi oameni la un capăt, alţi doi la celălalt începură să desfăşoare pe rulouri otgoanele care o ţineau. Deodată ea atinse fundul, dar un val înalt înclină vasul şi Javel cel mic, care se afla la provă şi conducea coborîrea năvodului, se clătină, cu braţul prins între otgonul destins o clipă de zdruncinătură şi lemnul peste care aluneca. Făcu o sforţare desperată, încercînd să ridice odgonul cu cealaltă mînă, dar năvodul ajunsese jos şi cablul înţepenit nu mai ceda.

Omul, cocîrjat de durere, ceru ajutor. Toţi alergară într-acolo. Frate-su lăsă cîrma. Se aruncară asupra odgonului, încercînd să scoată de sub el braţul pe care îl zdrobea. Era zadarnic.

– Trebuie să tăiem, spuse un marinar şi scoase din buzunar un cuţit uriaş care ar fi putut să salveze în două minute braţul lui Javel cel mic.

Dar a tăia însemna a pierde năvodul şi năvodul ăsta însemna bani, bani mulţi, o mie cinci sute de franci. Îi aparţinea lui Javel cel mare, care ţinea la avutul lui.

El strigă, cu inima frîntă :

– Nu, nu tăia, aşteaptă. O să schimb direcţia !

Alergă la cîrmă şi porni în sensul vîntului.

Barca îl asculta cu greutate, paralizată de năvodul care îi frîna elanul, dusă de altminteri de puterea curentului şi a vîntului.

Javel cel mic căzuse în genunchi, cu dinţii strînşi, cu ochii rătăciţi. Nu spunea nimic. Frate-său se întoarse la el, pentru că se temea mereu de cuţitul vreunuia dintre marinari.

– Aşteaptă, aşteaptă, nu tăia, o să aruncăm ancora.

Ancora fu aruncată, tot lanţul desfăşurat. Apoi începură să învîrtească şi cabestanul ca să desfacă odgoanele năvodului. Ele se lărgiră în sfîrşit şi braţul, mort sub mîneca de flanelă însîngerată, fu scos.

Javel cel mic părea îndobitocit. Îi scoaseră haina şi văzură ceva îngrozitor : o chisăliţă de carne din care sîngele ţîşnea şuvoi, ca aruncat de o pompă. Omul îşi privi braţul şi murmură :

– S-a dus dracului !

Sîngele care îi curgea făcuse o baltă pe punte ; unul dintre marinari strigă :

– Are să se golească de tot, trebuie să-i legăm vîna.

Luară o sfoară, o sfoară groasă, cafenie şi gudronată, îi prinseră braţul deasupra rănii şi strînseră cu toată puterea. Şuvoiul de sînge se potolea încet, apoi conteni de tot.

Javel cel mic se ridică, braţul îi atîrna lîngă şold. Îl apucă cu cealaltă mînă, îl ridică, îl învîrti, îl scutură. Era rupt ! oasele erau sfărîmate. Numai muşchii mai ţineau

bucata asta legată de trupul lui. Şi-l privea cu ochii mohorîţi, se gîndea. Pe urmă se aşeză pe o pînză împăturită şi tovarăşii îl sfătuiră să-şi ude mereu rana, ca să nu înceapă să putrezească.

Îi puseră o găleată alături. El cufunda în fiecare clipă un pahar în ea şi-şi turna un firicel de apă limpede peste rana groaznică.

– Ţi-ar fi mai bine jos, îi spuse frate-său.

El coborî, dar peste un ceas sui din nou, pentru că nu-i era la îndemînă singur. Şi se simţea şi mai bine la aer. Se aşeză iar pe pînză şi începu să-şi ude braţul.

Pescuitul era bun. Peşti mari cu pîntecele alb zăceau lîngă el, scuturaţi de spasmele morţii. Îi privea fără să contenească să-şi ude carnea zdrobită.

Tocmai cînd se apropiau iar de Boulogne, se porni din nou vîntul. Barca începu iar să alerge ca o bezmetică, săltînd şi rostogolindu-se, scuturîndu-l pe bietul rănit.

Veni şi noaptea. Furtuna ţinu pînă în zori. Cînd răsări soarele, văzură iar Anglia, dar cum marea se mai domolise, se întoarseră spre Franţa, împotriva vîntului.

Către seară, Javel cel mic îşi chemă tovarăşii şi le arătă nişte dîre negre, ceva ce semăna a descompunere, pe bucata de braţ care nu mai era a lui.

Marinarii îl priveau, îşi spuneau părerea.

– Poate să fie buba neagră, zise unul.

– Ar trebui să-i pui nişte apă sărată, zise altul.

Aduseră apă sărată şi o vărsară peste rană. Rănitul se îngălbeni, scrîşni din dinţi, se zgîrci puţin, dar nu strigă. Apoi, după ce arsura se mai potoli, îi spuse lui frate-său :

– Dă-mi cuţitu' tău !

Frate-su îi întinse cuţitul.

– Ţineţi-mi braţul în sus, aşa drept, şi trageţi de el.

Făcură ce le cerea.

Atunci începu să taie el singur. Tăia încetişor, cu socoteală, retezînd ultimele tendoane cu lama ascuţită ca un

brici. Peste puţin timp, nu-i mai rămase decît un ciot. Suspină adînc şi rosti :

– Trebuia. Mă duceam pe copcă.

Părea uşurat şi respira cu putere. Începu iar să toarne apă pe ciotul de braţ care-i mai rămăsese.

Noaptea fu iar rea şi nu putură trage la ţărm.

Cînd se iviră zorile, Javel cel mic luă braţul pe care il tăiase şi-l cercetă îndelung. Începea să putrezească. Tovarăşii veniră să-l cerceteze şi ei, şi-l trecură din mînă în mînă, îl pipăiră, îl întoarseră, îl mirosiră.

Frate-său spuse :

– Acum trebuie să-l arunci în mare.

Dar Javel cel mic se supără :

– Ah, ba nu ! ba nu ! Nu vreau. Ce, nu-i al meu ? E braţul meu !

Îl luă iar şi şi-l puse între picioare.

– Păi o să putrezească, spuse cel mare.

Atunci rănitul avu o idee. Cînd rămîneau mai mult timp pe mare şi voiau să conserve peştele, îl băgau în butoaie cu sare. Întrebă :

– N-am putea să-l punem la saramură ?

– Asta aşa e, spuseră ceilalţi.

Goliră un butoi plin de peştii prinşi în ultimele zile, puseră braţul în fundul lui, turnară sare peste el, apoi aşezară peştii la loc unul cîte unul.

Unul dintre marinari glumi :

– Numai să nu-l vindem la licitaţie.

Toată lumea rîse, afară de cei doi fraţi Javel.

Vîntul bătea necontenit. Plutiră mereu împotriva vîntului, spre Boulogne, pînă a doua zi de dimineaţă. Rănitul îşi turna necontenit apă pe rană.

Din cînd în cînd se ridica şi mergea de la un capăt la altul al bărcii.

Frate-său, care ţinea cîrma, îşi înălţa capul şi-l urmărea cu privirea.

În sfîrşit intrară în port.

Doctorul îi cercetă rana și spuse că merge bine. Îi făcu un pansament bun și-i porunci să se odihnească. Dar Javel nu voia să se culce fără să-și fi luat brațul și se întoarse repede în port, ca să găsească butoiul pe care îl însemnase cu o cruce.

Îl goliră în fața lui și el își găsi mădularul păstrat în saramură, zbîrcit, neputrezit. Îl înveli într-un șervet pe care îl adusese anume pentru asta și plecă acasă.

Nevastă-sa și copiii cercetară îndelung frîntura asta ruptă din tatăl lor, îi pipăiră degetele, îi scoaseră fărîmele de sare rămase sub unghii. Apoi chemară tîmplarul, ca să facă un sicriu mic.

A doua zi tot echipajul vasului de pescuit urmă înmormîntarea brațului tăiat. Cei doi frați, alături, se aflau în fruntea convoiului. Paracliserul parohiei ținea cadavrul sub braț.

Javel cel mic nu mai plecă pe mare. Căpătă o mică slujbă în port. Mai tîrziu, cînd își povestea accidentul, mărturisea în șoaptă :

– Dacă frati-miu ar fi vrut să taie năvodul, sigur că și acum aș mai fi avut brațul ăla. Dar tare era păstrător, cînd era vorba de avutul lui !

DOI PRIETENI

Parisul era încercuit, înfometat şi istovit. Pe acoperişuri vrăbiile erau din ce în ce mai rare şi canalurile subterane deveneau pustii de vietăţi. Se mînca orice.

Domnul Morissot, ceasornicar de meserie, om căruia îi plăcea să stea, cînd putea, acasă în papuci, se plimba într-o dimineaţă limpede de ianuarie, trist, cu mîinile în buzunarele pantalonilor de uniformă şi cu burta goală, de-a lungul bulevardului de centură. Deodată recunoscu într-un alt trecător un prieten şi se opri scurt în faţa lui. Era domnul Sauvage, o cunoştinţă de pe malul apei.

Înainte de război, domnul Morissot pleca în zori, în fiecare duminică, cu un băţ de bambus în mînă şi cu o cutie de tinichea în spate. Lua trenul de Argenteuil, cobora la Colombes, apoi se ducea pe jos la insula Marante. Cum ajungea în acest loc al visurilor lui, începea să pescuiască. Pescuia pînă se înnopta.

În fiecare duminică se întîlnea acolo cu un omuleţ gras şi vesel, domnul Sauvage, negustor de mărunţişuri de pe strada Notre-Dame de Lorette, pescar pătimaş şi el. Pescuiau adesea jumătate de zi, alături unul de altul, cu undiţa în mînă şi cu picioarele atîrnate deasupra apei. Se împrieteniseră.

Uneori nu scoteau un cuvînt. Cîteodată stăteau de vorbă. Dar se înţelegeau minunat fără să-şi spună nimic, pentru că semănau la gusturi şi aveau senzaţii identice.

Primăvara, dimineaţa, pe la ora zece, cînd soarele întinerit făcea să plutească pe fluviul liniştit aburul acela uşor care curgea o dată cu apa şi revărsa pe spatele celor doi pescari îndîrjiţi căldura dulce a anotimpului nou, Morissot îi spunea cîteodată tovarăşului lui :

– Ah ! Ce bine e !

Şi domnul Sauvage răspundea :

– Nu ştiu ceva mai bun !

Atît le ajungea ca să se înţeleagă şi să se stimeze unul pe altul.

Toamna, în amurg, cînd cerul însîngerat de soarele în asfinţit răsfrîngea în apă chipul norilor stacojii îmbujorînd fluviul întreg, aprindea zarea, trimitea reflexe de foc pe feţele celor doi prieteni şi aurea copacii, fremătători de suflul iernii, care începuseră să ruginească, domnul Sauvage se uita zîmbind la domnul Morissot şi rostea :

– Ce spectacol !

Iar Morissot, încîntat, răspundea fără să-şi ia ochii de la plută :

– Ce zici, nu e mai bine decît pe bulevard ?

Cum se recunoscură, îşi strînseră mîinile cu putere, mişcaţi de faptul că se întîlneau în împrejurări atît de deosebite. Domnul Sauvage, suspinînd, îngăimă :

– Ce evenimente !

Morissot, întunecat, gemu :

– Ce vremuri ! Azi e prima zi frumoasă din anul ăsta.

În adevăr, cerul era albastru şi plin de lumină.

Porniră alături, visători şi trişti. Morissot vorbi iar :

– Şi pescuitul ? Ei, ce amintire plăcută !

Domnul Sauvage întrebă :

– Cînd o să mai pescuim noi ?

Intrară într-o cafenea mică şi băură împreună un absint.

Apoi începură să se plimbe pe străzi.

Morissot se opri deodată :

– Ce-ar fi să mai bem un absint ?

Domnul Sauvage consimţi :

– Cum vrei dumneata.

Şi intrară în altă cîrciumă.

Cînd ieşiră de acolo erau zăpăciţi, buimaci ca nişte oameni flămînzi care-şi umpluseră stomacul cu alcool. Vremea era blajină. O adiere mîngîietoare le gîdila obrazul.

Domnul Sauvage, pe care aerul călduţ îl îmbăta şi mai tare, se opri :

– Dacă ne-am duce acolo ?

– Unde ?

– Ei, la pescuit.

– Bine, dar unde ?

– La insula noastră. Avanposturile franceze sînt pe lîngă Colombes. Îl cunosc pe colonelul Dumoulin, o să ne lase cu uşurinţă să trecem.

Morissot fremătă de poftă :

– Bine. Să mergem.

Se despărţiră ca să-şi ia uneltele.

Peste un ceas mergeau, alături, pe şosea. Intrară în vila pe care o ocupa colonelul. El zîmbi la cererea lor şi le îngădui să-şi facă cheful. O luară iar la drum, înzestraţi cu un bilet de liberă trecere.

Trecură în curînd dincolo de avanposturi, străbătură orăşelul Colombes, părăsit, şi ajunseră la marginea viilor mici, care coborau spre Sena. Era cam pe la unsprezece.

În faţa lor orăşelul Argenteuil părea mort. Colinele de la Orgemont şi de la Sannois se ridicau deasupra întregului ţinut. Cîmpia largă care se întindea pînă la Nanterre era pustie, pustie de tot, cu livezile ei de cireşi desfrunziţi şi cu ogoarele cenuşii.

Domnul Sauvage arătă cu un deget culmile şi şopti :

– Acolo sus sînt prusacii !

Cei doi prieteni, cuprinşi de nelinişte, încremeniră în faţa acestui ţinut deşert.

Prusacii ! Nu-i zăriseră niciodată, dar îi simţeau acolo de luni întregi, în jurul Parisului, ruinînd Franţa, jefuind,

măcelărind, înfometînd, nevăzuţi şi atotputernici. Un fel de groază superstiţioasă se adăugă la ura pe care o aveau pentru acest popor necunoscut şi învingător.

Morissot îngînă :

– Ce-ar fi să ne întîlnim cu ei ?

Domnul Sauvage răspunse cu acea ironie pariziană, care stăruia în el, cu toată spaima :

– Le-om da peşte prăjit.

Dar şovăiră să meargă mai departe, pe cîmp, intimidaţi de liniştea de la orizont.

În sfîrşit, domnul Sauvage se hotărî :

– Haidem, la drum ! Dar cu prudenţă.

Coborîră printr-o vie, aplecaţi de mijloc, tîrîndu-se, ascunzîndu-se în dosul tufişurilor, cu ochii neliniştiţi, cu urechea ciulită.

Le mai rămînea să străbată o fîşie de pămînt ca să ajungă la marginea rîului. Începură să fugă ; cum ajunseră la mal se ascunseră în trestiile uscate. Morissot îşi lipi urechea de pămînt ca să asculte dacă nu se auzeau paşi prin împrejurimi. Nu auzi nimic. Erau singuri, singuri de tot. Se liniştiră şi începură să pescuiască.

În faţa lor, insula Marante, pustie, îi ajuta să nu fie văzuţi de pe celălalt mal. Clădirea mică a restaurantului era închisă, părea părăsită de ani întregi.

Domnul Sauvage prinse primul porcuşor. Morissot îl prinse pe al doilea şi în fiecare clipă ridicau undiţele cu cîte un peştişor argintiu care se zbătea la capătul firului ; era o adevărată pescuire minunată.

Băgau uşurel peştii într-o plasă cu ochiurile foarte mici, vîrîtă în apă la picioarele lor, şi erau cuprinşi de o bucurie dulce, bucuria care te apucă atunci cînd regăseşti o plăcere scumpă, de care ai fost lipsit multă vreme. Soarele blînd le mîngîia spatele cu căldura lui. Nu mai ciuleau urechea la nimic, nu se mai gîndeau la nimic, uitaseră de tot restul lumii, pescuiau.

Dar, dintr-o dată, un zgomot înăbuşit, care părea că vine de sub pămînt, făcu să tremure malul. Tunul începuse să bubuie iar.

Morissot întoarse capul şi văzu pe deasupra malului, spre stînga, silueta înaltă a colinei Mont-Valérien, împodobită pe creştet cu un pămătuf alb, cu fumul pulberii pe care îl scuipase.

Numaidecît o altă izbucnire de fum porni din vîrful fortăreţei şi peste cîteva clipe bubui altă detunătură.

Apoi urmară şi altele, şi în fiecare clipă colina îşi arunca respiraţia de moarte, sufla aburi lăptoşi care se ridicau încet spre cerul liniştit şi se adunau ca un nor deasupra ei.

Domnul Sauvage ridică din umeri :

– Uite că iar încep, spuse el.

Morissot, care se uita grijuliu cum i se cufunda pluta, fu prins deodată de o furie de om îndeobşte potolit, împotriva turbaţilor care se băteau aşa, şi bodogăni :

– Prost trebuie să fii ca să te omori aşa.

Domnul Sauvage urmă :

– Mai rău decît vitele.

Începură să vorbească liniştit, descurcînd marile probleme politice cu o judecată de oameni blajini, căzînd de acord asupra unui singur punct, acela că niciodată nu vor fi liberi. Şi Mont-Valérien bubuia fără oprire, năruind cu lovituri de ghiulea casele franceze, sfărîmînd vieţi, strivind făpturi, punînd capăt atîtor vise, atîtor bucurii aşteptate, atîtor fericiri nădăjduite, semănînd în inimile femeilor, în inimile fetelor şi ale mamelor de acolo, din alte ţări, suferinţe care n-aveau să se mai sfîrşească.

– Asta-i viaţa, spuse domnul Sauvage.

– Spune mai curînd că-i moartea, rosti rîzînd Morissot.

Dar tresăriră speriaţi auzind lămurit nişte paşi în spatele lor. Întoarseră ochii şi văzură, chiar lîngă ei, în picioare, patru oameni, patru oameni voinici, înarmaţi şi

bărboşi, îmbrăcaţi ca nişte servitori în livrea, cu caschete plate pe cap, cu ţevile puştilor îndreptate spre ei.

Cele două undiţe le scăpară din mînă şi o luară pe rîu la vale.

În cîteva clipe fură apucaţi, ridicaţi, aruncaţi într-o barcă şi trecuţi pe insulă.

Văzură în spatele casei pe care o crezuseră părăsită vreo douăzeci de soldaţi nemţi.

Un soi de uriaş păros care, călare pe un scaun, fuma dintr-o pipă mare de porţelan îi întrebă într-o franţuzească desăvîrşită :

– Aţi avut noroc la pescuit ?

Atunci un soldat puse la picioarele ofiţerului plasa plină cu peşti, pe care avusese grijă s-o aducă. Prusacul zîmbi :

– Hei, văd că nu mergea rău. Dar e vorba de altceva. Ascultaţi-mă şi nu vă tulburaţi. Pentru mine sînteţi doi spioni, trimişi ca să mă pîndească. Vă iau şi vă împuşc. Vă prefăceaţi că pescuiţi, ca să vă ascundeţi mai bine planurile. Aţi căzut în mîinile mele, cu atît mai rău pentru voi ; e război. Dar cum aţi trecut prin avanposturi, cunoaşteţi fără îndoială consemnul, ca să vă puteţi întoarce. Daţi-mi acest consemn şi vă cruţ.

Cei doi prieteni, livizi, unul lîngă altul, cu mîinile scuturate de un uşor tremur nervos, tăceau.

Ofiţerul urmă :

– Nimeni n-o va şti niciodată, o să vă întoarceţi acasă în linişte. Taina va pieri o dată cu voi. Dacă refuzaţi, muriţi pe loc. Alegeţi !

Rămaseră nemişcaţi, fără să scoată un cuvînt.

Prusacul, tot liniştit, urmă arătînd cu mîna spre rîu :

– Gîndiţi-vă că în cinci minute veţi zăcea în fundul apei. În cinci minute ! Cred că aveţi familie, nu-i aşa ?

Mont-Valérien bubuia mereu.

Cei doi pescari stăteau în picioare, tăcuţi. Neamţul dădu cîteva ordine în limba germană, apoi îşi mută

scaunul din loc ca să nu fie prea aproape de prizonieri. Doisprezece oameni se postară la douăzeci de pași, cu arma la picior.

– Vă dau un minut, nici o secundă mai mult!

Apoi se ridică brusc, se apropie de cei doi francezi, îl luă pe Morissot de braț, îl trase la o parte, și-i vorbi în șoaptă:

– Spune-mi repede consemnul! Tovarășul dumitale nu va afla nimic, am să mă prefac că mă înduioșez.

Morissot nu răspunse nimic.

Prusacul îl luă atunci deoparte pe domnul Sauvage și-i puse aceeași întrebare.

Domnul Sauvage nu răspunse.

Se întoarseră iar unul lîngă altul.

Ofițerul începu să comande. Soldații ridicară armele.

Atunci privirea lui Morissot căzu din întîmplare pe plasa cu peștișori, rămasă în iarbă, la cîțiva pași de el.

O rază de soare făcea să strălucească grămada de peștișori care se mai zbăteau încă. Fu cuprins de un fel de slăbiciune, cu toate sforțările lui. Ochii i se umplură de lacrimi. Îngînă:

– Adio, domnule Sauvage!

Domnul Sauvage răspunse:

– Adio, domnule Morissot.

Își strînseră mîna scuturați din cap pînă-n picioare de un tremur de neînvins.

Ofițerul strigă:

– Fooc!

Cele douăsprezece pocnituri părură una singură.

Domnul Sauvage se prăbuși cu fața-n jos. Morissot, mai voinic, se clătină, se răsuci și căzu pieziș peste tovarășul lui, cu fața spre cer, în vreme ce un șuvoi de sînge îi gîlgîia prin tunica crăpată la piept.

Neamțul dădu alte ordine.

Oamenii lui se risipiră, apoi se întoarseră cu funii și

cu pietre pe care le legară de picioarele celor doi morți ; pe urmă îi duseră pe mal.

Mont-Valérien nu contenea să bubuie, învelit acum într-o clădăraie de fum.

Doi soldați îl apucară pe Morissot de cap și de picioare ; alți doi îl luară pe Sauvage în același fel. Trupurile, legănate cu putere o clipă, fură aruncate departe, descriseră o curbă, apoi se cufundară în picioare, în fluviu, pentru că pietrele trăgeau mai întîi picioarele spre fund.

Apa țîșni, se bulbucă, se învolbură, apoi se liniști, în timp ce valuri mici băteau în mal. Pe apă plutea puțin sînge.

Ofițerul, mereu senin, spuse cu jumătate de glas :

– Acum e treaba peștilor.

Apoi se întoarse către casă.

Deodată zări în iarbă plasa cu porcușori. O ridică, o cercetă, zîmbi și strigă :

– Wilhelm !

Un soldat cu șorț alb veni în goană. Prusacul îi aruncă plasa celor doi împușcați și ordonă :

– Frige-mi numaidecît peștișorii ăștia cît sînt încă vii. Au să fie delicioși.

Apoi începu iar să tragă din pipă.

TESTAMENTUL

Îl cunoşteam pe băiatul acela voinic, pe care îl chema René de Bourneval. Îţi făcea plăcere să stai de vorbă cu el, cu toate că era puţin trist, sătul de toate, foarte sceptic, plin de un scepticism precis şi muşcător, în stare să dezvăluie cu un singur cuvînt ipocriziile mondene. Spunea adesea : „Nu există oameni cinstiţi, sau cel puţin nu sînt cinstiţi decît în comparaţie cu lichelele."

Avea doi fraţi, domnii de Courcils, pe care nu-i vedea. Credeam că nu-i sînt fraţi şi de tată, şi că din pricina asta purtau nume deosebite. Mi se povestise de mai multe ori că în familia asta se petrecuse ceva ciudat, dar nu mi se dăduseră amănunte.

Îmi plăcea mult acest om, aşa că ne-am legat repede. Într-o seară, după ce luasem masa la el în doi, l-am întrebat la întîmplare :

– Eşti născut din prima căsătorie a mamei dumitale, sau dintr-a doua ?

Am văzut că întîi păleşte, apoi se îmbujorează. A tăcut cîteva clipe, vădit încurcat. Apoi a zîmbit melancolic şi dulce, aşa cum zîmbea el cîteodată, şi mi-a spus :

– Dragă prietene, dacă nu te plictiseşte, am să-ţi povestesc nişte amănunte ciudate în legătură cu originea mea. Ştiu că eşti un om inteligent, nu mă tem că prietenia dumitale pentru mine are să se schimbe, şi dacă se va schimba, atunci nici eu n-aş mai vrea să te am prieten.

Mama, doamna de Courcils, era o biată femeie sfioasă, pe care bărbatul ei o luase pentru că era bogată. Toată viaţa ei a fost un chin. Avea un suflet iubitor, sperios, delicat. Toată viaţa a fost bruftuită de cel care ar fi trebuit să-mi fie tată, un bădăran dintre aceia care se numesc nobili de ţară. După o lună de căsătorie, începuse să trăiască cu o servitoare. A mai avut şi alte ibovnice, dintre fetele şi nevestele arendaşilor săi. Asta nu l-a împiedicat însă să aibă doi copii cu nevasta lui. Ar fi trebuit să socotească trei, dacă aş fi pus şi eu la numărătoare. Mama nu spunea nimic. Trăia în casa aceea totdeauna zgomotoasă, ca şoriceii care se strecoară sub mobilă. Se uita la oameni, ştearsă, pierită, fremătătoare cum era, cu ochii ei neliniştiţi şi limpezi, care se mişcau necontenit, cu ochii ei de făptură înspăimîntată de o teamă care n-o părăseşte niciodată. Şi cu toate astea era frumoasă, foarte frumoasă, era blondă, de un blond-cenuşiu, de un blond sfios, de parcă părul i s-ar fi decolorat de atîta teamă.

Printre prietenii domnului de Courcils care veneau des la castel era şi un fost ofiţer de cavalerie, un văduv, un om temut, înfocat şi violent, în stare de cele mai energice hotărîri, domnul de Bourneval, al cărui nume îl port. Era voinic, slab, avea mustăţi mari şi negre. Eu semăn mult cu el. Omul acesta citea mult şi nu gîndea la fel cu cei din clasa lui. Străbunica lui fusese prietenă cu J. J. Rousseau şi s-ar fi spus că el moştenise ceva din legătura asta. Ştia pe dinafară *Contractul Social*, *Noua Heloisă* şi toate cărţile de cugetare, care au pregătit din vreme viitoarea răsturnare a obiceiurilor noastre vechi, a prejudecăţilor, a legilor noastre învechite, a moralei noastre prosteşti.

A iubit-o pe mama şi se pare că l-a iubit şi ea. Legătura asta a fost atît de ascunsă, încît n-a bănuit-o nimeni. Biata femeie, părăsită şi tristă, trebuie să se fi legat de el cu desperare şi să se fi molipsit de felul lui de a

gîndi, de teoriile lui despre libertatea sentimentelor, despre îndrăznelile iubirii independente. Dar, pentru că era prea fricoasă ca să poată vorbi tare, toate astea fură îngropate, adunate, înăbuşite în inima ei care nu se deschidea niciodată.

Fraţii mei erau aspri cu ea, ca şi tatăl lor. N-o mîngîiau şi se purtau cu ea de parcă era o slujnică, obişnuiţi să vadă că n-are nici o trecere în casă.

Eu am fost singurul dintre copiii ei care a iubit-o în adevăr şi pe care l-a iubit şi ea.

A murit. Aveam pe atunci optsprezece ani. Trebuie să adaug, ca să înţelegi ceea ce va urma, că bărbatul ei avea un curator [1], că se pronunţase o separaţie de bunuri în favoarea mamei, care, datorită artificiilor legii şi devotamentului inteligent al unui notar, îşi păstrase dreptul de a lăsa moştenirea cui voia ea.

Am fost deci vestiţi că există un testament la notar şi am fost poftiţi să luăm parte la citirea lui.

Mi-aduc aminte de parcă s-ar fi petrecut ieri. A fost o scenă măreaţă, dramatică, caraghioasă, surprinzătoare, pricinuită de revolta postumă a moartei, de strigătul de libertate, de revendicările pornite din fundul mormîntului ale martirei care fusese zdrobită toată viaţa de moravurile noastre şi care scotea un strigăt desperat de independenţă din sicriul ei închis.

Cel care se credea tatăl meu, un om voinic şi sangvin, care te făcea să-ţi aduci aminte de un măcelar, şi fraţii mei, doi vlăjgani de douăzeci şi douăzeci şi doi de ani, aşteptau liniştiţi pe scaunele lor. Domnul de Bourneval, care fusese invitat şi el, intră şi se aşeză în spatele meu. Avea o redingotă strînsă pe corp, era foarte palid şi îşi muşca mereu mustaţa, acum puţin căruntă. Se aştepta, fără îndoială, la ceea ce avea să se întîmple.

---

[1] Persoană numită de justiţie spre a supraveghea interesele minorilor sau spre a administra averea unui major declarat iresponsabil (n. r.).

Notarul încuie de două ori uşa şi începu să citească, după ce desfăcu în fața noastră plicul pecetluit cu ceară roşie, al cărui cuprins nu-l cunoştea nici el.

Prietenul meu tăcu deodată, se ridică, apoi se îndreptă către scrin, scoase din el o hîrtie veche, o despături, o sărută prelung şi rosti :

– Iată testamentul scumpei mele mame :

„Subsemnata Anne-Catherine-Geneviève-Mathilde de Croixluce, soție legitimă a lui Jean-Léopold-Joseph Gontran de Courcils, în depline facultăți mintale şi trupeşti, îmi exprim aici ultimele dorințe.

Cer mai întîi iertare lui dumnezeu, apoi fiului meu René, pentru actul pe care îl voi săvîrşi. Cred că copilul meu are o inimă destul de mare ca să mă înțeleagă şi să mă ierte. Am suferit toată viața. Am fost luată de nevastă din interes, apoi bărbatul meu m-a disprețuit, m-a nesocotit, m-a asuprit, m-a înşelat necontenit.

Îl iert, dar nu-i datorez nimic.

Fiii mei cei mai mari nu m-au iubit, au fost aspri cu mine, abia dacă s-au purtat cu mine cum te porți cu o mamă.

Toată viața mea am fost pentru ei ceea ce trebuia să fiu ; nici lor nu le datorez nimic după moartea mea. Fără o legătură statornică, sfîntă, de fiecare zi, legăturile de sînge nu există. Un fiu ingrat e mai puțin decît un străin, e un vinovat, pentru că n-are dreptul să fie nepăsător față de mama lui.

Am tremurat întotdeauna în fața oamenilor, în fața legilor lor nedrepte, a obiceiurilor lor inumane, a prejudecăților mîrşave. Nu mă mai tem în fața lui dumnezeu. Moartă, arunc departe de mine orice ipocrizie mincinoasă. Îndrăznesc să-mi spun gîndul, să mărturisesc şi să semnez taina inimii mele.

Deci las în păstrarea iubitului meu Pierre-Germet Simon de Bourneval toată partea mea de avere de care

legea îmi dă voie să dispun, ca să-i revină pe urmă scumpului nostru fiu René.

(Dorința aceasta e formulată de altfel în chip mai precis într-un act autentic.)

Și declar în fața judecătorului suprem care mă așteaptă, că aș fi blestemat cerul și viața, dacă n-aș fi întîlnit dragostea adîncă, devotată, caldă, statornică a iubitului meu, dacă n-aș fi înțeles în brațele lui că dumnezeu a făcut oamenii ca să se iubească, să se ajute, să se mîngîie și să plîngă împreună în ceasurile de amărăciune.

Cei doi copii mai mari ai mei sînt fiii domnului de Courcils, numai René își datorește viața domnului de Bourneval. Mă rog de stăpînul oamenilor și al destinelor lor să-i așeze pe tată și pe fiu deasupra prejudecăților sociale, să-i facă să se iubească pînă la moarte și să mă iubească și pe mine cînd voi fi în pămînt.

Acestea sînt ultimul gînd și ultima mea dorință.

Mathilde de Croixluce"

Domnul de Courcils se ridică și strigă :

– Ăsta e testamentul unei nebune !

Atunci domnul de Bourneval înaintă și spuse cu o voce puternică, cu o voce hotărîtă :

– Eu, Simon de Bourneval, declar că actul acesta cuprinde adevărul adevărat. Sînt gata să-l susțin în fața oricui și chiar să o dovedesc cu scrisorile pe care le am.

Domnul de Courcils se îndreptă către el. Credeam că au să se încaiere. Stăteau acolo, amîndoi înalți, unul slab, celălalt gras, tremurînd. Bărbatul mamei a rostit cu greu :

– Ești un ticălos !

Celălalt a răspuns cu același ton puternic și uscat :

– Domnule, ne vom întîlni în altă parte. Te-aș fi pălmuit și te-aș fi provocat de mult la duel, dacă n-aș fi ținut înainte de orice la liniștea vieții bietei femei pe care ai chinuit-o atîta.

Apoi se întoarse către mine :

– Ești fiul meu. Vrei să mă urmezi ? N-am dreptul să te iau cu mine, dar mi-l iau, dacă vrei să mă întovărășești.

I-am strîns mîna în tăcere. Am plecat împreună. Fără îndoială că eram pe trei sferturi nebun.

Peste două zile domnul de Bourneval l-a ucis în duel pe domnul de Courcils. Frații mei au tăcut, de teama unui scandal grozav. Eu le-am cedat jumătate din averea lăsată de mama și ei au primit-o.

Am renunțat la numele pe care mi-l dădea legea, care nu era al meu, și-am luat numele tatălui meu adevărat. Domnul de Bourneval a murit acum cinci ani. Încă nu sînt mîngîiat.

*

Prietenul meu se ridică, făcu cîțiva pași, se așeză în fața mea :

– Eu socotesc că testamentul mamei este unul din lucrurile cele mai frumoase, cele mai loaiale cele mai mari pe care le poate săvîrși o femeie. Dumneata ce crezi ?

I-am întins amîndouă mîinile :

– Da, fără îndoială, prietene.

UNCHIUL MEU JULES

Un cerşetor bătrîn, cu barbă albă, ne ceru de pomană. Prietenul meu, Joseph Davranche, îi dădu cinci franci. M-am mirat. El îmi spuse :

– Nenorocitul ăsta îmi aduce aminte de o poveste care mă urmăreşte necontenit şi pe care am să ţi-o istorisesc. Ascult-o :

Familia mea, băştinaşă din Havre, era săracă. Ne duceam zilele şi atît. Tata lucra, se întorcea tîrziu de la birou şi nu cîştiga mare lucru. Aveam două surori.

Mama suferea mult din pricina strîmtorării în care trăiam, şi adesea îi spunea bărbatului ei cuvinte aspre, îi făcea mustrări ascunse şi perfide. Bietul om avea atunci un gest care mă umplea de amărăciune. Îşi trecea palma peste frunte, ca şi cînd ar fi vrut să-şi şteargă o sudoare închipuită, şi nu răspundea nimic. Îi simţeam durerea neputincioasă. Economiseam la orice. Nu primeam niciodată o invitaţie la masă ca să nu fim datori să invităm şi noi. Ne cumpăram proviziile cu rabat, resturi din prăvălii. Surorile mele îşi coseau rochiile singure şi se sfătuiau îndelung înainte de a cumpăra un galon de cincisprezece bani metrul. Hrana noastră obişnuită era o supă grasă şi un rasol gătit cu fel de fel de sosuri. Se pare că sînt sănătoase şi hrănitoare. Eu aş fi preferat altceva.

Eram mustrat îngrozitor pentru un nasture pierdut sau pentru o ruptură la pantaloni.

Dar în fiecare duminică ne făceam plimbarea obişnuită pe dig, în mare ţinută. Tata, în redingotă, cu o pălărie mare şi cu mănuşi, îi dădea braţul mamei, împodobită ca o corabie într-o zi de sărbătoare. Surorile mele, gata cele dintîi, aşteptau semnalul de plecare, dar totdeauna se descoperea în ultima clipă o pată pe redingota stăpînului casei şi trebuia să fie ştearsă repede cu o cîrpă muiată în benzină.

Tata, cu pălăria lui mare pe cap, în cămaşă, aştepta să se isprăvească operaţia, în vreme ce mama se grăbea, potrivindu-şi mereu ochelarii de mioapă şi scoţîndu-şi mănuşile, ca să nu le strice.

Porneam la drum cu pompă. Surorile mele mergeau înainte, ţinîndu-se de braţ. Erau la vîrsta măritişului şi trebuiau arătate în oraş. Eu mergeam în stînga mamei ; tata în dreapta. Mi-aduc aminte de ifosele părinţilor mei în timpul plimbărilor noastre de duminică, de înţepeneala feţelor ca şi de severitatea ţinutei lor. Înaintau cu paşi gravi, cu trupul drept, cu picioarele băţoase, ca şi cum de înfăţişarea lor ar fi depins o afacere foarte importantă.

În fiecare duminică, văzînd corăbiile mari care se întorceau din ţări necunoscute şi îndepărtate, tata rostea totdeauna aceleaşi cuvinte :

– Ei, dacă Jules s-ar afla pe una din ele, ce surpriză ar fi !

Unchiul meu Jules, fratele tatei, era singura nădejde a familiei, după ce fusese spaima ei. Auzisem vorbindu-se de el de pe cînd eram copil şi mi se părea că aş fi putut să-l recunosc de la prima vedere, atît mi-era de familiar. Cunoşteam toate amănuntele vieţii lui pînă în ziua în care plecase în America, cu toate că despre această epocă se vorbea în şoaptă.

Se pare că avusese o purtare cam proastă, că, adică, mîncase nişte bani, cea mai mare crimă pentru familiile sărace. Pentru cei bogaţi, un om care petrece face prostii. E numit un băiat de viaţă, un chefliu. Pentru nevoiaşi, un tînăr care îşi sileşte părinţii să-şi atace capitalul e un stricat, un derbedeu, un smintit !

Deosebirea asta e justă, cu toate că faptul e acelaşi, pentru că numai consecinţele determină gravitatea unui act.

În sfîrşit, unchiul Jules, după ce îşi mîncase partea lui pînă la ultima leţcaie, micşorase simţitor moştenirea la care se aştepta tata.

Fusese trimis în America, cum se făcea pe atunci, cu un vapor de marfă care pleca de la Havre la New York.

Ajuns acolo, unchiul meu Jules se stabili ca negustor de nu ştiu ce şi scrise în curînd că începea să cîştige şi că nădăjduia să-l despăgubească pe tata pentru supărarea pe care i-o făcuse. Scrisoarea asta pricinuise o emoţie adîncă în familie. Jules, care nu făcea nici cît o ceapă degerată, cum se spune, deveni deodată un om cinstit, un băiat inimos, un adevărat Davranche, integru ca toţi Davranchii.

Un căpitan adusese de altfel vestea că închiriase o prăvălie mare şi că făcea un negoţ însemnat.

O a doua scrisoare, venită peste doi ani, spunea :

„Dragă Philippe, îţi scriu ca să nu fii îngrijorat de sănătatea mea, care e bună. Şi afacerile merg bine. Mîine plec într-o călătorie lungă în America de Sud. Poate că vor mai trece cîţiva ani pînă cînd îţi voi mai da alte veşti. Dacă nu-ţi scriu, să nu fii neliniştit. Mă voi întoarce la Havre după ce voi face avere. Sper că nu va trece prea mult timp pînă atunci şi că vom trăi fericiţi împreună..."

Scrisoarea asta devenise evanghelia familiei. O citeam în orice împrejurare, o arătam tuturor.

Şi, în adevăr, timp de zece ani unchiul Jules nu ne mai trimise nici o ştire. Dar pe măsură ce trecea timpul, nădejdile tatei creşteau. Şi mama spunea adesea :

– Cind drăguţul de Jules va fi aici, situaţia noastră are să se schimbe. Uite unul care a ştiut să se descurce !

Şi în fiecare duminică, cînd priveam cum se apropie de la marginea zării vapoare mari care scuipau şerpi de fum în văzduh, tata repeta veşnicele lui cuvinte :

– Ei, ce surpriză ar fi dacă Jules s-ar afla pe unul din ele !

Aproape că ne aşteptam să-l vedem fluturînd o batistă şi strigînd :

– Hei ! Philippe !

Clădiserăm mii de planuri pe această întoarcere sigură. Trebuia chiar să cumpărăm cu banii unchiului o căsuţă de ţară lîngă Ingouville. N-aş putea să jur că tata nu începuse unele tocmeli în acest scop.

Cea mai mare dintre surorile mele avea atunci douăzeci şi opt de ani, cealaltă douăzeci şi şase. Nu se măritau şi asta era marea noastră supărare, a tuturor.

În sfîrşit, se ivi un pretendent pentru cea de-a doua. Era un funcţionar sărac, dar onorabil. Am fost sigur totdeauna că scrisoarea unchiului Jules, pe care i-am arătat-o într-o seară, i-a curmat şovăielile şi l-a hotărît.

Ai mei se grăbiră să primească şi se hotărî ca, după căsătorie, toată familia să facă o călătorie mică la Jersey.

Jersey e idealul unei călătorii pentru oamenii săraci. Nu e departe, treci marea cu un vaporaş şi te afli pe alte meleaguri, pentru că insula asta aparţine englezilor. Va să zică un francez poate, după două ceasuri de navigaţie, să vadă un popor vecin şi să-i studieze moravurile, jalnice de altfel, pe această insulă unde flutură drapelul britanic, cum spun oamenii care se exprimă simplu.

Călătoria asta la Jersey deveni singura noastră preocupare, singurul lucru aşteptat, visul nostru de fiecare clipă.

În sfîrşit, am plecat. Mi-aduc aminte, de parcă ar fi fost ieri : vaporul duduia lîngă cheiul din Granville, tata, speriat, supraveghea îmbarcarea celor trei valize, mama, neliniştită, o luase de braţ pe sora mea nemăritată, care părea năucă de cînd plecase cealaltă, ca un pui rămas singur într-un cuib ; cei doi soţi rămîneau totdeauna în urma noastră, ceea ce pe mine mă făcea mereu să mă uit înapoi.

Vaporul şuieră. Ne urcaserăm şi vasul, desprinzîndu-se de chei, porni pe o mare netedă ca o masă de marmură verde. Priveam cum se îndepărtează coastele, eram fericiţi şi mîndri ca toţi cei ce călătoresc puţin.

Tata îşi umfla pîntecele sub redingota de pe care, chiar în dimineaţa aceea, fuseseră şterse cu grijă toate petele şi răspîndea în jurul lui mirosul acela de benzină din zilele de plimbare, ce mă făcea să recunosc duminica.

Deodată zări două doamne elegante cărora doi domni le ofereau stridii. Un marinar bătrîn, jerpelit, deschidea scoicile cu un cuţit şi le dădea domnilor, care pe urmă le întindeau doamnelor. Ele mîncau delicat, ţinînd scoica cu o batistă subţire şi întindeau gura ca să nu-şi păteze rochiile. Apoi sorbeau zeama cu repeziciune şi aruncau cochilia în mare.

Tata, fără îndoială, a fost cucerit de acest act distins : să mănînci stridii pe un vapor în mers. I se păru un lucru elegant, rafinat, superior. Se apropie de mama şi de surorile mele şi le întrebă :

– Aţi vrea să vă ofer nişte stridii ?

Mama şovăia din pricina cheltuielii, dar surorile mele primiră numaidecît. Mama rosti, necăjită :

– Mi-e teamă să nu-mi facă rău la stomac. Dă-le numai copiilor, dar puţine, să nu se îmbolnăvească. Apoi se întoarse spre mine şi adăugă : Joseph însă n-are nevoie. Băieţii nu trebuie răsfăţaţi.

Am rămas lîngă mama, gîndindu-mă că deosebirea asta era nedreaptă. Mă uitam după tata, care le conducea cu

pompă pe fetele şi pe ginerele lui către bătrînul marinar zdrenţăros.

Cele două doamne plecaseră şi tata le arăta surorilor mele cum trebuie să mănînce ca să nu le curgă zeama din scoici. Vru chiar să le dea o pildă și luă o stridie. Cînd încercă să le imite pe cele două doamne, îşi vărsă numaidecît tot lichidul pe redingotă și o auzii pe mama şoptind :

– Mai bine ar fi stat liniștit.

Dar dintr-o dată tata păru tulburat, se depărtă cu cîțiva pași, se uită la familia lui adunată în jurul marinarului și porni pe neașteptate spre noi. Îmi păru palid, cu o privire ciudată. Îi spuse mamei, cu glas scăzut :

– Ce extraordinar seamănă omul care deschide stridiile cu Jules.

Mama, uimită, îl întrebă :

– Care Jules ?...

– Cu... cu fratele meu... dacă nu l-aș ști om cu stare, în America, aș crede că e el.

Mama, înspăimîntată, îngăimă :

– Ești nebun ? De vreme ce știi bine că nu e el, de ce spui asemenea prostii ?

Tata însă stăruia :

– Du-te să-l vezi, Clarisse. Vreau să te convingi şi tu, cu ochii tăi.

Ea se ridică şi se apropie de fete. Şi eu mă uitam la omul acela. Era bătrîn, murdar, zbîrcit și nu-şi lua ochii de la treaba pe care o făcea.

Mama se întoarse. Am văzut că tremura. Rosti foarte repede :

– Cred că e el. Du-te la căpitan și cere informaţii. Şi mai ales fii prudent, să nu ne cadă haimanaua asta pe cap tocmai acum !

Tata se îndepărtă şi eu mă luai după el. Încercam o emoţie ciudată.

Căpitanul, un domn înalt, slab, cu favorite lungi, se plimba cu un aer ţanţoş pe punte, ca şi cum ar fi comandat vasul poştal de India.

Tata începu să vorbească ceremonios, îi puse întrebări privitoare la meseria lui, pe care le întovărăşi de complimente.

– Care e importanţa insulei Jersey? Dar produsele ei? Populaţia? Moravurile? Obiceiurile? Natura solului etc., etc.

Ai fi crezut că era vorba cel puţin de Statele Unite ale Americii.

Pe urmă vorbiră despre „Express", vasul pe care ne aflam, ajunseră la echipaj şi, în sfîrşit, tata întrebă cu o voce tulburată :

– Aveţi colo un bătrîn care deschide stridiile şi care pare foarte interesant. Cunoaşteţi vreun amănunt despre el?

Căpitanul, pe care conversaţia asta începuse să-l enerveze, răspunse rece :

– E un bătrîn vagabond francez pe care l-am găsit anul trecut în America şi l-am adus înapoi, în patrie. Se pare că are nişte neamuri la Havre, dar nu vrea să se întoarcă la ele, pentru că le datorează nişte bani. Îl cheamă Jules... Jules Darmanche sau Darvanche, aşa ceva, nu mai ştiu. Se spune că acolo a fost bogat la un moment dat, dar vezi în ce hal e acum.

Tata se îngălbeni şi îngăimă cu gîtlejul sugrumat, cu ochii rătăciţi :

– Ah! da! foarte bine... foarte bine... Nu mă mir. Mulţumesc, domnule căpitan.

Şi plecă, sub privirea uluită a marinarului.

Se întoarse atît de răvăşit lîngă mama, încît ea îi spuse :

– Stai jos, o să vadă lumea că se petrece ceva cu tine,

Tata căzu pe bancă, bîiguind :

– El e, el e! Apoi întrebă : Ce-o să facem acum?

Mama răspunse repede :
– Trebuie să îndepărtăm copiii. Joseph, de vreme ce știe tot, are să se ducă după ei. Trebuie să avem grijă mai ales ca ginerele nostru să nu bănuiască nimic.
Tata părea năruit. Îngînă :
– Ce nenorocire !
Mama se înfurie deodată :
– Totdeauna am bănuit eu că hoțul ăsta n-are să facă nimic și are să cadă tot în spinarea noastră ! Parcă poți să aștepți vreodată ceva de la un Davranche !
Tata își trecu palma peste frunte, cum făcea totdeauna cînd nevastă-sa îl mustra.
Ea adăugă :
– Acum dă-i bani lui Joseph, ca să se ducă să plătească stridiile. Nu ne-ar mai lipsi decît să ne recunoască cerșetorul ăsta. Frumoasă impresie am face pe vas ! Hai la celălalt capăt, ca individul să nu se apropie de noi !
Mama se ridică și se depărtară amîndoi, după ce îmi dădură o monedă de cinci franci.
Surorile mele, mirate, îl așteptau pe tata. Le-am spus că mama avea puțin rău de mare și l-am întrebat pe omul care deschidea stridiile :
– Cît vă datorăm, domnule ?
Îmi venea să spun : „unchiule".
Mi-a răspuns :
– Doi franci și cincizeci.
I-am întins piesa de cinci franci și el mi-a dat restul.
Mă uitam la mîna lui, o biată mînă de marinar, zbîrcită, mă uitam la fața lui, o față bătrînă și nefericită, tristă, fără nădejde, și mă gîndeam : „E unchiul meu, fratele tatei, unchiul meu !"
I-am dat cincizeci de bani bacșiș. Mi-a mulțumit :
– Să-ți ajute dumnezeu, domnișorule ! cu glasul unui milog care primește pomana. M-am gîndit că acolo trebuie să fi cerșit.
Surorile mele mă priveau, uluite de dărnicia mea.

Cînd i-am dat tatei înapoi doi franci, mama, mirată, m-a întrebat :

– Cum ? Au costat trei franci ? Nu se poate !

Am spus cu hotărîre :

– I-am dat cincizeci de bani bacşiş.

Mama a tresărit şi m-a privit ţintă în ochi :

– Eşti nebun ? Să-i dea el cincizeci de bani omului ăluia, derbedeului ăluia !

Dar s-a oprit pentru că tata o privea şi-i făcea semn spre ginerele ei.

Apoi tăcurăm.

În faţa noastră, în zare, o umbră liliachie părea că iese din mare. Era Jersey.

Cînd ne apropiam de chei, m-a cuprins o dorinţă de nestăpînit să-l mai văd o dată pe unchiul meu Jules, să mă duc lîngă el, să-i spun ceva mîngîietor şi drăgăstos. Dar cum nimeni nu mai mînca stridii, el pierise ; coborise fără îndoială în fundul calei murdare în care locuia, nenorocitul.

Ne-am întors cu vaporul de Saint-Malo, ca să nu-l mai întîlnim. Mama era măcinată de teamă.

Nu l-am mai văzut niciodată pe fratele tatei.

Uite de ce dau cîteodată cîte cinci franci unui vagabond.

DECORAT

Unii oameni se nasc cu un instinct predominant, cu o vocaţie sau numai cu o dorinţă trează de cînd au început să vorbească, să gîndească.

Domnul Sacrement n-avea din copilărie decît o dorinţă în inima lui : să fie decorat. Cînd era încă mic, purta o cruce a Legiunii de onoare de tinichea, aşa cum alţi copii poartă un chipiu, şi pe stradă o ţinea de mînă pe maică-sa cu mîndrie, bombîndu-şi pieptul mic, împodobit cu panglica roşie şi cu steaua de metal.

După ce făcu studii slăbuţe, căzu la bacalaureat, şi neştiind de ce să se apuce, se însură cu o fată frumoasă, pentru că era bogat. Trăiră la Paris aşa cum trăiesc burghezii cu bani, făcînd vizite în cercul lor, fără să se amestece cu restul lumii ; erau mîndri de cunoştinţa unui deputat, care putea să devină ministru, şi că erau prieteni cu doi comandanţi de divizie.

Dar gîndul care îi intrase în cap domnului Sacrement încă din primele zile ale vieţii sale nu-l slăbea, şi omul suferea fără încetare că n-avea dreptul să-şi atîrne pe redingotă o panglicuţă colorată.

Oamenii decoraţi pe care îi întîlnea pe bulevard îi răneau inima. Îi privea pieziş, cu o gelozie desperată. Cîteodată, în lungile după-amieze în care n-avea ce face, începea să-i numere. Îşi spunea : „Să vedem cîţi am să-ntîlnesc de la Madeleine pînă în strada Drouot.“

Înainta încet, cercetînd hainele cu ochiul lui obişnuit să deosebească de departe semnul mic, roşu. Cînd ajungea la capătul plimbării, se mira totdeauna de numărul lor : „Opt ofiţeri şi şaptesprezece cavaleri ! Cîţi sînt ! Ce stupid lucru să risipească crucile aşa ! Ia să văd dacă am să-ntîlnesc tot atîţia la întoarcere."

Se întorcea încet, amărît cînd mulţimea grăbită a trecătorilor îi împiedica cercetările, îl făcea să scape vreunul. Cunoştea cartierele în care se întîlneau cele mai multe decoraţii. Abundau la Palais-Royal, şi pe rue de la Paix erau mai multe decît pe avenue de l'Opéra. Partea dreaptă a bulevardului era mai frecventată de decoraţi decît stînga. Se părea că preferă şi anumite teatre sau cafenele. De cîte ori domnul Sacrement zărea un grup de domni bătrîni cu părul alb, ce stăteau în mijlocul trotuarului stingherind circulaţia, îşi spunea : „Uite ofiţeri ai Legiunii de onoare !", şi îi venea să-i salute.

Băgase de seamă adesea că ofiţerii au altă ţinută decît simplii cavaleri. Îşi ţin altfel capul. Se simţea că se bucură oficial de o consideraţie mai înaltă, de o mai mare importanţă.

Alteori, domnul Sacrement era cuprins de furie, de revoltă împotriva tuturor oamenilor decoraţi şi simţea ură faţă de ei.

Atunci, întors acasă, îndîrjit de întîlnirea atîtor cruci, aşa cum e un biet flămînd după ce a trecut prin faţa unor mari băcănii, declara cu o voce puternică :

– Cînd o să scăpăm oare de guvernul ăsta păcătos ?

Nevastă-sa, uimită, îl întreba :

– Ce ai astăzi ?

El răspundea :

– Sînt revoltat de nedreptăţile care văd că se fac pretutindeni ! Ah ! ce dreptate aveau comunarzii !

Dar după-masă ieşea iar şi se ducea să se uite la prăvăliile de decoraţii. Cerceta toate aceste embleme de forme diferite, de culori felurite. Ar fi vrut să le aibă pe

toate și să pășească grav în capul unui cortegiu, cu pieptul sclipitor, vărgat de insigne aliniate una lîngă alta, cît îi era el de lat, cu jobenul sub braț, în mijlocul unei ceremonii publice, într-o sală uriașă plină de o mulțime uluită, printre șoapte de admirație, printr-un freamăt respectuos.

Dar vai ! N-avea drept la nici o decorație.

Își spuse : „Legiunea de onoare e, într-adevăr, greu de obținut de către un om care n-are nici o funcție publică. Dacă aș încerca să obțin un premiu al Academiei !"

Dar nu știa ce trebuie să facă. Îi vorbi într-o zi despre asta nevesti-si, care rămase uluită.

– Un premiu al Academiei ? Ce-ai făcut pentru asta ?

El se înfurie :

– Nu pricepi ce vreau să-ți spun ! Tocmai asta caut și eu, ce trebuie să fac. Cîteodată ești stupidă.

Femeia zîmbi :

– Foarte bine, ai dreptate. Dar eu nu mă pricep.

Sacrement avu o idee :

– Dacă ai vorbi tu cu deputatul Rosselin ? El ar putea să-mi dea un sfat bun. Înțelegi și tu că eu nu îndrăznesc să-i vorbesc direct de chestia asta. E un lucru destul de delicat, destul de greu. Pe cînd, dacă vine de la tine, pare firesc.

Doamna Sacrement făcu ce-i ceruse. Domnul Rosselin îi făgădui să vorbească cu ministrul. Atunci Sacrement începu să-l sîcîie. Deputatul îi răspunse la urma urmelor că trebuia să facă o cerere în care să-și enumere titlurile.

Titlurile ? Vezi că el nu era nici măcar bacalaureat. Totuși se puse pe lucru și începu să scrie o broșură despre *Dreptul poporului la învățămînt*. N-o putu isprăvi din lipsă de idei.

Căută subiecte mai ușoare și atacă pe rînd cîteva. Mai întîi : instrucțiunea copiilor prin văz. Voia să facă în cartierele sărace niște teatre gratuite pentru copiii mici. Părinții aveau să-i ducă la aceste teatre de la vîrsta cea mai fragedă, și acolo aveau să primească, prin mijlocirea

unei lanterne magice, noţiuni asupra tuturor cunoştinţelor omeneşti. Trebuiau să fie adevărate cursuri. Văzul va instrui creierul şi imaginile vor rămîne în memorie făcînd ştiinţa vizibilă, ca să spunem aşa.

Ce era mai simplu decît să predai în felul acesta istoria universală, geografia, ştiinţele naturale, botanica, zoologia, anatomia etc. etc. ?

Tipări memoriul acesta şi trimise cîte un exemplar fiecărui deputat, zece fiecărui ministru, cincizeci preşedintelui republicii, zece fiecărui ziar parizian şi cîte cinci ziarelor din provincie.

Apoi se ocupă de problema bibliotecilor volante propunînd ca statul să trimită pe străzi cărucioare pline de cărţi, asemănătoare cu cărucioarele negustorilor de portocale. Fiecare locuitor trebuia să aibă dreptul să împrumute zece volume pe lună, plătind cinci bani abonamentul.

„Poporul, spunea domnul Sacrement, nu se osteneşte decît pentru plăceri. De vreme ce nu se duce el singur către învăţătură, trebuie ca învăţătura să vină la el etc."

În jurul încercărilor lui nu se iscă nici un zgomot. Totuşi el îşi făcu cererea. I se răspunse că se luase notă, că se făceau cercetări. Se crezu sigur de succes ; aşteptă. Nu se întîmplă nimic.

Atunci se hotărî să facă el însuşi demersuri. Ceru o audienţă ministrului Instrucţiunii Publice şi fu primit de un şef de cabinet, foarte tînăr şi grav de pe acuma, solemn chiar, care apăsa ca pe clapele unui pian pe o serie de butoane albe ca să-şi cheme uşierii şi oamenii de serviciu, ca şi funcţionarii subalterni. El îi spuse solicitatorului că problema care îl interesa era pe drumul cel bun şi îl sfătui să-şi continue remarcabilele lucrări.

Domnul Sacrement se puse iar pe lucru.

Domnul Rosselin, deputatul, părea că se interesează foarte mult acum de succesul lui şi îi dădea chiar o mulţime de sfaturi practice minunate. De altfel şi el era

decorat, fără să se știe pentru ce pricini meritase această distincție.

Deputatul îi indică lui Sacrement ce studii noi să întreprindă, îl prezentă în societățile savante care se ocupau de anumite puncte deosebit de întunecate ale științei, în scopul de a-l face să ajungă să primească distincția, îl sprijini chiar la minister.

Într-o zi, cînd veni la masă la prietenul său (de cîteva luni mînca des la el), îi spuse încet, strîngîndu-i mîna :

– Am obținut pentru dumneata o mare favoare. Comitetul lucrărilor istorice te însărcinează cu o misiune. E vorba de niște cercetări ce trebuiesc făcute în diferite biblioteci din Franța.

Sacrement, gata să leșine, nu mai putu nici să mănînce, nici să bea. Plecă peste opt zile.

Mergea din oraș în oraș, cerceta cataloagele, răscolea poduri pline de hîrțoage prăfuite, înfuriind bibliotecarii.

Într-o seară, pe cînd se afla la Rouen, vru să se ducă să-și îmbrățișeze nevasta pe care n-o mai văzuse de o săptămînă. Luă trenul de ora nouă, care ajungea la Paris la miezul nopții.

Avea cheia la el. Intră fără zgomot, tremurînd de bucurie, fericit că îi face o surpriză. Ea se încuiase. Ce păcat ! Atunci îi strigă prin ușă :

– Jeanne, eu sînt !

Femeii trebuie să-i fi fost foarte frică, pentru că o auzi sărind din pat și vorbind singură, ca în vis. Apoi alergă la cabinetul de toaletă, îl deschise și îl închise la loc, străbătu în fugă, de cîteva ori, cu picioarele goale, odaia, lovindu-se de mobilele ale căror geamuri zăngăneau. Apoi, în sfîrșit, întrebă :

– Tu ești, Alexandre ?

El răspunse :

– Da, eu sînt, hai, deschide !

Ușa se deschise și nevastă-sa se aruncă la pieptul lui îngînînd :

– Ah ! ce spaimă ! ce surpriză ! ce bucurie !

Sacrement începu să se dezbrace metodic, aşa cum le făcea pe toate. Îşi luă de pe scaun pardesiul, pe care de obicei îl agăţa în vestibul, şi rămase încremenit. Avea la butonieră o panglică roşie.

Îngăimă :

– Pard... pard... pardesiul ăsta e decorat.

Nevastă-sa se repezi la el dintr-o săritură şi îi smulse haina din mîini :

– Nu... te înşeli... dă-l încoace !

El însă îl ţinea de o mînecă, nu-i dădea drumul, şi repeta înnebunit :

– Cum ?... de ce ?... Explică-mi ! Al cui e ? Nu-i al meu de vreme ce poartă Legiunea de onoare !

Ea se trudea să i-l smulgă, desperată, îngăimînd :

– Stai... stai... dă-mi-l... nu pot să-ţi spun... e un secret... stai !

Dar el se supără, se îngălbeni :

– Vreau să ştiu cum a ajuns pardesiul ăsta aici ! Nu-i al meu.

Atunci ea îi strigă în obraz :

– Ba da, taci, jură-mi... ascultă-mă, eşti decorat.

Sacrement fu atît de zguduit de emoţie, încît dădu drumul pardesiului şi se prăbuşi într-un fotoliu.

– Sînt... ai spus că sînt... decorat.

– Da... e un secret, e un mare secret.

Ea închise într-un dulap veşmîntul glorios şi se întoarse către bărbatu-său, palidă şi tremurînd.

– Da, ţi-am făcut un pardesiu nou. Dar jurasem să nu-ţi spun nimic. Nu va fi oficial decît peste o lună sau şase săptămîni. Trebuie întîi să-ţi închei misiunea. Trebuia s-o afli cînd te-ai fi întors. Domnul Rosselin a obţinut-o pentru tine...

Sacrement, stins, îngînă :

– Rosselin... decorat. M-a decorat... el... pe mine... ah !...

Trebui să bea un pahar cu apă.

O hîrtiuţă albă, căzută din buzunarul pardesiului, zăcea pe podea. Sacrement o ridică, era o carte de vizită. Citi : „Rosselin. Deputat".

– Vezi şi tu ! zise nevasta.

El începu să plîngă de bucurie.

Peste o săptămînă, ziarul *Oficialul* anunţă că domnul Sacrement fusese numit cavaler al Legiunii de onoare pentru servicii excepţionale.

GIUVAERUL

Era una dintre acele fete drăgălaşe şi fermecătoare, născute ca dintr-o greşeală a soartei într-o familie de funcţionari. Nu avea zestre, nu avea speranţe, nu avea nici un mijloc de a fi cunoscută, iubită, înţeleasă, luată de nevastă de un om bogat şi deosebit. Se lăsă măritată cu un mic impiegat de la Ministerul Instrucţiunii Publice.

Pentru că nu se putea impodobi, fu simplă, dar era nefericită ca o declasată. Femeile nu au nici castă, nici rasă ; frumuseţea, graţia şi farmecul le ţin loc de origine şi de familie. Delicateţea înnăscută, instinctul de eleganţă, supleţea spiritului sînt singura lor ierarhie şi fac ca fetele din popor să fie egale cu cele mai mari doamne.

Suferea necontenit, deoarece se simţea născută pentru toate lucrurile alese şi pentru lux. Suferea din pricina sărăciei locuinţei ei, a urîţeniei pereţilor, a uzurii scaunelor, a lipsei de frumuseţe a stofelor. Toate aceste lucruri, pe care o altă femeie din casta ei nu le-ar fi băgat în seamă, o chinuiau şi o revoltau. Imaginea micii bretone, care îi îngrijea gospodăria modestă, trezea în ea păreri de rău cumplite şi visuri deznădăjduite. Se gîndea la anticamerele tăcute, tapisate cu stofe orientale, luminate de lămpi înalte, de bronz, şi la valeţii înalţi, cu pantaloni scurţi, care dorm în fotoliile largi, toropiţi de căldura caloriferului. Se gîndea la saloanele mari, tapetate cu mă-

tăsuri vechi, cu mobile delicate, pe care stau bibelouri de preț, și la salonașele cochete, parfumate, făcute anume pentru convorbirile de la ora cinci, cu cei mai apropiați prieteni, cu oameni cunoscuți și căutați, a căror atenție e rîvnită, e dorită de toate femeile.

Cînd se așeza la prînz în fața mesei rotunde, acoperită cu o față de masă care mai fusese așternută trei zile, în fața bărbatului ei care lua capacul de pe castron, spunînd cu încîntare : „Ah, ce supă bună ! Nu cunosc ceva mai bun !", se gîndea la mesele delicate, cu argintărie strălucitoare, între tapiserii care acopereau pereții, cu personaje de altădată și cu păsări ciudate, în mijlocul unei păduri de basm ; se gîndea la mîncările savuroase servite in veselă minunată, la complimentele șoptite și ascultate cu un zîmbet de sfinx, în vreme ce mănînci carnea trandafirie a unui păstrăv sau o aripă de pui.

Nu avea toalete, nu avea bijuterii, n-avea nimic. Și numai astea o atrăgeau. Se simțea făcută pentru ele. Ar fi vrut atît de mult să placă, să fie dorită, să fie cuceritoare și prețuită !

Avea o prietenă bogată, o colegă de pension pe care nu mai voia să se ducă s-o vadă, atît suferea cînd se întorcea de la ea. Plîngea zile întregi de amărăciune, de părere de rău și de deznădejde.

*

Dar într-o seară bărbatul ei se întoarse acasă cu o înfățișare victorioasă, ținînd un plic mare în mînă.

– Uite, spuse el, e ceva pentru tine.

Ea rupse repede plicul și scoase din el un carton imprimat pe care scria :

„Ministrul Instrucțiunii Publice și doamna Georges Ramponneau îi roagă pe domnul și doamna Loisel să-i onoreze cu prezența lor în seara de luni 18 ianuarie, în palatul ministerului".

În loc să fie încîntată, cum nădăjduise bărbatul ei, ea aruncă cu necaz invitația pe masă, mormăind :

– Ce vrei să fac cu asta ?

– Dar bine, dragă, eu credeam că ai să fii mulțumită. Nu te duci nicăieri, niciodată. Asta e un prilej, și încă unul grozav. Mi-a fost foarte greu să fac rost de invitație. Toată lumea se bate pe ele și nu se prea dau funcționarilor. Ai să vezi acolo toată lumea oficială.

Ea îi aruncă o privire furioasă și spuse nerăbdătoare :

– Ce naiba vrei să pun pe mine, ca să merg acolo ?

El nu se gîndise la asta. Îngînă :

– Păi cu rochia cu care mergi la teatru. Mie mi se pare foarte drăguță...

Dar tăcu uluit, cînd văzu că nevastă-sa începe să plîngă. Două lacrimi mari îi coborau încet din colțurile pleoapelor spre colțurile gurii. Ingăimă :

– Ce ai ? Ce ai ?

Ea se sili să-și stăpînească amărăciunea și răspunse cu o voce liniștită, ștergîndu-și ochii umezi :

– Nimic. Numai că n-am o toaletă potrivită și nu mă pot duce la serată. Dă invitația unui coleg a cărui nevastă e mai înțolită decît mine.

El era desperat. Stărui :

– Stai să vedem, Mathilde, cît te-ar costa o toaletă potrivită, pe care ai mai putea-o întrebuința și în alte împrejurări, așa, ceva simplu de tot !

Ea se gîndi cîteva clipe, își făcu socotelile, cugetînd la suma pe care o putea cere, fără să pricinuiască un refuz imediat și o exclamație de spaimă din partea impiegatului chivernisit.

În sfîrșit, răspunse șovăind :

– Nu știu exact, dar mi se pare că aș putea-o scoate la capăt cu patru sute de franci.

El se îngălbeni puțin, pentru că păstra tocmai atîția bani ca să-și cumpere o pușcă și să se ducă la vînătoare

în vara următoare, în cîmpia Nanterre, cu cîţiva prieteni care plecau acolo duminica, să vîneze ciocîrlii.

Cu toate astea, spuse :

– Fie, îţi dau patru sute de franci. Dar încearcă să-ţi faci o rochie frumoasă.

*

Ziua seratei se apropia si doamna Loisel părea tristă, neliniştită, tulburată, deşi toaleta era gata. Bărbatul ei o întrebă într-o seară :

– Ce ai ? Eşti foarte ciudată de trei zile.

Îi răspunse :

– Sînt necăjită că n-am nici o bijuterie, nici o piatră scumpă, nimic. Am să arăt ca un pui de bogdaproste. Mai curînd nu m-aş duce la serată.

– Ai să te împodobeşti cu flori naturale. În anotimpul ăsta e chiar elegant. Poţi să-ţi cumperi cu zece franci doi sau trei trandafiri minunaţi.

Ea nu era convinsă.

– Nu... nu e nimic mai umilitor pe lume decît să pari săracă între femeile bogate.

Bărbatu-său strigă deodată :

– Ce proastă eşti ! Du-te la prietena ta, doamna Forestier, şi roag-o să-ţi împrumute nişte bijuterii. Sînteţi doar destul de intime.

Ea scoase un ţipăt de bucurie.

– Adevărat ! Nu mi-a venit în minte.

A doua zi se duse la prietena ei şi-i povesti cît era de amărîtă.

Doamna Forestier se îndreptă spre dulapul cu oglinzi, scoase o besactea mare, o aduse, o deschise, şi-i spuse doamnei Loisel :

– Alege-ţi, dragă.

Văzu întîi cîteva brăţări, pe urmă un şirag de perle, pe urmă o cruce veneţiană de aur cu pietre scumpe, minunat lucrată. Încercă podoabele în faţa oglinzii, şovăi,

nu se putea hotărî să se despartă de ele, să le dea înapoi. Întreba mereu :

– Nu mai ai altceva ?

– Ba da. Caută. Nu știu ce ar fi pe gustul tău.

Deodată descoperi într-o cutie de satin negru un minunat șirag de diamante. Inima începu să-i bată, frămîntată de o dorință nepotolită. Cînd îl luă, mîinile îi tremurau. Îl prinse în jurul gîtului peste rochia fără decolteu și rămase în extaz în fața ei înseși.

Apoi întrebă șovăitoare, înfricoșată :

– Poți să mi-l împrumuți pe ăsta, numai pe el ?

– Fără îndoială.

Se repezi la prietena ei, o sărută cu foc și fugi cu comoara dobîndită.

Veni și ziua seratei. Doamna Loisel avu succes. Era cea mai frumoasă, cea mai elegantă, mai grațioasă, mai zîmbitoare și mai nebună de fericire din toate cîte erau acolo. Toți bărbații o priveau, întrebau cum o cheamă, cereau să valseze cu ea. Ministrul o remarcă.

Dansa pierdută, pătimașă, amețită de plăcere, nemaigîndindu-se la nimic, plină de triumful frumuseții ei, de gloria succesului, înconjurată de un fel de abur de fericire născut din complimentele, admirația, dorințele trezite de ea, din această victorie atît de întreagă și de dulce pentru inima femeilor.

Plecară acasă pe la ora patru. Bărbatul ei dormea de pe la miezul nopții într-un salonaș pustiu, împreună cu alți trei domni ale căror neveste se distrau de minune.

Îi puse pe umeri haina de stradă, un veșmînt modest de toate zilele, a cărui sărăcie nu se potrivea de loc cu eleganța toaletei de bal. Ea își dădu seama și vru să plece repede, ca să nu fie văzută de celelalte femei care se înveleau în blănuri.

Loisel o ținea pe loc :

– Stai puţin ! Ai să răceşti afară. Am să chem o trăsură.

Ea însă nu-l ascultă şi coborî repede scara. Cînd ajunseră în stradă, nu găsiră nici o trăsură. Începură să caute, să strige după birjile pe care le vedeau trecînd la distanţă.

Coborîră spre Sena, necăjiţi, dîrdîind. Pe chei găsiră în sfîrşit unul dintre acele cupeuri de noapte care nu se văd la Paris niciodată ziua, ca şi cînd le-ar fi ruşine să-şi arate jerpeleala pe lumină.

Îi aduse pînă în faţa uşii lor, în rue des Martyrs şi suiră scara trişti. Pentru ea se isprăvise. Dar el se gîndea că trebuie să fie la minister la ora zece.

Doamna Loisel îşi scoase haina de pe umeri, în faţa oglinzii, ca să se mai vadă o dată în toată strălucirea, dar în clipa aceea dădu un strigăt. Nu mai avea colierul la gît.

Bărbatu-său, pe jumătate dezbrăcat, întrebă :

– Ce ai ?

Se întoarse spre el, înnebunită :

– Nu... nu... nu mai am diamantele doamnei Forestier.

El se ridică în picioare, năucit.

– Ce ? Cum ? Nu se poate !

Căutară în cutele rochiei, în cutele paltonului, în buzunare, pretutindeni. Nu le găsiră.

O întrebă :

– Eşti sigură că le aveai cînd am plecat de la bal ?

– Da. Le-am pipăit în vestibulul ministerului.

– Dacă le-ai fi pierdut pe stradă, le-am fi auzit căzînd. Trebuie să fie în trăsură.

– Da. Pesemne că acolo. Ştii ce număr avea ?

– Nu. Tu te-ai uitat ?

– Nu.

Se priveau încremeniţi. În sfîrşit, Loisel se îmbrăcă la loc :

– Mă duc îndărăt, să văd dacă nu le găsesc în drumul pe care l-am făcut pe jos.

Ieşi. Ea rămase în rochia de seară, nu mai avea putere să se culce, stătea înlemnită pe un scaun, fără vlagă, fără gînduri.

Bărbatul se întoarse pe la şapte. Nu le găsise.

Se duse la Prefectura de poliţie, la ziare ca să făgăduiască o recompensă, la societăţile de trăsuri de piaţă, în sfîrşit, oriunde îl împingea o brumă de nădejde.

Ea îl aşteptă toată ziua, cu aceeaşi spaimă în faţa cumplitei lor nenorociri.

Loisel se întoarse acasă tras la faţă, galben. Nu găsise nimic.

– Trebuie să-i scrii prietenei tale că ai rupt încheietoarea şiragului şi că l-ai dat la dres. Mai cîştigăm puţin timp.

Ea scrise ce-i dictă el.

După o săptămînă pierduseră orice nădejde.

Loisel, îmbătrînit cu cinci ani, spuse :

– Trebuie să ne hotărîm să înlocuim giuvaerul.

A doua zi luară cutia în care fusese şiragul şi se duseră la giuvaergiul al cărui nume se afla scris pe capac. El îşi cercetă registrele şi spuse :

– Doamnă, n-am vîndut eu şiragul. Pesemne că am vîndut numai cutia.

Se duseră din giuvaergiu în giuvaergiu, căutînd un şirag asemănător cu cel pierdut, scormonindu-şi amintirea, bolnavi amîndoi de supărare şi de spaimă.

Găsiră într-o prăvălie pe lîngă Palais-Royal un şirag de diamante care le păru la fel cu cel pe care îl căutau. Costa patruzeci de mii de franci. Le fu lăsat la treizeci şi şase de mii.

Îl rugară pe giuvaergiu să nu-l vîndă timp de trei zile. Şi se înţeleseră cu el să-l primească înapoi şi să le res-

tituie trezeci şi patru mii, dacă l-ar găsi pe cel pierdut pînă la sfîrşitul lui februarie.

Loisel avea optsprezece mii de franci, moştenire de la taică-său. Restul avea să-l împrumute.

Se împrumutară, ceru o mie unuia, cinci sute altuia, o sută de ici, trei sute de colo, semnă poliţe grozave, avu de-a face cu cămătari, cu tot neamul celor care dau bani cu dobîndă. Îşi compromise tot restul vieţii, îşi puse semnătura fără să ştie dacă o va putea onora şi, îngrozit de spaimele viitorului, de sărăcia neagră ce avea să se abată asupra lui, de perspectiva tuturor lipsurilor materiale şi a chinurilor morale, se duse şi puse pe masa negustorului treizeci şi şase de mii de franci şi cumpără giuvaerul.

Doamna Loisel duse şiragul doamnei Forestier, care îi spuse cam înţepată :

– Ar fi trebuit să mi-l aduci mai curînd. Se putea să am nevoie de el.

Nu deschise cutia, fapt de care prietena ei se temuse. Dacă ar fi băgat de seamă că nu e acelaşi, ce-ar fi crezut ? Ce-ar fi spus ? N-ar fi luat-o drept o hoaţă ?

Doamna Loisel cunoscu viaţa îngrozitoare a celor nevoiaşi. Dar se resemnă, deveni deodată eroică. Datoria asta spăimîntătoare trebuia plătită. Avea s-o plătească. Dădu drumul servitoarei. Se mutară, închiriară o mansardă sub un acoperiş.

Cunoscu treburile grele ale gospodăriei, munca nesuferită de la bucătărie. Spălă vasele, tocindu-şi unghiile trandafirii pe cratiţele unsuroase şi pe fundul oalelor. Spălă rufele murdare, cămăşile şi otrepele pe care le usca pe frînghie. Duse în fiecare zi gunoiul jos, în stradă şi aduse apa sus, oprindu-se la fiecare cat ca să răsufle. Îmbrăcată ca o femeie de mahala, merse cu coşul pe braţ la fructar, la băcan, la măcelar, se tocmi, fu ocărîtă, se bătu pentru fiecare gologan nenorocit.

În fiecare lună trebuia să achite polițe, să amîne altele, să cîștige timp.

Bărbatul ei controla seara socotelile unui negustor și noaptea făcea cîteodată copii plătite cu cinci bani pagina.

Și viața asta ținu zece ani.

Peste zece ani plătiseră tot, tot, și dobînzile, și dobînzile dobînzilor.

Doamna Loisel părea acum bătrînă. Ajunsese femeia voinică, aprigă și aspră din gospodăriile sărace. Era prost pieptănată și vorbea tare, spăla scîndurile cu fustele suflecate și cu mîinile roșii. Dar cîteodată, cînd bărbatul ei era la birou, se așeza lîngă fereastră și se gîndea la seara aceea de odinioară, la balul la care fusese atît de frumoasă și de sărbătorită.

Ce s-ar fi întîmplat dacă n-ar fi pierdut giuvaerul? Cine știe? Cine știe? Ce ciudată, ce schimbătoare e viața! Cît de puțin trebuie ca să fii pierdut sau salvat!

Într-o duminică, în care se dusese să se plimbe pe Champs-Elysées ca să se destindă de încordările săptămînii, văzu deodată o femeie care mergea cu un copil. Era doamna Forestier, tot tînără, tot frumoasă, tot cuceritoare.

Doamna Loisel se emoționă. Să vorbească cu ea? Da, sigur. Acum, după ce plătise, avea să-i spună tot. De ce nu?

Se apropie:

– Bună ziua, Jeanne.

Cealaltă n-o recunoscu, se miră chiar că e oprită în drum cu atîta familiaritate de o femeie simplă. Murmură:

– Dar... doamnă... nu știu... cred că vă înșelați.

– Nu. Sînt Mathilde Loisel.

Prietena scoase un strigăt:

– Vai! dragă Mathilde, dar cum te-ai schimbat!

– Da, am petrecut zile grele de cînd nu ne-am mai văzut. Am îndurat multe... din pricina ta.

– A mea? Cum așa?

– Îţi aduci aminte de şiragul de diamante pe care mi l-ai împrumutat ca să mă duc la serata de la minister ?

– Da. Ei, şi ?

– Ei, l-am pierdut.

– Cum, de vreme ce mi l-ai adus înapoi ?

– Ţi-am adus altul la fel. Îl plătim de zece ani. Vezi şi tu că n-a fost uşor pentru noi, care n-aveam nimic... În sfîrşit, s-a isprăvit şi sînt foarte fericită.

Doamna Forestier se opri.

– Spui că ai cumpărat un şirag de diamante în locul şiragului meu ?

– Da. Nici n-ai băgat de seamă ? Dacă erau la fel !

Zîmbea, cu o bucurie mîndră şi naivă.

Doamna Forestier, foarte mişcată, îi apucă amîndouă mîinile :

– Ah ! biată Mathilde ! Dar diamantele mele erau false. Valorau cel mult cinci sute de franci !

INTOARCEREA

Marea biciuieşte ţărmul cu valurile ei mărunte şi egale. Norişori albi, purtaţi de un vînt iute, trec repede ca nişte păsări, peste cerul larg şi albastru. Satul, în fundul văii care coboară spre ocean, se încălzeşte la soare.

La gura văii, casa familiei Martin-Lévesque stă singură, în marginea drumului. E o casă mică de pescar, cu pereţi de lut, cu acoperişul de paie presărat cu pămătufuri de stînjenei albaştri. În faţa casei se întinde o grădină cît o batistă, în care creşte ceapă, cîteva verze, pătrunjel, hasmaţuchi. Un gard o desparte de drum.

Bărbatul e la pescuit şi femeia, în faţa bordeiului, drege ochiurile unui năvod mare, cafeniu, întins pe perete ca o mare pînză de păianjen. La intrarea grădinii, o fetiţă de paisprezece ani, aşezată pe un scaun de paie, lăsată pe spate şi rezemată de gard, cîrpeşte nişte rufe, rufe de om sărac, peticite, ţesute şi răsţesute. O altă fetiţă, mai mică cu un an, leagănă în braţe un prunc mic de tot, un mormoloc care nu ştie încă să vorbească. Doi ţînci de doi şi de trei ani, în spatele casei, pe pămînt, nas în nas, grădinăresc cu mîinile lor stîngace şi-şi aruncă în obraz pumni de ţărînă.

Nimeni nu vorbeşte. Numai pruncul pe care vor să-l adoarmă plînge necontenit, cu un glăscior ascuţit şi slab. O pisică doarme pe fereastră. Mixandrele înflorite lîngă

peretele casei stau acolo ca un volănaş frumos de flori albe, pe care zumzăie un norod de muşte.

Fetiţa, care coase lîngă portiţă, strigă deodată :

– Mamă !

Mama răspunde :

– Ce-i ?

– Uite-l iar !

Sînt neliniştite de dimineaţă pentru că un om dă tîrcoale casei, un om bătrîn, cu înfăţişare de cerşetor. Îl văzuseră cînd îl întovărăşiseră pe tatăl lor spre barcă, la plecare. Stătea aşezat pe marginea şanţului, în faţa casei. Cînd s-au întors de pe ţărm, l-au găsit tot acolo, uitîndu-se la casă.

Părea bolnav şi foarte nenorocit. Nu s-a clintit din loc un ceas încheiat, apoi, văzînd că e luat drept un răufăcător, s-a ridicat şi a plecat, tîrîndu-şi un picior.

Dar peste puţin timp îl văzuseră întorcîndu-se cu mersul lui încet şi obosit. Se aşezase, de data asta ceva mai departe, de parcă voia să-i pîndească.

Mama şi fetiţele se temeau. Mama mai ales îşi făcu sînge rău pentru că era fricoasă din fire şi pentru că bărbatul ei, Lévesque, avea să se întoarcă de pe mare abia după asfinţitul soarelui.

Pe bărbatul ei îl chema Lévesque, ea se numea Martin, aşa că li se spunea tuturor Martin-Lévesque ; femeia fusese mai întîi măritată cu un marinar numit Martin, care pleca în toate verile la Terra-Nova, la pescuitul batogului.

După doi ani de căsătorie, avea de la el o fetiţă şi era însărcinată din nou în şase luni, corabia pe care se afla bărbatul ei, un vas cu trei catarge din Dieppe, numit „Două surori", pieri.

Niciodată nu se mai primise nici o veste despre ea. Nici un marinar din cei care fuseseră pe corabie nu se mai întoarse. Toată lumea o socoti pierdută cu oameni şi bunuri.

Femeia își așteptă bărbatul zece ani, crescîndu-și foarte greu copiii. Apoi, pentru că era harnică și cumsecade, fu cerută de nevastă de un pescar din partea locului, numit Lévesque, care era și el văduv și avea un băiat. Se mărită cu el și mai avu doi copii în trei ani.

Trăiau greu, trudnic. Pîinea era scumpă și carnea aproape necunoscută în casa lor. Cîteodată, iarna, în lunile vîntoase, rămîneau datori brutarului. Totuși, copiii le erau sănătoși. Oamenii spuneau :

– Martinii-Lévesque sînt oameni de treabă. Ea duce la muncă și Lévesque n-are pereche la pescuit.

Fetița așezată lîngă gard zise iar :

– Parcă ne-ar cunoaște, o fi vreun cerșetor din Epréville sau din Auzebosc.

Dar mama nu se putea înșela. Nu, nu, nu era cineva din împrejurimi, de bună seamă.

Pentru că nu se clintea din loc, ca un țăruș, și-și ținea ochii ațintiți cu încăpățînare asupra casei, femeia se înfurie, frica îi dădu îndrăzneală, apucă o lopată și ieși în fața porții.

– Ce faci acolo ? îi strigă ea vagabondului.

– Stau la aer ! Te supără ?

Ea urmă :

– De ce stai de parcă ai fi la pîndă în fața casei mele ?

Omul răspunse :

– Nu fac nici un rău nimănui. Ce, nu-i voie să te așezi jos, pe drum ?

Femeia se întoarse în casă pentru că nu mai știa ce să-i răspundă.

Ziua se scurse încet. Către prînz, omul pieri. Dar pe la cinci trecu iar pe acolo. Seara nu-l mai văzură.

Cînd veni noaptea, Lévesque se întoarse acasă. I se povesti întîmplarea. El hotărî :

– Trebuie să fie vreun fugar sau vreo pușlama.

Și se culcă fără grijă, pe cînd nevastă-sa se gîndea la haimanaua aceea care o privise cu niște ochi atît de ciudați.

Cînd se lumină de ziuă, se stîrni un vînt puternic și marinarul, văzînd că nu poate ieși în larg, o ajută pe nevastă-sa să dreagă năvoadele.

Pe la nouă, fata cea mai mare, din prima căsătorie, care se dusese după pîine, se întoarse în goană, înfricoșată, strigînd :

– Mamă, uite-l iar !

Mama se sperie, se îngălbeni, și-i spuse bărbatului ei :

– Du-te de vorbește cu el, Lévesque. Să nu ne mai pîndească așa, că mie mi se face rău.

Lévesque, un marinar înalt, cu obraz cărămiziu, cu barbă aspră și roșie, cu ochi albaștri în mijlocul cărora strălucea un punct negru, cu gît puternic, înfășurat totdeauna într-o basma de lînă, de teama vîntului și a ploilor din larg, ieși liniștit și se apropie de vagabond.

Începură să vorbească.

Mama și copiii îi priveau de departe, îngrijorați, tremurînd.

Deodată necunoscutul se ridică și veni spre casă, împreună cu Lévesque.

Femeia, spăimîntată, se trăgea înapoi. Bărbatu-său îi spuse :

– Dă-i o bucată de pîine și un pahar de cidru. N-a mîncat nimic de alaltăieri.

Intrară amîndoi în casă, urmați de femeie și de copii. Vagabondul se așeză și începu să mănînce, cu capul plecat sub atîtea priviri.

Mama, în picioare, se uita țintă la el. Cele două fete mai mari, ale lui Martin, rezemate de ușă, una cu ultimul copil în brațe, se holbau la el cu ochi lacomi și cei doi țînci, așezați în cenușa vetrei, nu se mai jucau cu ceaunul negru, ca să se uite și ei la străin.

Lévesque se așeză pe scaun și-l întrebă :

– Vii de departe ?

– Viu de la Cette.

– Așa, pe jos ?

– Da, pe jos. Cînd n-ai cu ce, trebuie.
– Da un'te duci ?
– Aici.
– Cunoşti pe cineva p-aici ?
– Poate.
Tăcură. Omul mînca încet, cu toate că era flămînd şi bea cîte o gură de cidru după fiecare îmbucătură de pîine. Faţa lui era obosită, zbîrcită, scofîlcită toată. Părea că a suferit mult.
Lévesque îl întrebă deodată :
– Cum te cheamă ?
El răspunse, fără să ridice fruntea :
– Mă cheamă Martin.
Mama fu scuturată de un fior ciudat. Făcu un pas, ca şi cum ar fi vrut să-l vadă pe vagabond mai de aproape şi pe urmă rămase în faţa lui cu braţele atîrnate în jos, cu gura căscată. Nimeni nu mai spunea nimic. În sfîrşit, Lévesque rosti iar :
– Eşti de p-aici ?
– Sînt d-aici.
Cînd ridică în sfîrşit capul, privirea femeii şi privirea lui se întîlniră şi rămaseră neclintite, amestecate, ca şi cînd s-ar fi agăţat una de alta.
Ea rosti deodată cu o voce schimbată, joasă, tremurătoare :
– Eşti bărbatul meu ?
Omul rosti încet :
– Da, eu sînt.
Nu se clinti şi-şi mîncă mai departe pîinea.
Lévesque, mai mult mirat decît mişcat, îngăimă :
– Tu eşti Martin ?
Celălalt răspunse simplu :
– Da, eu.
Bărbatul de-al doilea întrebă :
– Da de unde vii ?
Primul povesti :
– De pe coasta Africii. Ne-am lovit de o stîncă. Am

scăpat trei : Picard, Vatinel și eu. Pe urmă ne-au prins niște sălbatici, care ne-au ținut doisprezece ani ; Picard și Vatinel au murit. Pe mine m-a luat un călător englez care trecea pe acolo și m-a adus la Cette. Și uite-mă.

Femeia începuse să plîngă, acoperindu-și fața cu șorțul.

Lévesque rosti :

– Și-acu ce-o să facem ?

Martin întrebă :

– Tu ești bărbatul ei ?

Lévesque răspunse :

– Da, eu sînt.

Se priviră și tăcură.

Apoi Martin se uită la copiii care-l înconjurau și arătă cu capul spre cele două fetițe.

– Sînt ale mele ?

Lévesque spuse :

– Sînt ale tale.

El nu se ridică, nu le sărută, constată numai :

– Doamne, ce mari sînt !

Lévesque repetă :

– Ce-o să ne facem ?

Martin, încurcat, nu știa nici el. În sfîrșit se hotărî :

– Eu fac ce vrei tu. Nu vreau să-ți fac rău. Da e încurcătură din pricina casei. Eu am doi copii, tu ai trei, fiecare cu ai lui. Mama e a ta, e a mea ? Eu fac ce vrei tu. Da casa e a mea, fiindcă mi-a lăsat-o tata, m-am născut în ea și are hîrtii la notar.

Femeia plîngea mereu, ascunzîndu-și suspinele scurte în stamba albastră a șorțului. Cele două fetițe mai mari se apropiaseră și-și priveau neliniștite tatăl.

El isprăvise de mîncat. Spuse iarăși :

– Ce-o să facem ?

Lui Lévesque îi veni o idee :

– Să mergem la preot, să hotărască el.

Martin se ridică. Cînd se apropie de nevastă-sa, ea se aruncă suspinînd la pieptul lui :

– Bărbate ! Ai venit ! Martin, bietul meu Martin, ai venit !

Îl cuprinse în brațe, străbătută deodată de o umbră din sentimentul de odinioară, zguduită de amintirea celor douăzeci de ani ai ei și a primelor lui îmbrățișări.

Martin, mișcat și el, o sărută pe basma. Cei doi copii de pe vatră începură să urle într-un glas cînd o auziră pe mama lor plîngînd, și ultimul născut, în brațele fetiței lui Martin, se porni să zbiere cu o voce ascuțită, ca o surlă falsă.

Lévesque, în picioare, aștepta.

– Hai, zise el, trebuie s-o descurcăm.

Martin îi dădu drumul nevesti-si. Se uita la cele două fete ale lui și mama le spuse :

– Hai, măcar sărutați-l pe tata.

Ele se apropiară amîndouă deodată, cu ochii uscați, mirate, puțin înfricoșate. Martin le sărută pe rînd pe amîndoi obrajii, cu o sărutare zgomotoasă, țărănească. Copilul din fașă, cînd îl văzu pe necunoscut apropiindu-se, începu să țipe atît de ascuțit, încît era cît pe-aci să-l apuce convulsiile.

Cei doi bărbați plecară împreună.

Cînd trecură prin fața Cafenelei Comerțului, Lévesque întrebă :

– Dacă am trage o dușcă ?

– Bucuros, declară Martin.

Intrară și se așezară în încăperea încă goală.

– Ei, Chicot, două pahare de rachiu, da de cel bun, că s-a întors Martin. Martin al nevesti-mi, îl știi doar, Martin de pe vasul „Două surori", care se prăpădise.

Cîrciumarul, pîntecos, roșu la față, buhăit de grăsime, se apropie cu trei pahare într-o mînă, cu o cană în cealaltă și întrebă liniștit :

– Ei, va să zică ai venit, Martin ?

Martin răspunse :

– Am venit.

PĂRĂSITUL

– Zău, mi se pare că ești nebună, draga mea, să te plimbi pe cîmp pe o vreme ca asta. De două luni ai niște idei foarte ciudate. M-ai adus, pe sus, la mare. De patruzeci și cinci de ani, de cînd ne-am căsătorit, nu ți-a trecut prin minte așa ceva. Ai ales, după capul tău, Fécamp, un oraș trist, și te-a apucat furia umblatului, pe tine, care nu te urneai din loc. Vrei să te plimbi pe cîmp în zilele cele mai fierbinți ale anului. Spune-i lui d'Apreval să te întovărășească, de vreme ce el ascultă de toate toanele tale. Eu mă întorc acasă, să-mi fac siesta.

Doamna de Cadour se întoarse spre vechiul ei prieten :

– Vii cu mine, d'Apreval ?

El se înclină, zîmbind cu o galanterie din timpuri trecute și spuse :

– Voi merge unde mergi dumneata.

– Bine, duceți-vă să căpătați o insolație, spuse domnul de Cadour și intră în Hotelul Băilor, să stea un ceas, două în pat.

Cum rămaseră singuri, bătrîna doamnă și bătrînul ei tovarăș porniră la drum. Ea șopti foarte încet, strîngîndu-i mîna :

– În sfîrșit ! În sfîrșit !

El murmură :

– Ești nebună, zău că ești nebună. Gîndește-te la ce te expui. Dacă omul ăsta...

Ea tresări :

– Oh, Henri, nu spune „omul ăsta“ cînd vorbești despre el.

D'Apreval continuă cam repezit :

– Ei, dacă fiul nostru bănuiește ceva, dacă a dibuit ceva, ne are la mînă, ne are la mînă. Timp de patruzeci de ani ai putut să te lipsești să-l vezi. Ce te-a apucat azi ?

Merseră pe drumul lung care duce de la mare la oraș. O luară la dreapta ca să suie dealul spre Étretat. Șoseaua albă se desfășura înaintea lor sub dogoarea soarelui. Mergeau încet, cu pași mărunți, sub arșiță. Ea își strecurase brațul sub brațul prietenului ei și privea drept înainte, cu o privire fixă, chinuită. Rosti :

– Va să zică nici tu nu l-ai mai văzut niciodată ?

– Nu, niciodată !

– E cu putință ?

– Draga mea, să nu luăm de la capăt aceeași veșnică discuție. Am nevastă, copii, cum ai și tu un bărbat ; amîndoi avem de ce să ne temem de părerea lumii.

Ea nu răspunse. Se gîndea la tinerețea ei îndepărtată, la lucrurile trecute, atît de triste.

O măritaseră, cum erau măritate toate fetele. Nu-și cunoștea de loc logodnicul, un diplomat, și trăise cu el viața tuturor femeilor de lume.

Dar iată că un bărbat tînăr, domnul d'Apreval, însurat și el, o iubise cu o dragoste adîncă. În timpul unei lungi absențe a domnului de Cadour, plecat în India într-o misiune politică, îi cedase.

Ar fi putut să se împotrivească ? Să se stăpînească ? Ar fi putut avea puterea, curajul să nu-i cedeze, cînd îl iubea și ea ? Nu, în adevăr, nu ! Ar fi fost prea greu ! Ar fi suferit prea mult ! Ah, ce rea și ce vicleană e viața ! Poți să ocolești unele lovituri ale soartei, poți să fugi de destin ? Cînd ești o femeie singură, părăsită, lipsită de

dragoste, fără copii, poţi să te ascunzi mereu de o patimă care te copleşeşte, aşa cum te-ai ascunde de lumina soarelui, ca să trăieşti în întuneric pînă la moarte?

Ce bine îşi aducea aminte acum toate amănuntele, sărutările, zîmbetele lui, felul cum se oprea în uşă s-o privească înainte de a păşi în casă! Ce zile fericite, singurele zile frumoase, atît de repede sfîrşite!

Apoi, îşi dăduse seama că era însărcinată. Ce spaimă!

Ah! Călătoria în Sud, călătoria aceea lungă, suferinţele acelea, groaza necontenită, viaţa ascunsă în căsuţa singuratică de pe malul Mediteranei, în fundul unei grădini din care nu cuteza să iasă!

Cum îşi mai aducea aminte de zilele lungi pe care le petrecuse culcată sub un portocal, cu privirea ridicată spre fructele roşcate, rotunde, din frunzişul verde! Cum ar fi vrut să se plimbe, să se ducă la malul mării, al cărei suflu răcoros ajungea la ea peste zidul grădinii, ale cărei valuri mărunte le auzea pe plajă, a cărei întindere albastră o visa strălucitoare de atîta soare, străbătută de pînze albe, mărginită în zare de un munte. Dar nu îndrăznea să iasă pe poartă. Dacă ar fi fost recunoscută, aşa, diformată, arătîndu-şi ruşinea, mijlocul îngroşat? Şi zilele de aşteptare, ultimele zile chinuitoare! Spaimele! Suferinţele ameninţătoare! Apoi noaptea cea grozavă! Cîte chinuri îndurase!

Ce noapte! Cum gemuse, cum ţipase! Vedea şi acum chipul palid al iubitului ei care îi săruta mîna în fiecare clipă, faţa spînă a doctorului, scufia albă a infirmierei.

Ce zguduire simţise în inimă cînd auzise geamătul subţirel al copilului, miorlăitul acela, acea primă sforţare a unei voci de om!

Si a doua zi, a doua zi! Singura zi din viaţa ei în care îşi văzuse şi îmbrăţişase fiul, pentru că de atunci nici măcar nu-l mai zărise vreodată!

Şi de atunci ce viaţă lungă şi goală, în care plutea mereu, mereu, amintirea acestui copil! Nu mai văzuse

niciodată făptura asta mică, ieşită din măruntaiele ei, copilul ei! Fusese luat, dus, ascuns. Ştia numai că fusese crescut de nişte ţărani normanzi, că ajunsese şi el un ţăran şi că se însurase, se însurase bine şi fusese înzestrat de taică-său, căruia el nu-i cunoştea nici măcar numele.

De cîte ori, în timpul acestor patruzeci de ani, voise să se ducă să-l vadă, să-l îmbrăţişeze! Nu-şi închipuia că crescuse. Se gîndea mereu la larva omenească pe care o ţinuse o singură zi în braţe şi o strînsese lîngă pîntecele ei îndurerat.

De cîte ori îi spusese iubitului ei: „Nu mai pot! Vreau să-l văd, vreau să mă duc."

El o reţinuse, o oprise totdeauna. N-ar fi avut tăria să se înfrîneze, să se stăpînească, acela ar fi ghicit, ar fi exploatat-o. Ar fi nenorocit-o.

– Cum o fi arătînd? întrebă ea.

– Nu ştiu, nici eu nu l-am mai văzut.

– Cum se poate? Să ai un copil şi să nu-l cunoşti! Să-ţi fie frică de el, să-l fi azvîrlit ca pe o ruşine. E îngrozitor.

Mergeau pe drumul lung, covîrşiţi de văpaia soarelui, suind mereu coasta nesfîrşită.

Ea rosti iar:

– Ai spune că e o pedeapsă. N-am mai avut alţi copii. Nu, nu m-aş mai putea împotrivi dorinţei de a-l vedea, care mă munceşte de patruzeci de ani. Voi, bărbaţii, nu pricepeţi asta. Gîndeşte-te că sînt în pragul morţii şi că nu l-aş mai vedea! Nu-l voi mai vedea! E cu putinţă? Cum de am putut aştepta atît? Toată viaţa m-am gîndit la el. Viaţa mea a fost groaznică din pricina asta. Nu m-am trezit niciodată, niciodată, niciodată, mă auzi? fără să nu-mi îndrept primul gînd spre el, spre copilul meu! Cum o fi! Ah, ce vinovată mă simt faţă de el! Trebuie oare să te temi de părerea lumii în asemenea împrejurări? Ar fi trebuit să las tot şi să mă duc după el, să-l cresc, să-l iubesc. Sigur că aş fi fost mai fericită. N-am îndrăznit.

Am fost lașă. Cît am suferit! Oh, bietele făpturi părăsite, cît trebuie să-și urască mamele!

Se opri deodată, înecată de suspine. Valea era pustie și tăcută sub lumina copleșitoare a zilei. Numai lăcustele își aruncau țîrîitul uscat și neîntrerupt în iarba galbenă și rară de pe marginile drumului.

– Stai puțin jos, o îndemnă el.

Ea se lăsă dusă pînă la marginea șanțului și se prăbuși acolo, cu fața în mîini. Părul alb, răsucit în două cocuri pe urechi i se desfăcu. Plîngea, sfîșiată de o durere adîncă.

El stătea în picioare în fața ei, neliniștit, neștiind ce să-i spună. Murmură:

– Hai... curaj!

Ea se ridică:

– Voi avea.

Își șterse ochii și porni iar la drum cu pași sacadați, bătrînești.

Drumul se înfunda ceva mai departe într-un pîlc de copaci care ascundea cîteva case. Deosebeau acum loviturile răsunătoare, ritmice ale unui ciocan pe o nicovală.

Văzură în curînd la dreapta lor o căruță oprită în fața unui soi de casă scundă și, sub șopron, doi oameni care potcoveau un cal. Domnul d'Apreval se apropie.

– Unde e gospodăria lui Pierre Bénédict? strigă el.

Unul dintre cei doi oameni răspunse:

– Luați-o la stînga, după ce treceți de cafenea, și pe urmă țineți-o drept înainte, e a treia după a lui Poret. Are un brăduț lîngă gard, n-ai cum să dai greș.

O luară la stînga. Ea mergea acum încetișor, îi tremurau picioarele, inima îi bătea atît de puternic, încît i se tăia răsuflarea. Șoptea la fiecare pas, ca o rugăciune:

– O, doamne, doamne! O! doamne, doamne!

O emoție grozavă o strîngea de beregată, o făcea să se împleticească pe picioare, de parcă ar fi avut încheieturile frînte.

Domnul d'Apreval, nervos, cam palid, îi spuse brusc:

– Dacă nu știi să te stăpînești mai bine, ai să te dai pe față numaidecît. Încearcă puțin să-ți ții firea !

Ea îngînă :

– Parcă pot ? Copilul meu ! Cînd mă gîndesc că am să-mi văd copilul !

Înaintau pe o potecă de țară, prinsă între curțile gospodăriilor, umbrită de două șiruri de fagi crescuți de-a lungul șanțurilor.

Deodată ajunseră în fața unui gard ocrotit de un brad tînăr.

– Aici e, spuse domnul d'Apreval.

Ea se opri deodată și privi.

Ograda mare, plină de meri, se întindea pînă la căsuța acoperită cu paie. În față, grajdul, hambarul, staulul, cotețul de găini. Sub un acoperiș de țigle, carele, căruța, cotiga, cabrioleta. Patru vițel păşteau iarba foarte verde de sub pomi. Găinile negre hoinăreau în toate ungherele curții.

Nici un zgomot. Ușa casei era deschisă, dar nu se vedea nimeni.

Intrară. Un cîine negru ieși numaidecît dintr-un butoi așezat sub un păr mare și începu să latre cu furie.

Lîngă peretele dinspre drum, patru stupi puși pe niște scînduri își înălțau căciulile de paie.

Domnul d'Apreval strigă în fața casei :

– E cineva pe-aici ?

Se ivi un copil, o fetiță de vreo zece ani, îmbrăcată cu o cămașă și o fustă de lînă, cu picioarele goale și murdare, cu o înfățișare sfioasă și vicleană. Stătea în picioare în pragul ușii, ca și cum ar fi vrut să păzească intrarea.

– Ce vreți ? întrebă ea.

– Tatăl tău e aici ?

– Nu.

– Unde e ?

– Nu știu.

– Dar maică-ta ?

– E la treabă.

– Se întoarce curînd ?

– Nu știu.

Bătrîna, ca și cum s-ar fi temut că avea să fie luată de acolo cu sila, rosti deodată, cu o voce pripită :

– Nu plec pînă cînd nu-l văd.

– O să-l așteptăm, dragă prietenă.

Se întoarseră și văzură o femeie care venea spre casă, ducînd două căldări de tinichea ce păreau grele și pe care soarele le lovea din cînd în cînd cu o flacără strălucitoare, albă.

Șchiopăta de piciorul drept, purta o flanelă cafenie, întunecată, spălată de ploi, decolorată de veri, și părea o biată slujnică, nenorocită și murdară.

– Iote mama ! zise fetița.

Cînd ajunse lîngă casă, femeia se uită la străini cu o privire rea și bănuitoare. Apoi intră înăuntru, ca și cînd nu i-ar fi văzut.

Părea bătrînă, avea chipul scofîlcit, galben, aspru, chipul de lemn al țărancelor.

Domnul d'Apreval o chemă înapoi :

– Mătușă, am intrat în curte ca să te rugăm să ne vinzi două pahare de lapte.

Femeia se arătă iar în prag după ce-și lăsase găleţile, și mormăi :

– Nu vînd lapte.

– Ne e foarte sete. Doamna e bătrînă și obosită. Nu e cu putinţă să căpătăm ceva de băut ?

Ţăranca îi cîntărea cu o privire neliniștită și vicleană. În sfîrșit se hotărî :

– Dacă tot aţi venit, o să vă dau, ce să fac ! spuse ea. Și pieri în casă.

Apoi ieși afară copilul, aducînd două scaune pe care le așeză sub un măr. Mama se ivi și ea cu două cești de lapte spumos și le dădu musafirilor în mînă.

Rămase în fața lor, ca și cînd ar fi vrut să-i supravegheze și să le ghicească intențiile.

– Sînteți din Fécamp ? zise ea.

Domnul d'Apreval răspunse :

– Da, ne petrecem vara la Fécamp. Și pe urmă, după o pauză : N-ai putea să ne vinzi pui în fiecare săptămînă ?

Țăranca șovăi, apoi răspunse :

– Ba da. Vreți d-ăi mici ?

– Da, mici.

– Cam cît îi plătiți la piață ?

Domnul d'Apreval, care habar n-avea, se întoarse spre prietena lui :

– Cît plătești păsările, draga mea, puii adică ?

Ea murmură, cu lacrimi în ochi.

– Patru franci, patru franci și cincizeci.

Țăranca o privi pieziș, mirată, apoi întrebă :

– Cucoana e bolnavă, de plînge ?

El nu știa ce să răspundă. Îndrugă :

– Nu... nu... dar și-a pierdut ceasornicul pe drum, un ceasornic frumos, și-i necăjită. Dacă îl găsește cineva, să ne dai de veste.

Nevasta lui Bénédict nu răspunse nimic, i se părea că nu e lucru curat. Apoi rosti deodată :

– Uite și bărbatu-meu.

Numai ea îl văzuse intrînd, pentru că stătea cu fața spre gard.

D'Apreval tresări, doamna de Cadour era cît p-aci să cadă, răsucindu-se dintr-o dată pe scaun.

La o depărtare de zece pași de ei se afla un om care, frînt în două, răsuflînd greu, trăgea o vacă de o funie.

Bodogăni, fără să se uite la oaspeți :

– Afurisito ! Boala dracului !

Și trecu spre staul, pieri în el.

Lacrimile bătrînei conteniră deodată și ea rămase speriată, mută, fără gînduri : „Fiul ei ! Ăsta era fiul ei !"

D'Apreval, care fusese rănit de aceeaşi idee, îngăimă cu un glas tulburat :

– E domnul Bénédict ?

Gospodina, neîncrezătoare, întrebă :

– Da cine v-a spus cum îl cheamă ?

– Potcovarul de la răscrucea drumului mare.

Apoi tăcură toţi, cu ochii aţintiţi asupra uşii staulului. Era o gaură neagră în peretele clădirii. Nu se zărea nimic înăuntru, dar se auzeau zgomote uşoare, mişcări, paşi înăbuşiţi de paiele semănate pe podea.

Omul se ivi iar în prag, îşi şterse fruntea şi se întoarse spre casă cu un mers larg şi încet, săltînd la fiecare călcătură.

Trecu iar prin faţa străinilor fără să-i bage în seamă şi-i spuse nevesti-si :

– Du' şi-mi adă o cană de cidru. Mi-e sete.

Şi intră în casă. Gospodina se îndreptă spre pivniţă şi-i lăsă pe parizieni singuri.

Doamna de Cadour, rătăcită, şopti :

– Hai să plecăm, Henri, hai să plecăm !

D'Apreval o luă de braţ, o ridică, o sprijini cu toată puterea pentru că o simţea gata să cadă, şi plecă cu ea, după ce aruncase cinci franci pe un scaun.

Cum ieşiră din ogradă, ea începu să plîngă în hohot, zguduită de durere, şi să îngaime :

– Ah ! uite ce-ai făcut din el !

El era foarte palid. Răspunse uscat :

– Am făcut ce-am putut. Gospodăria lui valorează optzeci de mii de franci. N-au toţi copiii de burghez asemenea zestre.

Se întoarseră încet, fără să mai scoată un cuvînt. Ea plîngea mereu. Lacrimile îi izvorau necontenit din ochi şi i se prelingeau pe obraji. În sfîrşit, îi secară.

Intrară în Fécamp.

Domnul de Cadour îi aştepta la cină. Cînd îi văzu, începu să rîdă şi strigă :

– Foarte bine, nevastă-mea a căpătat o insolaţie. Mă bucur, zău, mi se pare că-şi cam pierde capul de la o vreme.

Nu-i răspunseră. Soţul, frecîndu-şi mîinile, mai întrebă :

– Cel puţin aţi făcut o plimbare frumoasă ?

D'Apreval răspunse :

– Încîntătoare, dragă, încîntătoare !

PRIZONIERII

Nici un zgomot în pădure, afară de foşnetul uşor al ninsorii care cădea peste copaci. Ningea de la amiază, o ninsoare măruntă, care pudra crăcile cu o spumă îngheţată şi arunca peste frunzele veştede ale desişurilor un acoperiş de argint, întindea pe poteci un covor uriaş, moale şi alb, şi adîncea nemărginita tăcere a oceanului de copaci.

În faţa casei pădurarului, o femeie tînără, cu braţele goale, despica cu un topor lemne pe o piatră. Era înaltă, subţire şi puternică, o fiică a pădurii, fată şi nevastă de pădurari.

O voce strigă din casă :

– În seara asta sîntem singure, Berthine. Intră în casă, s-a lăsat noaptea, poate că ne dau tîrcoale prusacii sau lupii.

Pădurăriţa, al cărei piept sălta la fiecare ridicare a braţelor, răspunse, despicînd o buturugă cu lovituri mari :

– Am isprăvit, mamă. Viu, viu, nici o frică. E încă lumină.

Aduse în casă gătejele şi buştenii şi-i îngrămădi de-a lungul vetrei, apoi ieşi iar ca să închidă obloanele, nişte obloane uriaşe de stejar şi, întoarsă iar în casă, trase zăvoarele grele ale uşii.

Maică-sa, o bătrînă zbîrcită pe care vîrsta o făcuse fricoasă, torcea lîngă foc.

– Nu-mi place cînd tata e plecat, spuse ea. Două femei nu înseamnă mare lucru.

Tînăra răspunse :

– Ei, sînt eu în stare să omor un lup sau un prusac.

Şi arătă cu privirea un revolver mare, atîrnat deasupra vetrei.

Bărbatul ei fusese luat în armată la începutul invaziei prusace şi cele două femei rămăseseră singure cu tatăl tinerei, bătrînul pădurar Nicolas Pichon, zis Cataligă, care refuzase cu încăpăţînare să se mute în oraş.

Cel mai apropiat oraş era Rethel, veche cetate aşezată pe o stîncă. Burghezii care o locuiau erau patrioţi şi se hotărîseră să se împotrivească năvălitorilor, să se închidă în fortăreaţă şi să reziste asediului, după tradiţia cetăţii. De două ori în trecut, sub Henric al IV-lea şi sub Ludovic al XIV-lea, locuitorii din Rethel deveniseră vestiţi pentru apărarea lor eroică. Şi de data asta aveau să facă la fel, pe toţi sfinţii ! sau să fie arşi între zidurile cetăţii lor.

Deci cumpăraseră tunuri şi puşti, echipaseră o trupă, formaseră batalioane şi companii, şi făceau toată ziua exerciţii în Piaţa Armelor.

Toţi, brutarii, băcanii, măcelarii, notarii, avocaţii, tîmplarii, librarii, chiar farmaciştii, făceau manevre pe rînd, la ore regulate, sub ordinele domnului Lavigne, fost subofiţer de dragoni, acum negustor de mărunţişuri, care se însurase cu fata domnului Ravaudan-tatăl, a cărui prăvălie o moştenise.

Primise gradul de comandant-major al pieţei şi, pentru că toţi bărbaţii tineri plecaseră în armată, îi înregimentase pe toţi ceilalţi care se înflăcărau pentru rezistenţă. Cei graşi nu mai mergeau pe străzi decît în pas gimnastic, ca să slăbească şi să capete suflu, cei slabi duceau greutăţi, ca să-şi întărească muşchii.

Îi aşteptau pe prusaci. Dar prusacii nu se arătau. Totuşi nu erau departe, pentru că de două ori pînă acum cerce-

tașii lor străbătuseră pădurea și ajunseseră la casa lui Nicolas Pichon, zis Cataligă.

Bătrînul pădurar, care alerga ca o vulpe, venise să-i vestească pe cei din oraș. Așezaseră tunurile în poziție de tragere, dar dușmanul nu se arătase.

Locuința lui Cataligă servea drept post avansat în pădurea Aveline. Pădurarul se ducea de două ori pe săptămînă în oraș după de-ale mîncării și le aducea cetățenilor de acolo vești despre război.

În ziua aceea plecase ca să dea de știre că un mic detașament de infanterie german se oprise la el cu două zile înainte, către ora două după-masă, și plecase aproape numaidecît. Subofițerul care îl comanda vorbea franțuzește.

Cînd pornea așa, bătrînul lua cu el doi cîini, doi dulăi cu boturi de lup, de teama fiarelor care deveniseră înspăimîntătoare, și le sfătuia pe cele două femei să se baricadeze în casă, de cum se însera.

Cea tînără nu se temea de nimic, dar bătrîna tremura totdeauna și spunea :

– Toate astea au să se isprăvească rău, ai să vezi că au să se isprăvească rău.

În seara aceea era și mai neliniștită decît de obicei :

– Nu știi la ce oră are să se întoarcă taică-tău ? întrebă ea.

– Fără îndoială că nu înainte de unsprezece. Cînd mănîncă la comandant, se întoarce totdeauna tîrziu.

Fata agăță ceaunul peste foc, ca să facă supa, apoi rămase neclintită, ascultînd un zgomot tulbure care venea prin hornul vetrei.

– Merge cineva prin pădure, sînt cel puțin șapte-opt oameni.

Mama, speriată, opri vîrtelnița, îngînînd :

– Ah, doamne ! Și tata nu-i aici !

Nu isprăvise de vorbit, cînd uşa se cutremură sub nişte lovituri violente.

Femeile nu răspunseră nimic, atunci o voce puternică şi guturală strigă :

– Teschideţi ! După o pauză, aceeaşi voce urmă : Teschideţi sau sparc uşa !

Atunci Berthine îşi strecură în buzunarul fustei revolverul cel mare de deasupra vetrei şi, cu urechea lipită de uşă, întrebă :

– Cine sînteţi ?

Vocea răspunse :

– Sînt tetaşament de alaltaieri.

Femeia întrebă iar :

– Şi ce vreţi ?

– Ne-am rătăcit te timineaţa în poture, cu tetaşament meu. Teschideţi sau sparc uşa.

Fata pădurarului n-avea de ales. Trase repede zăvorul cel mare, apoi deschise uşa grea şi văzu în lumina palidă a zăpezii şase oameni, şase soldaţi prusaci, aceiaşi care veniseră cu două zile înainte. Rosti cu hotărîre :

– Ce vreţi la ceasul ăsta ?

Subofiţerul repetă :

– Am ratacit, ratacit te tot, am cunoscut cas. N-am mîncat nimic te timineaţ, şi nici tetaşament.

Berthine spuse :

– În seara asta vezi că sînt singură cu mama.

Soldatul, care părea un om cumsecade, răspunse :

– Nu-i nimic. Eu nu fac rău la tumneafoastră, tar faceţi muncare la noi. Catem de fric şi oposeal.

Pădurăriţa se dădu înapoi :

– Intraţi, le spuse ea.

Intrară, plini de zăpadă, cu un fel de cremă spumoasă pe caschete, care îi făcea să semene cu nişte prăjituri, cu nişte bezele, şi păreau obosiţi, sfîrşiţi.

Tînăra femeie le arătă băncile de lemn de cele două părţi ale mesei mari.

– Așezați-vă, spuse ea, am să vă fac supă. Adevărat că păreți sfîrșiți.

Apoi închise ușa cu zăvorul.

Puse din nou apă în ceaun, aruncă iar în ea unt și cartofi, apoi luă o bucată de slănină care atîrna în vatră, o tăie în două și băgă o jumătate în supă.

Cei șase bărbați îi urmăreau toate mișcările, cu ochi în care se trezise foamea. Își puseră puștile și căștile într-un colț, cuminți ca niște școlari în bancă.

Mama începuse iar să toarcă, aruncînd în fiecare clipă priviri temătoare spre cotropitori. Nu se mai auzea nimic altceva afară de sfîrîitul ușor al vîrtelniței, de trosnetul focului și de cîntecul apei care începea să fiarbă.

Dar dintr-o dată un zgomot ciudat îi făcu pe toți să tresară, ceva ca o răsuflare răgușită care intra pe sub ușă, o răsuflare de animal, puternică și sforăitoare.

Subofițerul neamț se repezi la puști. Pădurărița îl opri cu un gest, zîmbind :

– Sînt lupii, spuse ea. Sînt ca voi, dau tîrcoale și le e foame.

Omul, neîncrezător, vru să vadă și, de cum deschise ușa, două dihănii mari, cenușii, o luară la fugă, cu pași grăbiți și largi.

El se întoarse și se așeză, șoptind :

– N-aș fi crezut !

Și așteptă să fie gata bucatele.

Mîncară cu lăcomie, cu gurile căscate pînă la urechi ca să înghită mai mult ; ochii rotunzi li se căscau o dată cu fălcile și din gîtlej le ieșea un fel de gîlgîit de jgheab.

Cele două femei, tăcute, priveau mișcările repezi ale bărbilor mari, roșii. Cartofii păreau că pier în lîna asta mișcătoare.

Pentru că le era sete, femeia coborî în pivniță să aducă cidru. Stătu acolo vreme îndelungată. Pivnița era mică, boltită, se spunea că în timpul revoluției servise drept închisoare și ascunzătoare. Se ajungea la ea printr-o scară

strîmtă, în spirală, închisă de un chepeng, din fundul bucătăriei.

Berthine, cînd se ivi sus, rîdea, rîdea singură, cu o expresie vicleană. Le dădu nemţilor o bardacă de băutură. Apoi cină şi ea cu maică-sa, în celalt capăt al bucătăriei.

Soldaţii isprăviseră de mîncat şi moţăiau toţi şase în jurul mesei. Din vreme în vreme cîte o frunte cădea pe scîndură cu un zgomot înfundat şi omul, trezit, se îndrepta pe bancă.

Berthine îi spuse subofiţerului :

– Culcaţi-vă pe lîngă foc, ce naiba, e loc pentru şase. Eu mă sui cu mama în odaia mea.

Femeile se urcară la primul cat. Se auzi cum încuiară uşa şi cum mai merseră prin odaie o bucată de vreme. Apoi nu mai făcură nici un zgomot.

Prusacii se întinseră pe jos, cu picioarele spre foc, cu capul pe mantalele împăturite, şi peste puţin timp sforăiră toţi şase pe tonuri felurite, ascuţite sau sonore, dar neîntrerupte şi puternice.

Fără îndoială că dormeau de mult, cînd răsună o împuşcătură atît de puternică încît ai fi crezut că se trăsese în peretele casei. Soldaţii se sculară pe loc. Răsunară alte două detunături, urmate de încă trei.

Uşa de sus se deschise brusc şi pădurăriţa se ivi cu picioarele goale, în cămaşă, cu o fustă scurtă, cu o lumînare în mînă şi cu o mutră îngrozită. Îngăimă :

– Vin francezii, sînt cel puţin două sute. Dacă vă găsesc aici, au să dea foc casei. Coborîţi repede în pivniţă, şi nu faceţi zgomot. Dacă faceţi zgomot, sîntem pierduţi.

Subofiţerul, speriat, şopti :

– Pine, pine. Pe unde coporîm ?

Femeia ridică repede chepengul strîmt şi pătrat şi cei şase oameni dispărură prin scara în spirală, cufundîndu-se în pămînt unul după altul, de-a-ndaratelea, ca să pipăie bine treptele cu piciorul.

Dar cînd pieri ultimul vîrf de cască, Berthine închise capacul greu de stejar, gros ca un zid, tare ca oţelul, prins în balamale şi cu o broască de temniţă, întoarse cheia de două ori şi începu să rîdă cu un rîs tăcut şi fericit, cu o poftă nebună de a juca peste capul prizonierilor.

Ei nu făceau nici un zgomot, închişi acolo ca într-o cutie ferecată, o cutie de piatră, în care nu le venea aer decît printr-o fereastră cu zăbrele de fier.

Berthine aprinse numaidecît focul, puse iar ceaunul şi făcu din nou supă, îngînînd :

– Tata o să fie obosit la noapte.

Apoi se aşeză şi aşteptă. Numai limba sonoră a ceasornicului îşi plimba tictacul regulat în mijlocul tăcerii.

Din vreme în vreme, tînăra femeie arunca spre cadran o privire, o privire nerăbdătoare, care parcă spunea :

– Încet mai merge !

Dar peste puţină vreme i se păru că sub picioarele ei se auzeau şoapte. Prin bolta zidită a pivniţei străbăteau cuvinte încete, confuze. Prusacii începeau să-i ghicească şiretenia şi peste cîteva clipe subofiţerul sui din nou scăriţa şi începu să lovească cu pumnul în chepeng şi să strige :

– Teschide !

Ea se ridică, se apropie şi-i imită accentul :

– Ce freţi ?

– Teschide !

– Nu teschit.

Omul se supără :

– Teschide sau sparc uşa !

Ea începu să rîdă :

– Sparge-o, drăguţule, sparge-o, drăguţule !

Subofiţerul începu să lovească cu patul puştii în chepengul de stejar închis deasupra capului lui. Dar acesta ar fi rezistat şi unor lovituri de catapultă.

Pădurăriţa îl auzi coborîndu-se iar. Apoi toţi soldaţii se urcară pe rînd ca să-şi încerce puterea şi să cerceteze

ușa. Dar socotind, fără îndoială, că încercările lor erau zadarnice, coborîră toți înapoi, în pivniță, și începură iar să vorbească între ei.

Femeia ascultă un timp ce vorbeau, apoi se duse să deschidă ușa de-afară și ciuli urechea în întuneric.

Auzi un lătrat, de departe. Începu să fluiere ca un vînător și aproape numaidecît doi cîini uriași răsăriră din întuneric și săriră la ea gudurîndu-se. Îi prinse de după gît și-i opri pe loc. Apoi strigă cu toată puterea :

– He-hei ! Tată !

O voce, încă foarte depărtată, răspunse :

– He-hei ! Berthine !

Femeia așteptă cîteva clipe și strigă iar :

– He-hei, tată !

Vocea, mai apropiată, repetă :

– He-hei ! Berthine !

Pădurărița urmă :

– Nu trece prin fața ferestrei pivniței. Sînt acolo niște prusaci.

Silueta puternică a omului se ivi deodată la stînga, oprită în loc, între două trunchiuri de copac. El întrebă, neliniștit :

– Prusacii în pivniță ? Ce fac acolo ?

Femeia începu să rîdă :

– Sînt cei de alaltăieri. Se rătăciseră în pădure, i-am băgat la răcoare în pivniță.

Și îi povesti cum îi speriase trăgînd cu revolverul și cum îi închisese în beci.

Bătrînul, tot serios, întrebă :

– Și ce vrei să facem cu ei ?

Ea răspunse :

– Du-te de-l caută pe domnul Lavigne cu armata lui. O să-i ia prizonieri. O să fie foarte mulțumit.

Moș Pichon zîmbi :

– Adevărat c-o să fie mulțumit.

Fata urmă :

– Uite-ţi supa, mănînc-o iute şi pe urmă pleacă.

Bătrînul pădurar se aşeză la masă şi începu să mănînce supa, după ce puse mai întîi pe podea două farfurii pline, pentru cîini.

Prusacii tăcuseră, cînd auziseră glasuri.

Cataligă plecă după un sfert de ceas. Berthine aşteptă, cu capul în mîini.

Prizonierii începuseră iar să se zbuciume. Acum strigau, chemau, băteau necontenit, furioşi, cu patul puştii în chepengul neclintit.

Apoi începură să tragă prin ferestruică, nădăjduind, fără îndoială, să fie auziţi dacă ar fi trecut prin apropiere vreun detaşament german.

Pădurăriţa nu se clintea, dar zgomotul ăsta o enerva, o tulbura. O furie rea se trezea în ea. Ar fi vrut să-i ucidă pe ticăloşi, ca să-i facă să tacă.

Apoi, din ce în ce mai nerăbdătoare, începu să se uite la ceas, să numere minutele.

Bătrînul plecase de un ceas şi jumătate. Acum trebuia să fi ajuns în oraş. I se părea că-l vede. Îi povestea întîmplarea domnului Lavigne, care se îngălbenea de emoţie şi-şi suna servitoarea, ca să-i aducă uniforma şi armele. I se părea că aude şi ea toba care bătea în uliţe. La ferestre se iveau capetele speriate. Soldaţii-cetăţeni ieşeau din case îmbrăcaţi la repezeală, gîfîind, prinzîndu-şi centironul şi alergau în pas gimnastic spre locuinţa comandantului.

Apoi trupa, cu Cataligă în frunte, pornea în marş, prin noapte, prin zăpadă, spre pădure.

Se uită la ceas : „Ar putea fi aici într-un ceas."

O cuprindea o nerăbdare nervoasă. Minutele îi păreau nesfîrşite. Ce încet trecea vremea !

În sfîrşit, limba ceasornicului arăta ora la care îşi închipuia ea că vor sosi.

Deschise iar uşa, ca să-i audă venind. Peste puţin timp zări o umbră care înainta cu prudenţă. I se făcu frică şi scoase un strigăt. Era taică-său.

– M-au trimis să văd dacă nu s-a schimbat nimic.

– Nu, nimic.

Atunci fluieră şi el strident şi prelung, în noapte. Şi în curînd se zări ceva întunecat care venea încet, pe sub copaci : era avangarda, alcătuită din zece oameni.

Cataligă spunea necontenit :

– Nu treceţi prin faţa ferestruicii !

Primii veniţi le arătau celorlalţi ferestruica temută.

În cele din urmă se ivi şi grosul trupei, în total două sute de oameni. Fiecare era înzestrat cu două sute de cartuşe.

Domnul Lavigne, tulburat, înfiorat, îi aşeză în aşa chip încît să încercuiască din toate părţile casa, lăsînd un spaţiu larg în faţa găurii negre, la nivelul pămîntului, prin care pătrundea aer în pivniţă.

Apoi intră în casă şi luă informaţii în privinţa forţei şi atitudinii duşmanului, care amuţise atît de tare, încît ai fi crezut că a pierit, s-a topit, a zburat prin ferestruică.

Domnul Lavigne bătu cu piciorul în chepeng şi strigă :

– Domnule ofiţer prusac !

Neamţul nu răspunse.

Comandantul repetă :

– Domnule ofiţer prusac !

Degeaba. Timp de douăzeci de minute îl somă pe ofiţerul care tăcea să se predea cu arme cu tot, făgăduindu-i să-l lase în viaţă şi să-i dea onorurile militare lui şi soldaţilor lui, dar nu obţinu nici un semn de consimţire sau de împotrivire. Situaţia devenea grea.

Soldaţii-cetăţeni tropăiau în zăpadă, îşi băteau umerii cu pumnii, cum fac birjarii ca să se încălzească, şi priveau ferestruica cu o poftă crescîndă şi copilărească de a trece prin faţa ei.

În sfîrşit, unul dintre ei, un om zvelt, numit Podevin, se încumetă. Îşi făcu vînt şi trecu în fugă, ca un cerb. Încercarea izbuti. Prizonierii păreau morţi.

O voce strigă :

– Nu e nimeni înăuntru.

Alt soldat străbătu spaţiul liber din faţa gurii primejdioase. Apoi începu un joc. În fiecare minut cîte un om o zbughea dintr-o grupă în cealaltă, cum fac copiii care se joacă de-a ulii şi porumbeii, împroşcînd în urma lui cu zăpadă, atît de tare îşi smucea picioarele. Ca să se încălzească, aprinseră un foc mare de uscături şi profilul obişnuit al soldatului din garda naţională se desena luminat, în călătoria lui rapidă din tabăra din dreapta în tabăra din stînga.

Cineva strigă :

– Hai şi tu, Maloison.

Maloison era un brutar gras, de al cărui pîntece făceau haz camarazii lui.

El şovăi. Începură să rîdă de el. Atunci, luîndu-şi inima în dinţi, porni la drum, în pas gimnastic, scurt, gîfîind şi săltîndu-şi pîntecele mare.

Tot detaşamentul rîdea cu lacrimi. Ca să-l încurajeze, strigau :

– Bravo, bravo, Maloison !

Dar cînd se afla la a doua treime a drumului, o flacără lungă, iute şi roşie ţîşni din ferestruică. Se auzi o detunătură şi brutarul cel gras se prăbuşi cu faţa în jos, scoţînd un ţipăt spăimîntător.

Nimeni nu se repezi să-i dea o mînă de ajutor. Omul se tîrî în patru labe prin zăpadă, gemînd, şi, cînd ieşi din raza locului primejdios, leşină.

Glonţul îi intrase în partea cea mai rotundă a spatelui.

După prima clipă de surprindere şi spaimă se porni alt hohot de rîs.

Dar comandantul Lavigne se ivi în pragul casei. Își stabilise planul de atac. Comandă, cu o voce vibrantă :

– Tinichigiul Planchut cu lucrătorii lui.

Trei oameni se apropiară.

– Scoateți burlanele casei.

Într-un sfert de ceas i se aduseră comandantului douăzeci de metri de burlan.

Atunci comandantul puse să se facă cu multă prudență o gaură mică, rotundă, în marginea chepengului și instală o conductă de apă care mergea de la pompă pînă la deschizătura asta. Apoi declară mulțumit :

– O să le dăm de băut domnilor nemți.

Un ura de admirație frenetic izbucni, urmat de urlete de bucurie și de rîsete nesfîrșite. Comandantul organiză plutoane de muncă ; ele aveau să se schimbe din cinci în cinci minute. Apoi dădu comanda :

– Pompați !

Roata de fier fu pusă în mișcare, un zgomot ușor alunecă de-a lungul conductei și căzu în pivniță, din treaptă în treaptă, cu un murmur de cascadă, un susur de havuz.

Așteptară.

Trecu o oră, apoi două, apoi trei.

Comandantul, înfierbîntat, se plimba prin bucătărie, își lipea din cînd în cînd urechea de podea, căuta să ghicească ce făcea dușmanul, se întreba dacă are să se predea în curînd.

Acum dușmanul se foia. Îl auzea mutînd butiile din loc, vorbind, bălăcindu-se.

Apoi, pe la opt de dimineață, prin ferestruică se auzi un glas :

– Freau să forpesc cu tomnul ofițer franțez.

Lavigne răspunse de la fereastră, fără să scoată capul prea mult afară :

– Te predai ?

– Mă pretau.

– Atunci dați puștile afară.

Numaidecît se văzu o armă ieşind din deschizătură şi căzînd în zăpadă, apoi, două, trei, toate armele. Aceeaşi voce rosti :

– Nu mai am. Crăpiţi-fă. Sînt înecat.

Comandantul ordonă :

– Încetarea !

Roata pompei încremeni.

Comandantul umplu bucătăria cu soldaţi care aşteptau, cu arma la picior, şi apoi deschise încet chepengul de stejar.

Întîi se iviră patru capete ude, patru capete de un blond deschis, cu păr lung, apoi toţi cei şase nemţi ieşiră unul după altul dîrdîind, uzi leoarcă, spăimîntaţi.

Fură luaţi şi legaţi. Dar cum francezii se temeau de ceva neaşteptat, plecară numaidecît, împărţiţi în două convoaie : unul îi ducea pe prizonieri şi celălalt pe Maloison, culcat pe o saltea aşezată pe nişte prăjini.

Intrară în triumf în Rethel.

Domnul Lavigne fu decorat pentru capturarea unei avangărzi prusace şi brutarul cel gras primi medalia militară pentru rana făcută de duşman.

FERICIREA

Era ora ceaiului, înainte de a se aduce lămpile. Orașul se afla sus, pe malul mării. Soarele, care apusese, lăsase după trecerea lui cerul îmbujorat, plin de o pulbere de aur. Mediterana n-avea o cută, n-avea un fior, era netedă, încă strălucitoare în amurg, asemănătoare cu o placă de metal poleită și nemărginită.

Departe, la dreapta, munții dantelați își desenau profilul negru pe purpura palidă a asfințitului.

Se vorbea despre dragoste, se discuta subiectul ăsta vechi, se spuneau încă o dată lucruri care mai fuseseră spuse adesea. Melancolia dulce a amurgului domolea cuvintele, făcea să plutească în suflete o înduioșare, și cuvîntul „dragoste", care revenea mereu, cînd rostit de o voce puternică de bărbat, cînd de o voce suavă de femeie, părea că umple salonașul, că zboară ca o pasăre, că plutește ca un duh.

Poate cineva iubi mai mulți ani la rînd ?

– Da, spuneau unii.

– Nu, afirmau ceilalți.

Se povesteau cazuri, se stabileau deosebiri, se citau exemple. Și toți, bărbați și femei, plini de amintirile care îi năpădeau și îi tulburau, care li se suiau pe buze și pe care nu le puteau povesti, păreau mișcați și vorbeau de lucrul acesta banal și atotputernic, de acordul cald și

misterios între două făpturi, cu o emoţie adîncă şi cu un interes arzător.

Dar deodată cineva care privea ţintă în depărtare strigă :

– Ah ! Ia uitaţi-vă acolo, ce e asta ?

La capătul orizontului, pe mare, răsărea o masă cenuşie, uriaşă şi nelămurită.

Femeile se ridicaseră şi priveau fără să înţeleagă lucrul acela uluitor, pe care nu-l mai văzuseră niciodată.

Cineva spuse :

– E Corsica ! Se zăreşte aşa de două-trei ori pe an, în anumite condiţii de atmosferă excepţionale, cînd aerul e de o limpezime desăvîrşită şi cînd ceţurile apei care acoperă totdeauna orizontul n-o mai ascund. I se desluşeau vag culmile pe a căror creste se părea că străluceşte zăpada. Toată lumea rămăsese uimită, tulburată, aproape speriată de această apariţie bruscă a unei lumi, de stafia ieşită din mare. Poate că cei care au plecat, ca pe vremuri Columb, peste oceane necercetate, au avut asemenea viziuni ciudate.

Atunci un domn bătrîn, care nu vorbise încă, rosti :

– Uite, chiar în insula asta, care se ridică în faţa noastră ca şi cum ar vrea să răspundă ea însăşi întrebărilor noastre de adineauri şi să-mi împrospăteze o amintire ciudată, am cunoscut o pildă admirabilă de dragoste statornică, de dragoste neînchipuit de fericită.

Iat-o :

Acum cinci ani am făcut o călătorie în Corsica. Insula asta sălbatică e mai necunoscută şi mai departe de noi decît America, cu toate că o vedem cîteodată de pe coastele Franţei, ca acum.

Închipuiţi-vă o lume încă haotică, un vîrtej de munţi care desparte văile înguste prin care curg puhoaie ; nici un şes, numai valuri uriaşe de granit şi nemăsurate creste de pămînt acoperite cu mărăciniş sau cu păduri înalte, de

castani și de pini. E un pămînt virgin, necultivat, pustiu, cu toate că zărești cîteodată un sat, asemănător cu un maldăr de stînci pe vîrful unui munte. Nici un fel de agricultură, nici un fel de industrie, nici o artă. Nu întîlnești niciodată o bucată de lemn lucrată, o pietricică sculptată, niciodată urma gustului copilăresc sau rafinat al străbunilor pentru lucrurile grațioase și frumoase. Tocmai asta te izbește mai mult în această țară minunată și aspră : indiferența ereditară față de căutarea formelor cuceritoare care se cheamă artă.

Italia, în care fiecare palat, plin de capodopere, e el însuși o capodoperă, în care marmura, lemnul, bronzul, fierul, metalele și pietrele dovedesc geniul omului, în care cele mai mărunte obiecte vechi ce zac prin casele bătrîne sînt o mărturie a nevoii dumnezeiești de grație, Italia este pentru noi toți patria sfîntă pe care o iubim, pentru că ne arată, ne certifică truda, măreția, puterea și triumful inteligenței creatoare.

Corsica cea sălbatică din fața ei a rămas ca în primele zile. Omul trăiește acolo în casa lui grosolană, nepăsător față de tot ceea ce nu atinge propria lui existență și certurile de familie. A rămas violent, hain, sîngeros cu inconștiență, dar în aceeași măsură primitor, generos, devotat, naiv, deschizînd ușa casei lui oricărui trecător și dăruindu-și prietenia credincioasă pentru cea mai mică dovadă de simpatie.

Rătăceam de o lună prin insula asta minunată, cu senzația că mă aflam la capătul lumii. Nici un han, nici o cîrciumă, nici un drum. O apuci pe cărări pentru măgăruși ca să ajungi la cătunele agățate pe povîrnișurile munților, deasupra prăpăstiilor întortocheate, din care seara auzi cum suie un zgomot necontenit, vocea surdă și adîncă a puhoiului. Bați la ușile caselor. Ceri un adăpost pentru noapte și ceva de mîncare. Te așezi la masa umilă și dormi sub acoperișul umil. Dimineața strîngi mîna întinsă a gazdei, care te întovărășește pînă la marginea satului.

Într-o seară, după zece ore de mers, am ajuns la o căsuţă pierdută în fundul unei văi înguste, care peste o leghe ajungea la mare. Cele două povîrnişuri repezi ale muntelui, acoperite de mărăcini, de stînci năruite şi de copaci mari, închideau, ca doi pereţi întunecaţi, valea îngrozitor de tristă.

În jurul colibei erau cîţiva butaşi de vie, o grădiniţă şi, ceva mai departe, cîţiva castani, adică atît cît îţi trebuie ca să trăieşti ; o avere pentru ţinutul ăsta sărac. Femeia care mă întîmpină era bătrînă, aspră, şi din întîmplare curată. Bărbatul care stătea pe un scaun de paie se ridică să mă salute, apoi se aşeză la loc, fără să scoată nici un cuvînt. Nevasta lui îmi spuse :

– Iertaţi-l, a surzit. Are optzeci şi doi de ani.

Vorbea franceza din Franţa. Am întrebat-o mirat :

– Nu eşti din Corsica ?

– Nu, sîntem de pe continent, dar locuim aici de cincizeci de ani.

Am fost cuprins de un sentiment de nelinişte şi de frică la gîndul acestor cincizeci de ani petrecuţi în văgăuna asta întunecată, atît de departe de oraşele pe care le locuiesc oamenii. Un cioban bătrîn intră în casă şi începurăm să mîncăm singurul fel din care era alcătuită cina, o supă deasă în care se fierseseră la un loc cartofi, slănină şi varză.

După ce s-a isprăvit scurta cină, m-am aşezat în faţa porţii, cu inima strînsă de melancolia peisajului mohorît, de amărăciunea de care e cuprins uneori călătorul într-o seară tristă, într-un ţinut pustiu, cînd pare că totul e pe sfîrşite, şi viaţa şi universul. Vezi dintr-o dată mizeria îngrozitoare a existenţei, singurătatea tuturor, nimicnicia a tot şi neagra izolare a inimii, care se leagănă şi se înşală ea însăşi visînd pînă la moarte.

Bătrîna veni lîngă mine şi începu să mă întrebe, chinuită de curiozitatea care dăinuie în adîncul celor mai resemnate suflete :

– Va să zică vii din Franța ?
– Da, fac o călătorie de plăcere.
– Poate că ești din Paris ?
– Nu, sînt din Nancy.
Mi se păru că e cuprinsă de o emoție nemaipomenită. Nu știu nici eu cum am văzut-o sau mai curînd cum am simțit-o.
Ea repetă cu o voce înceată :
– Ești din Nancy ?
Bărbatul se ivi în ușă nepăsător, așa cum sînt toți surzii. Femeia spuse :
– Nu-i nimic, nu aude. Apoi, după cîteva clipe : Atunci cunoști lumea din Nancy ?
– Da, aproape pe toată lumea.
– Familia de Sainte-Allaize ?
– Da, foarte bine, erau prieteni cu tata.
– Cum te cheamă pe dumneata ?
I-am spus numele meu. M-a privit țintă, apoi a rostit cu vocea surdă, care izvorăște din amintiri :
– Da, da, mi-aduc aminte bine. Ce mai face familia Brisemare ?
– Au murit toți.
– Așa ! Cunoști și familia Sirmont ?
– Da, ultimul e general.
Bătrîna, tremurînd de emoție, de neliniște, de nu știu ce sentiment nelămurit, puternic și sfînt, de nu știu ce nevoie de a mărturisi, de a spune tot, de a vorbi despre lucrurile pe care le ținuse pînă atunci închise în fundul inimii și despre oameni al căror nume îi răscoleau sufletul, rosti :
– Da, Henri de Sirmont. Îl cunosc bine. E fratele meu.
Am privit-o mirat și speriat, și deodată mi-am adus aminte totul. Istoria asta făcuse pe vremuri mare vîlvă în nobilimea lorenă. O fată tînără, frumoasă și bogată, Suzanne de Sirmont, fusese răpită de un subofițer de husari din regimentul comandat de tatăl ei.

Soldatul care o sedusese pe fata colonelului era un băiat frumos, fiu de țăran, dar știa să poarte dolmanul albastru. Fără îndoială că ea îl zărise, îl deosebise dintre ceilalți, se îndrăgostie de el privind defilarea escadroanelor. Dar cum îi vorbise el, cum de se putuseră vedea, înțelege ? Cum de îndrăznise s-o facă să priceapă că o iubea ? Asta nu s-a știut niciodată.

Nu s-a bănuit nimic, nu s-a presimțit nimic. Într-o seară, soldatul care își isprăvise stagiul se făcu nevăzut împreună cu ea. Îi căutară, dar nu-i găsiră. Niciodată nu s-a mai aflat nimic despre ea și a fost socotită ca moartă.

Și acum o găseam eu, în valea asta înfiorătoare.

– Da, am spus eu, mi-aduc bine aminte. Ești domnișoara Suzanne !

Ea a dat din cap în semn de încuviințare. Lacrimile îi alunecau pe obraji. A arătat cu privirea spre bătrînul nemișcat de pe pragul cocioabei :

– El e.

Și am înțeles că îl mai iubea și acum, că îl vedea și acum cu ochi vrăjiți. Am întrebat-o :

– Cel puțin ai fost fericită ?

Ea răspunse cu o voce pornită din inimă :

– Ah ! da, foarte fericită. M-a făcut foarte fericită. Niciodată nu mi-a părut rău de nimic.

Mă uitam la ea trist, mirat, minunat de puterea dragostei. Fata asta bogată îl urmase pe acest om, pe țăranul ăsta. Ajunsese ea însăși o țărancă. Se obișnuise cu viața lui fără farmec, fără lux, fără nici un fel de delicatețe. Se mlădiase după deprinderile lui simple. Îl iubea încă și acum. Devenise o nevastă de țărănoi, cu bonetă și fustă de stambă. Mînca într-o strachină de pămînt, pe o masă de lemn, așezată pe un scaun de paie, o fiertură de varză cu cartofi și slănină. Se culca alături de el pe o saltea de paie. Nu se gîndise niciodată la altceva în afară de el. Nu regretase nici podoabele, nici stofele, nici eleganța, nici moliciunea jețurilor, nici căldura miresmată a odăilor

tapetate, nici dulceaţa pufului în care trupurile se cufundă pentru odihnă. Nu avusese niciodată nevoie decît de el. Dacă era acolo, nu mai dorea nimic.

Era tînără cînd părăsise viaţa, lumea şi pe cei care o crescuseră şi o iubiseră. Venise numai cu el în fundul acestei văgăuni sălbatice. Fusese pentru ea tot ceea ce se poate dori, tot ceea ce se poate visa, tot ceea ce aştepţi fără încetare, tot ce nădăjduieşti fără sfîrşit. Îi umpluse viaţa de fericire de la un capăt la celălalt.

N-ar fi putut fi mai fericită.

Şi toată noaptea, ascultînd răsuflarea aspră a bătrînului soldat întins pe patul lui sărăcăcios, alături de cea care îl urmase atît de departe, mă gîndeam la aventura lor ciudată şi simplă, la fericirea lor atît de desăvîrşită, alcătuită din atît de puţin.

Am plecat în zori, după ce am strîns mîna bătrînilor soţi.

Povestitorul tăcu. O femeie spuse :

– Femeia asta avea un ideal prea mărunt, nevoi prea primitive şi cerinţe prea simple. Nu putea fi decît o proastă.

Alta rosti rar :

– Ce are a face ! A fost fericită.

Departe, la capătul zării, Corsica se cufunda în noapte, se cobora încet în apă şi umbra ei mare, care apăruse parcă anume ca să ne povestească ea însăşi istoria celor doi iubiţi umili, ocrotiţi de malul ei, se ştergea.

ROSALIE PRUDENT

În toată istoria asta se ascundea, fără îndoială, o taină pe care nici jurații, nici președintele, nici chiar procurorul Republicii nu izbuteau s-o înțeleagă.

Fata Prudent (Rosalie), servitoare la soții Varambot, din Mantes, care rămăsese însărcinată și nu le spusese nimic stăpînilor, născuse în timpul nopții, în mansarda ei, apoi își ucisese copilul și-l îngropase în grădină.

Asta era povestea obișnuită a tuturor pruncuciderilor săvîrșite de servitoare. Dar un fapt rămînea neînțeles. Percheziția făcută în odaia inculpatei Prudent descoperise o rufărie completă de copil, lucrată chiar de Rosalie, care își petrecuse nopțile, timp de trei luni, croind și cosînd. Băcanul, de la care cumpărase, cu bani din leafa ei, lumînări pentru această muncă îndelungată, venise să depună mărturie. Ceva mai mult, se aflase că o moașă din împrejurimi, căreia ea îi povestise în ce stare se află, îi dăduse toate lămuririle și toate sfaturile practice pentru cazul că accidentul s-ar fi petrecut într-o clipă în care n-ar fi putut să primească vreun ajutor. Ba chiar căutase un loc la Poissy pentru Rosalie Prudent, care prevedea că va fi dată afară, pentru că soții Varambot nu glumeau cînd era vorba de morală.

Erau și ei acolo, la Curtea cu juri, bărbatul și nevasta, mici rentieri din provincie, furioși pe tîrîtura care le

spurcase casa. Ar fi vrut să vadă că i se taie capul numaidecît, fără judecată şi o împovărau cu depoziţii duşmănoase, care în gura lor deveneau acuzaţii.

Vinovata, o fată voinică, frumoasă, din Normandia de jos, cu destulă carte pentru situaţia ei, plîngea necontenit şi nu răspundea nimic.

Nu se putu crede decît că săvîrşise actul acesta sălbatic într-o clipă de desperare şi de nebunie, de vreme ce totul dovedea că nădăjduise să-şi păstreze şi să-şi crească fiul.

Preşedintele încercă încă o dată s-o facă să vorbească, să obţină mărturisiri, o rugă cu multă blîndeţe şi o făcu în sfîrşit să priceapă că toţi oamenii adunaţi acolo ca s-o judece nu-i voiau moartea, şi chiar erau în stare s-o plîngă.

Atunci ea se hotărî.

Preşedintele întrebă :

– Haide, spune-ne mai întîi cine e tatăl copilului ?

Pînă atunci ea ascunsese cu îndărătnicie acest nume.

Rosalie răspunse deodată, privindu-şi stăpînii care o bîrfiseră cu furie :

– E domnul Joseph, nepotul domnului Varambot.

Cei doi soţi tresăriră şi strigară într-un glas :

– Nu-i adevărat ! Minte ! Ce ticăloşie !

Preşedintele le ceru să tacă şi urmă :

– Continuă, te rog, spune-ne cum s-a întîmplat.

Atunci ea începu deodată să vorbească pe nerăsuflate, să-şi descarce inima zăvorîtă, biata ei inimă singuratică şi zdrobită, să-şi verse amărăciunea, toată amărăciunea, acum, în faţa acestor bărbaţi severi, pe care îi luase pînă atunci drept duşmani şi judecători neînduràtori.

– Da, domnul Joseph Varambot, cînd a venit în concediu, anul trecut.

– Şi ce face domnul Joseph Varambot ?

– E subofiţer de artilerie, *domnu*. Aşa că a stat acasă două luni. Două luni de vară. Eu nu mă gîndeam la nimic cînd a început să se uite la mine, dar pe urmă mi-a

spus vorbe dulci, şi mă mîngîia cît era ziua de lungă. Eu, *domnu*, l-am crezut. Îmi spunea că sînt frumoasă, că sînt drăguţă... că sînt pe gustul lui... Mie, sigur că-mi plăcea... Ce vreţi? cînd eşti singură, pleci urechea la lucrurile astea... singură de tot... ca mine. Sînt singură pe lume, *domnu*... n-am pe nimeni cui să spun ce mă doare... Nu mai am nici tată, nici mamă, nici frate, nici soră, pe nimeni! Cînd a început să-mi vorbească, mi se părea că am un frate care s-a întors de undeva. Pe urmă mi-a cerut să cobor pe malul rîului, într-o seară, ca să vorbim fără să supărăm pe nimeni. Eu m-am dus... Mai ştiu eu... mai ştiu eu cum a fost? Mă ţinea pe după mijloc... Eu sigur că nu voiam... nu... nu... Dar n-am putut... îmi venea să plîng, aşa de blajin era aerul... Era şi lună plină... N-am putut... Nu... Vă jur... n-am putut... a făcut ce-a vrut... A ţinut aşa trei săptămîni, cît a mai stat... Aş fi mers după el pînă la capătul lumii... a plecat... Eu nu ştiam că sînt însărcinată... N-am ştiut decît luna ailaltă. Începu să plîngă atît de tare, că trebuiră să-i lase vreme să-şi vină în fire.

Apoi preşedintele rosti iar, cu ton de preot la spovedanie.

– Haide, spune mai departe.

Rosalie vorbi din nou :

– Cînd am văzut că sînt însărcinată, am vestit-o pe doamna Boudin, moaşa, care e aici şi poate să spuie. Am întrebat-o ce trebuie să fac dacă s-ar întîmpla cînd n-ar fi ea de faţă. Pe urmă am cusut rufăria, noapte de noapte, pînă la unu după miezu nopţii, în fiecare seară. Pe urmă am căutat alt loc, pentru că ştiam că am să fiu dată afară. Dar voiam să stau acolo în casă pînă la sfîrşit, ca să economisesc banii, fiindcă nu prea am şi ştiam că o să am nevoie pentru mititel.

– Atunci nu voiai să-l omori?

– Ah, sigur că nu, *domnu*!

– Şi de ce l-ai omorît?

– Să vedeţi. S-a întîmplat mai curînd decît credeam. M-a apucat în bucătărie, tocmai cînd isprăvisem de spălat vasele.

Domnul şi doamna Varambot adormiseră. Atunci m-am urcat destul de greu, ţinîndu-mă de balustradă. M-am culcat pe jos, pe ciment, ca să nu mînjesc patul. A ţinut poate un ceas, poate două, poate trei. Nu ştiu, că prea mă durea tare. Pe urmă l-am împins cu toată puterea, am simţit c-a ieşit şi l-am adunat de pe jos.

Ah ! ce mulţumită eram ! Am făcut tot ce-mi spusese doamna Boudin, tot ! Şi pe urmă l-am pus pe patul meu ! Şi pe urmă deodată uite că mă apucă încă o durere, da' o durere să mor, nu alta. Ei, dacă aţi fi îndurat vreodată aşa ceva, n-aţi mai face atîtea rele, nu ! Am căzut în genunchi, pe urmă pe spate, pe jos. Şi uite că iar mă ţine, poate un ceas, poate două, cum stăteam acolo singură... Şi la urmă iese altu... alt prunc... doi, da, doi... uite aşa ! L-am luat ca pe cel dintîi şi l-am pus pe pat, alături, doi ! Se poate, spuneţi şi dumneavoastră ? Doi copii ? Pot eu, care cîştig douăzeci de franci pe lună ? Unu, bine, se poate, te lipseşti de multe... dar doi ! Mi-am pierdut capul. Ce să mă fac ? Puteam să aleg, spuneţi şi dumneavoastră ?

Mai ştiu eu ? Mi se părea că s-a isprăvit cu mine. Am pus perna peste ei, fără să-mi dau seama... Nu puteam să cresc doi... şi m-am culcat şi eu deasupra lor. Şi pe urmă m-am zvîrcolit şi am plîns pînă cînd am văzut ziua prin fereastră. Muriseră sub pernă, sigur. Atunci i-am luat sub braţ, am coborît în grădina de zarzavaturi, am luat hîrleţul grădinarului şi i-am îngropat în pămînt, cît am putut de adînc, unu ici, unu colo, nu împreună, ca să nu vorbească despre mama lor, dacă pruncii morţi vorbesc. Ce ştiu eu ?

Şi pe urmă uite că în pat mi se face rău de nu mai pot să mă scol. Îl cheamă pe doctor, care pricepe tot. Asta e adevăru, *domnu* judecător. Faceţi ce vreţi, eu sînt gata.

Jumătate din juraţi se ştergeau mereu la nas ca să nu plîngă.

În sală femeile plîngeau cu suspine.

Preşedintele întrebă :

– În ce loc l-ai îngropat pe celălalt ?

– Da' pe care l-aţi găsit ?

– Pe... pe cel care era sub straturile de anghinare !

– Ah, da ! Celălalt e în fragi, lîngă fîntînă.

Începu să hohotească atît de tare, încît vaietele ei rupeau inimile. Fata Rosalie Prudent fu achitată.

DOMNIŞOARA PERLE

I

Ce idee ciudată am avut în seara aceea s-o aleg regină pe domnişoara Perle !

În fiecare an mă duc la vechiul meu prieten Chantal să sărbătorim epifania [1]. Tata, care a fost foarte legat de el, mă ducea acolo cînd eram copil. Eu am continuat acest obicei şi-l voi continua fără îndoială, cît voi mai trăi, cît timp va mai fi un Chantal pe lume.

Familia Chantal de altfel duce o viaţă ciudată, trăieşte la Paris cum ar trăi la Grasse, la Yvetot sau la Pont-à-Mousson.

Are o casă mică în mijlocul unei grădiniţe, lîngă Observator. Trăieşte acolo ca în provincie. Nu cunoaşte, nu bănuieşte nimic din Paris, din adevăratul Paris. E atît de departe, atît de departe de el ! Cîteodată face o călătorie, o călătorie lungă. Doamna Chantal se duce să facă marile provizii, cum se spune în familie. Iată cum se merge după marile provizii :

Domnişoara Perle, care are cheile dulapurilor din bucătărie (pentru că dulapurile cu albituri sînt sub supravegherea stăpînei chiar), domnişoara Perle anunţă că zahărul

---

[1] Sărbătoare catolică care se ţine în prima duminică după 6 ianuarie ; e numită şi „sărbătoarea regilor", deoarece se spune că în această zi Isus Christos s-ar fi arătat celor trei regi (magi) (n. r.).

e pe isprăvite, că nu mai sînt conserve, că nu mai e mare lucru în fundul pungii de cafea.

Pusă în felul ăsta în gardă împotriva foametei, doamna Chantal controlează ce-a mai rămas, luînd note pe un carneţel. După ce a notat o mulţime de cifre, începe întîi să facă socoteli lungi şi pe urmă să ducă discuţii lungi cu domnişoara Perle. Pînă la urmă, cad de acord în privinţa cantităţilor ce trebuiesc cumpărate din fiecare lucru, ca să fie aprovizionaţi pentru trei luni : zahăr, orez, prune uscate, cafea, dulceţuri, cutii de mazăre, de fasole, de omari, peşte sărat şi afumat etc., etc.

Pe urmă se fixează ziua cumpărăturilor şi se pleacă în trăsură, o trăsură cu loc pentru bagaje pe acoperiş, la un băcan mare, care locuieşte dincolo de poduri, în cartierele noi.

Doamna Chantal şi domnişoara Perle fac împreună călătoria asta, în chip misterios şi se întorc la ora cinei, istovite dar încă emoţionate şi zgîlţîite de cupeul al cărui acoperiş e plin de pachete şi de săculeţe, ca la un mutat.

Pentru Chantali toată partea din Paris care e aşezată pe malul celălalt al Senei constituie cartierele noi, cartierele locuite de o populaţie ciudată, zgomotoasă, nu prea onorabilă, care îşi petrece zilele în dezmăţ, nopţile în chefuri şi care aruncă banii pe fereastră. Totuşi, din cînd în cînd, fetele sînt duse la teatru, la Opera Comică sau la Comedia Franceză, dacă piesa e recomandată de ziarul pe care îl citeşte domnul Chantal.

Fetele au azi nouăsprezece şi şaptesprezece ani. Sînt frumoase, înalte şi proaspete, foarte bine crescute, prea bine crescute, atît de bine crescute încît trec nebăgate în seamă, ca două păpuşi frumoase. Niciodată nu mi-a trecut prin cap să dau atenţie sau să fac curte domnişoarelor Chantal. Abia de îndrăzneşti să le vorbeşti, atît sînt de neprihănite. Te temi aproape să nu fii necuviincios dacă le saluţi.

Cît despre tată, e un om fermecător, foarte instruit, foarte deschis, foarte prietenos, dar căruia îi place mai mult decît orice tihna, liniştea, tăcerea şi care a contribuit mult la mumificarea asta a familiei, ca să trăiască după placul lui, într-o imobilitate desăvîrşită. Citeşte mult, vorbeşte cu plăcere şi se înduioşează uşor. Lipsa de contact, de apropieri şi de ciocniri i-a făcut foarte sensibilă şi delicată epiderma, epiderma morală. Cel mai mic lucru îl emoţionează, îl tulbură, îl face să sufere.

Totuşi Chantalii au legături, dar legături restrînse, alese cu grijă, în vecinătate. De două sau trei ori pe an se vizitează cu unele rude care locuiesc mai departe.

Eu mă duc să cinez la ei la 15 august şi de epifanie. Asta face parte din îndatoririle mele, ca împărtăşania de paşti pentru catolici.

La 15 august mai sînt invitaţi cîţiva prieteni, dar la epifanie eu sînt singurul oaspe.

II

Deci, anul acesta, ca în toţi anii, am fost la cină la Chantali, ca să serbăm epifania.

Ca de obicei, i-am sărutat pe domnul Chantal, pe doamna Chantal şi pe domnişoara Perle şi m-am înclinat adînc în faţa domnişoarelor Louise şi Pauline. M-au întrebat despre mii de lucruri, despre evenimentele de pe bulevarde, despre politică, despre ce se gîndea în public în legătură cu incidentele din Tonkin [1] şi despre reprezentanţii noştri. Doamna Chantal, o femeie voinică ale cărei idei par toate pătrate ca nişte blocuri de piatră, rostea de obicei drept concluzie la orice discuţii politice această frază : „Toate astea pregătesc ceva rău pentru mai tîrziu".

---

[1] In 1883, imperialiştii francezi au pornit un război de cotropire a Tonkinului, provincie din Indochina (n. r.).

De ce mi-am închipuit totdeauna că ideile doamnei Chantal sînt pătrate ? Nu ştiu nici eu, dar tot ce spune ea se înfăţişează în mintea mea în chipul acesta : un pătrat, un pătrat mare, cu patru unghiuri simetrice. Sînt alţi oameni ale căror idei îmi par totdeauna rotunde, gata să se rostogolească ca nişte cercuri. Cum încep o frază privitoare la ceva, prind să se rostogolească, să pornească zece, douăzeci, cincizeci de idei rotunde, mari şi mici, pe care le văd alergînd una după alta, pînă la capătul zării. Alte persoane au idei ascuţite... În sfîrşit, n-are însemnătate.

Ne-am aşezat la masă ca de obicei, şi cina s-a încheiat fără să se fi rostit nimic vrednic de ţinut minte.

La desert s-a adus „prăjitura regilor". În fiecare an domnul Chantal era rege[1]. Să fi fost din întîmplare sau în urma unei înţelegeri de familie, nu ştiu, dar el găsea fără greş bobul în bucata lui de plăcintă şi o declara pe doamna Chantal regină. Aşa că am rămas uimit cînd am simţit în îmbucătura de plăcintă ceva foarte tare, care era gata să-mi rupă un dinte. Am scos încetinel lucrul acela din gură şi am văzut o păpuşică de porţelan micuţă cît un bob de fasole. De mirare am exclamat :

– Ah !

M-au privit şi Chantal a strigat, bătînd din palme :

– E la Gaston ! E la Gaston ! Trăiască regele ! Trăiască regele !

Toată lumea a reluat în cor :

– Trăiască regele !

M-am înroşit pînă după urechi, aşa cum te înroşeşti adesea, fără să vrei, în împrejurări cam neghioabe. Rămăsesem cu ochii plecaţi, ţinînd între două degete bobul acela de faianţă, silindu-mă să rîd şi neştiind ce să fac şi ce să spun. Chantal rosti :

---

[1] Cel care găseşte de „sărbătoarea regilor" bobul în plăcintă e ales „rege" (n. r.).

– Acuma trebuie să-ţi alegi o regină.

Atunci m-am pierdut cu totul. Într-o clipă mii de gînduri, mii de presupuneri mi-au trecut prin cap. Voiau să mă facă să aleg pe una din domnişoarele Chantal! Asta era un mijloc de a mă determina să spun pe care o preferam? Era un îndemn dulce, uşor, delicat al părinţilor spre o căsătorie posibilă? Ideea măritişului bîntuie neîncetat în toate casele în care sînt fete tinere şi ia toate formele, se deghizează oricum, întrebuinţează toate mijloacele. M-a cuprins o teamă grozavă că am să mă compromit şi, în acelaşi timp, o sfială de nedescris în faţa atitudinii atît de încăpăţînat de corectă şi închistată a domnişoarelor Louise şi Pauline. Mi se părea că a alege pe una din ele în paguba celeilalte era tot atît de greu ca a alege o picătură de apă din două. Mă mai tulbura puternic şi frica de a mă arunca într-o poveste care m-ar fi dus încetişor, prin procedee discrete, tot atît de nevăzute şi de liniştite ca şi această regalitate neînsemnată, la o căsătorie împotriva voinţei mele.

Dar deodată am avut o inspiraţie şi i-am întins domnişoarei Perle păpuşa simbolică. Toată lumea fu la început surprinsă, apoi, fără îndoială, preţui delicateţea şi discreţia mea, pentru că mă aplaudă furtunos.

– Trăiască regina! Trăiască regina!

Ea, biata fată bătrînă, îşi pierduse firea. Tremura speriată şi îngîna:

– O... nu... o, nu... o, nu! Nu eu... te rog... nu eu... te rog!

Atunci m-am uitat la domnişoara Perle pentru prima oară în viaţa mea şi m-am întrebat ce era cu ea.

Eram obişnuit s-o văd în casa asta aşa cum vezi fotoliile tapisate pe care te aşezi din copilărie, fără să le dai vreo atenţie. Într-o zi, nu se ştie de ce, pentru că o rază de soare a căzut pe fotoliu, îţi spui deodată: „Ia te uită, da' ce curioasă e mobila asta!" şi descoperi că lemnul a

fost lucrat de un artist și că stofa e deosebit de bună. N-o luasem niciodată în seamă pe domnișoara Perle.

Făcea parte din familia Chantal, și atît. Dar cum? În ce calitate? Era o făptură înaltă, slabă, care se silea să rămînă neobservată, dar care nu era neînsemnată. Era tratată prietenește, mai bine decît o femeie de serviciu, mai puțin bine decît o rudă. Mi-am dat seama dintr-o dată, pe loc, de o mie de nuanțe la care nu fusesem atent pînă atunci. Doamna Chantal îi spunea: „Perle". Fetele îi spuneau „domnișoara Perle" iar Chantal îi spunea numai „domnișoară", poate cu un aer mai respectuos.

Am început s-o privesc. Cîți ani o fi avut? Patruzeci? Da, patruzeci. Nu era bătrînă fata asta, dar se îmbătrînea singură. Am fost deodată izbit de observația asta. Se pieptăna, se îmbrăca, se împodobea ridicol și totuși nu era ridicolă, atîta grație simplă, firească avea făptura ei, o grație voalată, ascunsă cu grijă. În adevăr, ce ființă ciudată! Cum de n-o observasem mai bine? Se pieptăna caraghios, cu o mulțime de zulufi bătrînicioși și ridicoli. Sub pieptănătura asta de fecioară conservată, se vedea o frunte mare, liniștită, brăzdată de două cute adînci, două cute de îndelungată tristețe, apoi niște ochi albaștri mari și blajini, sfioși, temători, smeriți, doi ochi frumoși care rămăseseră naivi, plini de o mirare de fetiță, de senzații tinere și de amărăciuni care trecuseră peste ei făcîndu-i mai duioși, fără să-i tulbure.

Întregul ei chip era fin și discret, unul dintre acele chipuri care se sting fără să se fi uzat sau veștejit de marile emoții ale vieții.

Ce gură frumoasă! Ce dinți frumoși! Dar s-ar fi spus că nu cuteza să zîmbească!

Am comparat-o cu doamna Chantal. Nu mai rămînea nici o îndoială! Domnișoara Perle era mult mai bine, de o sută de ori mai bine, mai fină, mai nobilă, mai mîndră.

Eram uluit de propriile mele observații. Se turna șampanie. I-am întins paharul meu reginei, închinînd în sănă-

tatea ei cu un compliment bine potrivit. Mi-am dat seama că îi venea să-și acopere fața cu șervetul. Apoi, cînd își muie buzele în vinul limpede, toată lumea strigă :

– Regina bea ! Regina bea !

Ea se înroși și se înecă. Toți rîdeau, și mi-am dat seama că era foarte iubită în familie.

III

Cum se isprăvi cina, Chantal mă luă de braț. Era ora trabucului, oră sfîntă pentru el. Cînd era singur, se ducea să-l fumeze pe stradă. Cînd avea pe cineva la masă, urcau în odaia unde se afla biliardul și juca fumînd. În seara aceea, de epifanie, se făcuse chiar focul în odaie. Bătrînul meu prieten își luă tacul, un tac foarte fin pe care îl frecă grijuliu cu cretă, și spuse :

– Începe tu, băiete !

Mă tutuia cu toate că aveam douăzeci și cinci de ani, pentru că mă cunoștea de cînd eram mic.

Am început partida, am făcut cîteva caramboluri, am pierdut alte cîteva, dar cum mă gîndeam mereu la domnișoara Perle, am întrebat deodată :

– Ia spune-mi, domnule Chantal, domnișoara Perle vă e rudă ?

El se opri din joc mirat și mă privi.

– Cum, nu știi ? Nu cunoști povestea domnișoarei Perle ?

– Nu.

– Tatăl tău nu ți-a istorisit-o niciodată ?

– Nu.

– Ia te uită, ce ciudat ! Ei, doamne, ce ciudat ! Dar e o pățanie întreagă !

Tăcu, apoi vorbi din nou.

– Dacă ai ști ce ciudat pică să mă întrebi asta tocmai azi de epifanie.

– De ce?

– Ei, de ce! Ascultă. Sînt patruzeci și unu de ani de atunci, patruzeci și unu de ani azi, de sărbătoarea epifaniei. Pe atunci locuiam la Roüy-le-Tors, lîngă meterezuri. Dar mai întîi trebuie să-ți spun cum era casa, ca să mă înțelegi bine. Roüy e clădit pe o coastă sau mai curînd pe o colină care domină un ținut de cîmpii. Aveam acolo o casă cu o grădină frumoasă, suspendată, susținută în aer de bătrînele ziduri de apărare. Casa era în oraș, pe stradă, dar grădina se ridica deasupra cîmpiilor. Grădina asta avea o poartă prin care se ieșea în cîmpie, la capătul unei scări tăinuite care cobora în grosimea zidului, așa ca în romane. Prin fața porții trecea un drum și de poartă era agățat un clopot mare, pentru că țăranii, ca să nu facă ocol, ne aduceau pe acolo mărfurile lor.

Îți dai seama cum erau locurile, nu-i așa? În anul acela ninsese o săptămînă întreagă. De epifanie ningea. Ai fi zis că e sfîrșitul lumii. Cînd ne duceam pe metereze să privim cîmpia, întinderea aceea albă, albă, înghețată, care strălucea ca lăcuită, parcă ne îngheța și nouă sufletul. Ai fi zis că bunul dumnezeu împachetase pămîntul ca să-l trimită în podul lumilor vechi. Te rog să crezi că era foarte trist.

Pe atunci locuiam la familia mea și eram mulți, foarte mulți: tata, mama, unchiul meu, mătușa, cei doi frați ai mei și cele patru verișoare, fetițe foarte drăguțe. Eu m-am însurat cu cea mai mică. Din toată lumea aceea, numai trei mai trăim azi: nevastă-mea, eu și cumnata mea care locuiește la Marsilia. Doamne, cum se duce o familie! Tremur cînd mă gîndesc! Aveam pe atunci cincisprezece ani, de vreme ce azi am cincizeci și șase.

Va să zică ne pregăteam să sărbătorim epifania și eram veseli, foarte veseli! Toată lumea aștepta în salon să fie chemată la cină, cînd fratele meu mai mare, Jacques, spuse: „De zece minute urlă un cîine pe cîmpie. Trebuie să fie un biet animal rătăcit."

Nici nu isprăvise bine de vorbit, cînd răsună clopotul din grădină. Avea un dangăt adînc de clopot de biserică, care te făcea să te gîndești la morți. Toată lumea se cutremură. Tata chemă servitorul şi-l trimise să vadă ce e. Aşteptarăm tăcuţi, ne gîndeam la zăpada care acoperea pămîntul. Omul se întoarse și spuse că nu văzuse nimic. Cîinele urla mereu, necontenit, şi vocea lui se auzea din acelaşi loc.

Ne-am aşezat la masă, dar eram niţel tulburaţi, mai ales noi, cei tineri. A mers aşa pînă la friptură, şi pe urmă iată că clopotul a început să bată iar de trei ori la rînd, trei bătăi lungi, adînci, care au răsunat parcă în vîrful degetelor noastre şi ne-au tăiat brusc respiraţia. Ne priveam unii pe alţii, cu furculiţele în aer, ascultînd mereu, cuprinşi parcă de o teamă nefirească.

În sfîrşit, mama a rostit: „Ce ciudat că a lăsat atîta timp pînă să sune iar. Baptiste, nu te duce singur. Are să te însoţească unul dintre domni."

Unchiul meu François s-a ridicat. Era un fel de Hercule, foarte mîndru de puterea lui şi care nu se temea de nimic pe lume. Tata i-a spus: „Ia o puşcă. Nu se ştie ce poate fi."

Dar unchiu-meu n-a luat decît un baston şi a ieşit numaidecît cu servitorul.

Noi, ceilalţi, am rămas tremurînd de nelinişte şi de spaimă, fără să mîncăm, fără să vorbim. Tata încerca să ne liniştească: „O să vedeţi că e vreun cerşetor sau vreun călător care s-a rătăcit în zăpadă. După ce a sunat o dată şi a văzut că nu i se deschide repede, a încercat iar să găsească drumul şi pe urmă, fiindcă n-a izbutit, s-a întors la poarta noastră."

Ni s-a părut că unchiul meu lipseşte un ceas. În sfîrşit s-a întors furios, ocărînd: „Nimic, pe dracu, trebuie să fie un poznaş. Numai cîinele ăsta blestemat care urlă departe de ziduri, la vreo sută de metri. Dacă aş fi luat o puşcă, l-aş fi ucis ca să tacă odată."

Am început iar să mîncăm, dar toată lumea rămăsese îngrijorată. Simțeam că nu se isprăvise, că avea să se petreacă ceva, că clopotul avea să mai sune în curînd.

Și a sunat tocmai în clipa în care tăiam prăjitura regilor. Toți bărbații s-au ridicat dintr-o dată. Unchiul meu François, care băuse șampanie, ne asigură cu atîta furie că avea să-l facă praf, încît mama și mătușa mea s-au repezit la el ca să-l împiedice. Tata, cu toate că era foarte liniștit și cam lipsit de putere (tîra puțin un picior de cînd și-l rupsese căzînd de pe cal), spuse că avea să se ducă și el, pentru că voia să vadă ce era. Frații mei, în vîrstă de optsprezece și douăzeci de ani, au alergat să-și caute puștile. Cum nu se uita nimeni la mine, am pus și eu mîna pe o carabină de grădină și m-am pregătit să iau parte la expediție.

Am plecat numaidecît. Tata și unchiul meu mergeau înainte cu Baptiste, care ducea un felinar. Frații mei, Jacques și Paul, îi urmau și eu veneam după ei, cu toate rugămințile mamei, care rămăsese pe pragul casei cu sora ei și cu verișoarele noastre.

Începuse iar să ningă de vreun ceas. Copacii erau încărcați de zăpadă. Brazii se încovoiau sub veșmîntul acela greu și livid, ca niște piramide albe, ca niște căpățîni de zahăr. Abia deosebeai prin perdeaua cenușie a fulgilor mărunți și grăbiți copăceii mai mici, palizi, în întuneric. Ninsoarea era atît de deasă încît abia zăreai la zece pași. Felinarul însă arunca o pîrtie mare de lumină în fața noastră. Mi s-a făcut în adevăr frică, pe cînd am început să coborîm scara în spirală, tăiată în zid. Mi se părea că în urma mea mai vine cineva, că avea să mă apuce de umeri și să mă ia cu el. Aș fi vrut să mă întorc, dar nu îndrăzneam, pentru că ar fi trebuit să străbat din nou toată grădina.

Am auzit cum deschideau poarta spre cîmp. Apoi unchiul meu a început iar să ocărască : „Ei, drace, iar a plecat ! Dacă îi zăresc umbra măcar, n-o să-mi scape porcul ăsta."

Era înspăimîntător să vezi cîmpia sau, mai curînd, s-o simţi în faţa ta, pentru că n-o vedeai. Nu vedeai decît un val de zăpadă fără sfîrşit, sus, jos, în faţă, în dreapta, la stînga, pretutindeni.

Unchiul a spus din nou : „Auzi, iar urlă cîinele. Am să-l învăţ eu cum se ocheşte. Măcar atîta ispravă să fac."

Tata însă, care era bun, i-a spus : „Mai bine ne-am duce să căutăm animalul ăsta nenorocit care urlă de foame. Cere ajutor sărmanul. Cheamă ca un om desperat. Haidem."

Am pornit la drum prin perdeaua, prin fulguiala deasă, necontenită, prin spuma care umplea aerul şi noaptea, care se mişca, plutea, cădea pe piele şi o îngheţa, de parcă ar fi ars-o, cu o durere vie şi iute, la fiecare atingere a fulgilor albi.

Ne cufundam pînă la genunchi în pasta moale şi rece. Trebuia să ridici piciorul foarte sus ca să poţi merge. Pe măsură ce înaintam, lătratul cîinelui se auzea mai limpede, mai puternic.

Unchiu-meu strigă : „Uite-l !" Ne-am oprit ca să-l vedem, aşa cum trebuie să faci cu un duşman pe care îl întîlneşti în întuneric.

Eu nu vedeam nimic. M-am apropiat de ceilalţi şi l-am zărit. Cîinele acela era spăimîntător şi fantastic, un cîine mare, negru, un cîine ciobănesc cu părul lung şi cu cap de lup, în picioare, la capătul pîrtiei lungi de lumină pe care o arunca pe zăpadă felinarul. Nu se clintea. Tăcuse, ne privea.

Unchiul meu a spus : „E curios, nici nu se apropie, nici nu dă înapoi. Mare chef am să-i trag un glonţ !"

Tata a rostit, cu un glas hotărîtor : „Nu, trebuie să-l luăm."

Atunci fratele meu Jacques a adăugat : „Dar nu e singur. Lîngă el mai e ceva."

Într-adevăr era ceva lîngă el, ceva cenuşiu, greu de desluşit. Pornirăm iar cu băgare de seamă.

Cînd ne-a văzut apropiindu-ne, cîinele s-a așezat pe labele dindărăt. Nu părea să fie rău. Mai curînd parcă ar fi fost mulțumit că izbutise să cheme oamenii.

Tata s-a dus drept la el și l-a mîngîiat. Cîinele i-a lins mîinile. Am descoperit că era legat de roata unui cărucior, un cărucior de jucărie învelit în întregime în trei sau patru cuverturi de lînă. Am ridicat cu grijă învelitorile și, la lumina felinarului, pe care Baptiste îl apropiase de căruța asta în miniatură, asemănătoare cu un coteț pe roate, am zărit un prunc care dormea.

Am fost atît de uluiți încît nu puteam scoate un cuvînt. Tata și-a venit în fire cel dintîi, și cum era inimos și puțin exaltat, a întins mîna peste acoperișul căruciorului și a spus : „Biet părăsit, vei fi al nostru !" Apoi i-a poruncit fratelui meu Jacques să împingă „descoperirea" noastră spre casă.

Vorbea gîndind cu glas tare : „E un copil din dragoste, a cărui sărmană mamă a venit să sune la poarta mea în noaptea asta de epifanie, în amintirea copilului Isus."

S-a oprit din nou și a strigat cu toată puterea, în întuneric, de patru ori, către cele patru unghiuri ale zării : „L-am luat la noi !" Apoi și-a pus mîna pe umărul fratelui lui și a șoptit : „Dacă ai fi tras în cîine, François ?..."

Unchiul meu n-a răspuns, dar și-a făcut o cruce mare în întuneric, pentru că era foarte credincios, cu toate aerele lui de fanfaron.

Dădurăm drumul cîinelui, care ne urma.

Ah ! dar ce drăguță a fost intrarea noastră în casă: Mai întîi ne-a fost foarte greu să urcăm căruciorul prin scara din metereze. Totuși am izbutit și l-am împins pînă în vestibul.

Ce nostimă, ce bucuroasă și speriată era mama ! Și cele patru verișoare mici (cea mai mică avea șase ani) păreau patru găini în jurul unui cuibar. În sfîrșit, copilul care dormea mereu fu scos din cărucior. Era o fetiță de vreo șase săptămîni. În scutecele ei s-au găsit zece mii

de franci de aur, da, zece mii de franci ! pe care tata i-a plasat ca să-i facă zestre. Va să zică nu era copil de oameni săraci... ci poate copilul unui nobil cu vreo mică burgheză din oraş... sau poate... am făcut mii de presupuneri, dar n-am ştiut niciodată nimic... dar nimic... niciodată nimic... Nici chiar cîinele n-a fost recunoscut de nimeni. Nu era de prin locurile acelea. În orice caz, acela sau aceea care venise să sune de trei ori la poarta noastră îmi cunoştea bine părinţii, de vreme ce-i alesese.

Aşa a intrat domnişoara Perle, la vîrsta de şase săptămîni, în casa Chantal.

Abia mai tîrziu a fost numită de altfel domnişoara Perle. La început a fost botezată „Marie-Simone Claire", Claire trebuia să-i ţină loc de nume de familie.

Te asigur că intrarea noastră în sufragerie a avut haz, cu ţîncul acela care se trezise şi care privea în jurul lui la oameni şi la lumini, cu ochii lui vagi, albaştri şi tulburi.

Ne-am aşezat iar la masă şi am împărţit prăjitura. Eu eram rege. Am ales-o regină pe domnişoara Perle, ca şi dumneata adineauri. Habar n-avea ea în ziua aceea de onoarea care i se făcea.

A fost deci primită şi crescută în familie. Creştea, anii treceau. Era drăguţă, blîndă, ascultătoare. Toată lumea o iubea şi am fi răsfăţat-o îngrozitor, dacă nu ne-ar fi împiedicat mama.

Mama era o femeie părtaşă a ordinii şi ierarhiei. A consimţit să se poarte cu Claire ca şi cu propriii ei feciori, dar în acelaşi timp voia ca distanţa care ne despărţea să fie bine marcată şi situaţia bine stabilită.

Aşa că de cum copilul putu înţelege, îi povesti ce se întîmplase cu ea şi făcu să pătrundă în mintea ei încet, cu duioşie chiar, ideea că era o fetiţă pe care Chantalii o adoptaseră numai, o luaseră la ei, că era, în sfîrşit, o străină.

Claire a priceput situaţia cu o înţelegere deosebită, cu un instinct surprinzător şi a ştiut să-şi păstreze locul care-i era lăsat cu atîta tact, cu atîta graţie şi gingăşie, încît tata era emoţionat pînă la lacrimi.

Chiar mama a fost atît de mişcată de recunoştinţa pasionată şi devotamentul puţin sfios al acestei făpturi drăgălaşe şi calde, încît a început să-i spună „fiica mea". Cîteodată, cînd fetiţa făcea un gest frumos, delicat, mama îşi ridica ochelarii pe frunte, ceea ce la ea era un semn de emoţie, şi repeta: „Bine, dar fetiţa asta e o perlă, o adevărată perlă". Numele ăsta i-a rămas Clairei, care s-a schimbat pentru noi în domnişoara Perle.

IV

Domnul Chantal tăcu. Stătea pe biliard, cu picioarele atîrnate şi învîrtea o bilă în mîna stîngă, pe cînd cu dreapta mototolea o cîrpă cu care ştergeam de obicei punctele însemnate pe tăbliţă şi pe care o numeam „cîrpa pentru cretă."

Puţin congestionat, cu glasul înăbuşit, vorbea acum pentru el însuşi, pierdut în amintiri, colindînd încet printre lucruri şi întîmplări vechi care se trezeau în mintea lui, aşa cum te plimbi în grădina bătrînă a familiei, grădină în care ai fost crescut şi în care fiecare copac, fiecare potecă, fiecare plantă, ilicii ascuţiţi, laurii care miros bine, tisele a căror bobiţe roşii şi grase se fărîmă între degete fac să-ţi răsară la fiecare pas o întîmplare măruntă din viaţa ta trecută, una dintre acele întîmplări neînsemnate şi încîntătoare care alcătuiesc însăşi urzeala existenţei.

Eu stăteam în faţa lui, rezemat de perete, cu mîinile sprijinite de tacul inutil.

Peste o clipă, el urmă :

– Doamne, ce frumoasă era la optsprezece ani... şi graţioasă... şi desăvîrşită... Ah, ce fată frumoasă... frumoasă... frumoasă şi bună... şi cuminte... şi fermecătoare. Avea nişte ochi... nişte ochi albaştri... străvezii... limpezi... n-am mai văzut alţii ca ei... niciodată !

Tăcu iar. L-am întrebat :

– De ce nu s-a măritat ?

A răspuns, dar nu mie, ci cuvîntului care fusese rostit : „măritat".

– De ce ? De ce ? N-a vrut... n-a vrut. Avea o zestre de treizeci de mii de franci şi a fost cerută de mai multe ori... n-a vrut ! Părea tristă în epoca aceea. Era pe vremea cînd m-am însurat cu vara mea, cu Charlotte, nevastă-mea, cu care eram logodit de şase ani.

M-am uitat la domnul Chantal şi mi s-a părut că pătrund în sufletul lui, că pătrund dintr-o dată într-una din acele drame umile şi crude ale inimilor cinstite şi drepte, ale inimilor fără pată, ale uneia dintre acele inimi care nu s-au mărturisit, care n-au fost explorate, pe care nimeni nu le-a cunoscut, nici măcar cei care sînt victimele lor mute şi resemnate.

Împins deodată de o curiozitate cutezătoare, am întrebat :

– Dumneata ar fi trebuit s-o iei, domnule Chantal ?

A tresărit, m-a privit şi a spus :

– Eu ? Pe cine să iau ?

– Pe domnişoara Perle.

– De ce ?

– Pentru că o iubeai mai mult decît pe vara dumitale.

M-a privit cu ochi ciudaţi, rotunzi, speriaţi, apoi a îngăimat :

– Am iubit-o... eu ? Cum ? Cine ţi-a spus asta ?

– Ei, doamne... e limpede... din pricina ei chiar ai amînat atîta căsătoria cu vara dumitale, care te aştepta de şase ani.

A dat drumul bilei pe care o ţinea în mîna stîngă, a apucat cu amîndouă mîinile cîrpa pentru cretă, şi-a acoperit obrazul cu ea şi a început să plîngă cu hohote. Plîngea jalnic şi ridicol ; prin urechi, prin nas, prin gură în acelaşi timp, de parcă era un burete pe care-l apeşi. Tuşea, scuipa, îşi sufla nasul în cîrpa pentru cretă, îşi ştergea ochii, strănuta şi începea iar să verse lacrimi prin toate orificiile feţei, scoţînd din gîtlej un sunet care semăna a gargariseală.

Eu, speriat, ruşinat, aş fi vrut să fug ; nu mai ştiam ce să spun, ce să fac, ce să încerc.

Deodată vocea doamnei Chantal a răsunat pe scară :

– Se isprăveşte odată şi fumatul vostru ?

Am deschis uşa şi am strigat :

– Da, doamnă, coborîm acum.

Apoi m-am repezit la bărbatul ei şi l-am apucat de braţe.

– Domnule Chantal, prietene Chantal, ascultă-mă, te cheamă nevasta. Linişteşte-te, linişteşte-te repede, trebuie să coborîm. Linişteşte-te.

A îngînat :

– Da... da... viu... biata fată... viu... spune-i că viu.

Şi a început să se şteargă conştiincios pe obraz cu cîrpa care, de doi sau trei ani, ştergea toate însemnările de pe tăbliţă, apoi se ivi de sub ea, pe jumătate roşu, pe jumătate alb, cu fruntea, cu nasul, cu obrajii şi cu bărbia mînjite de cretă, cu ochii umflaţi, încă plini de lacrimi.

L-am luat de mîini şi l-am dus în odaia lui, şoptindu-i :

– Iartă-mă, te rog să mă ierţi, domnule Chantal, că te-am supărat... Dar... nu ştiam... dumneata... dumneata înţelegi...

Mi-a strîns mîna :

– Da... da... sînt clipe grele...

Apoi își cufundă fața în lighean. După ce și-o scoase, tot nu mi se păru cum trebuie : îmi trecu însă prin minte o mică șiretenie. Pentru că era neliniștit, privindu-se în oglindă, i-am spus :

– E destul să povestești că ți-a intrat un fir de praf în ochi și pe urmă poți să plîngi cît vrei în fața tuturor.

A coborît, frecîndu-și ochii, în adevăr, cu batista. Toți se neliniștiră, căutară firul de praf pe care nu-l găsiră, apoi povestiră întîmplări asemănătoare, în care fusese nevoie să se cheme doctorul.

Eu mă așezasem lîngă domnișoara Perle și o priveam chinuit de o curiozitate aprinsă, o curiozitate care devenea suferință. În adevăr, trebuie să fi fost foarte frumoasă, cu ochii ei blînzi, atît de mari, atît de liniștiți, atît de larg deschiși, încît părea că nu-i închide niciodată, așa cum fac ceilalți oameni. Îmbrăcămintea ei era puțin caraghioasă, adevărată îmbrăcăminte de fată bătrînă, care o urîțea dar n-o făcea stîngace.

Mi se părea că citesc înăuntrul ei, cum citisem adineauri în inima domnului Chantal, că descifrez, de la un capăt la altul, viața ei smerită, simplă și devotată. Și îmi venea pe buze o nevoie, o nevoie mistuitoare s-o întreb, să aflu dacă și ea îl iubise. Dacă îndurase și ea, ca și el, acea lungă suferință tainică, ascuțită, care nu se vede, care nu se știe, care nu se ghicește, dar care răbufnește noaptea, în singurătatea odăii întunecate. O priveam, îi vedeam inima bătînd sub bluza de dantelă, și mă întrebam dacă ființa asta dulce și nevinovată gemuse în fiecare seară, înfundată în perna umedă, și hohotise, cu trupul zguduit de suspine, în căldura patului arzător.

I-am spus încet, cum fac copiii cînd strică un giuvaer ca să vadă ce are înăuntru :

– Dacă l-ai fi văzut adineauri pe domnul Chantal plîngînd, ți s-ar fi rupt inima.

Ea a tresărit :

– Cum ? Plîngea ?

– O, da, plîngea !

– De ce ?

Părea foarte mișcată. I-am răspuns :

– Din pricina dumitale.

– Din pricina mea ?

– Da. Mi-a povestit cît te-a iubit odinioară și cît a suferit pentru că s-a însurat cu actuala lui nevastă și nu cu dumneata.

Chipul ei palid mi s-a părut că se lungește. Ochii ei, totdeauna deschiși, totdeauna liniștiți, se închiseră deodată atît de repede, încît mi se păru că se închiseseră pentru totdeauna. Alunecă de pe scaun pe podea și se întinse acolo încet, ușor, ca o eșarfă căzută.

Am strigat :

– Ajutor ! Ajutor ! Domnișoarei Perle i s-a făcut rău !

Doamna Chantal și fetele ei se năpustiră și cum toată lumea căuta apă, un șervet, oțet, mi-am luat pălăria și am fugit.

Mergeam cu pași mari, cu inima bătînd, cu sufletul plin de remușcări și de regrete. Dar din cînd în cînd eram mulțumit. Mi se părea că făcusem un lucru lăudabil, necesar.

Mă întrebam : „Am greșit ? Am avut dreptate ?“ Le rămăsese lucrul acesta în suflet, cum rămîne un glonte într-o rană închisă. N-au să fie acum mai fericiți ? Era prea tîrziu pentru ca chinul lor să înceapă din nou și destul de devreme ca să-și poată aduce aminte de el cu duioșie.

Poate că într-o seară din primăvara viitoare, emoționați de o rază de lună căzută în iarbă, la picioarele lor, printre ramuri, își vor prinde și-și vor strînge mîna în amintirea acestei lungi suferințe înăbușite și crude. Și

poate că această strîngere de mînă scurtă va face să le treacă prin vine o fărîmă din acea înfiorare pe care n-o cunoscuseră, și le va da, acestor morți înviați pentru o clipă, senzația iute și dumnezeiască a beției, a nebuniei care le dă îndrăgostiților mai multă fericire într-o singură tresărire, decît pot culege toți ceilalți oameni într-o viață întreagă.

TRIBUNALE RUSTICE

Sala judecătoriei de pace din Gorgeville e plină de țărani care așteaptă, nemișcați, de-a lungul zidurilor, deschiderea ședinței.

Sînt acolo țărani mari și mici, grăsuni, roșcovani și slăbănogi care par cioplți dintr-un trunchi de măr. Și-au pus coșurile pe pămînt și stau liniștiți, tăcuți, gîndindu-se la treburile lor. Au adus cu ei mirosuri de grajd și de sudoare, de lapte acru și de bălegar. Muștele bîzîie sub tavanul alb. Prin ușa deschisă se aud cîntînd cocoșii.

O masă lungă, acoperită cu un covor verde, se întinde de-a lungul unui soi de estradă. La capătul ei din stînga stă un om bătrîn și zbîrcit care scrie. Un jandarm, țeapăn pe scaunul lui, privește în aer cu ochii ațintiți spre dreapta. Pe peretele alb un Crist mare de lemn, răsucit într-o atitudine dureroasă, pare că își oferă și acum suferința veșnică pentru salvarea acestor oameni aspri care duhnesc a vită.

În sfîrșit, intră și domnul judecător. E pîntecos, e rumen, roba neagră de magistrat îi joacă din pricina mersului repede de om gras și grăbit ; se așază, își pune toca pe masă și se uită la asistență cu o expresie de dispreț adînc.

E un intelectual de provincie şi o inteligenţă a regiunii, unul dintre cei care traduc din Horaţiu, gustă poeziile lui Verlaine şi ştie pe dinafară Vert-Vert[1] ca şi poeziile picante ale lui Parny[2].

Rosteşte :

– Haide, domnule Potal, strigă împricinaţii ! Apoi şopteşte zîmbind : *Quidquid tentabam dicere versus erat*[3].

Atunci grefierul îşi înalţă fruntea cheală şi bolboroseşte cu o voce din care nu se înţelege nimic :

– Doamna Victorie Bascule împotriva lui Isidore Paturon.

O femeie cît un munte înaintează, o cucoană de la ţară, o cucoană dintr-o reşedinţă de canton, cu o pălărie cu panglici, cu un lanţ de ceas care-i atîrnă peste pîntece, cu inele pe degete şi cu cercei strălucitori ca nişte lumînări aprinse.

Judecătorul o salută din ochi, ca pe o cunoştinţă, şi în privirea lui străbate puţină ironie ; spune :

– Doamnă Bascule, rosteşte-ţi plîngerea.

Partea adversă stă ceva mai departe. E reprezentată prin trei persoane. În mijloc, un ţăran tînăr de douăzeci şi cinci de ani, bucălat ca un măr şi roşu ca un mac. La dreapta lui nevastă-sa, foarte tînără, slabă, scundă, ca o găină din rasa Cayenne, cu un cap mic şi turtit peste care se ridică o bonetă roz, asemănătoare cu o creastă. Ochii ei rotunzi, miraţi şi furioşi privesc într-o parte, ca ai păsărilor. La stînga băiatului stă taică-său, un om bătrîn, cocîrjat, al cărui trup chinuit se pierde sub cămaşa scrobită, ca sub un clopot.

Doamna Bascule spune ce are pe inimă :

---

[1] Poem comic de Gresset (1709—1777) (n. r.).

[2] Poet francez (1753—1814) (n. r.).

[3] Tot ce încercam să rostesc era vers. (Din *Tristele* IV, 10, 26 de Ovidiu) (n. r.).

— Domnule judecător, acum cincisprezece ani l-am primit în casă pe băiatul ăsta. L-am crescut și l-am iubit ca o mamă, am făcut totul pentru el, l-am făcut om. Îmi făgăduise, îmi jurase că nu mă va părăsi niciodată, mi-a semnat chiar un act, în schimbul căruia i-am dat o bucățică de pămînt, pămîntul meu de la Bec-de-Mortin, care valorează cam șase mii. Și uite că un moft, o nimica toată, o mucoasă mititică...

Judecătorul: Stăpîniți-vă, doamnă Bascule.

Doamna Bascule: O... o... știu eu... i-a sucit capul, nu știu ce i-o fi făcut, zău, nu știu ce... și acuma prostul, nerodul ăsta o ia de nevastă și îi duce ca zestre pămîntul meu, pămîntul meu de la Bec-de-Mortin. Ei, nu se poate... Am o hîrtie, uite-o... Atunci să-mi dea pămîntul înapoi. Am făcut un act la notar pentru pămînt și un act între noi, așa pentru prietenie. Au aceeași valoare. Fiecare cu dreptul lui, nu-i așa? *(Și îi întinde judecătorului o hîrtie timbrată, despăturită.)*

Isidore Paturon: Nu-i adevărat!

Judecătorul: Taci din gură. Ai să vorbești cînd ți-o veni rîndul. *(Citește.)*

„Subsemnatul, Isidore Paturon, îi făgăduiesc prin prezenta doamnei Bascule, binefăcătoarea mea, să n-o părăsesc cît voi trăi, și s-o slujesc cu devotament.

Gorgeville, 5 august 1883."

Judecătorul: În loc de semnătură e o cruce; va să zică nu știi să scrii?

Isidore: Nu, nu știu.

Judecătorul: Dumneata ai făcut crucea asta?

Isidore: Nu, n-am făcut-o eu.

Judecătorul: Atunci cine a făcut-o?

Isidore: Ea.

Judecătorul: Ești gata să juri că n-ai făcut crucea asta?

I s i d o r e *(pripit)* : Pe capu tatii, a mamii, a bunicului, a bunicii și a bunului dumnezeu care mă aude, mă jur că n-am făcut-o eu. *(Ridică mîna și scuipă într-o parte ca să-și întărească jurămîntul.)*

J u d e c ă t o r u l *(rîzînd)* : Care au fost legăturile dumitale cu doamna Bascule, care e aici de față ?

I s i d o r e : A fost țiitoarea mea. *(Rîsete în public.)*

J u d e c ă t o r u l : Alege-ți cuvintele. Vrei să spui că relațiile dintre dumneavoastră n-au fost atît de curate pe cît pretinde doamna.

B ă t r î n u l P a t u r o n *(luînd cuvîntul)* : N-avea nici cincisprezece ani, domnule judecător, nici cincisprezece ani cînd mi l-a înviciuat...

J u d e c ă t o r u l : Adică vrei să spui viciat.

B ă t r î n u l : Ce să știu eu ? N-avea nici cincisprezece ani. Pînă atunci mai cocolise încă patru, pe care îi îndopa ca pe niște pui grași, de crăpau de atîta mîncare, vă rog să mă iertați. Și pe urmă, cînd i s-a părut că și ăsta e gata, l-a detravat...

J u d e c ă t o r u l : Depravat... și dumneata ai lăsat-o ?

B ă t r î n u l : Ori ea ori alta, tot trebuia să i se întîmple odată !

J u d e c ă t o r u l : Atunci de ce vă mai plîngeți ?

B ă t r î n u l : De nimic ! Nu mă plîng de nimic, numai că n-o mai vrea și că e liber. Cer să ne ocrotească legea.

D o a m n a B a s c u l e : Oamenii ăștia mă împroașcă cu minciunile lor, domnule judecător. Am făcut din el un om.

J u d e c ă t o r u l : Zău așa !

D o a m n a B a s c u l e : Și se leapădă de mine, mă părăsește, îmi fură avutul...

I s i d o r e : Nu-i adevărat, domnule judecător. Am vrut s-o las și acum cinci ani, că se îngrășase prea tare și nu mai era pe gustul meu. Nu-mi mai plăcea, și ce ?

I-am spus că vreau să plec. Şi ea s-a apucat să plîngă cu şiroaie şi să-mi spuie că-mi dă pămîntul de la Bec-de-Mortin ca să rămîn cîţiva ani, numai patru sau cinci. Eu, ce să fac, am zis da! Dumneata ce-ai fi făcut în locul meu? Am mai stat cinci ani, cinci ani de zile încheiaţi. Mă plătisem. Fiecare cu ce e al lui. Merita, ce să zic! *(Nevasta lui Isidore, care tăcuse pînă acum, strigă deodată cu o voce pătrunzătoare de papagal):*

– Da, uită-te la ea, uită-te la huiduma asta, domnule judecător, şi spune dacă merita.

B ă t r î n u l *(dă din cap cu un aer convins şi repetă):* Păi zău, merita? *(Doamna Bascule cade pe o bancă din spatele ei şi începe să plîngă.)*

J u d e c ă t o r u l *(părinteşte):* Ce vreţi, scumpă doamnă, nu pot să fac nimic. I-aţi dat pămîntul de la Bec-de-Mortin printr-un act care e în perfectă regulă. Acum e al lui şi numai al lui. Avea, fără îndoială, dreptul să facă ceea ce a făcut şi să-l ducă de zestre nevestii lui. Nu pot să... să mă amestec în astfel de chestiuni. Eu nu pot să privesc lucrurile decît din punctul de vedere al legii. Nu pot face nimic.

B ă t r î n u l P a t u r o n *(cu mîndrie):* Putem să ne întoarcem acasă?

J u d e c ă t o r u l : Fără îndoială. *(Pleacă toţi trei întovărăşiţi de privirile pline de simpatie ale ţăranilor, ca nişte oameni care şi-au cîştigat cauza. Doamna Bascule suspină pe bancă.)*

J u d e c ă t o r u l : *(zîmbind):* Veniţi-vă în fire, scumpă doamnă. Haide, haide, veniţi-vă în fire... şi... am să vă dau un sfat, căutaţi alt... alt... alt elev.

D o a m n a B a s c u l e *(printre lacrimi):* N-am să... n-am să mai găsesc...

J u d e c ă t o r u l : Îmi pare rău că nu pot să vă recomand eu unul. *(Ea aruncă o privire desperată către Cristul îndurerat şi răsucit pe crucea lui, apoi se ridică*

şi pleacă cu paşi mărunţi, suspinînd de amărăciune şi acoperindu-şi faţa cu batista.)

Judecătorul *(se întoarce către grefier şi rosteşte ghiduş)*: Calypso[1] nu se putea mîngîia de plecarea lui Ulysse. *(Apoi cu o voce gravă:)* Următorii!

Grefierul *(bolboroseşte)*: Célestin Polyte Lecacheur-Prosper Magloire Dieulafait.

[1] Personaj mitologic, regină a insulei Ogygia, în Marea Ionică. Se spune că Ulysse, în peregrinările sale, ar fi ajuns pe insula aceasta, unde, fermecat de Calypso, ar fi rămas şapte ani (n. r.).

DRAGOSTE

Trei pagini din carnetul unui vînător

...Am citit într-un ziar, la fapte diverse, o dramă pasională. A ucis-o, pe urmă s-a sinucis, va să zică o iubea. Ce însemnătate au El şi Ea? Numai dragostea mă interesează. Şi nu mă interesează pentru că mă înduioşează sau pentru că mă uimeşte, pentru că mă emoţionează sau mă pune pe gînduri, ci pentru că îmi trezeşte o amintire din tinereţe, o amintire ciudată de vînătoare, în care dragostea mi-a apărut aşa cum le apărea primilor creştini crucea, în mijlocul cerului.

M-am născut cu toate instinctele şi toate simţurile omului primitiv, potolite de raţiunea şi de emoţiile celui civilizat. Sînt pasionat după vînătoare. Animalul care sîngerează, sîngele de pe pene, sîngele de pe mîinile mele îmi strînge inima pînă la leşin.

În anul acela, către sfîrşitul toamnei, frigul a venit pe negîndite şi un văr al meu, Karl de Rauville, m-a poftit să mergem împreună, să vînăm raţe în bălţi, în zorii zilei.

Vărul meu, un zdrahon de vreo patruzeci de ani, roşcat, foarte voinic şi foarte bărbos, boier de la ţară, un fel de animal politicos, vesel, înzestrat cu acel spirit galic care face ca mediocritatea să fie plăcută, locuia într-un fel de fermă-castel, într-o vale largă, străbătută de un

rîu. Colinele din stînga şi din dreapta erau acoperite de păduri, de păduri bătrîne boiereşti, în care se mai aflau copaci minunaţi şi în care puteai să dai peste cel mai rar vînat zburător din toată partea asta a Franţei. Cîteodată doborai chiar vulturi. Păsările călătoare, care nu vin aproape niciodată pe meleagurile noastre prea populate, se opreau totdeauna în desişurile astea seculare, ca şi cînd ar fi cunoscut sau recunoscut un ascunziş dintr-o pădure de altădată, rămasă acolo ca să le fie adăpost în scurtul lor popas de noapte.

În vale, ierburile creşteau înalte, udate de canale şi brăzdate de tufişuri. Mai departe rîul, care pînă acolo avea o albie săpată, se răspîndea într-o mlaştină întinsă. Mlaştina asta, cea mai minunată regiune de vînătoare pe care am văzut-o vreodată, era grija de căpetenie a vărului meu, care o întreţinea ca pe un parc. Prin pădurea uriaşă de trestii care o acoperea, o făcea vie, fremătătoare, unduioasă, se croiseră canale înguste, pe unde bărcile scunde, conduse şi cîrmuite cu prăjina, treceau tăcute pe apa încremenită, atingeau uşor păpurişul, alungau peştii care se strecurau repezi printre ierburi şi făceau să se cufunde ieruncile, ale căror capete negre şi ascuţite piereau numaidecît.

Sînt un pătimaş iubitor al apei : marea, cu toate că e prea întinsă, prea neliniştită, cu neputinţă de stăpînit ; rîurile frumoase, cu toate că trec şi se duc şi mai ales bălţile, în care freamătă întreaga existenţă necunoscută a animalelor acvatice. Balta e o întreagă lume pe pămînt, o lume deosebită, care are viaţa ei proprie, locuitorii ei statornici şi oaspeţii ei în trecere, vocile ei, zgomotul şi mai ales misterul ei. Nimic nu e mai tulburător, mai neliniştitor, mai spăimîntător decît o baltă. De ce pluteşte o teamă peste şesurile scunde, acoperite de apă ? Poate din pricina freamătului uşor al trestiilor, din pricina flăcărilor misterioase care plutesc deasupra lor, a tăcerii adînci care învăluie nopţile liniştite, sau a ceţuri-

lor ciudate care se tîrăsc peste stufăriş ca nişte veşminte de moarte, poate din pricina abia-auzitului clipocit, atît de uşor, atît de dulce şi mai înspăimîntător cîteodată decît tunurile oamenilor sau tunetele cerului, seamănă balta cu un ţinut de vis, cu o ţară temută, care ascunde o taină de necunoscut şi primejdioasă?

Nu. E altceva; un alt mister mai adînc, mai grav pluteşte în ceţurile dese, misterul creaţiei chiar. Primul germene de viaţă, care a tresărit, care a vibrat, care s-a deschis la lumină, nu s-a ivit din apa stătătoare şi mîloasă, din umezeala grea a pămîntului ud, sub căldura soarelui?

Am ajuns seara la vărul meu. Era un ger de crăpau pietrele. Vărul meu, asemănător şi el cu un animal din ţările reci, îmbrăcat cu o scurtă de focă, îmi povestea măsurile pe care le luase pentru noaptea aceea chiar, în timpul cinei, în încăperea mare în care bufetele, pereţii, tavanul erau acoperite cu păsări împăiate, cu aripile întinse sau cocoţate pe ramuri bătute în cuie, între ereţi, bîtlani, bufniţe, păpălude, şoimi, ulii, vulturi şi ulieşi.

Trebuia să plecăm spre zori, pe la trei şi jumătate, ca să ajungem la patru şi jumătate la locul de pîndă pe care îl alesese. Se construise acolo o colibă din bucăţi de gheaţă ca să ne adăpostească puţin de vîntul grozav care se porneşte înaintea ivirii dimineţii, vîntul îngheţat care taie carnea ca un ferăstrău, o crestează ca o lamă, o înţeapă ca nişte ace înveninate, o răsuceşte ca un cleşte, o arde ca focul.

Vărul meu îşi freca mîinile:

– N-am mai văzut de cînd sînt asemenea ger, spunea el, acuma, la ora şase, sînt douăsprezece grade sub zero!

M-am dus să mă întind pe pat de cum am sfîrşit masa şi am adormit la vîlvătaia focului care ardea în vatră.

La ora trei fix, am fost trezit. Mi-am pus şi eu o haină de oaie şi l-am găsit pe vărul meu Karl îmbrăcat într-o

blană de urs. După ce am băut fiecare cîte două cești de cafea fierbinte, urmate de două pahare de șampanie bună, am plecat întovărășiți de un paznic și de cîinii noștri, Plongeon și Pierrot.

După cîțiva pași, m-am simțit înghețat pînă la oase. Era una dintre acele nopți în care pămîntul pare că a murit de frig. Aerul înghețat devine parcă rezistent, palpabil, atît de grozav te doare. Nu-l tulbură nici o adiere. E tare, neclintit. Mușcă, străpunge, usucă, ucide copacii, plantele, gîngăniile, chiar păsărelele care cad de pe crengi pe pămîntul împietrit și se împietresc ca el, sub gheara frigului.

Luna, în ultimul pătrar, plecată pe o parte, palidă, părea bolnavă în mijlocul cerului și atît de slăbită încît nu putea merge mai departe, și rămînea acolo, sus țintuită, paralizată de asprimea gerului. Răspîndea asupra lumii o lumină uscată și tristă, lumina aceea muribundă și albicioasă pe care ne-o aruncă în fiecare lună, la sfîrșitul învierii ei.

Karl și cu mine mergeam alături, cu spatele încovoiat, cu mîinile în buzunare și cu pușca sub braț. Încălțămintea noastră, învelită în lîneturi ca să putem călca fără să alunecăm pe gheața rîului, nu făcea nici un zgomot. Mă uitam la aburul iscat de răsuflarea cîinilor.

Am ajuns curînd pe malul bălții și am pornit pe una dintre aleele de trestii uscate care se croia în pădurea asta scundă. Coatele noastre atingeau frunzele lungi ca niște panglici și lăsau în urmă un foșnet ușor. M-am simțit cuprins, mai mult decît oricînd altădată, de emoția puternică și ciudată pe care mi-o pricinuiesc bălțile. Asta era moartă, moartă de frig, de vreme ce mergeam pe ea prin mulțimea de trestii uscate.

Deodată, la cotul unei alei, am văzut coliba de gheață care fusese clădită ca să ne adăpostească. Am intrat înăuntru, și cum mai aveam aproape un ceas pînă la deș-

teptarea păsărilor călătoare, m-am învelit într-o pătură ca să mă încălzesc.

Culcat pe spate, am început să privesc luna schimonosită, care avea patru coarne văzută prin pereţii uşor străvezii ai acestei căsuţe polare.

Dar frigul bălţii îngheţate, frigul pereţilor, frigul care venea din cer mă pătrunse atît de grozav, încît începui să tuşesc.

Vărul meu Karl fu cuprins de nelinişte :

– Nu-i nimic dacă n-o să vînăm azi mare lucru, nu vreau să răceşti. Să facem focul.

Şi porunci paznicului să taie trestii.

Omul puse un maldăr în mijlocul colibei, al cărei acoperiş era deschis, ca să poată ieşi fumul. Cînd flacăra roşie urcă de-a lungul pereţilor limpezi de cristal, ei începură să se topească încetişor, pe nesimţite, ca şi cum lespezile de gheaţă ar fi asudat. Karl, care rămăsese afară, strigă :

– Vino repede să vezi ceva !

Am ieşit şi am încremenit de mirare. Cabana noastră în formă de con părea un diamant uriaş cu miezul de foc, crescut dintr-o dată din gheaţa bălţii. Înăuntrul ei se zăreau două siluete fantastice, ale cîinilor care se încălzeau.

Dar un strigăt ciudat, un strigăt pierdut, un strigăt rătăcit trecu pe deasupra capetelor noastre. Lumina adăpostului nostru trezea păsările sălbatice.

Nimic nu mă mişcă mai mult decît acest prim strigăt al vieţii pe care n-o vezi şi care străbate aerul întunecat atît de repede, atît de departe, înainte de a se ivi în zare cea dintîi licărire a zilelor de iarnă. În ceasul acesta îngheţat al zorilor, mi se pare că strigătul fugar dus de aripile unei păsări e suspinul inimii lumii !

Karl spuse :

– Stingeţi focul. Se ivesc zorile.

În adevăr, cerul începea să pălească și stoluri de rațe desenau pe cer pete lungi, repezi, repede șterse.

O lumină izbucni în noapte, trăsese Karl. Cei doi cîini se repeziră.

Atunci, cînd eu, cînd el, în fiecare minut, începurăm să ochim repede de cum se ivea deasupra trestiilor umbra unui stol călător. Pierrot și Plongeon, gîfîind, veseli, ne aduceau păsările însîngerate, ai căror ochi cîteodată ne mai priveau încă.

Se luminase de ziuă, o zi limpede și albastră. Soarele se ivea în fundul văii și ne gîndeam să ne întoarcem, cînd două păsări lunecară deodată cu gîtul drept și cu aripile întinse, deasupra capetelor noastre. Am tras. Una dintre ele a căzut aproape la picioarele mele. Era o lișiță cu pîntecele argintiu. Atunci, în văzduh, deasupra mea, strigă un glas, un glas de pasăre. Un plînset scurt, repetat, sfîșietor. Și vietatea, mica vietate care scăpase, începu să se rotească în albastrul cerului deasupra noastră, privindu-și tovarășa moartă, pe care o mai țineam încă în mînă.

Karl, în genunchi, cu pușca la ochi, cu privirea strălucitoare o pîndea, aștepta să se apropie.

– Ai ucis femela, spuse el, bărbatul n-are să plece.

Da, fără îndoială, nu pleca. Se rotea mereu și plîngea în jurul nostru. Niciodată un geamăt de suferință nu mi-a sfîșiat inima ca chemarea desperată, ca mustrarea jalnică a bietei vietăți pierdute în spațiu.

Cîteodată se depărta sub amenințarea puștii care-i urmărea zborul. Părea gata să-și urmeze drumul, singur. de-a lungul cerului. Dar nu se putea hotărî și se întorcea curînd să-și caute femela.

– Pune-o pe pămînt, îmi spuse Karl, are să se apropie numaidecît.

Şi, în adevăr, s-a apropiat, nepăsător în faţa primejdiei, înnebunit de dragostea lui de vietate pentru cealaltă vietate pe care o ucisesem.

Karl trase, parcă ar fi tăiat firul care ţinea pasărea suspendată. Am văzut picînd ceva negru. Am auzit zgomotul unei căderi în papură. Pierrot mi l-a adus.

I-am pus în acelaşi coş, se şi răciseră... şi am plecat la Paris în aceeaşi zi.

MARTINA

Asta i se întîmplase într-o duminică, după liturghie. Ieşea din biserică şi pornise pe drumul desfundat ce ducea spre casa lui, cînd se pomeni că merge în urma Martinei, care se îndrepta şi ea spre casă.

Tatăl mergea lîngă fiica lui, cu un pas apăsat, de gospodar bogat. Nu purta ca toţi ţăranii o cămaşă, ci un fel de veston de postav cenuşiu şi o pălărie tare cu borurile late.

Ea, strînsă într-un corset pe care şi-l punea numai o dată pe săptămînă, păşea dreaptă, cu mijlocul sugrumat, cu umerii largi, cu şoldurile pline, legănîndu-se puţin.

Purta o pălărie cu flori, făcută de o modistă din Yvetot şi îşi dezgolise ceafa puternică, rotundă, suplă, pe care fluturau cîţiva cîrlionţi, roşiţi de aer şi de soare.

El, Benoist, nu-i vedea decît spatele, dar îi cunoştea bine chipul, fără să se fi uitat vreodată prea mult la el.

Şi deodată îşi spuse : „Ia te uită... da, e frumoasă fata lui Martin". O privea mergînd şi începu deodată s-o admire, să se simtă cuprins de dorinţă. N-avea nevoie să-i mai vadă faţa, nu. Îşi aţintise ochii asupra mijlocului ei, şi-şi repeta în gînd, de parcă ar fi vorbit cu cineva : „Ia te uită... frumoasă fată !"

Fata o luă la dreapta ca să intre la „Martinière", gospodăria lui taică-său, Jean Martin. Se întoarse şi aruncă

o privire în urmă. Îl văzu pe Benoist, care i se păru cam ciudat. Strigă :

– Bună ziua, Benoist !

El răspunse :

– Bună ziua, Martino, bună ziua jupîne Martin, şi trecu mai departe.

Cînd ajunse acasă, supa fusese pusă pe masă. Se aşeză în faţa maică-si, între rîndaş şi argat, pe cînd slujnica se duse să scoată cidru.

Mîncă cîteva linguri, apoi dădu la o parte farfuria. Maică-sa întrebă :

– Nu ţi-o fi rău ?

El răspunse :

– Nu, parcă am o torocală în burtă, care-mi taie foamea.

Îi privea pe ceilalţi cum mănîncă şi tăia din cînd în cînd o bucăţică de pîine pe care o ducea încet la gură şi o mesteca îndelung. Se gîndea la fata lui Martin. „Da, frumoasă fată !" Şi el, care nici nu băgase de seamă pînă atunci că îl lovise aşa, deodată, atît de tare, că nu mai putea mînca.

Nu se atinse nici de tocană. Maică-sa îl îndemna :

– Hai, Benoist, dă-ţi un pic osteneala. Sînt costiţe de berbec, o să-ţi facă bine. Cînd n-ai poftă, trebuie să te sileşti.

El înghiţi cîteva bucăţele, şi iar dădu la o parte farfuria. Nu, nu mergea şi pace.

După-amiază se duse să-şi vadă ogoarele şi-i dădu drumul argatului, făgăduindu-i că o să mîne vitele mai departe, cînd o trece pe acolo.

Cîmpul era pustiu, pentru că era sărbătoare. Din loc în loc, pe un cîmp de trifoi, vacile, trîntite cu pîntecele lăţit pe pămînt, rumegau sub soarele arzător. Pluguri dezjugate aşteptau la capătul unei arături. Pămîntul răscolit, gata să primească sămînţa, îşi desfăşura marile pătrate

cafenii în mijlocul miriştilor galbene, pe care putrezeau tulpinile scurte ale grîului şi ovăzului secerat de curînd. Un vînt de toamnă puţin uscat trecea peste cîmpie, vestind o seară răcoroasă după ce soarele avea să apună. Benoist se aşeză pe marginea unui şanţ, îşi puse pălăria pe genunchi, ca şi cum ar fi avut nevoie să stea cu capul la aer, şi rosti tare, în liniştea cîmpiei :

– De frumoasă, da, e frumoasă !

Se mai gîndi la ea seara, în pat, şi a doua zi, cînd se trezi.

Nu era trist, nu era nemulţumit. N-ar fi putut spune nici el ce avea. Îl urmărea ceva, ceva care se agăţase de sufletul lui, o idee care nu se dezlipea de el şi care parcă îi gîdila inima. Cîteodată o muscă mare se află închisă într-o odaie. O auzi cum zboară bîzîind şi zgomotul ăsta te urmăreşte, te enervează. Deodată se opreşte şi uiţi, şi apoi începe iar, te sileşte să ridici capul. Nu poţi nici s-o prinzi, nici s-o alungi, nici s-o ucizi, nici n-o opreşti. Abia se aşază, şi începe iar să bîzîie.

Amintirea Martinei se zbuciuma în mintea lui Benoist ca o muscă întemniţată.

Apoi îl apucă dorinţa s-o mai vadă şi trecu de cîteva ori prin faţa fermei lui Martin. În sfîrşit o zări întinzînd rufe pe o frînghie, între doi meri.

Era cald. Avea pe ea numai o fustă scurtă şi cămaşa pusă pe piele îi desena bine şoldurile arcuite cînd ridica braţele să întindă prosoapele.

El rămase ghemuit în şanţ mai mult de un ceas, chiar după ce fata plecase. Se întoarse şi mai chinuit decît înainte.

Timp de o lună sufletul îi fu plin de ea, tresărea ori de cîte ori îi auzea numele. Nu mai mînca, noaptea asuda atîta încît nu mai putea dormi.

Duminica, la liturghie, nu-şi mai lua ochii de la ea. Fata băgă de seamă şi-i zîmbi, măgulită că e atît de preţuită.

Într-o seară o întîlni pe neașteptate pe drum. Ea se opri cînd îl văzu. Se duse țintă la ea, cu respirația tăiată de emoție și înfiorare, dar hotărît să-i vorbească. Începu să bolborosească :

– Uite, Martino, așa nu mai merge.

Ea răspunse, ca și cum și-ar fi bătut joc de el :

– Ce nu mai merge, Benoist ?

– Că mă gîndesc la dumneata de dimineața pînă seara.

Fata își puse mîinile în șolduri :

– Păi nu te silesc eu.

Flăcăul îngînă :

– Ba da, dumneata. Nu mai am somn, nu mai am odihnă, nu mai mănînc nimic.

Ea rosti foarte încet :

– Și atunci, ce trebuie ca să te vindeci ?

Flăcăul rămase uluit, cu brațele moi, cu ochii căscați, cu gura deschisă.

Ea îi trase o palmă zdravănă peste pîntece și o rupse la fugă.

Din ziua aceea se întîlniră de-a lungul haturilor, pe drumurile desfundate sau în amurg, la marginea cîmpului, la ceasul la care Benoist se întorcea cu caii și ea aducea vitele la staul.

Se simțea dus pe sus, aruncat către Martina de un elan uriaș al trupului și al sufletului lui. Ar fi vrut s-o îmbrățișeze, s-o sugrume, s-o mănînce, s-o cuprindă toată în el. Tremura de neputință, de nerăbdare, de furie, că nu era în întregime a lui, că nu făceau împreună o singură ființă.

În sat începuse să se vorbească despre asta. Se spunea că sînt logodiți. Benoist o întrebase de altfel dacă voia să-l ia de bărbat și ea răspunsese : „da".

Așteptau un prilej ca să vorbească cu părinții.

Şi dintr-o dată, ea nu mai veni la ceasurile de întîlnire. N-o mai vedea nici cînd dădea tîrcoale în jurul gospodăriei lor. N-o putea zări nici la liturghie, duminica. Şi tocmai într-o duminică, după predică, preotul rosti din amvon că Victoire-Adélaide Martin se logodise cu Joséphin-Isidore Vallin.

Benoist simţi ceva în mîini, ca şi cum s-ar fi scurs tot sîngele din el. Urechile îi vîjîiau. Nu mai auzi nimic şi peste cîtva timp îşi dădu seama că plîngea pe cartea de rugăciuni.

Timp de o lună stătu închis în odaia lui.

Apoi se apucă iar de muncă.

Dar nu era vindecat şi se gîndea mereu la ea. Ocolea drumurile care treceau pe lîngă casa ei, ca să nu zărească nici pomii din curte, ceea ce îl silea să facă un ocol mare dimineaţa şi seara.

Acum ea era măritată cu Vallin, cel mai bogat gospodar din canton. Benoist nu mai vorbea cu el, cu toate că erau prieteni din copilărie.

Într-o seară, trecînd prin faţa primăriei, Benoist află că era însărcinată. În loc să sufere, simţi un fel de uşurare. Acum se isprăvise, se isprăvise de-a binelea. Prin asta, erau mai despărţiţi decît prin căsătoria ei. Da, era mai bine aşa.

Trecură luni după luni. O zărea cîteodată ducîndu-se la tîrg cu mersul ei acum greoi. Se înroşea cînd îl vedea, pleca fruntea şi grăbea pasul. Benoist se întorcea din drum, ca să nu treacă pe lîngă ea şi să nu-i întîlnească privirea.

Dar se gîndea cu groază că s-ar putea într-o bună zi să se afle faţă în faţă cu ea şi să fie silit să-i vorbească. Ce avea să-i spună acum, după tot ce-i spusese odinioară, ţinînd-o de mîini şi sărutîndu-i părul de pe tîmple? Şi

acum încă se gîndea mereu la întîlnirile lor de-a lungul haturilor.

Era urît ceea ce făcuse ea, după atîtea jurăminte.

Cu toate astea, amărăciunea din inimă i se topea încet-încet şi nu-i mai rămînea decît tristeţea. Într-o zi, o apucă pentru prima oară pe vechiul său drum de pe lîngă gospodăria în care locuia ea. Privea de departe acoperişul casei. Da, acolo ! acolo trăia ea cu altul ! Merii erau în floare, cocoşii cîntau pe maldărele de băligar. Casa părea goală, oamenii plecaseră la cîmp pentru muncile de primăvară. Se opri lîngă uluci şi privi în curte. Cîinele dormea în faţa cuştii lui, trei viţei mergeau cu paşi domoli, unul în urma altuia, către băltoacă. Un curcan mare se înfoia în faţa porţii, se rotea în faţa curcilor ca un cîntăreţ pe scenă.

Benoist se rezemă de bulumac şi simţi iar că-i vine să plîngă. Dar, deodată, auzi un strigăt, un strigăt grozav, ca o chemare, care ieşea din casă. Rămase năuc, cu mîinile înţepenite pe lemnul ulucilor, ascultînd. Un alt strigăt prelung, sfîşietor, îi pătrunse în urechi, în suflet, în carne.

Ea striga aşa ! Se rupse din loc, străbătu pajiştea, deschise uşa şi o văzu întinsă pe pămînt, zgîrcită, cu chipul palid, cu ochii rătăciţi, cuprinsă de durerile facerii.

Rămase încremenit, mai palid şi tremurînd mai tare decît ea ; îngăimă :

– Uite-mă, uite-mă, Martino.

Ea răspunse gîfîind :

– Ah ! nu mă lăsa singură, nu mă lăsa singură, Benoist !

O privea, nu ştia ce să spună, ce să facă. Ea începu iar să strige :

– Ah ! Ah ! Mă sfîşie ! Ah ! Benoist !

Şi se zvîrcolea îngrozitor.

Deodată Benoist fu cuprins de o nevoie năvalnică de a o ajuta, de a o liniști, de a o scăpa de suferință. Se aplecă, o ridică, o luă în brațe, o duse pe pat. O dezbrăcă pe cînd ea gemea necontenit, îi scoase camizolul, rochia, fusta. Ea își mușca pumnii ca să nu strige. Atunci Benoist făcu ceea ce le făcea de obicei animalelor, vacilor, oilor, iepelor : o ajută și primi în mîini un prunc mare care scîncea.

Îl șterse, îl înfășă într-o cîrpă care se usca în fața focului și îl puse pe un teanc de rufe de pe masă, care așteptau să fie călcate. Apoi se întoarse la mamă.

O așeză din nou pe dușumea, primeni patul și o culcă iar. Ea îngăimă :

– Mulțumesc, Benoist, ai o inimă bună.

Plîngea puțin, ca și cum ar fi fost prinsă de păreri de rău.

El n-o mai iubea, n-o mai iubea de loc. Se isprăvise. De ce ? Cum ? N-ar fi putut-o spune. Ceea ce se petrecuse îl vindecase mai bine decît zece ani de absență.

Ea îl întrebă, istovită și înfrigurată :

– Ce e ?

El răspunse cu o voce liniștită :

– O fetiță tare drăguță.

Tăcură iar. Peste cîteva minute mama șopti :

– Arată-mi-o, Benoist.

Se duse să ia fetița și tocmai i-o înfățișa ca pe sfintele daruri, cînd ușa se deschise și Vallin se ivi în prag.

Întîi nu pricepu, apoi, deodată, ghici.

Benoist, încremenit, îngîna :

– Treceam, treceam și eu cînd am auzit-o că strigă și am intrat... uite-ți copilul, Vallin !

Atunci bărbatul făcu un pas, cu lacrimi în ochi, luă pruncul plăpînd pe care i-l întindea celălalt, îl sărută,

rămase cîteva clipe cu respirația tăiată, puse copilul pe pat și-i întinse amîndouă mîinile lui Benoist :

– Bate palma, bate palma ici, Benoist, acum între noi, vezi tu, toate s-au lămurit. Dacă vrei, o să fim prieteni, dar, știi, prieteni !...

Benoist răspunse :

– Vreau, cum să nu, vreau bucuros.

BOITELLE

Moş Boitelle (Antoine) era specializat în ţinutul acela în toate treburile murdare. De cîte ori avea cineva de curăţat o groapă, un loc pe care fusese pus bălegarul, o hazna, un canal, o groapă împuţită oarecare, îl chema pe el.

Venea cu instrumentele lui de curăţitor de haznale şi cu saboţii slinoşi, şi se aşeza la muncă, gemînd necontenit peste lucrul pe care îl făcea. Cînd era întrebat de ce făcea treaba asta dezgustătoare, răspundea resemnat :

– Ei, pe dracu, pentru copiii mei, ca să-i hrănesc. Asta aduce mai mult cîştig decît alta.

În adevăr, avea paisprezece copii. Cînd îl întrebai ce mai fac, răspundea cu nepăsare :

– Au mai rămas opt acasă. Unu e în armată şi cinci sînt căsătoriţi.

Cînd voiai să ştii dacă s-au căsătorit bine, răspundea aprins :

– Eu nu m-am amestecat. Nu m-am amestecat de loc. S-au căsătorit cum au vrut. Nu trebuie să te bagi cu gusturile tale, că nu iese bine. Eu sînt un împuţit, numai fiindcă părinţii mei s-au băgat peste gusturile mele. Altfel, aş fi ieşit şi eu un muncitor ca ăilalţi.

Iată cum se amestecaseră părinţii în gusturile lui.

Pe vremea aceea era soldat, îşi făcea stagiul la Havre, şi nu era nici mai prost, nici mai deştept decît ceilalţi, poate doar ceva mai mărginit decît ei. Cea mai mare plăcere a lui în timpul orelor libere era să se plimbe pe cheiul pe care se adunau negustorii de păsărele. Se plimba cînd singur, cînd cu cîte un consătean, de-a lungul coliviilor în care papagalii cu spatele verde şi cu capul galben, din Amazoane, papagalii cu spatele cenuşiu şi cu capul roşu, din Senegal, araşii [1] uriaşi care par nişte păsări cultivate in seră cu penele lor înflorate, cu cozile şi moţurile lor, peruşele [2] de toate mărimile, care par vopsite, cu o grijă amănunţită, de un dumnezeu miniaturist şi păsărelele mici, mici, de tot, jucăuşe, roşii, galbene, albastre şi pestriţe, îşi amestecă ţipetele cu zgomotul cheiului şi aduc în vuietul puternic al vapoarelor descărcate, al trecătorilor şi al căruţelor, larma violentă, ascuţită, piuitoare, asurzitoare a pădurii îndepărtate şi fantastice.

Boitelle se oprea cu ochii holbaţi, cu gura căscată, rîzînd, fermecat, arătîndu-şi dinţii cacatoeşilor [3] prizonieri care salutau cu moţul lor alb sau galben roşul strălucitor al pantalonilor şi alama centironului lui. Cînd întîlnea cîte o pasăre care vorbea, începea să-i pună întrebări, şi dacă vietatea era dispusă să răspundă în ziua aceea, era vesel şi mulţumit pînă seara. Se prăpădea de plăcere şi cînd se uita la maimuţe, şi nu credea că există un lux mai mare pentru un om bogat decît să aibă maimuţe, aşa

---

[1] O specie de papagali (n. r.).

[2] Specie de papagali mai micuţi, originară din America centrală şi de sud (n. r.)

[3] Pasăre din familia papagalilor, originară din India (n. r.).

cum ar avea cîini şi pisici. Avea în sînge gustul acesta, gustul pentru exotic, cum alții au gustul pentru vînătoare sau pentru pescuit, pentru medicină sau pentru preoție. De cîte ori ieşea pe uşa cazărmii, nu se putea împiedica să nu se ducă pe chei, atras de o mare dorință.

Într-o zi, cînd se oprise aproape în extaz în fața unui araraca[1] monstruos care îşi umfla penele, se apleca, se îndrepta, părea că face reverențe ca la curtea din țara papagalilor, văzu deschizîndu-se uşa unei cafenele mici, lipită de prăvălia păsărarului, şi o negresă tînără, legată la cap cu o basma roşie, care ieşi în drum şi se apucă să mături în stradă dopurile şi nisipul de pe duşumeaua cafenelei.

Atenția lui Boitelle se împărți numaidecît între pasăre şi femeie. N-ar fi putut spune la care dintre aceste două ființe se uita cu mai multă uimire şi mai multă plăcere.

Negresa, după ce mătură în drum gunoaiele din cafenea, ridică ochii şi rămase şi ea uluită în fața uniformei soldatului. Stătea dreaptă în fața lui, cu mătura în mînă, ca şi cum ar fi prezentat arma, pe cînd araraca se ploconea necontenit. Soldatul fu stînjenit după cîteva clipe de atenția asta şi plecă mai departe, cu paşi mărunți, ca să nu pară că bate în retragere.

Dar se întoarse. Trecea aproape în fiecare zi prin fața Cafenelei Comerțului şi zărea adesea prin ferestrele ei slujnicuța neagră care îi servea pe marinarii din port cu bere şi rachiu. Cîteodată ieşea şi ea în stradă, cînd îl zărea. În curînd, începură să-şi zîmbească ca două cunoştințe, fără să-şi fi vorbit vreodată şi Boitelle simțea că-i bate inima cînd vedea strălucind linia luminoasă a dinților fetei între buzele ei întunecate.

---

[1] Specie de papagali mari, originară din America (n. r.).

Într-o zi, intră în sfîrşit în cafenea şi rămase uluit cînd o auzi vorbind franţuzeşte ca toată lumea. Sticla de limonadă din care primi şi ea să bea un pahar rămase neuitat de bună în amintirea soldatului. Începu să vină regulat, ca să bea în cîrciumioara asta din port toate bunătăţile lichide pe care i le îngăduia punga.

Se gîndea necontenit ca la o sărbătoare, ca la o fericire, la imaginea mîinii negre a slujnicuţei care îi turna cîte ceva în pahar, pe cînd dinţii ei rîdeau mai strălucitori decît ochii. După două luni erau prieteni buni şi Boitelle, după ce îi trecu mirarea văzînd că negresa era la fel cu toate fetele cumsecade din satul lui, că respecta economia, munca, religia şi buna-cuviinţă, o iubi şi mai tare, se îndrăgosti de ea atît de rău încît vru s-o ia de nevastă.

Îi spuse planul lui şi ea jucă de bucurie. Avea şi ea cîţiva bani deoparte, lăsaţi de o vînzătoare de stridii, care o culesese de pe cheiul din Havre, unde o lăsase un căpitan american. Căpitanul o găsise cînd avea vreo şase ani, ghemuită pe un balot de bumbac în cala corăbiei, cu cîteva ceasuri înainte de plecarea lui spre New York. Cînd ajunsese la Havre, dăduse in grija milostivei vînzătoare de scoici puiul mic, negru, ascuns pe bordul corăbiei lui, nu ştia nici el de cine şi cînd. Cînd murise precupeaţa, tînăra negresă intrase servitoare la Cafeneaua Comerţului.

Antoine Boitelle adăugă :

– O să se facă dacă părinţii n-o să aibă nimic împotrivă. Eu n-am să fac niciodată nimic fără voia lor, m-auzi, nimic ! Am să aduc eu vorba despre asta, prima dată cînd m-oi duce in sat.

Săptămîna următoare căpătă o permisie de douăzeci şi patru de ore şi plecă la familia lui care avea o gospodărie mică la Tourteville, lîngă Yvetot.

Aşteptă sfîrşitul mesei, ceasul la care cafeaua botezată cu rachiu deschidea inimile, şi le spuse părinţilor că găsise o fată pe gustul lui, atît de pe gustul lui, încît nu mai putea exista alta în lume care să i se potrivească atîta.

Bătrînii deveniră numaidecît prudenţi la cuvintele astea şi îi cerură lămuriri. El nu le ascunse nimic, afară de culoarea pielei ei.

Era o servitoare, fără avere, dar harnică, econoamă, curată, cinstită şi înţeleaptă. Toate lucrurile astea preţuiau mai mult decît banii în mîinile unei gospodine nepricepute. De altfel avea şi ea cîteva parale, lăsate de o femeie care o crescuse, cîţiva gologani, aproape o mică zestre, o mie cinci sute de franci la Casa de depuneri. Bătrînii începură să se înduplece, cuceriţi de cuvintele lui şi de altfel încrezători în judecata fiului lor, cînd ajunse la punctul delicat. El rîdea, puţin încurcat :

– Un singur lucru ar putea să nu vă placă. Nu e albă de loc.

Ei nu înţelegeau şi băiatul trebui să le explice îndelung, pe ocolite, ca să nu-i sperie, că făcea parte din rasa întunecată pe care ei n-o cunoşteau decît din cărţile cu poze.

Bătrînii fură cuprinşi de nelinişte, de mirare, de teamă, ca şi cum le-ar fi spus că vrea să se însoare cu diavolul.

Mama spunea :

– Neagră ? Dar cît e de neagră ? Şi peste tot ?

El răspundea :

– Sigur ! Peste tot, aşa cum eşti tu albă peste tot !

Tata stăruia şi el :

– E neagră ? Adică e neagră ca ceaunul ?

Fiul răspundea :

– Poate că e nițel mai puțin ! E neagră, dar nu de un negru care să te scîrbească. Şi anteriul părintelui e negru, dar nu mai urît decît nişte odăjdii albe.

Tatăl întreba :

– Da' în țara ei sînt altele şi mai negre ?

Fiul exclama convins :

– Fără îndoială !

Dar bătrînul dădea din cap :

– Urîcios lucru.

– Nu e de loc urîcios, fiindcă te deprinzi cît ai clipi din ochi.

Mama întreba :

– Barem creştinii ăştia n-or fi murdărind albiturile mai repede decît ăilalți ?

– Nu le murdăresc mai repede decît tine, fiindcă asta e culoarea lor.

În sfîrşit, după multe întrebări, rămase înțeles ca părinții s-o vadă pe fată înainte de a se hotărî, și băiatul, care îşi termina stagiul luna următoare, s-o aducă acasă. Stînd de vorbă cu ea, aveau să se hotărască dacă nu era prea neagră ca să poată intra în familia Boitelle.

Antoine le spuse atunci că duminică 22 mai, în ziua în care avea să se elibereze, va veni la Tourteville cu prietena lui.

Fata se îmbrăcase pentru vizita la părinții iubitului ei cu cele mai frumoase și mai țipătoare veşminte pe care le avea, în care domina galbenul, roșul și albastrul. Părea împodobită pentru o sărbătoare națională.

În gară, cînd plecară din Havre, toată lumea se uita la ea și Boitelle era mîndru că ține de braț o persoană care atrăgea atenția tuturor. Pe urmă, în vagonul de clasa a treia în care se aşeză alături de el, îi ului atît de tare pe

țărani, încît cei din compartimentele alăturate se suiau în picioare pe bănci ca s-o cerceteze pe deasupra pereților despărțitori de lemn. Un copil începu să țipe de frică cînd o văzu și altul își ascunse fața în șorțul maică-si.

Totuși toate merseră bine pînă la gara la care trebuiau să coboare. Dar cînd trenul își încetini mersul înainte de Yvetot, Antoine începu să simtă că nu-i e la îndemînă, ca înaintea unei inspecții, cînd nu era pregătit la teorie. Se aplecă peste fereastră și îl zări de departe pe taică-său, care ținea frîul calului înhămat la droșcă și pe maică-sa, care venise pînă la zăplazul unde se opriseră mulți gură-cască.

Coborî el înainte, îi întinse mîna dragii lui și se îndreptă spre familie, ținîndu-se drept de parcă ar fi escortat un general.

Mama, cînd o văzu pe cucoana aceea neagră și bălțată în tovărășia fiului ei, rămase atît de încremenită, încît nu mai putu deschide gura, tatăl se trudea din greu să țină în frîu calul, care se cabra fie din pricina locomotivei, fie a negresei. Dar Antoine, cuprins deodată de bucuria năvalnică de a-și vedea părinții, se repezi cu brațele deschise, își sărută mama, își sărută tatăl, cu toată spaima calului, apoi se întoarse către tovarășa lui, pe care trecătorii uluiți se opreau din drum s-o privească, și rosti :

– Uite-o ! V-am spus că te zăpăcește puțin cînd o vezi întîi, dar cum o cunoști, pe cinstea mea că nu găsești ceva mai drăguț pe lumea asta. Spuneți-i bună ziua, să nu se piardă cu firea.

Atunci mama Boitelle, intimidată, gata să-și piardă capul, făcu un fel de reverență și tata își scoase șapca șoptind :

– Bine ai venit.

Apoi se suiră în droşcă fără să mai întîrzie. Femeile se aşezară pe cele două scaune din fund care le săltau la fiecare hop al drumului şi bărbaţii pe bancheta din faţă.

Nimeni nu scotea un cuvînt. Antoine, neliniştit, fluiera un cîntec de la cazarmă ; tatăl biciuia calul şi mama se uita cu coada ochiului, cu priviri lunecoase de dihor, la negresa ai cărei pomeţi şi frunte străluceau în soare ca nişte ghete bine văcsuite.

Antoine se întoarse vrînd să rupă tăcerea :

– Ei, nimeni nu vorbeşte ?

– Să ne deprindem, răspunse bătrîna.

El urmă :

– Hai, spune-i fetiţei povestea cu alea opt ouă ale găinii tale.

Era o întîmplare cu haz, celebră în familie. Dar pentru că maică-sa tăcea mereu, înţepenită de emoţie, începu să povestească el istoria asta neuitată, prăpădindu-se de rîs. Tatăl, care o ştia pe dinafară, se lumină de la primele cuvinte. Mama îi urmă şi ea în curînd pilda şi cînd ajunse la momentul cel mai caraghios, negresa izbucni şi ea într-un hohot de rîs atît de zgomotos, atît de năvalnic, atît de furtunos, încît calul, aţîţat, alergă o bucată de vreme în galop.

Acum făcuseră cunoştinţă. Începură să stea de vorbă.

Cum ajunseră, după ce toată lumea coborî din droşcă, după ce îşi duse prietena într-o odaie ca să-şi schimbe rochia pe care ar fi putut-o murdări gătind o mîncare bună cum ştia ea, o mîncare sortită să-i cucerească pe bătrîni începînd cu stomacul, băiatul îşi trase părinţii în faţa porţii, şi-i întrebă cu inima bătînd :

– Ei, ce ziceţi ?

Tata tăcu. Mama, mai curajoasă, spuse :

– E prea neagră ! Zău, e prea de tot ! Era să mi se facă rău.

– O să vă obişnuiţi, spuse Antoine.

– Poate, dar nu aşa de repede.

Intrară în casă şi bătrîna fu mişcată cînd o văzu pe negresă gătind. Cu toate că era în vîrstă, îşi sumese fusta şi o ajută şi ea.

Prînzul fu bun, lung, vesel. După-masă, cînd făcură o plimbare, Antoine îl luă de o parte pe taică-su :

– Ei, ce zici, tată ?

Ţăranul nu se prindea niciodată cu vorba :

– Eu nu zic nimic. Întreab-o pe maică-ta.

Antoine se duse atunci lîngă maică-sa şi o opri în urmă :

– Ei, mamă, ce zici ?

– Dragă băiete, zău că e prea neagră. Să fi fost numai un pic mai puţin, nu m-aş împotrivi. Dar aşa, e prea de tot. Ai zice că e dracu !

El nu mai stărui, ştiind că bătrîna era întotdeauna încăpăţînată, dar simţi o furtună de amărăciune în inimă. Se gîndea ce putea să facă, ce putea să născocească şi se minuna că nu-i cucerise pînă acum, aşa cum îl răpusese pe el. Mergeau toţi patru agale prin holde, deveniseră iar treptat tăcuţi. Cînd treceau pe lîngă un gard, gospodarii erau în poartă, copiii se căţărau pe movile, toată lumea se năpustea în drum, ca s-o vadă pe „negresa" pe care o adusese fiul lui Boitelle. Vedeau în depărtare oameni care alergau peste cîmpuri, aşa cum se dă fuga de obicei cînd bate toba la panoramă. Bătrînii Boitelle, spăimîntaţi de curiozitatea semănată de trecerea lor prin sat, grăbeau pasul, unul lîngă altul. Îşi lăsaseră cu mult în urmă băiatul, pe care fata îl întreba ce cred părinţii lui despre ea.

El răspunse, şovăind, că nu se hotărîseră încă.

În piața din fața bisericii însă se îngrămădi atîta lume din casele răscolite de curiozitate, încît bătrînii Boitelle o luară la fugă în fața mulțimii care creștea mereu, și se întoarseră acasă, pe cînd Antoine, clocotind de furie, înainta măreț cu draga lui la braț, printre ochii căscați de uimire.

Înțelegea că se isprăvise, că nu mai era nici o nădejde, că n-avea să se mai însoare niciodată cu negresa. O înțelegea și ea. Cînd se apropiară de casă, începură să plîngă amîndoi. Cum ajunseră, fata își scoase din nou rochia ca s-o ajute pe bătrînă la treabă. O urmă pretutindeni, în staul, în grajd, făcînd tot ce era mai greu și repetînd necontenit :

– Lasă-mă pe mine, doamnă Boitelle.

Cînd se înseră, bătrîna, înduioșată, dar neclintită, îi spuse băiatului :

– Ce să zic, e o fată cumsecade. Păcat că e așa de neagră, dar zău, e prea neagră. N-o să mă pot obișnui, trebuie să plece înapoi, prea e neagră.

Tînărul Boitelle îi spuse dragei lui :

– Nu vrea, i se pare că ești prea neagră. Trebuie să te întorci. Am să te duc pînă la gară. Lasă, nu te necăji. Am să vorbesc eu cu ei după plecarea ta.

O petrecu pînă la gară, dîndu-i mereu nădejdi, o sărută, o urcă în tren și se uită cu ochi umflați de plîns cum se îndepărtează vagoanele.

Îi rugă degeaba pe bătrîni ; ei nu se înduplecară niciodată.

Antoine Boitelle, de cîte ori istorisea povestea asta, pe care o cunoștea tot satul, adăuga :

– Și de atunci nu mi-a mai dat inima brînci la nimic, dar la nimic. Nu-mi mai plăcea nici o meserie și am ajuns ce am ajuns, un împuțit.

Lumea îi spunea :

– Dar tot te-ai însurat.

– Da, nu pot să zic că nu mi-a plăcut nevastă-mea, de vreme ce-am făcut paisprezece copii, dar nu e ca ailaltă, nu, zău că nu. Vedeți dumneavoastră, ailaltă, negresa mea, numai dacă se uita la mine și parcă mă fermeca.

MOŞ MILON

Soarele uriaş a început de o lună să-şi arunce razele arzătoare peste cîmpii. Sub puhoiul lui de foc, viaţa înflorește strălucitoare. Pămîntul e verde cît vezi cu ochii. Cerul e albastru pînă la marginea zării. Gospodăriile normande semănate pe cîmpie, înconjurate de fagi înalți, par, de departe, niște crînguri. Iar cînd ești aproape de ele și deschizi portiţa putredă, ţi se pare că ai în faţa ta o grădină uriașă, pentru că bătrînii lor meri, ciolănoşi ca nişte ţărani, sînt toţi în floare. Trunchiurile străvechi, negre, noduroase, strîmbe, înşirate de-a lungul curții, își întind cupolele strălucitoare, albe şi roze, sub cer. Mireasma lor dulce se amestecă cu mirosurile grase ale grajdurilor deschise şi cu duhoarea băligarului care dospește, acoperit de găini.

E la amiază. Familia, tata, mama, cei patru copii, cele două slujnice şi cei trei nepoţi stau la masă, sub umbra părului sădit în faţa uşii. Toţi tac. Mănîncă supa, iau apoi capacul de pe cratiţa cu cartofi gătiţi cu slănină.

Din cînd în cînd, una dintre slujnice se ridică și se duce în pivniţă să umple ulciorul cu cidru.

Bărbatul, un zdrahon de vreo patruzeci de ani, priveşte îndelung la viţa încă golașă de lîngă casă, care aleargă de-a lungul zidului, sub ferestre, răsucită ca un șarpe.

În sfîrşit, rosteşte :

– Viţa tatii înmugureşte devreme ăst an. Poate c-o să facă.

Nevastă-sa se întoarce şi se uită şi ea, fără să scoată un cuvînt.

Viţa e sădită chiar pe locul pe care a fost împuşcat tatăl lui.

Asta s-a petrecut în timpul războiului din 1870. Prusacii ocupaseră ţinutul întreg. Generalul Faidherbe le ţinea piept cu armata din Nord.

Statul-major prusac se aşezase în această gospodărie. Bătrînul ţăran Pierre Milon, moş Milon, îi primise şi-i găzduise cum putuse mai bine.

Avangarda germană stătea de o lună în sat, în observaţie. Francezii, la o depărtare de zece leghe de acolo, nu făceau nici o mişcare. Şi cu toate astea, în fiecare noapte dispăreau ulani.

Toate iscoadele care fuseseră trimise în cercetare, dacă plecau în grup de doi sau trei numai, nu se mai întorceau.

Dimineaţa erau culeşi morţi de pe cîmpie, de pe lîngă un gard, dintr-un şanţ. Pînă şi caii lor zăceau pe marginea drumului, cu beregata căscată de o lovitură de sabie.

Toate omorurile astea păreau săvîrşite de către aceiaşi oameni, care nu puteau fi descoperiţi.

Ţinutul fu băgat în sperieţi. Ţăranii erau împuşcaţi numai pentru un simplu denunţ, femeile întemniţate, copiii înspăimîntaţi, ca să spună adevărul. Nu se descoperi nimic.

Dar iată că într-o dimineaţă, moş Milon fu văzut în grajdul lui, culcat la pămînt, cu faţa brăzdată de o tăietură.

La trei kilometri departare de fermă fură găsiţi doi ulani spintecaţi. Unul strîngea încă în mînă o sabie însîngerată. Se bătuse, se apărase.

Numaidecît se constitui un consiliu de război în aer liber, în faţa gospodăriei, şi bătrînul fu adus pe sus.

Avea șaizeci și opt de ani. Era mic, slab, nițel cam strîmb, cu niște mîini mari, asemănătoare cu labele de crabi. Părul fără culoare, rar și subțire ca puful unui boboc de rață, lăsa să i se vadă pielea craniului. Prin pielea negricioasă și creață a gîtului i se străvedeau vinele groase care i se înfundau sub fălci și se iveau iar pe tîmple. Trecea prin împrejurimi drept un om zgîrcit și cîrcotaș în afaceri.

Fu pus să stea în picioare, între patru soldați, în fața mesei de bucătărie care fusese scoasă în bătătură. La masă se așezară cinci ofițeri și colonelul.

Colonelul începu să vorbească în franțuzește :

– Moș Milon, de cînd sîntem aici, nu putem decît să fim mulțumiți de dumneata. Totdeauna ai fost cumsecade și chiar săritor față de noi. Azi însă o acuzație grozavă apasă asupra dumitale și trebuie să se facă lumină. Cum ai fost rănit așa la obraz ?

Țăranul nu răspunse nimic.

Colonelul urmă :

– Moș Milon, tăcerea dumitale te osîndește. Eu însă vreau să-mi răspunzi, mă auzi ? Nu știi cine i-a omorît pe cei doi ulani care au fost găsiți azi dimineață lîngă Calvaire ?

Bătrînul rosti limpede :

– Apăi eu.

Colonelul, surprins, tăcu o clipă, uitîndu-se țintă la prizonier. Moș Milon stătea nepăsător, cu înfățișarea prostită, cu ochii plecați, de parcă ar fi stat de vorbă cu preotul. Un singur lucru părea să-i dea pe față tulburarea lăuntrică : înghițea mereu în sec cu un efort vădit, de parcă gîtlejul i-ar fi fost cu desăvîrșire sugrumat.

Familia țăranului, fiul lui, Jean, nora lui și cei doi copilași ai lor stăteau speriați și uluiți, la zece pași în urma lui.

Colonelul urmă :

– Știi poate și cine a omorît toate iscoadele armatei noastre, care au fost găsite pe cîmpie, în fiecare dimineață, de o lună încoace?

Bătrînul răspunse cu aceeași nepăsare:

– Apăi eu.

– Dumneata i-ai ucis pe toți?

– Da, pe toți, tot eu.

– Dumneata singur?

– Eu singur.

– Spune-mi cum făceai.

De data asta omul păru tulburat. Trebuia să vorbească mai mult, și asta îl stingherea vădit. Îngînă:

– D-apăi știu eu? Am făcut și eu cum se nimerea.

Colonelul continuă:

– Te previn că trebuie să-mi spui tot. Ai face bine să te hotărăști numaidecît. Cum ai început?

Omul privi neliniștit spre familia care stătea atentă în spatele lui. Mai șovăi o clipă, apoi se hotărî dintr-o dată:

– Într-o seară mă întorceam acasă, să tot fi fost ceasurile zece. Asta era a doua zi după ce ați venit aici. Dumneata, și pe urmă soldații dumitale, mi-ați luat nutreț de peste două sute cincizeci de franci, bașca o vacă și alte două oi. M-am gîndit: „O să-mi plătească ei mie, de cîte ori mi-or mai lua preț de o sută de franci". Și mai aveam eu și altele, colea, pe inimă, o să vi le spui eu. Și uite că văd un cavalerist de-al vostru că stă pe marginea șanțului din spatele grajdului meu și trage din lulea. M-am dus de mi-am luat coasa și am venit binișor în spatele lui, să nu m-audă. Și i-am retezat capul deodată cu o singură lovitură, ca pe un spic, de n-a avut timp să zică nici „pîs". N-aveți decît să-l căutați în fundul mlaștinii, o să-l găsiți într-un sac de cărbuni, cu o piatră din îngrăditură.

Aveam eu planu meu. I-am luat toate boarfele, de la cizme pînă la chipiu și le-am ascuns în cuptorul de ars ipsos din crîngul Martin, în dosul bătăturii.

Bătrînul tăcu. Ofiţerii se priveau uluiţi. Interogatoriul începu iar. Şi iată ce aflară :

După ce săvîrşise omorul, omul începuse să trăiască cu acest gînd : „Să ucidă prusaci !" Îi ura cu o ură vicleană şi înverşunată. Avea planul lui, cum spunea el. Aşteptă cîteva zile.

Era liber să plece şi să vină, să intre şi să iasă cum poftea, atît se arătase de umil faţă de învingători, de supus şi de binevoitor. Vedea cum plecau iscoadele în fiecare seară. Într-o noapte ieşi şi el, după ce auzi numele satului în care se duceau cavaleriştii, pentru că pricepea cîteva cuvinte nemţeşti, cele care îi trebuiau, tot avînd de-a face cu nemţii.

Ieşi din curte, se strecură în crîng, ajunse la cuptorul de ars ipsos, pătrunse în fundul lungii lui galerii, găsi acolo, pe jos, hainele mortului şi se îmbrăcă cu ele.

Apoi începu să cutreiere cîmpul, tîrîndu-se pe brînci, ascunzîndu-se îndărătul dîmburilor, trăgînd cu urechea la cele mai mici zgomote, neliniştit ca un braconier.

Cînd i se păru că venise ceasul, se apropie de şosea şi se ascunse într-un tufiş. Şi aşteptă iar. În sfîrşit, către miezul nopţii, un tropot de cal răsună pe pămîntul tare al drumului. Omul puse urechea la pămînt ca să se încredinţeze că se apropia un singur călăreţ, apoi se pregăti.

Ulanul venea în galop, aducînd cu el nişte ordine. Înainta cu privirea cercetătoare, cu urechea la pîndă. Cînd ajunse cam la vreo zece paşi depărtare de el, moş Milon se tîrî de-a curmezişul drumului, gemînd : „*Hilfe ! Hilfe !*" (Ajutor ! Ajutor !) Călăreţul se opri, văzu că se află în faţa unui neamţ căzut de pe cal, îl crezu rănit, sări din şa, se apropie de el fără nici o bănuială şi cînd se aplecă deasupra necunoscutului, fu străpuns drept în mijlocul pîntecelui de tăişul lung şi ascuţit al săbiei. Se prăbuşi

scuturat numai de cîteva cutremurături grozave şi muri numaidecît.

Atunci normandul, plin de o bucurie mută de ţăran bătrîn, se ridică şi-i reteză şi beregata, aşa, ca să-şi facă cheful. Apoi îl tîrî şi-l aruncă în şanţ.

Calul îşi aştepta liniştit stăpînul. Moş Milon sări în şa şi porni în galop peste cîmpii.

Peste un ceas zări alţi doi ulani care se întorceau împreună la cvartir. Se îndreptă ţintă spre ei, strigînd: *„Hilfe! Hilfe!"* Prusacii îl lăsară increzători să se apropie, recunoscîndu-i uniforma. Bătrînul trecu printre ei ca o ghiulea, doborîndu-i pe unul cu sabia şi pe celălalt cu revolverul.

Apoi tăie beregata cailor, cai nemţeşti! Se întoarse binişor la cupotrul de ipsos şi ascunse calul în fundul galeriei întunecoase. Îşi lăsă acolo uniforma, îşi luă boarfele sărăcăcioase, şi, acasă, in patul lui, dormi pînă dimineaţa.

Nu mai ieşi timp de patru zile, aşteptînd sfîrşitul anchetei care fusese deschisă. Dar a cincea zi plecă iar şi omorî încă doi soldaţi, prin aceeaşi stratagemă. De atunci nu se mai opri. În fiecare noapte colinda, cutreiera la întîmplare, dobora prusaci, cînd ici, cînd colo. Galopa pe cîmpiile pustii, sub lumina lunii, ca un ulan rătăcit, ca un vînător de oameni. Apoi, după ce îşi sfîrşea treaba, bătrînul călăreţ lăsa în urma lui stîrvurile culcate de-a lungul drumurilor şi se întorcea să-şi ascundă în fundul cuptorului de ipsos calul şi uniforma.

Pe la prînz pleca liniştit să-i ducă ovăz şi apă calului rămas în fundul subteranei. Îl hrănea din belşug, pentru că îi cerea multă trudă.

În ajun însă, unul dintre cei doi pe care îi atacase fusese cu ochii în patru şi tăiase cu sabia obrazul bătrînului ţăran.

Cu toate astea îi omorîse pe amîndoi. Se mai întorsese o dată, ascunsese calul şi-şi pusese iar hainele ponosite,

dar, la întoarcere, fusese cuprins de o slăbiciune şi se tîrîse pînă la grajd, nemaiavînd putere să ajungă în casă.

Fusese găsit acolo, pe paie, plin de sînge...

După ce isprăvi de povestit, ridică deodată capul şi se uită cu mîndrie la soldaţii prusaci.

Colonelul, care se trăgea de mustăţi, îl întrebă :

– Nu mai ai nimic de spus ?

– Nu, nimic. Asta e socoteala : am ucis şaisprezece, nici mai mulţi, nici mai puţini.

– Ştii că ai să mori ?

– Nu v-am cerut cruţare.

– Ai fost soldat ?

– Da ! Am fost pe vremuri la război. Şi pe urmă mi l-aţi omorît pe tata, care era soldat al primului împărat[1]. Nu mai pun la socoteală că l-aţi omorît luna trecută pe fiu-meu cel mic, François, lîngă Evreux. Vă eram dator, v-am plătit. Ne-am răfuit.

Ofiţerii se priveau unul pe altul.

Bătrînul urmă :

– Opt pentru tata, opt pentru fecioru-meu. Ne-am răfuit. Nu v-am căutat eu pricină ! Nu vă cunoşteam ! Nici nu ştiu de unde veniţi şi uite-vă aici la mine, că porunciţi de parcă aţi fi acasă la voi. M-am răzbunat pe ceilalţi. Şi nu-mi pare rău !

Bătrînul îşi îndreptă pieptul înţepenit şi-şi încrucişă braţele, într-o atitudine de erou smerit.

Prusacii vorbiră încet între ei multă vreme. Un căpitan care îşi pierduse şi el fiul cu o lună înainte îl apără pe zdrenţărosul acela plin de măreţie.

Atunci colonelul se ridică, se apropie de moş Milon şi rosti cu glas scăzut :

– Ascultă, moşule, poate că s-ar găsi un mijloc să-ţi scapi viaţa, dacă ai...

---

[1] Se referă la Napoleon I (n. r.).

Dar moşneagul nu-l ascultă şi, cu ochii aţintiţi asupra ofiţerului învingător, în vreme ce vîntul îi zbîrlea părul rar de pe ţeastă, făcu o strîmbătură care îi schimonosi faţa slabă, brăzdată de tăietură, îşi umflă pieptul şi-l scuipă pe prusac drept în obraz.

Colonelul, înnebunit, ridică mîna, dar omul îl mai scuipă o dată în obraz.

Toţi ofiţerii săriră în picioare. Zbierau porunci într-un singur glas.

Cît ai clipi din ochi, bătrînul, care nu se tulburase, fu lipit de zid şi împuşcat. El zîmbea către fiul lui cel mare, Jean, către nora lui şi către cei doi copii, care îl priveau pierduţi.

CUPRINSUL

Responsabil de carte: S. Hirsch
Tehnoredactor: A. Vîntu
Corector: Ș. Zilberman

Dat la cules 04.04.60. Bun de tipar 17.05.60 Tiraj 50.150 ex Hîrtie tipar de 50 gr./m². Ft. 700×920/32. Coli ed. 14,12. Coli de tipar 9,25. Ediția I. Comanda 5002. Planșe tiefdruck I. A. nr. 0215. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 84—32=R.

Tiparul executat sub com. nr. 667 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN".
București — R.P.R.